

Patrik Dubovský

Ján Langoš

Od samizdatov a VPN
k dokumentom ŠtB a ÚPN

EDÍCIA
MONOGRAFIE

ÚSTAV
PAMÁTI
NÁRODA

Patrik Dubovský

Ján Langoš

**Od samizdatov a VPN
k dokumentom ŠtB a ÚPN**

Ústav pamäti národa
Bratislava 2021

Patrik Dubovský

Ján Langoš

Od samizdatov a VPN k dokumentom ŠtB a ÚPN

Edícia MONOGRAFIE
Vydal Ústav pamäti národa
Miletičova 19, 820 18 Bratislava
www.upn.sk

1. vydanie

Recenzenti Dagmar Kusá, PhD.
PhDr. Jan Kalous. Ph.D.

Zodpovedná redaktorka PhDr. Alžbeta Poparová
Jazyková korektorka PhDr. Marta Bábiková
Preklad anglického textu SIMAK International s.r.o.
Návrh obálky Ing. Andrej Bán, Patrik Dubovský, PhD.
Grafický návrh Gabriela Némethová
Layout, sadzba a obálka Ing. Tomáš Köppl
Tlač TLAČIARENĽ P+M, s.r.o., Turany
Foto na obálke Ústav pamäti národa
Obrazový redaktor Ing. Andrej Bán

© Ústav pamäti národa 2021
Všetky práva vyhradené

ISBN 978-80-89335-99-2

Obsah

Úvod

Langošov étos neľahostajnosti	11
Dlhovlasý odklínač pamäti	15
Pred novembrom 1989 – život v pravde, viere a obrana vlastnej skutočnosti	17

I. Konfrontácia s násilím normalizácie a Verejnosť proti násiliu

Mladý Ján Langoš – od tajných omší cez vysokoškolskú Bratislavu, SAV k samizdatom	21
Ján Langoš ako člen Hnutia za občiansku slobodu a redaktor Bratislavských listov	27
Ján Langoš v hľadáčiku Štátnej bezpečnosti	37
Od Novembra '89 do volieb v júni 1990	43

II. Federálne ministerstvo vnútra ČSFR pod vedením Jána Langoša

Po voľbách v roku 1990 – Langoš federálnym ministrom vnútra	63
„Lustračný“ rok 1991	75
Rokovanie o lustráciách	81
Minister Langoš a kauza „JZD Slušovice“	85
Príliš horúce leto 1991	87
Lustračný zákon	91
Na ceste k parlamentným voľbám 1992	97
Turbulencie okolo lustrácií	103
Lustrácie novinárov ako lakmusový papier	115
Pred voľbami 1992 – ticho pred búrkou	119
ODÚ, Ján Langoš a parlamentné voľby 1992	123

III. Ján Langoš ako predseda SKOI, poslanec NR SR a predseda DS

Vynútený obrat Langoša – smer Slovensko	127
Voľby 1994 na Slovensku – „slovenská demokracia o barlách do Národnej rady“	133
Predseda DS v perejach Slovenskej demokratickej koalície (SDK)	141

IV. Presadenie zákona o pamäti národa, založenie a rozbeh Ústavu pamäti národa

Langošov zákon o pamäti národa	159
Ústav pamäti národa a napĺňanie zákona o pamäti národa	165
Pokrok a trenice v preberaní dokumentov v roku 2004	169
Trpké i sladké ovocie práce ÚPN	177
Prelomový rok 2005 – rok katarzie a pnutí	183
Poškodenie myslí a srdc	187
Zverejnenie registračných protokolov zväzkov ŠtB	191
Modelový spor Jan Pešek (Historický ústav SAV) verzus Marian Gula (ÚPN)	197
Bilancovanie pätnástich rokov	199
Rok 2006 – Ústav pamäti národa sa rozvíja, Ján Langoš zomiera	205
Záver	217
Zhrnutie	225
Summary	227
Pramene a literatúra	229
Zoznam skratiek	232
Menný register	236

Kniha vychádza k nedožitým 75. narodeninám Jána Langoša

Červená hviezda s kosákom a kladivom z obdobia komunistického režimu na podstavci z náhrobného kameňa židovskej rodiny Pollach. Tento exponát bol inštalovaný pri synagóge v Šamoríne, až kým ho v marci 2021 niekto neznámy nezničil.

Foto: Patrik Dubovský

Kniha vychádza s podporou Nadácie Jána Langoša

Za pomoc pri tvorbe knihy ďakujem:

Gabriele Langošovej, predsedníčke Správnej rady Nadácie Jána Langoša,

Nine Kurz, rod. Langošovej, členke Správnej rady Nadácie Jána Langoša,

Františkovi Mikloškovi, disidentovi a kresťanskému aktivistovi, ponovembrovému predsedovi Slovenskej národnej rady,

Miroslavovi Lehkému, disidentovi a hovorcovi Charty 77, spolupracovníkovi Jána Langoša v Ústave pamäti národa,

Marianovi Gulovi, spolupracovníkovi Jána Langoša a predsedovi Výboru Ústavu pamäti národa,

Alexandrovi „Šaňovi“ Baloghovi, priateľovi Jána Langoša a autorovi knihy Ján Langoš – strážca pamäti.

Úvod

Langošov étos neľahostajnosti

Život človeka, ktorému nie je ľahostajné dianie okolo neho a v jeho krajine, sa nemeria na roky. Meria sa intenzitou a významom dramatických udalostí, dejinných medzníkov, práce a zápasu, v ktorých je tento rollandovský „dobrý človek“ prítomný, aktívny, odvážny a múdry. Charakter tejto prítomnosti, práce, odvahy a dobrého rozumu je podmienený vonkajšími okolnosťami, ale aj vnútornou výbavou, prejavými postojmi, nezištnou prácou a obetou.

Päť dekád novodobých dejín Slovenska a Československa, ako i širšieho východoeurópskeho priestoru pred rokom 1989 bolo neľahkým, mnohokrát nebezpečným polom, na ktoré aktívne vstúpiť si od človeka mnohokrát vyžadovalo kompletnú výbavu onej odvahy, schopností a múdrosti, neraz aj ústup ku kompromisom, zmierenia sa aj tými najväčšími stratami a tiež vieru vo víťazstvo slobody, spravodlivosti a mieru, teda pravdy či Pravdy.

Desiatky odporcov totalitných režimov si prešlo týmto „temným údolím“, na konci ktorého po páde týchto režimov tušili či videli svetlo slobody, na čom mali výrazný podiel. Stovky obetí týchto režimov však nemali šancu dožiť sa slobody, spravodlivosti a mieru. Inferno nacizmu, fašizmu a jeho úslužných nasledovateľov i ustráchaných vykonávateľov menších ziel, ako aj zlomoc komunizmu a sovietskeho imperializmu boli výzvou na čin. Čin myšliou, perom, niekedy vôľou, organizovaním odporu, niekedy i spravodlivým hnevom alebo vyprovokovaným násilím. Mnohokrát i bolestivými chybami, ktoré odtínanie hláv draka sprevádzajú.

Dejiny našich národov, najmä v druhej polovici minulého storočia formoval komunistický prevrat, likvidácia demokracie, politického pluralizmu, slobody, náboženstva a súkromného vlastníctva. Bola to daň za politiku kolaborácie s nacizmom, „oslobokupáciu 1945“. Prehratý február 1948 splodil drakonické 50. roky, zničenie československú jar, šed' normalizácie a v rámci toho desaťtisíce väznených, tisíce zlikvidovaných a stovky zavraždených. Všetky tieto otrasy vplývali na desiatky odporcov komunistického režimu, medzi nimi i na Jána Langoša, narodeného v roku 1946.

Keď Langoš dospel, uvedomil si, že je „zajatcom“ zásad charakteru svojej rodiny, ktorá kvôli viere a nevíli skloniť sa pred režimom bola, ako povedal, „na smetisku dejín“. Napriek umeleckému nadaniu si za takýchto „kádrových skutočností“ zvolil technické

vzdelanie a prácu. Skoro pochopil, čo sfanatizovaná ľudácka politika na Slovensku spôsobila siedmim desiatkam tisícov Židov, a začal sa hlbšie zaoberať kolektívnou vinou nacifikovaného Nemecka, popri čom ho trápil aj jej odraz v slovenskom krivom zrkadle. Podobne sa vo svojom vnútornom vývoji nemohol zmieriť s komunizmom, s jeho nenávisťou a bohorovnosťou moci. Pýtal sa: „*Čo sa stalo s národmi starej európskej kultúry, že sme dopustili takéto režimy?*“ Narastajúce spoločenské nadšenie roku 1968 vnímal skepticky, no vnímal aj vzrastajúcu nádej ľudí. Skoro však došlo na jeho primárny pocit. Ponoril sa preto do umenia, kníh a začal písať a čítať, myseľ ťaživo zamestnával vracajúcou sa neslobodou. Postupne uňho rástlo presvedčenie, že nemôže ísť cestou ľahostajnosti a ubitosti. Dozrievalo na plodoch Charty 77, tvorbe samizdatov, podpisoch pod vyhlásenia a listy papalášom. V zrelom veku Langoš technicky pomáhal pri zostavovaní práce Bratislava/nahlas, zúčastnil sa na Sviečkovej manifestácii, pôsobil v Hnutí za občiansku slobodu (HOS), objavil sa ako nepriateľská osoba v registroch zväzkov ŠtB, podporoval bratislavskú päťku a napokon prirodzene zakotvil v hnutí Verejnosť proti násiliu (VPN).

Ján Langoš od novembra 1989 vravieval, že dokiaľ sa naša spoločnosť nevyrovná s dedičstvom nacizmu, komunizmu a štátnej bezpečnosti, „*nebudeme sa môcť tešiť zo života, pretože tie nám zničili myseľ a srdcia*“. Na tomto začal pracovať už pár hodín po brutálnom zásahu ZNB na Národnej triede v Prahe. V jeho byte dostalo hnutie slobodomyselných občanov Slovenska titul Verejnosť proti násiliu. Od začiatku pracoval v jeho vedení a prešiel do najvyššieho zákonodarného zboru. Pracoval najmä na zmene zákonov k demokratizácii spoločnosti, otvorene hovoril o nutnosti skrotiť molocho „ministerstva strachu“. Po prvých slobodných voľbách na to dostal poverenie a využil ho. Rozkmotril sa s ruskou KGB, vyprevadil posledných príslušníkov ŠtB na ulicu, začalo sa stíhanie bielych golierov, i tých s preukazmi obávaných štruktúr bývalého režimu. Aspoň Alojz Lorenc, František Kincl, Karel Vykypěl a Miroslav Štěpán skončili v českej časti republiky s nepodmienečným trestom. Na Slovensku nik. No na druhej strane takpovediac počas rinčania konfliktov týchto zmien a za tragických či nevyjasnených okolností postupne zomreli Sveťa Bombík, Alexander Dubček, Slavomír Stračár, Marcel Strýko, František Javorský a ďalší, neskôr i Ján Langoš sám.

Federálne zhromaždenie (FZ) v roku 1991 prijalo tzv. lustračný zákon z dielne Langošom vedeného Federálneho ministerstva vnútra (FMV). Dva, dva a pol roka bol však krátky čas na radikálnu reformu štyridsať rokov zakoreneného aparátu ochrany moci komunistickej strany a likvidácie jej oponentov. Po návrate na Slovensko Langoš a jeho priatelia pokračovali v ťaživých podmienkach mečiarizmu na plnení svojich prednovembrových túžob a snáh. Stála konferencia občianskeho inštitútu (SKOI), ktorú Langoš viedol, poslancecké návrhy zákonov v NR SR, činnosť Demokratickej strany a Slovenskej demokratickej koalície a napokon Ústav pamäti národa (ÚPN) logicky napĺňali i Langošove snahy o vyrovnanie sa s totalitnými režimami i totalitou v nás. Nie len v debatách a akklamáciách, ale najmä prakticky. Slobodný prístup k informáciám

alebo zákon o pamäti národa časovo síce neskoro, no predsa a rukolapne odbúravalí pod kožu zažraté dedičstvo perzekúcií, strachu, špicľovania, straníckej bohorovnosti a monopolu na pseudopravdu.

Na tento takpovediac svätópavlovský „dobrý boj a dokonaný beh“ druhej polovice života Jána Langoša sa snaží poukázať podtitul knihy: *„Od samizdatov a VPN k dokumentom ŠtB a ÚPN*. Kniha nemá ambíciu byť vedeckým spracovaním života Jána Langoša, ale populárno-odbornou prácou o hlavných aspektoch tohto Langošovho čínorodého oblúka. Od jeho práce na samizdatoch a iných odvážnych aktivitách slovom i činom, po ich vyústenie vo víťazstvo aj Langošovej Verejnosti proti násiliu a ovocia jej práce, až po naplnenie jeho životného leitmotívu, ktorým bol súboj s najperfídnejším nástrojom komunistickej moci, akým bola jeho tajná polícia – ŠtB s jej nebezpečným kontaminovaním spoločnosti. Bolo to víťazstvo oneskorené, neúplné, kompromisné a často torpédované. Ale na nečakanom sklonku svojho života, možno vtedy, keď Langošov ústav symbolicky hovoril o „prvých a posledných slobodných voľbách“ – teda o tom, čo bolo korunou politických snáh odporcov komunizmu, sa Jánovi Langošovi podarilo pamäť Slovenska takpovediac „inštitucionalizovať“.

Zákon o pamäti národa otvoril archívy obávaných komunistických „tajných“ verejnosti. Ich obeť odhrnuli oponu trinástej komnaty režimu. Politickí väzni zakúsili akú-takú chuť satisfakcie. Slobodný parlament pomenoval komunistický systém ako protiprávny a nemorálny. Jeho neľudský charakter možno študovať, písať o ňom, veriac, že elity si vezmú z odkrytej pamäti Slovenska dostatočné poučenie a inšpiráciu pre svoju službu spoločnosti. Ak sa tak aspoň čiastočne stane a naplní sa Langošom taká túžena „reforma myslí a srdce“, potom Langoš nežil a predčasne nezomrel zbytočne.

Jeho ústav – Ústav pamäti národa na konci jeho oblúka čínorodosti, ak pretrvá, je a bude jedinečným pomníkom odvážneho príbehu Slovenska z rokov 1938 až 1989, ba i viac.

Počas tridsiatich rokov od novembra 1989 sa pád režimu a demokratizácia politického života stali predmetom viacerých odborných prác, konferencií, publikácií a filmových spracovaní. No ani po týchto troch dekádach nie je toto obdobie vyhodnotené, idúc ruka v ruku so spracovaním príslušných archívnych fondov. Veď až v roku 2019 bola v Slovenskom národnom archíve poskytnutá verejnosti na štúdium podstatná časť archívneho fondu Verejnosti proti násiliu (82 bežných metrov), pričom prvá, menšia časť archívneho fondu VPN je verejnosti sprístupnená už dlhšie a tú sme využili pri písaní knihy.

Na napísanie knihy sme využili Osobný fond Jána Langoša, uložený v Archíve ÚPN. Týchto vyše dvadsať archívnych škatúl obsahuje písomnosti a archívne dokumenty zo súkromného života a disidentskej činnosti, ako aj verejného pôsobenia Jána Langoša z obdobia od 80. rokov min. st. do roku 1992. Ďalším dôležitým prameňom, taktiež uloženým v Archíve ÚPN, je archívny fond XII. správy ZNB a Krajskej správy ZNB Správy ŠtB Bratislava. Významným prameňom sú písomnosti z činnosti Demokratickej strany

z obdobia, keď J. Langoš bol jej predsedom. Podobne aj Bratislavské listy, na ktorých vydávaní sa Langoš spolupodieľal, uložené v zbierke samizdatov Archívu ÚPN alebo publikované na stránke občianskeho združenia samizdat.sk.

Osobnosti a činnosti Jána Langoša sa postupne venuje niekoľko publikácií. Jedna z prvých je od Fedora Gála *Z prvej ruky* (Archa 1991, Edition Ryba 2009), neskôr knižka *Fedor Gál nadoraz* (Praha, 1992) od Jany Klusákovej. Daniel Raus ponúka Langošov pohľad na etiku v politike v knižke *Politika a ideál* (Praha, 1992). Rudolf Lesňák v monumentálnom diele *Listy z podzemia* (Bratislava, 1998) ponúka odborný prehľad i o samizdatovej tvorbe Jána Langoša. Dielo Martina Bútoru *Odklínanie* (Kalligram 2004) prezentuje Jána Langoša ako disidenta, ktorý vstúpil do vrcholovej politiky. Vladimír Palko st. vo svojej knihe *Boj o moc a tajná služba* (Vydavateľstvo Michala Vaška 2004) prezentuje Langoša ako rózneho reformátora najmä na Federálnom ministerstve vnútra (FMV). Kniha Langošovho spolupútnika Vladimíra Ondruša *Atentát na nežnú revolúciu* (Ikar 2009) je vážnou polemikou o spôsobe demontáže komunizmu na Slovensku, na ktorej sa aj Ján Langoš aktívne zúčastňoval a musel robiť vážne rozhodnutia. Dosiaľ najživším spracovaním osoby Jána Langoša, jeho okruhu ľudí a ich mikrosveta je kniha Alexandra Balogha *Ján Langoš – strážca pamäti* (Artforum 2016). Ján Langoš a jeho práca sa zrkadlia aj vo vedeckej kolektívnej monografii z pera Miroslava Pekníka a kolektívu autorov s názvom *Pohlady na slovenskú politiku po roku 1989 I, II* (Veda 2016).

Podobne zborníky z konferencií organizovaných ÚPN ponúkajú jednak Langošove state, v ktorých vyjadril pohľady na danú tému, ako aj texty a pramene o živote Jána Langoša ako disidenta, jedného z lídrov VPN či ministra, poslanca a zakladateľa Ústavu pamäti národa. Ide najmä o zborník *Moc verzus občan* (ÚPN 2005), *Posledné a prvé slobodné voľby 1946, 1990* (ÚPN 2006), *1988 rok pred zmenou* (ÚPN 2009), ako aj nevelká štúdia o Jánovi Langošovi ako „mužovi Novembra '89“ v zborníku *1989. Rok zmeny* (ÚPN 2017) a ďalšie.

Ústav pamäti národa na čele s Langošom založil štvrtročník Pamäť národa, vydávaný od roku 2004, v ktorom sú publikované viaceré state a príhovory Jána Langoša. Číslo 2/2006 Pamäti národa je však tristným vydaním, ktoré vyšlo po tragickej smrti Jána Langoša 15. júna 2006 a v časti s názvom *Za Jánom Langošom* obsahuje vyjadrenia a vyznania jeho priateľov.

Dlhovlasý odklínač pamäti

Ján Langoš od svojich vysokoškolských rokov nosil dlhé vlasy ako prejav vzdoru proti normalizačnej neslobode. Podľa jeho priateľa Mariána Vargu vraj do V-klubu v Bratislave párkrát prišiel bosý. Podľa jeho dcér pred novembrom 1989 trávil hodiny a dni za písacím strojom nad článkami do samizdatov a po Novembri nad prepisovaním ťažkých osudov „nepriateľov socializmu“. Počas Nežnej revolúcie sa Langoš snažil zadefnovať ducha Verejnosti proti násiliu. Keď bol v roku 1990 zvolený za federálneho ministra vnútra, vítali ho ženy z jeho činžiaku na ulici s kyticami a koláčikmi ako „slávneho susedka“. Minister vnútra, ktorý kedysi bol a ešte i teraz vyzeral ako „protisocialistický živel“, bol bytostným protikladom upätého komunistu alebo eštabáka. Vyrovnanie sa so Štátnou bezpečnosťou považoval za kruciálne v porážke režimu a moci komunistov. Rozhodol sa pitvať ešte nie úplne chladné telo totalitného režimu. Štátna bezpečnosť ho zaujímala nie ako mŕtvy organizmus, ale ako stále živý či prežívajúci systém, ktorý môže naďalej ako vírus napadnúť doteraz nenakazených jedincov. Do tohto už nie labáku v SAV, ale Ústavu pamäti národa často vstupoval bez rukavíc a štítu, no s túžbou odhaliť, kde zlyhali alebo boli podvedené naše mysle a srdcia a aké sú príčiny straty našej slobody. Ján Langoš bol presvedčený, že bez vyrovnania sa s totalitou minulosťou nemôžeme byť naozaj slobodní.

*V nádeji však hľadáme ďalej,
kto vlastne sme,
aká je doba, v ktorej žijeme.*

Ján Langoš

I. Konfrontácia s násilím normalizácie a Verejnosť proti násiliu

Pred novembrom 1989 – život v pravde, viere a obrana vlastnej skutočnosti

Počas narastajúcej krízy komunistického režimu na prelome 70. a 80. rokov min. st. a počas tzv. reálneho socializmu sa v Československu formovali nezávislé iniciatívy a nelegálne skupiny, ktoré mali svoje podhubie v skrytej cirkvi, intelektuálskych a umeleckých neoficiálnych zoskupeniach, v ochranárskych organizáciách i medzi lavicovými tzv. šesťdesiatosmičkármi. V rámci nich sa vyprofilovali užšie skupiny disidentov („inak zmýšľajúcich“), jednotlivcov, ktorých možno počítať na niekoľko stoviek. Disent tak predstavovali ľudia, ktorí obhajovali ľudské, občianske a náboženské práva a slobody, pričom poukazovali na paradox – nedodržiavanie vlastných zákonov vládnucou mocou, ktoré komunistický štát sám prijal a o ktoré sa oni, jeho oponenti často opierali. Ich otvorené požiadavky vyvolávali zásahy režimu najmä prostredníctvom Štátnej bezpečnosti (ŠtB). Krédom takýchto skupín, ako aj obranou ich dôstojného života bolo kresťanské „verím“, „život v pravde“ Václava Havla alebo „obrana vlastnej skutočnosti“ Milana Šimečku.¹

Počet takýchto skupín postupne od polovice 80. rokov narástol z niekoľkých až na deväťdesiat v roku 1989.² Ich profily boli rôzne, od odmietania vyžadovaného spôsobu správania voči režimu a pestovanie slobodomyselných aktivít až po písanie protestných listov, dokumentov proti praktikám normalizácie alebo organizovanie podpisových akcií. Základom bolo vedomie občianskej a ľudskej dôstojnosti a prejav osobnej statočnosti. To alarmovalo špičky KSČ, ktoré sa začiatkom roka 1989 vyjadrili, že nastali „závažné zmeny v štruktúre a zameraní nelegálnych skupín smerom na verejnú mienku“, ale i to, že zásahy režimu vyvolávajú negatívny ohlas občanov, pričom však režim bude pokračovať v postihoch, pokiaľ budú tieto skupiny porušovať socialistické zákony.³

Tento trend paradoxne podnecoval tieto nelegálne skupiny a jednotlivcov organizovať kvalitnejšie aktivity, zbavovať sa strachu a celkovo sofistikovanejšie pôsobiť.

1 KMEŤ, Norbert. Disent. In *Slovensko a režim normalizácie*. Bratislava: Ústav politických vied SAV; Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška (ďalej VMV), 2002, s. 280 – 282.

2 MĚCHÝŘ, Jan. O lidech v čase normalizace: poznámky na okraj let 1970 – 1989. In *Česká a slovenská společnost v období normalizace. Slovenská a česká společnost v čase normalizácie*. Liberecký seminár 2001. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2003, s. 102.

3 KMEŤ, Norbert. Slovenská opozícia za normalizácie. In *Česká a slovenská společnost v období normalizace. Slovenská a česká společnost v čase normalizácie*, s. 199 – 200.

Výsledkom boli nárast účastníkov pútí, úspešnosť podpisových akcií, a tak odvaha vyjsť z anonymity, vznik nových hnutí a non-konformných zoskupení, lepšia politická formalizácia požiadaviek, úspešnosť polemík s orgánmi režimu a celkový nárast sympatií voči odporcom režimu u obyvateľstva. Zvýšilo sa vydávanie samizdatov, tajný dovoz slobodnej literatúry, fungovali tajné tlačiarne. Tento „odboj perom“ sa od roku 1988 menil na „odboj činom“. Možno povedať, že z týchto skupín sa od roku 1988 vytváral zárodok demokratickej opozície, ktorá nemala za cieľ len uplatňovať ponuku gorbačovovskej perestrojky, ale sama sa snažila vytvárať jadrá občianskej spoločnosti. Od začiatku roku 1989 možno hovoriť o formovaní politickej opozície.⁴

Totíž ešte v januári 1987 na svoje 10. výročie Charta 77 vydala vyhlásenie s názvom *Slovo ke spoluobčanům*, v ktorom nabádala svojich signatárov, sympatizantov a verejnosť k väčšej spoločenskej a občianskej aktivite. A tak sa v nasledujúcich bezmála troch rokoch vytvorili desiatky spomenutých nezávislých iniciatív a skupín, z ktorých niektoré smerovali k formovaniu tradičnej politickej opozície, vznikli zárodoky tvorby programov a nižších organizačných štruktúr.⁵ Avšak tieto bunky spoločenského odporu nemali kapacity na demontáž režimu, a tak sa moci relatívne darilo navonok likvidovať prejavy nespokojnosti a organizovaného odporu (potlačenie Sviečkovej demonštrácie, zatýkanie aktivistov Hnutia za občiansku slobodu – HOS,⁶ proces s bratislavskou pätkou, vraždy kňazov, rozháňanie demonštrácií, habanie hárkov podpisových akcií, kriminalizovanie účastníkov neformálnych stretnutí...). A to i vzhľadom na to, že postoj slovenskej spoločnosti k normalizácii bol dvojstranný, nevyhranený, nie jasne odmietavý, čo bolo najmä na Slovensku umocnené slabou úrovňou demokratických tradícií v politickom vedomí.⁷

Jadrom týchto skupín na Slovensku boli viacerí jednotlivci najmä z humanitných a spoločenských vedných disciplín a pracovník, umelci, ale i robotníci, intelektuáli „v kotolniach“ či na Jednotných roľníckych družstvách (JRD), kňazi vo výrobe. Na niektorých fakultách vysokých škôl a ústavoch SAV sa prejavovala snaha aspoň diskutovať o pokrytectve a kríze režimu a formulovať stanoviská. Takto napríklad od januára 1989, po Palachovom týždni prebiehali diskusie o vyrovnaní sa s okupáciou 1968.

4 PREČAN, Vilém. Opětovné vynoření občanské společnosti: nezávislé občanské aktivity v komunistickém Československu 70. a 80. let. In *Česká a slovenská společnost v období normalizace. Slovenská a česká společnost v čase normalizácie*, s. 170 – 173.

5 BLAŽEK, Petr. Opozice v Československu před pádem komunistického režimu v listopadu 1989. In JAŠEK, Peter, ed. *20. výročí Nežnej revolúcie. Zborník z vedeckej konferencie 11. – 12. novembra 2009*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2010, s. 132.

6 DUBOVSKÝ, Patrik. Hnutie za občiansku slobodu na Slovensku. In JAŠEK, Peter, ed. *Protikomunistický odboj v strednej a východnej Európe*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2012, s. 205 – 215.

7 MARUŠIAK, Juraj. Slovenská spoločnosť a normalizácia. In *Česká a slovenská společnost v období normalizace. Slovenská a česká společnost v čase normalizácie*. s. 145 – 146. Pozri tiež: SZOMOLÁNYI, Soňa. *Klukatá cesta Slovenska k demokracii*. Bratislava: Stimul, 1999, s. 46.

Príkladom za viaceré takéto iniciatívy bolo vystúpenie externého spolupracovníka Prognostického ústavu SAV Fedora Gála⁸ 5. októbra 1989 na pôde Právnickej fakulty UK v Bratislave na fóre Dialóg. Gál konštatoval, že „mechanizmy politického systému sú deformované“ a „Slovensko sa ocitlo v kritickom bode vývoja“⁹.

7. septembra 1989 adresovalo dvanásť sociológov a dvaja ďalší list prezidentovi Gustávovi Husákovi, v ktorom konštatovali, že československá spoločnosť sa ocitla na rozhraní, keď môže „definitívne vypadnúť zo spoločenstva vyspelých krajín“. List volal po dialógu, po rešpektovaní alternatívneho názoru, čo bolo v dramatickom rozpore s vtedajšou realitou, keď sa stíhalo za názor ako v prípade bratislavskej päťky alebo za účasť na protestoch počas Palachovho týždňa. Autori listu žiadali politický dialóg a uprednostnenie demokratických tradícií našich národov pred dedičstvom stalinizmu.¹⁰ V tomto období však reprezentanti formujúcej sa opozície predpokladali zásadné politické zmeny v Československu až v horizonte niekoľkých rokov.

⁸ Fedor Gál (1945) absolvoval v roku 1977 vedecké štúdium na Sociologickom ústave SAV, spolupracoval s Prognostickým ústavom SAV. V roku 1987 bol členom redakčného kolektívu Bratislava/nahlas. V novembri 1989 bol spoluzakladateľom hnutia Verejnosť proti násiliu (ďalej VPN), následne predsedom Koordinačného centra VPN. Pôsobil vo viacerých nadáciách, napr. Nadácii Milana Šimečku. Je autorom viacerých kníh.

⁹ Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, fond Verejnosť proti násiliu, šk. č. 2, inv. č. 6.

¹⁰ BŮTORA, Martin. *Odklínanie*. Bratislava: Kalligram, 2004, s. 567 – 569.

*Vystúpenie ľudí z anonymity
do pozície osobného ohrozenia
má vysokú etickú hodnotu.*

Ján Langoš

Mladý Ján Langoš – od tajných omší cez vysokoškolskú Bratislavu, SAV k samizdatom

Ján Langoš, narodený 2. augusta 1946 v Banskej Bystrici, prišiel na svet v hektickej dobe po prvých parlamentných voľbách v Československu od skončenia druhej svetovej vojny, konaných v júni 1946. Tie síce celoštátne vyhrala KSCĽ, ale na Slovensku zvíťazila nekomunistická katolícko-evanjelická Demokratická strana. Tá, ktorej ponovembrovej sukcesorky sa o polstoročie stal predsedom práve Ján Langoš. Voľby v roku 1946 boli zároveň poslednými slobodnými na ďalšie štyri dekády, keď rodiny, v akej vyrastal malý Ján, boli ostrakizované a prenasledované. Langošova rodina žila v meste s antifašistickou tradíciou. Jeho otec Michal bol aktívny v domácom odboji, čo mohlo vtláčať do mentality neposedného, odvážneho chlapca postupne sa rodiaci a zrejúci protitotalitný svetonázor a odpor voči neľudským režimom rokov 1939 – 1989, opretý o snahu ich spoznať, o vieru v Boha a nedotknuteľnosť dôstojnosti človeka.

Janko Langoš spolu s bratom Michalom bol v ranej mladosti formovaný svojou širokou desaťčlennou rodinou, ktorá po vojne bývala vo veľkom obytnom dome na Rudlovskej ulici v Banskej Bystrici, kam sa museli pre svoj nevhodný triedny pôvod presťahovať. Rodina mala tradičný katolícky, láskyplný a vzdelanostný charakter, zároveň silne antikomunistický, takže aj susedia sa báli s nimi kontaktovať. Ján vyrastal pod vplyvom svojho prastrýka, krstného otca kňaza Alexandra Vajcíka, ktorého v roku 1914 za kňaza vysvätil pápež, od roku 1934 bol správcom farnosti Banská Bystrica a neskôr sa stal kanonikom katedrálnej kapituly v Banskej Bystrici.¹¹ Keď mu komunisti odobrali tzv. štátny súhlas na výkon kňazskej služby, slúžil tajné sväté omše doma za oknom a odostretými záclonami. Pri nich mu ministroval jeho krstný syn Ján, ktorý popritom rád počúval prastrýkovu hru na domácom harmóniu, študoval jeho knižnicu a spolu diskutovali.¹² Ako švorročný v roku 1951 zažil doslovne prepad bytu krstného otca – kňaza, Štátna bezpečnosť mu porozhadzovala knihy po dlážke a roztrhala periny. Od krstného otca tak malý Ján odpozoroval aj jeho vzdor voči režimu. Ten v 50. rokoch napríklad odmietal na 1. mája zdobiť dom vlajkami alebo tvrdošijne vzdoroval chodiť voliť „kandidátku národného frontu“.¹³ Napriek tomu, že krstný otec

11 PAŠTEKA, Július a kol. *Lexikón kaolíckych kňazských osobností na Slovensku*. Bratislava: Lúč, 2000, s. 1439.

12 BALOGH, Alexander. *Ján Langoš. Strážca pamäti*. Bratislava, 2016, s. 15.

13 BĀN, Andrej. Nejsm lovcem Eichmannů, říká Ján Langoš. *Mladý svět*, roč. 36, 1994, č. 14, s. 52.

Vajcík mal ochrnutú ruku i nohu, niekedy spolu navštevovali režimu nepohodlného biskupa Andreja Škrábika. Ján Langoš sa učil hrať aj na husliach, a to u matky hudobného skladateľa Jána Cikkera. Z prastrýkovej knižnice sa mu postupne dostávali do rúk knihy katolíckych autorov ako Gilberta K. Chestertona, Francoisa Mauriaca, Grahama Greena alebo prečítal knihu *Hobbit* od Johna R. Tolkiena a jej pokračovanie *Pán prsteňov* v samizdatovom vydaní.¹⁴ Ako chlapec bol tiež ovplyvnený čítaním diel K. Maya a Jamesa F. Coopera a ideálmi života indiánov a hrdinov divokého západu.¹⁵

Mladý Langoš bol i dobrým recitátorom, zúčastňoval sa až celoštátneho kola súťaže v prednese Hviezdoslavov Kubín. Takto sa rodil budúci charakter, hoci technicky vzdelaného, ale literárne a umelecky založeného, Jána s dôrazom na spoločenskú i osobnú morálku. Okrem toho mal rád plávanie a lyžovanie i prírodu, pohyb v nej a jej ochranu, takže napríklad v lete opravoval chodníky vo Vysokých Tatrách. V rodnej Banskej Bystrici v rokoch 1960 – 1964 navštevoval Strednú priemyselnú školu elektrotechnickú. Ako mnohí mladí ľudia z veriacich alebo nekomunistických rodín si zvolil technické vysokoškolské štúdium, kde títo neriskovali, že by ich neprijali, pretože preferované školy boli vyárendované pre deti členov komunistickej strany.

Počas štúdia na Elektrotechnickej fakulte Vysokej školy technickej v Bratislave v rokoch 1964 – 1969 na odbore tuhých látok býval na študentskom internáte Mladá garda. Po rokoch spomínal, že konzervatívna a kresťanská domáca výchova mu pomohla zvládnuť viaceré konfrontácie študentského prostredia a nepodľahnúť „naivným budovateľským ilúziám“ prvých dvoch desaťročí doby komunizmu. Ako umelecky nadaný a zameraný pôsobil vysokoškolák Langoš na Mladej garde v klube Grafis a od začiatku reforiem na jar 1968 sa stretával s mladými nonkonformnými umelcami, filozofmi, výtvarníkmi, hudobníkmi a architektmi.

Tu sa zoznámil so študentkou psychoterapeutiky Gabrielou, ktorá pochádzala zo Senca a podobne ako Ján z kresťanského prostredia, ktoré v tom období formoval tajný saleziánsky kňaz a pedagóg seneckého gymnázia Ivan Gróf, prenasledovaný ŠtB.¹⁶ Ján a Gaba sa vzali v roku 1970 ešte pred Langošovou vojenčinou. Eufóriu československej jari 1968 vtedy 22-ročný Langoš vnímal rezervovane. Znova nepodľahol „davovému opojeniu z obrodného procesu“, pretože, ako sa vyjadril po novembri 1989, cítil „skepsu voči politickým pokusom o reformu nereformovateľného“, no mal radosť z „rozširovania priestoru autentickej slobody“. Počas štúdia i po ňom sa Langoš stretával s podobne zmýšľajúcimi študentmi v prenajatom dome na Gorazdovej ulici v Bratislave, odkiaľ vzišlo aj pomenovanie pre túto skupinu ako „Gorazďáci“.

14 VODŇANSKÝ, Jan. Chtěl jsem být Indiánem. Rozhovor s ministrem vnitra Jánem Langošem. *Ahoj na sobotu*, roč. 23., 1991, č. 35, ss. 12, 13.

15 Rozhovor autora s bratom Jána Langoša Michalom Langošom, Banská Štiavnica, 31. 5. 2019.

16 O prenasledovaní Ivana Grófa Štátnou bezpečnosťou pozri: DUBOVSKÝ, Patrik. Amnestovaný FANATIK. Salezián Ivan Gróf v strete so Štátnou bezpečnosťou. *Pamäť národa*, roč. 15, 2019, č. 4, s. 29 – 41.

Spolu s ďalšími nadšencami od roku 1976 opravovali sedem starých dreveníc na samote Brízgalky na Kysuciach. Langoš sa tam v lete stretával s jemu názorovo podobnými ľuďmi a ochranármi, ako Augustín *Gusto* a Peter Dobrovodský, Alexander *Šaňo* Balogh, Ladislav *Agnes* Snopko, Lubomír *Fúzo* Kyselica, František *Fero* Engel, Dušan Dukát, Milan Tedla, Miloš Krmíček, Peter Kákoš, Matúš Palička, Juraj Mihalík, Juraj Bartoš, Tóno Mrázek a ďalšími, ako aj s českými disidentmi, ako boli Václav a Olga Havlovci, Nikolaj a Olga Stankovičovci, Břetislav Rychlík, Tomáš Haleš a iní. Prichádzali tam aj nonkonformní hudobníci Vladimír Merta či Vladimír Mišík,¹⁷ s ktorými upevňovali celoživotné priateľstvá. Ideál „Indiána“ Langošovi zostal až do dospelosti a rád sa mu s priateľmi oddával i na kysuckých Brízgalkách. Neskôr podobným miestom takýchto stretnutí bola lúka pri Hornosíne alebo Blatnej v južných Čechách, kde Langoš s rodinou od začiatku 80. rokov tráviievali časť leta na stanovačkách, a to aj neskôr ako ponovembrový federálny minister vnútra, spolu so svojou ministerskou ochrankou.¹⁸

Rozhľadeného študenta techniky Langoša zaujímali a formovali aj knihy židovských autorov z iných myšlienkových svetov ako napríklad *Devět bran* Jiřího Langra, *Ja a ty* Martina Bubera alebo *Treblinka* Jeana Steinera.¹⁹ Od študentských čias si obľúbil filozofiu Hannah Arendtovej, čítal filozofov ako Maxa Hubera, Dietricha Bonhoffera, ako aj Karla Jaspersa a zamýšľal sa nad otázkou kolektívnej viny Nemcov počas druhej svetovej vojny, ktorou sa vo svojich prácach zaoberali, a pretrvávania po jej skončení.²⁰ Počas týchto hektických rokov viacstranne orientovaný Langoš mal rád klasickú hudbu, inšpiroval sa ňou i oddychoval pri nej. K nej ho už v detstve priviedol najmä jeho krstný otec kňaz Alexander Vajcík. Obľuboval hudbu W. A. Mozarta, ale aj impresionistov a novátorov ako Bélu Bartóka, Maurica Ravela alebo Igora Stravinského.

Z takejto rôznorodej človečenskej a intelektuálnej základne však na druhej strane vyvstávala u ľudí Langošovho typu, jeho priateľov ako Ján Budaj alebo Tomáš Petřivý „blbá nálada“, ako sa sám vyjadril, panujúca „v tejto znormalizovanej nesvojprávnej gubernii“. No Langoš sa tiež tešil, že aj v období pred Chartou 77 sa s trpezlivým úsilím novo nadväzovali normalizáciou pretrhnuté vzťahy, utvárali sa nové a trúbili staré, založené počas československej jari. Dozriela nová povojnová generácia ľudí ako on, ktorá podstupovala riziko nezávislosti a neľahostajnosti. Pocit súnalezitosti tak prekonával pocit rezignácie a pasivity, chuť riskovať a vymaniť sa z izolácie, do ktorej režim uvrhoval a vmanipuloval ľudí. Postupne pribúdali skúsenosti a sebedovieranie do ďalších rokov. Ovocím takýchto postojov a činov boli aj slobodné prednášky a semináre v bytoch disidentov Miroslava Lehkého alebo Jána Čarnogurského, na ktorých sa zúčastňoval aj Ján Langoš. Podobne sa uskutočňovali súkromné „nerežimové“ výstavy

17 BALOGH, A. *Ján Langoš. Strážca pamäti*, s. 74.

18 VODŇANSKÝ, J. Chtl jsem být Indiánem. Rozhovor s ministrem vnitra Jánem Langošem, s. 12.

19 BÁN, Andrej. Causa Ján Langoš. *Reflex*, roč. 17, 2006, č. 28, s. 58.

20 BALOGH, A. *Ján Langoš. Strážca pamäti*, s. 57.

výtvarníkov, koncerty undergroundovej hudby, performancie „akčného umenia“ nadväzujúce na happeniny 60. rokov, ekologické iniciatívy a napokon začali tvoriť samizdaty. Tlačenu platformou myšlienok ľudí tejto sivej zóny sa sprvoti začiatkom 80. rokov stal samizdat *Kontakt*, na ktorého vydávaní sa podieľal aj Ján Langoš.

Po ukončení vysokej školy pracoval Ján Langoš v dvoch technicky zameraných podnikoch a od roku 1975 a v 80. rokoch v Ústave technickej kybernetiky SAV ako experimentálny fyzik, kde sa zaoberal vývojom nových počítačových technológií. Tu sa neskôr stal vedúcim oddelenia integrovaných obvodov a bol členom Rady vedcov SAV. Ďalšími mladými vedcami tohto ústavu v tomto období boli napríklad František Mikloško, Marian Gula, Peter Kákoš, Norbert Fleischer, Boris Lazar, Jozef Mikloško, Jaroslav Franek, Rudolf Fiby, Vladimír Palko, Stanislav Labjak a ďalší.

Spomenutý ústav bol malým ostrovom slobody, kde sa jeho pracovníci prezentovali nie ideologicky, ale výsledkami svojej práce. V polovici 70. rokov min. st. sa venovali napríklad vytvoreniu operačného systému a prekladača pre nový typ počítača alebo neskôr vývoju základov umelej inteligencie.²¹ Popri práci v tejto modernej vedeckej disciplíne diskutovali o režime KSČ, odvážne sa formulovalo ich slobodné myslenie, pomenúvali krízu komunistického režimu a tak tvorili akési zárodky budúcej politickej opozície. Kolovali medzi nimi samizdaty a Ján Langoš na pracovisku ústavu rozmnožoval samizdat *Bratislavské listy*, s Františkom Mikloškom tu organizovali aj nezávislé výstavy výtvarného umenia. Pre takéto tolerantné prostredie sa v tom čase v nonkonformných skupinách udomácnilo pomenovanie – „ostrov pozitívnej deviácie“ ľudí – homines non sovietici. Existovalo za vedenia jeho riaditeľa Ivana Plandera. Akademik Plander si popri tom však niekedy volával Jána Langoša na rozhovor, aby ho upozornil, že sa o neho zaujímala ŠtB, ale nič z toho nevyvodzoval.²²

Jána Langoša tak možno zaradiť k nelegálnym iniciatívam ako aktivistu kresťanského disentu. Popritom zbieral svedectvá o komunistických perzekúciách, prepisoval ich a redigoval. Takisto spolupracoval pri vydávaní samizdatovej literatúry. Od roku 1981 sa s časovými prestávkami spolupodieľal na tvorbe a vydávaní samizdatov *Kontakt*, *Altamira*, *K* a *Bratislavské listy*. Tie nemali výsostne náboženský charakter, respektíve boli zamerané kultúrno-občiansky a reflektovali rôzne postoje kresťanského humanizmu.

Kontakt bol pravdepodobne prvý takýto samizdatový časopis na Slovensku, ktorý okrem osobností ako Ján Budaj, Oleg Pastier, Jiří Olič redakčne neskôr pripravoval aj Martin Milan Šimečka a v inej spriatelenej skupine Martin Klein, Boris Lazar a Ján Langoš. Tento tematicky a charakterom občiansky samizdat s pomerne náročnejším kultúrnym, miestami až filozofickým charakterom reflektoval prostredie ilegálnych umelcov a ich snahu o prekonanie strachu z izolácie. Jeho úlohou bolo naozaj vytvárať

21 ŠIMULČÍK, Ján. *Zápas o nádej*. Prešov: VMV, 1998, s. 75.

22 Rozhovor s Jánom Langošom. *Národná obroda*, roč. 3, 1992, č. 82, s. 6.

prepojenia medzi autormi, väčšinou z intelektuálneho prostredia, a podobne orientovanými čitateľmi. Jeho obsahový záber bol nielen zo slovenského prostredia, ale i českého a svetového, prinášal preklady článkov známych osobností vrátane z kresťanského prostredia, napríklad D. Bonhoeffera, E. Koháka, V. Bendu, K. Rahnera. *Kontakt* vychádzal v rokoch 1981 – 1983. Dovedna vyšlo deväť čísel priemerne na dvanástich stranách.²³

Ján Langoš bol aj redaktorom a spoluvydavateľom samizdatového periodika *Altamira*. Išlo o kultúrny a spoločenský časopis s duchovnou orientáciou, v ktorom vychádzali kritické články, filozofické a teologické úvahy, pôvodné i prekladové literárne texty. Vyšli tri čísla ako ročenka v rokoch 1983 – 1985 v rozsahu 70 strán, no v náklade „len“ 20 kusov. Spoluredaktormi boli Boris Lazar a Martin Klein. Číslo 2 sa napríklad zaoberalo slovenským undergroundom, číslo 3 zasa prinieslo reportáže o procesoch s kresťanskými aktivistami G. Rompfom a G. Povalom. *Altamira* prinášala články a úvahy o dielach Vladimira Nabokova, Elieho Wiesela, Isaaca B. Singera, Egona Bondyho, Františka X. Šaldy, Leszeka Kolakowskeho, Dietricha Bonhoeffera, Jean-Marie Lustigera či Józefa Tischnera. Už v tomto období zaujala Langoša myšlienka jedného z nich, Elie Wiesela, ktorý hovoril, že „pre totalitu je najväčším nepriateľom pamäť“.

Samizdatové periodikum s názvom „K“, nadväzujúce na *Kontakt*, vychádzalo v roku 1987, spolu štyri čísla priemerne na 50 stranách. Spoločne ho redigovali okrem Jána Langoša aj Ján Budaj, Ivan Hoffman a Martin Milan Šimečka. Tento samizdat sa venoval aktuálnym kultúrno-spoločenským problémom, literárnej kritike a recenziám časopisov i tvorbe tzv. socialistických umeleckých zväzov. Paralelne s „Káčkom“ sa pripravoval a vychádzal samizdat *Fragment* a neskôr v rokoch 1988 – 1989 *Fragment K*. Oba tvorili Langošovi blízki spolupracovníci a priatelia z predchádzajúcich samizdatov. V týchto rokoch Langošova tvorba vychádzala v samizdate *Bratislavské listy*.

Ján Langoš sa priatelil a spolupracoval s viacerými signatármi Charty 77, z čoho vyplynula aj ich neskoršia spoločná práca v disente. On sám síce Chartu 77 nepodpísal, lebo ľudí v spoločenstve s ňou spätých považoval za názorovo navzájom veľmi vzdialených, no jej text rozširoval v Bratislave a pripojil sa k niektorým aktivitám organizovaným Chartou 77.²⁴ Bol to zaujímavý a diskutovaný postoj, čiastočne porovnateľný s postojom tajného biskupa Jána Korca v tom čase, ktorý rezervovane reagoval na podnet Václava Havla, či by „otec Jan podepsal Chartu 77“, dôvodiac svojim poslaním pastiera cirkvi ako univerzálneho spoločenstva.

V tomto čase Langoša inšpirovali filozof Jan Patočka i dramatik Václav Havel. S Havlovými názormi sa postupne zoznamoval od konca 60. rokov a zaujala ho polemika ohľadne okupácie Československa v roku 1968 medzi Milanom Kunderom, ktorý hovoril o pasívnej rezistencii ako prejave odporu voči režimu komunistov, a na druhej strane

²³ LESŇÁK, Rudolf. *Listy z podzemia. Kresťanské samizdaty 1945 – 1989*. Bratislava, 1998, s. 205.

²⁴ KARÁSEK, Ján. Ja som nová tvár. *Čas*, 2002, č. 7, s. 11. Tiež: BALOGH, A. *Ján Langoš. Strážca pamäti*, s. 32.

práve Václavom Havlom, ktorý hovoril o potrebe vzdoru a odporu. Havlov postoj sa stal Langošovi bližším a ovplyvnil jeho morálnu a spoločenskú sebaidentifikáciu.²⁵

Neskôr v druhej polovici 70. rokov, keď narastala skepsa z neakcieschopnosti spoločnosti, bol Langoš ovplyvnený havlovskou koncepciou „nepolitickej politiky“, ako aj Havlovou prácou *Moc bezmocných* z roku 1978. Filozofia „nepolitickej politiky“ sa o desaťročie spočiatku pestovala aj v časti vedenia VPN vo forme konkurzov na ministrov alebo v prijímaní bývalých „skúsených“ kádrov KSS, ktoré sa stali členmi VPN. Jav „nepolitickej politiky“ vo VPN bolo na jednej strane novátorským prístupom špecifického budovania občianskej politickej angažovanosti, no na druhej sa takto lídri VPN akoby dobrovoľne vylučovali z účasti na exekutívnych činnostiach a funkciách, čo niektorí považovali za politicky naivné alebo za neochotu ísť do politických funkcií. Ján Langoš odmietal, aby VPN bolo hnutím, ktoré má len kontrolovať exekutívnu moc a i v tom duchu v júni 1990 prijal funkciu federálneho ministra vnútra, kým hnutie VPN na tejto koncepcii vo veľkej miere spočívalo prakticky až do svojho rozpadu v apríli 1991.²⁶

Z množstva ľudí, ktorí sa v byte Langošovcov v Bratislave – jednom z malých centier disentu – stretali, treba spomenúť aktivistov ako Ján Budaj, Oleg Pastier, Milan Šimečka, Ivan Hoffman, Ján Čarnogurský, Miroslav Kusý, Miloš Žiak, Fedor Gál, Martin Bútora či Boris Zala. Stretávali sa tu aj disidenti z Čiech, napr. aj Václav Havel, ktorý navštívil Bratislavu v roku 1985, aby sa tajne stretol s Dominikom Tatarkom vo Veľkej Fatre, zatiaľ čo jeho auto parkovalo vo dvore pri byte Langošovcov. Havel sa tajne zúčastnil aj na pamätnom koncerte Joan Baezovej na Bratislavskej lýre v júni 1989, počas ktorého Joan pozdravila Chartu 77 a „jedného zo svojich technikov“ – Václava Havla. Disidenta Ivana Hoffmana pozvala zahrať si s ňou na pódiu, no organizátori počas jej príhovoru na pokyn ŠtB vypli elektrinu. Havel vtedy navštívil Langošovcov u nich doma a neskôr aj tesne pred Nežnou revolúciou, stretávali sa až do novembra 1989.²⁷

V takejto atmosfére sa Langoš vo svojom byte stretával s ďalšími „Robinsonmi ostrovov pozitívnej deviácie“, okrem diskusií a plánov sa tam rodili a tvorili spomenuté samizdaty. Jedným z príkladov za všetky môže byť azda dielko Dominika Tatarku *Navrávačky*, ktoré z magnetofónovej pásky prepísal práve Ján Langoš spolu s Milanom Šimečkom a spolu s fotografiami Jána Budaja vyšlo v „náklade“ 20 kusov.²⁸ Motto tvorcov samizdatov vyjadril Ján Langoš: *V nádeji však hľadáme ďalej, kto vlastne sme, aká je doba, v ktorej žijeme*. Bol však rovnako skeptický ku gorbačovskej „glasnosti“ ako pred rokmi k obrodnému procesu. Neveril v reformu komunistického režimu.

25 BÁN, A. Nejssem lovcem Eichmannů, říká Ján Langoš, s. 53. Tiež: BAKEROVÁ, Daniela. Ján Langoš. Kormidelník na dlhouhú traté. *Xantypa*, roč. 2, duben 1999, s. 32.

26 PEKŇÍK, Miroslav. Premeny slovenskej politiky. In PEKŇÍK Miroslav a kol. *Pohlady na slovenskú politiku po roku 1989. I. časť*. Bratislava: VEDA, Ústav politických vied SAV, 2016, s. 245.

27 BALOGH, A. *Ján Langoš. Strážca pamäti*, s. 46.

28 MIKLOŠKO, František. Stretnutie s Jánom Langošom. *Pamäť národa*, roč. 3, 2006, č. 2, s. 11.

Ján Langoš ako člen Hnutia za občiansku slobodu a redaktor Bratislavských listov

V roku 1987 na radu Františka Mikloška vyhľadal disident Ján Čarnogurský Jána Langoša a Jána Budaja a pozval ich na spoluprácu na plánovanom časopise s názvom Kresťanská demokracia, ktorý mal byť už viac ako samizdat. Ako prvé súkromne vydávané periodikum na Slovensku vôbec malo mať v tiráži uvedenú adresu redakcie. Ján Čarnogurský sa dovtedy od roku 1982 spolupodieľal na vydávaní samizdatu *Náboženstvo a súčasnosť*, no po rokoch cítil potrebu vydávať radikálnejší samizdat s politickým obsahom. To síce obaja, Langoš i Budaj, odmietli a od tohto kroku mal Čarnogurského odrádzať aj F. Mikloško. Ján Čarnogurský prijal ich námietky a od takéhoto úmyslu ustúpil. No napokon Langoš svoj postoj zmenil, ešte koncom roka 1987 navštívil Čarnogurského a začali o veci znova diskutovať. Ján Langoš navrhoval, aby časopis mal iný, myšlienkovovo širší záber a názov, ktorý by oslovil väčší počet ľudí z rôznych prostredí. Ján Čarnogurský napokon uznal, že Langošovo stanovisko bolo správne, lebo časopis tak mohol osloviť a do tvorby zapojiť oveľa širší okruh odporcov režimu. Rozhodli sa pre titul *Bratislavské listy*. 25. júla 1988 v zmysle tlačového zákona ohlásil Ján Čarnogurský začiatok vydávania časopisu na Ministerstvo kultúry SSR s uvedením adresy redakcie vo svojom bydlisku. V písomnom oznámení sa oprel o ustanovenia tlačového zákona a Medzinárodného paktu o občianskych právach a v ňom uvedenú slobodu prejavu, teda „*vyhľadávať, prijímať a rozširovať informácie a myšlienky každého druhu*“. Jadrom časopisu mali byť princípy slobodnej diskusie, hľadania alternatív vývoja, pochopenie problémov človeka v spoločnosti, čoho základom malo byť kresťanské poňatie človeka a etiky, ako aj dialóg medzi rôznymi myšlienkovými prúdmi s víziou poznania pravdy. Vydavateľ zdôrazňoval, že časopis nie je orgánom nejakého cirkevného subjektu alebo štruktúry, a to ani tej tzv. tajnej cirkvi. Ján Čarnogurský charakterizoval časopis tak, ako to redakcia uviedla v takpovediac úvodníku prvého čísla *Bratislavských listov*.²⁹

Pre Slovenský úrad pre tlač a informácie to bola nezvyčajná situácia, keď sa takto na scéne objavilo periodikum bez ingerencie a cenzúry režimu a štátu – nový samizdat

²⁹ Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN), fond Zbierka samizdatov, Bratislavské listy, roč. 1, 1988, č. 1, s. 1. Pozri tiež www.samizdat.sk

s prehĺbeným záberom a bez strachu, s uvedením adresy vydavateľa ako sídla redakcie, ktorý sa vlastne tým „udáva“ a zároveň argumentuje zákonmi, morálkou a vierou – červeným súknom pre komunistov. Odpoveď prišla už o tri dni listom, v ktorom oznámili J. Čarnogurskému, že na základe tlačového zákona nespĺnil podmienky udelenia registrácie časopisu a že tak s „vydávaním Bratislavských listov začať nemôže“. Inými slovami, oznamovateľ nezaslal ministerstvu „vhodnú prihlášku“, a teda v zmysle zákona nespadal do oprávnených subjektov, organizácií na vydávanie tlače. Vydávanie *Bratislavských listov* však už bežalo a pokračovalo.

Článkami a úvahami do nich prispievali niektorí Langošovi kolegovia zo SAV, napríklad František Mikloško, Boris Lazar, Jaroslav Franek, Vladimír Palko a ďalší. Ján Langoš okrem svojich článkov zabezpečoval písanie príspevkov na kovové tlačiarenské blany a časopis tlačili a rozmnožovali v štruktúrach tajnej cirkvi. Tlačiarenský stroj pre redakciu *Bratislavských listov* zabezpečil známy britský filozof Roger Scruton.³⁰ Jednotlivé strany každého čísla sa tlačili samostatne a následne sa skladali v byte Jána Langoša a distribuovali sa prevažne po linkách tajnej cirkvi do „opozičných stredísk“. Niektoré články odvysielali i zahraničné rádiá.³¹

Od júna 1988 do konca roku 1989 takto vydávané, takpovediac polo-samizdatové periodikum vyšlo v piatich číslach s počtom priemerne dvanásť strán a nákladom od 200 postupne až do 500 kusov. Tento kresťanskodemokraticky orientovaný politicko-kultúrny časopis, ktorý chcel vytvoriť priestor na slobodnú diskusiu o spoločenských a štátnych problémoch, ako bola situácia kresťanstva na Slovensku, ochrana ľudských práv alebo o totalitných zásahoch. Publikovali v ňom významní disidenti a členovia nonkonformných skupín a tajnej cirkvi. Časopis okolo seba zhromaždil sympatizantov generujúcej sa kresťanskej demokracie, aktivistov tajnej cirkvi, ktorí čiastočne tendovali i k otázkam občianskej opozície. Možno povedať, že hlavný vydavateľ J. Čarnogurský si aj jeho vydávaním „vyslúžil“ neskoršie prenasledovanie a uväznenie v procese s bratislavskou päťkou. Časopis, jeho tlač a distribúcia a práca okolo neho tak pomáhali rastu prvotného kresťanskodemokratického, a teda i politického prostredia v samotnej tajnej cirkvi. Časopis vychádzal ešte i po novembri 1989.

Ján Langoš redigoval časopis spolu s Jánom Čarnogurským a pod iniciálou *-j-* alebo autorskou značkou *-elje-* doň prispieval. Jeho články a úvahy vždy vychádzali bez uvedenia jeho mena. V č. 1/1988 uverejnil Langoš úvahu *Od dreveníc k Nahlas/Bratislava* o vzniku a činnosti Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny (SZOPK) ako dobrovoľnej organizácie, ktorá nebola členom Národného frontu a združovala ľudí, ktorí chceli ochraňovať prírodné, kultúrne a historické dedičstvo na Slovensku. Langoš popisuje postupnú mobilizáciu „ochrancov prírody a krajiny“ a vyzdvihuje odvalu novinárov, ktorí reagovali na drastické a neodborné zásahy režimu do životného

³⁰ Roger Scruton 1944 – 2020. Stať Františka Mikloška. *Týždeň*, roč. 17, 2020, č. 4, s. 48 – 51

³¹ ČARNOGURSKÝ, Ján. Rok 1988 – úpadok režimu sa prehľbuje. In BALUN Peter, ed. *1988 rok pred zmenou. Zborník a dokumenty*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2009, s. 99 – 109.

prostredia, ako bola výstavba vodného diela Gabčíkovo, plánovaná likvidácia Ondrejského, Mikulášskeho a evanjelického cintorína v Bratislave za účelom vytvorenia mestských parkov alebo šírenie sa chorobnosti obyvateľov. Režim reagoval nátlakom na novinárov a ochranárov a perzekúciami voči nim. Výsledkom podľa Langoša bola iniciatíva bratislavskej Základnej organizácie SZOPK č. 6, ktorá iniciovala vypracovanie komplexného materiálu o stave životného prostredia, ale i hmotného kultúrneho dedičstva v Bratislave. Odborný elaborát uzrel svetlo sveta po bezmála desaťmesačnej práci v októbri 1987 s názvom *Bratislava/nahlas*. Langoš napísal: „*Vystúpenie ľudí z anonymity do pozície osobného ohrozenia má vysokú etickú hodnotu.*“ Takto zhrnul postoj autorov tejto publikácie po tom, čo režim proti nim spustil diskreditačnú kampaň. Skepticky dodáva, že nastavenie režimu neumožňuje reálne riešenie problémov uvedených v *Bratislava/nahlas*. Cituje text práce: „*Degradácia hodnôt... a poškodzovanie zdravia... je nemorálne vo vzťahu k budúcim generáciám.*“ Prácu *Bratislava /nahlas* zároveň Langoš videl ako „*zárodočnú bunku reformovania občianskej spoločnosti*“.³²

V tomže čísle *Bratislavských listov* Langoš uverejnil zamyslenie s názvom *Zápas o skutočnosť*. V tejto priam filozofickej úvahe konfrontuje vnímanie skutočnosti a postavenie človeka v spoločnosti medzi marxistickou teóriou a kresťanstvom, ergo protikladu medzi „*ustavične sa zdokonaľujúcou hmotou*“ a „*konaním dobrých skutkov vo viere v Boha*“. Z neho mu vychádza ako určujúce ľudské svedomie ako dar od Boha, ako cit pre dobro, ako jedinečná dejinná skúsenosť. Takto poňaté svedomie je pre Langoša podmienkou na uplatňovanie slobodnej vôle, nezávisle od rozumu a vedeckých postojov. Trochu zjednodušene potom uzatvára, že úlohou kresťana v súčasnej dobe (vrcholiacej normalizácie – P.D.) je byť dospelým a vziať veci do vlastných rúk.

V č. 2 tohože roka Langoš uverejnil článok *Zákon a svedomie*. V ňom kritizoval články ústavy ČSSR, ktoré definovali vedecký svetonázor marxizmus-leninizmus ako jedinu normu výchovy, vzdelávania, vyučovania a kultúrnej politiky. Píše: „*Stojím tu pred otázkou právnej a morálnej záväznosti vzťahu k tomuto svetonázoru, keďže podľa ústavy občania sú povinní dodržiavať ústavné zákony.*“ Marxisticko-leninský svetonázor nazval súborom dogmatických poučiek, ktorý nemá byť ako pojem vložený do ústavy štátu. V úvahe ďalej píše, že proklamované ciele marxizmu a kresťanstva sú na prvý pohľad akoby rovnaké, no najväčší rozdiel je v chápaní pojmu sloboda. Langoš kritizuje marxistické poňatie slobody a poukazuje na priam fatálne náročné vnímanie slobody kresťana v totalitnom režime. Podľa Langoša veriaci človek stojí pred dilemou, ako uplatniť slobodu voči zákonom štátu, pričom nemá možnosť zo sporu vyjsť bez úhony. Nerešpektovanie zákonov takéhoto štátu ho vystavuje nebezpečenstvu straty vonkajšej slobody a dvojkoľajnej výchove detí doma a v škole. Naopak, riadenie sa zákonmi takéhoto štátu zas k riziku straty vnútornej slobody, strate vitality, tvorivosti.

32 A ÚPN, fond Zbierka samizdatov, Bratislavské listy, roč. 1, 1988, č. 1, s. 6, 7.

V č. 2/1988 *Bratislavských listov* uverejnil Langoš ďalší článok *Pesničkári, vám sa darí*.³³ V ňom kritizuje pokrytectvo režimu, ktorý ak chce trestať domnelé poburovanie stačia mu na to dvaja svedkovia, ale ak má uznať popularitu známeho nonkonformného umelca, tomu musia fandiť stovky ľudí. Langoš na tomto príklade napáda oficiálnu kultúrnu politiku režimu, ktorá v 70. rokoch nútila umelcov ku kolaborácii s režimom výmenou za možnosť vystupovať a umelecky živoríť. Cenou podľa Langoša boli vynútené podpisy proti nelojálnym kolegom umelcom, ktorí sa vzpierali normalizácii, alebo cenou bol vynútený súhlas s oficiálnymi hodnoteniami udalostí a politických krokov režimu. A Langoš dodáva: „*Inak to bolo s amatérskymi umelcami, ktorí odmietli byť existenčne závislí na štátnom súhlase.*“ Uvádza bizarný príklad folkového speváka Jaroslava Hutku, ktorý vopred zasielal organizátorom jeho koncertov list, aby ich upozornil na svoj umelecký „status“ a na možné následky jeho verejného vystúpenia. V druhej časti článku sa Langoš zastal speváka a hudobníka Ivana Hoffmana, ktorý odvážne a s kritickými, hlboko ľudskými i morálne apelačnými textami vystupoval i na oficiálnych hudobných festivaloch, začo si vysluhoval kritiku režimových inštitúcií, no i opatrnú pochvalu niektorých hudobných redaktorov. Na záver Langoš cituje slová Ivana Hoffmana, neskôr i autora hymny Nežnej revolúcie *Slúbili sme si lásku*: „*Hovoriť pravdu. Tak ako ju poznám, každému, kto ju hľadá, s úctou k tomu, kto ma počúva – tolerantne a nahlas. Zistil som, že sa to dá.*“ V tomto čísle Bratislavských listov redakcia uverejnila plné znenie manifestu Hnutia za občiansku slobodu (HOS) *Demokracia pre všetkých*. Totiž obaja hlavní redaktori, Čarnogurský i Langoš boli členmi či signatármi HOS, čo bolo jednou z príčin záujmu ŠtB o nich.³⁴

V nasledujúcom ročníku *Bratislavských listov* v roku 1989 v č. 1 uverejnil J. Langoš spolu s Jaroslavom Franekom pod značkou „*dd*“ odborný článok *Mauzóleum Chatama Soféra (Sophera) v Bratislave*.³⁵ Ním autori ukazujú a dokazujú historické korene židovskej tradície na území Bratislavy od rímskych čias až takpovediac do roku 1942, kedy výstavba tunela pod hradným kopcom prekryla židovský cintorín s hrobkou rabína Chatama Sofera. Bohatosť židovskej kultúry a komunity, podľa autorov článku, po zbúraní dvoch synagóg v 60. rokoch min. st. v Bratislave urbanisticky dokazuje už len synagóga na Heydukovej ulici, dva židovské cintoríny a spomenutá hrobka bratislavských rabínov pri ústí tunela na dunajskom nábreží. Najznámejší svojím pôsobením je v tejto hrobke pochovaný rabín Sofer, ktorý účinkoval v Bratislave od roku 1806. Tento článok v roku 1989 vyšiel na 150. výročie od jeho smrti. Rabín Sofer podľa autorov viedol bratislavskú ješivu – vysokú školu na vzdelávanie rabínov, bol známy ako výborný znalec Tóry. Hovorilo sa o ňom, že vo svojej rabínskej službe „*má odvahu a silu leva*“ a nazývali ho „*posledným z posledných veľkých*“ rabínov. Vo svojom testamente varoval pred „*novotami, pýchou a povýšenectvom*“. Záverom článku Ján Langoš a Jaroslav

33 A ÚPN, fond Zbierka samizdatov, Bratislavské listy, roč. 1, 1988, č. 2, s. 4.

34 LESŇÁK, R. *Listy z podzemia*, s. 165, 166.

35 A ÚPN, fond Zbierka samizdatov, Bratislavské listy, roč. 2, 1989, č. 1, s. 10, 11.

Franek hovoria o spoločnej židovsko-kresťanskej kultúre nielen historickej Bratislavy, ku ktorej by sme sa podľa nich mali napriek desaťročiam totalít vrátiť. Kultúre, ktorej základom u oboch náboženstiev a filozofií je najmä viera a etika.

V č. 2 *Bratislavských listov* z roku 1989 pod značkou *-elje-* uverejnil Langoš úvahu *Poznámky o hraniciach „riadenia živých systémov“*.³⁶ V nej kritizuje centralistické riadenie spoločnosti, ktoré nedokáže prihliadať na „*životné potreby jednotlivca*“ ani viesť dialóg s občianskou spoločnosťou. Ak tá je kontrolovaná iba jednou stranou a podlieha disciplíne smerníc a pokynov, má tendenciu k mysleniu vo „*vopred stanovených hraniciach*“. Takéto riadenie spoločnosti podľa Langoša uberá priestor na spontánnosť, altruizmus a duchovnú motiváciu. Dodáva, že spôsoby, ktoré vybočujú z takejto schémy, sú podozrivé, neskôr považované za deštruktívne až nepriateľské. Kvalita života napriek prehlbovaniu štátneho riadenia sa tak zhoršuje a problémy sú ťaživejšie. Langoš v úvahe ako protiklad centralistického riadenia vyzdvihuje ľudskú dobročinnosť, ktorá spoločnosť humanizuje, je dobrovoľná a uvoľňuje duchovnú energiu jednotlivcov. Túto časť úvahy Langoš prepája s konkrétnymi otázkami, prečo komunistický štát nedôveruje dobrým a užitočným aktivitám, akými boli a sú činnosť reholí, laického apoštolátu, a teda v podstate pôsobenie viery na praktický život, ale aj pôsobeniu mimorežimových slobodných zoskupení, ako boli Jazzová sekcia, Výbor na obranu nespravodlivo stíhaných (VONS) či hudobný underground, ale ich potláča a perzekvuje. Navyše ich kontrola Štátnou bezpečnosťou je v protiklade s proklamáciami režimu o občianskej angažovanosti a iniciatívnosti.

V poslednom prednovembrovom čísle *Bratislavských listov* č. 3 zo septembra 1989 a zároveň čísle, ktoré vyšlo počas procesu s bratislavskou päťkou, uverejnila redakcia v súvislosti s týmto súdny procesom list prezidentovi ČSSR Gustávovi Husákovovi. V ňom ho signatári žiadajú, aby bolo zastavené trestné stíhanie Miroslava Kusého a Jána Čarnogurského, vznesené za poburovanie a rozvracanie republiky, aby obvinenie menovaných bolo zrušené a prepustili ich na slobodu. Signatári argumentovali právom občanov uctiť si obeť augustovej invázie do Československa v roku 1968 položením kvetov na mieste ich tragického skonu a ako uctenie si týchto mŕtvych v zmysle ľudskej dôstojnosti a presvedčenia. Tiež právom na publikovanie názorov v zmysle právnych noriem, ktoré sa zaviazala ČSSR plniť. Medzi tridsiatimi tromi signatármi tohto listu, datovaného 30. augustom 1989, je aj meno Jána Langoša.³⁷

V novembri 1989 mala redakcia pripravené rukopisy príspevkov do ďalšie plánovaného čísla časopisu, ktoré však už vďaka Novembru '89 nemuselo vyjsť ako samizdat. Tieto rukopisy sa uchovali u Jána Langoša a neskôr ich poskytol „ponovembrovej“ redakcii *Bratislavských listov*. Niektoré z nich zaradili do ďalších čísel. Takým bol i článok Jána Langoša *Ako nevytvárať ovzdušie dôvery (1989)*. V ňom Langoš opisuje praktiky

36 A ÚPN, fond Zbierka samizdatov, Bratislavské listy, roč. 2, 1989, č. 2, s. 4.

37 A ÚPN, fond Zbierka samizdatov, Bratislavské listy, roč. 2, 1989, č. 3, s. 7 – 9.

komunistického režimu počas rokovania československej vlády s vatikánskou delegáciou v apríli 1989, ktoré vyznievajú ako sťažnosti komunistického režimu na svojich neprajníkov, lebo kritizujú dobré a nepochopené úmysly režimu v cirkevnej politike. Langoš píše: „...komunisti sú výborní stratégovia. V rámci svojej ideológie má príprava na každý politický čin chladný machiavellistický charakter... Kritikov amorálnosti moci táto stavia mimo zákon do pozície nepriateľov socializmu, štátu, strany, ľudu a prestavy... a postupne takýchto jednotlivcov súdja, aj za pomoci zmien zákonov.“³⁸ Langoš v článku kritizoval propagandu režimu, ktorý takýchto ľudí verejne pomenúva „nelegálnymi štruktúrami“, čo má u obyvateľstva ospravedlniť prípadný zákrok proti nim a vykresliť ho tak ako zákonný a potrebný. V skutočnosti, ako dodal Langoš, tieto tzv. nelegálne štruktúry predstavovali užitočné dielo utajenej časti cirkvi a laického apoštolátu, ktoré rozširovali duchovné bohatstvo spoločnosti, ale aj prispievali k postupnej politickej zmene.

Možno povedať, že samizdatová tvorba Langoša v posledných rokoch pred Novembrom '89 postupne gradovala a pod vplyvom narastajúcich aktivít politicko-opozičného charakteru sa menil aj charakter jeho článkov a úvah, v ktorých sa viac objavovala kritika režimu a myšlienky o nutnosti spoločenskej, ale i osobnej morálnej zmeny ľudí.

Práca na samizdatoch bola jednou z príčin, prečo ŠtB odvádzala Langoša z jeho bytu na výsluchy a zadržovala na stanici ZNB napr. na tzv. „Februárke“. Takých výsluchov bolo asi päťdesiat, kde ho vypočúvali najmä o tvorbe samizdatov, ale i o iných slovenských, ako aj českých disidentoch. Jeden z Langošových spolupútnikov Ladislav Agnes Snopko charakterizoval ich činnosť pred rokom 1989 ako „aktivity šedej zóny“, z ktorých podľa neho Langoš postupne prechádzal do disentu.

J. Langoš sa síce profesionálne orientoval technicky, zaujímal sa aj o iné témy. Okrem maľovania, písania úvah, článkov a analýz čítal viacerých nonkonformných autorov a s niektorými z nich, ktorí pred Novembrom '89 – v čase cenzúry a neslobody tlače – vychádzali strojopisne v samizdatoch, aj polemizoval. Jedným z takých bol pre Langoša Egon Bondy.³⁹ V Langošovej pozostalosti, uloženej v archíve ÚPN, sa zachovali viaceré písomné a literárne práce a eseje, napríklad *Invalidní sourozenci*, *Zápisky z počiatku roku 70.*, *Denník dívky, která hledá Egona Bondyho*, či *Cesta Českem našich otců*.

V spomenutej Langošovej písomnej pozostalosti sa nachádzajú aj rôzne úvahy, *Spo-mienky (nemenovaného autora na ČSLA)*, elaborát o roku 1968 od nemenovaného autora, rôzne materiály k literárnej tvorbe a kritike tvorby v komunistickom režime či elaborát nemenovaného autora s názvom *Pamiatke mužov a žien všetkých vyznaní, ktorí padli za obeť fašistickej a komunistickej viere*. Ján Langoš z takto zhromaždenej

³⁸ LANGOŠ, Ján. Ako nevytvárať ovzdušie dôvery (1989). *Bratislavské listy*, roč. 5, 1993, č. 6, s. 4 a č. 7, s. 9.

³⁹ Egon Bondy (1930 – 2007), vlastným menom Zbyněk Fišer, prežil búrlivý a kontroverzný život, inklinoval k rôznym myšlienkovým prúdom, nevynímajúc marxizmus a maoizmus. Na jednej strane napríklad podľa Marcela Strýka dokázal dobre formulovať tézy undergroundu, písať nonkonformné texty, na opačnej strane pred Novembrom '89 bizarným spôsobom spolupracoval so štátnou bezpečnosťou.

samizdatovej či strojopisej tvorby čítal napríklad aj prácu Martina Bútoru s názvom *Šiesty zmysel*, ktorá vyšla v Bratislave v roku 1985; prácu filozofa Karla R. Poppera *Bieda historizmu*, ktorá vyšla už v II. vydaní v strojopise, a tiež *Cestopisy Milana Knížáka*. Podobne zhromaždil rôzne state, napríklad úvahu svojho priateľa Ivana Hoffmana *O účasti kresťana na veciach verejných* z jari 1989; úvahu Pavla Čarnogurského *Aby bolo jasno* – o inštalovaní pamätníka k 70. výročiu založenia ČSR pred SND a o zásluhách M. R. Štefánika; úvahu Jána Gunčagu, predsedu Ústredia slovenskej katolíckej inteligencie, s názvom *Úloha a formácia angažovaných kresťanov (laikov)* z jari 1989 alebo úvahu Milana M. Šimečku *Politický súdny proces* (o bratislavskej päťke), resp. s ňou súvisiacu kópiu listu M. Šimečku Jánovi Čarnogurskému do „justičáku“ z 27. augusta 1989. Viaceré z nich boli publikované práve v *Bratislavských listoch*. Ján Langoš čítal aj periodické *Dokumenty* a *Zpravodaje Charty 77*, vyjadrenia *Charty 77* a VONS-u, rôzne intelektuálne práce ako napríklad elaborát o prenasledovaní skupiny Plastic People of the Universe, elaborát Jiřího Rumla s názvom *Kronika 68. roku (leden)*, úvahu Jiřího Gruntoráda s názvom *Co je Akce Norbert*, divadelnú hru Václava Havla *Vyrozumenie* v strojopisnom preklade M. Lasicu z roku 1966, ako aj Havlovu esej *Moc bezmocných* v strojopisnom „vydaní“ a úvahu Milana Šimečku *Smutné satisfakcie bezmocných* a ďalšie.⁴⁰ Plejáda takýchto textov korešpondovala s Langošovými protitotalitnými aktivitami a hodnotovými kritériami. Tak v roku 1987 vyšiel z prostredia disentu dokument s názvom *Vyhlásenie k deportáciám Židov na Slovensku*. Šlo o ospravedlnenie sa Židom, ktoré medzi dvadsiatimi štyrmi signatármi podpísal aj Ján Langoš.⁴¹

V druhej polovici sedemdesiatych rokov min. st. sa na Slovensku a najmä v Bratislave začalo signifikantne rozvíjať ochranárske hnutie a jeho činnosť kulminovala v časoch „glasnosti“. Práve v polovici osemdesiatych rokov, i pod vplyvom katastrofy sovietskej jadrovej elektrárne v Černobyle, do ochranárskeho hnutia prichádzali alebo sa v rámci neho do prostredia disidentov posúvali ľudia, oponujúci režimu či vymedzujúci sa voči nemu i politicky.⁴² Medzi nimi pracovali viacerí budúci aktívni členovia protopolitických zoskupení ako Hnutie za občiansku slobodu alebo Verejnosť proti násiliu, respektíve aktívne a podstatne sa podieľali na príprave rôznych kritických analýz a vyhlásení, ako Martin Bútor, Ján Budaj, Peter Zajac, Ladislav Snopko, Ján Langoš a iní. Vo sfére odbornej profilácie ochranárskych aktivít niet potom divu, že Ján Budaj, Mikuláš Huba, Juraj Flamík, Peter Tatár, Fedor Gál a Eugen Gindl spolu s ďalšími členmi SZOPK – ochranármi, verejne pôsobiacimi odborníkmi a členmi neformálnych

40 A ÚPN, f. Osobný fond Jána Langoša, šk. 1, 2, 3.

41 Signatármi tohto vyhlásenia boli biskup Ján Ch. Korec, Hana Ponická, Dominik Tatarka, Martin Milan Šimečka, Jozef Jablonický, Vladimír Jukl, František Mikloško, Helena Gondová, Ján Čarnogurský, Vincent Hložník, Ján Langoš, Jozef Hlinický, Daniel Fischer, Eva Trizuljaková, Marek Huba, Roman Berger, Ladislav Čarný, Vladimír Haviar, Milan Bočkay, Milan Rúfus, Miro Bázlik, Eugen Suchoň, Alojz Gabaj a Katarína Lazarová. K vyhláseniu sa po Novembri '89 pripojila aj Slovenská národná rada (SNR).

42 DUBNÍČKA, Ivan. Zelené ideály a realita po roku 1989. In PEKNÍK, M. a kol. *Pohľady na slovenskú politiku po roku 1989. II. časť*, s. 487.

združení boli spolutvorcami odborného elaborátu *Bratislava/nahlas* z jesene 1987. Na základe kritiky životného prostredia v Bratislave kritizovali aj stav spoločnosti na Slovensku počas obdobia tzv. normalizácie. Ján Langoš pomáhal pri technickom spracovávaní tohto dokumentu.

V marci 1988 sa Ján Langoš zúčastnil na Sviečkovej manifestácii, no ako sa vyjadril, nepovažoval sa za súčasť tajnej cirkvi. Podobne bol aj signatárom petície moravských katolíkov, vedenej Augustínom Navrátilom, ktorá predostrela 31 požiadaviek s názvom Podnety katolíkov k riešeniu situácie veriacich občanov v Československu.⁴³ Ján Langoš chodil aj na procesy s nespravodlivo súdenými prenasledovanými režimom. V júni 1988 sa takto zúčastnil procesu s vydavateľom samizdatov Ivanom Polanským z Dubnice nad Váhom.⁴⁴

V októbri 1988 Ján Čarnogurský priniesol z Prahy na Slovensko správu o vzniku Hnutia za občiansku slobodu (HOS), a to na 70. výročie vzniku ČSR. Priniesol exemplár manifestu HOS *Demokracia pre všetkých* a stal sa prirodzeným lídrom jeho slovenskej časti. Ďalšími členmi HOS na Slovensku boli Anton Selecký, Ján Langoš, Ivan Hoffman, Hana Ponická, Milan Šimečka, Miroslav Kusý, Jozef Jablonický, Vladimír Maňák, Tibor Novotka, Juraj Kohutiar, manželia Michal a Elena Lehockí, Ján Trstenický, Viliam Kováčik, Ján Szöllös a ďalší.⁴⁵ Niektorí z nich boli signatári Charty 77, čím zvýraznili význam HOS-u a istú kontinuitu chartistických cieľov. Hnutie za občiansku slobodu nadväzovalo na činnosť Charty 77 a iných opozičných zoskupení, a tak malo byť „*priestorom slobodného prejavu politickej vôle občanov a kryštalizovaním rôznych konkrétnejšie politicky a záujmovo orientovaných snáh*“, čím oživovalo chartistické otvorenie sa voči spoločnosti. HOS bol nezávislou občianskou iniciatívou. Jej tvorcovia v manifeste *Demokracia pre všetkých* vyzvali občanov, aby akýmkoľvek spôsobom začali pracovať na odstránení krízy, v ktorej sa Československo koncom 80. rokov nachádzalo. HOS malo byť voľné združenie slobodne vznikajúcich a ničomu nepodriadených politických skupín a klubov, otvorených širokej diskusii. Manifest *Demokracia pre všetkých* načrtnol dvanásť základných okruhov – demokratická tradícia, politický pluralizmus, nová demokratická ústava, obnovenie právneho poriadku, záchrana životného prostredia, hospodárska prosperita, sloboda duchovného života, sloboda viery, nezávislé odbory, nemilitarizácia spoločnosti, národná svojbytnosť a Československo ako súčasť Európy a podobne. Úvod manifestu HOS otvorene a odvážne nabáda občanov, aby „*vstúpili do priestoru, ku ktorému prechovávajú nedôveru vinou tých, ktorí ho po desaťročia okupujú svojou diktatúrou a nekompetentnosťou*“. Manifest vyzýva,

43 Autor knihy bol účastníkom Sviečkovej manifestácie 25. marca 1988 a je signatárom spomenutej petície *Podnety katolíků...*, ktorej podpisy zbieral v jeho bydlisku v obci Šenkvice tajný tlačiar samizdatov František Petráš ml.. Pozri tiež: ŠIMULČÍK Ján. *Čas odvahy*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2017, 332 s.

44 PALKO, Vladimír st. *Boj o moc a tajná služba*. Prešov: VMV, 2004, s. 14.

45 ŽATKULIAK, Jozef a kol. *November 1989. Medzník vo vývoji slovenskej spoločnosti a jeho medzinárodný kontext. Chronologický prehľad*. Bratislava: VEDA – vydavateľstvo SAV, 2009, s. 48.

aby „politika sa stala opäť miestom pre uplatnenie skutočných záujmov spoločnosti“, a tak aby bol tento priestor rehabilitovaný.

Ján Langoš ako člen HOS bol jedným z tých, ktorí koncom augusta 1989 spolu s ďalšími viac ako tridsiatimi ľuďmi podpísal list prezidentovi ČSSR Gustávovi Husákovi za prepustenie väznených M. Kusého a J. Čarnogurského počas procesu s tzv. bratislavskou päťkou, do ktorej patrili. Počas väznenia J. Čarnogurského, člena HOS, zbieral podpisy za jeho prepustenie.⁴⁶ Išlo o ďalší odvážny čin, ktorý sa stal zárodkom občianskej spoločnosti, „prekonania strachu a vyjdenia z izolácie“, hoci, ako povedal, z reakcií viacerých ľudí bol sklamaný. Posledné prednovembrové číslo *Bratislavských listov* vyšlo v čase, keď bol Ján Čarnogurský ako hlavný redaktor vo väzbe a jeho vydanie zabezpečili najmä Ján Langoš a František Mikloško.⁴⁷

Už počas novembrových mítingov VPN na Námestí SNP v Bratislave sa 22. novembra 1989 pred Justičným palácom, kde stále väznili Jána Čarnogurského, zišla najskôr dopoludnia demonštrácia štyroch až piatich tisíc ľudí žiadajúcich jeho prepustenie. Popoludní to bola už sedemnásťtisícová demonštrácia, na jej účasť vyzýval napríklad kňaz Anton Srholec na popoludňajšej omši v kostole Blumentál. Na demonštrácii sa zúčastnil aj Alexander Dubček, ktorý vo svojom vystúpení napodiv vyzval ľudí, aby sa rozišli, no tí zostali. Neskôr účastníci tejto demonštrácie spontánne prešli na míting VPN na Námestí SNP.⁴⁸

Budúcnosť HOS počas Nežnej revolúcie bola však neistá. V novembrových dňoch navštívila delegácia HOS-u Koordinačné centrum VPN. V ňom už pracoval Ján Langoš, hoci ho tam explicitne za HOS nenominovali ako svojho člena. Lídri VPN na žiadosť HOS, aby aj oni participovali na zmenách, odpovedali, že za HOS je vo vedení VPN už práve Ján Langoš, čím má HOS vo vedení VPN zastúpenie.⁴⁹ Pôvodná skupina HOS na Slovensku sa tak rozišla na viacero smerov, no natíska sa aj domnienka, že noví lídri revolúcie už nemali záujem rozširovať vedenie alebo mali výhrady voči vnútornému charakteru HOS. Slovenský HOS tak akosi nedôstojne zostal pred bránami svojho prirodzeného a zaslúženého pokračovania či cieľa v protikomunistických aktivitách – napomôcť „demokracii pre všetkých“.

46 Rozhovor s Jánom Langošom. *Národná obroda*, roč. 3, 1992, č. 82, s. 6.

47 A ÚPN, zbierka samizdatov, Bratislavské listy, r. 2, 1989, č. 3, s. 1 a 9.

48 BALUN, Peter – STREŠŇÁK, Gábor, eds. *November očami ŠtB a ulice*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2009, s. 80. Autor knihy bol účastníkom tejto večernej demonštrácie.

49 K tomu pozri: DUBOVSKÝ, Patrik. HOS na Slovensku. In JAŠEK, Peter, ed. *Protikomunistický odboj v strednej a východnej Európe*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2012, 940 s. K HOS pozri napríklad: ČARNOGURSKÝ, Ján. Hnutie za občiansku slobodu na Slovensku. In *Česko-slovenská historická ročenka 2010*. Brno – Bratislava 2010, s. 57 – 66.

*Lidská dobročinnost společnost humanizuje,
je dobrovolná a uvolňuje
duchovní energii jednotlivců.*

Ján Langoš

Ján Langoš v hľadáčiku Štátnej bezpečnosti

Najmä pre samizdatovú tvorbu a prejavy občianskej statočnosti bol Ján Langoš od druhej polovice 80. rokov min. st. pod zaostreným hľadáčikom ŠtB. Podľa databázy EZO (Evidencia záujmových osôb ŠtB) ho Štátna bezpečnosť evidovala v kategórii „preverovaná osoba“ (PO) od 9. marca 1987 pod krycím menom „LUKEŠ“ v oblasti „pravica“. Príslušný zväzok ŠtB bol skartovaný 12. decembra 1989.⁵⁰

V polovici decembra 1987 prijala XII. správa ZNB Bratislava (Správa ŠtB pre Slovensko) materiál s názvom *Rozpracovanie hlavných úloh ročného plánu v problematike vnútorného protivníka na rok 1988 s Dodatkom rozpracovaných úloh vykonávacieho plánu 2. odboru XII. správy na rok 1988*.⁵¹ Plán predpokladal napríklad „znemožňovanie vytvárania nezávislých zoskupení a aktivít vnútorného protivníka“. Je zaujímavé, že ŠtB zmiernila slovník a z nepriateľa sa stal protivník. Príslušníci a spolupracovníci ŠtB mali včas získavať poznatky o takýchto novo sa tvoriacich „objektoch protivníka“ – neformálnych hnutiach a s predstihom v nich vytvárať „kontrarozvedne pozície“, teda nasadzovať spolupracovníkov ŠtB, v slovníku ŠtB vytvárať agentúrnu sieť, s účelom vplývať na ich činnosť. V rozpracovaní plánu jeho autori menujú väčšinu zo známych slovenských a niekedy i českých disidentov a režimu nepohodlných osôb, a to pod ich kryciami menami. Pod takýmto menom, presnejšie v akcii „JOHN“ (krycie meno udeľené ŠtB Jánovi Budajovi) plán navrhuje „spracovať návrh na rozpracovanie v zväzku preverenie signálu preverovanej osoby pod krycím menom „LUKEŠ“, ktorou bol Ján Langoš. Úloha mala byť vykonaná do konca marca 1988. Plán na inom mieste hovoril o izolácii opozičných zoskupení s cieľom zabráňovať im prenikať do oficiálnej kultúry a vedy a následnej tvorbe paralelných štruktúr v nich. Langoša a jeho spolupracovníkov mala ŠtB rozpracovať na ich pracovisku v SAV. ŠtB tak mala ďalej odkrývať a likvidovať tlačové strediská opozície, čo by zasiahlo už vychádzajúce občianske a kresťanské periodické samizdaty a hypoteticky aj plán vydávania *Bratislavských listov*.

V časti plánu o prevencii a rozkladných opatreniach sa mala realizovať akcia ŠtB s krycím menom „KLÍN“, ktorú riadila X. správa ZNB na FMV v Prahe (Správa ŠtB na

50 A ÚPN, KS ZNB S ŠtB Bratislava, Registračné protokoly zväzkov KS ZNB S ŠtB Bratislava.

51 BALUN, P, ed. 1988 *Rok pred zmenou. Zborník a dokumenty*. Bratislava: Ústav pamäti národa 2009, s. 137 an.

boj proti vnútornému nepriateľovi). Táto správa ŠtB mala podľa toho „*výsluchmi diskreditovať významných predstaviteľov Charty 77*“, medzi ktorých síce J. Langoš nepatril, ale i ďalšie osoby, ktoré mohli dostávať podporu zo zahraničia. Pod krycími menami takýchto osôb ako „ANTI“, „MIKI“ a „LUKEŠ“ uvádza ŠtB historika Jozefa Jablonického, kresťanského aktivistu Františka Mikloška a Jána Langoša.⁵²

Záujem bratislavskej XII. správy o „preverované a nepriateľské osoby“ neutíchal ani v roku 1988. V *Informácii XII. správy o štátnobezpečnostnej situácii po línii vnútorného protivníka za 1. štvrtrok 1988*, a to už z 21. marca 1988, ktorá zahŕňala „aktuálne otázky práce“ kontrarozviedky ŠtB, sa konštatuje, že „v oblasti pravice nebola zaznamenaná podstatnejšia protispoločenská činnosť“. Pritom je zaujímavé, že po 10. marci 1988 ŠtB musela vedieť o liste Františka Mikloška o zvolaní zhromaždenia 25. marca 1988, neskôr nazvanom Sviečková manifestácia. Paradoxne k dikcii spomenutej správy však vyznelo konštatovanie autora správy, že niektorí odporcovia režimu sa chceli zúčastniť „*fóra Charty 77*“ v Prahe. Správa menuje M. Kusého, J. Jablonického, M. Šimečku a J. Langoša a dodáva, že im účasť bola znemožnená tzv. preventívno-rozkladným opatrením.

Vedenie XII. správy za 2. štvrtrok 1988 hodnotilo svoje „sily a prostriedky“ a v súvislosti s činnosťou ŠtB pred Sviečkovou manifestáciou konštatovalo, že tá vykonala niekoľko „preventívno-výchovných opatrení“ na predstaviteľoch „nelegálnej cirkvi a laického apoštolátu“ ako F. Mikloško a Ján Čarnogurský, ako aj u „objekta LUKEŠ – Jána Langoša, vedúceho oddelenia Ústavu technickej kybernetiky SAV“, a to tým, že ŠtB navštívila nadriadeného J. Langoša a žiadala ho, aby dohovoriť, pravdepodobne pod hrozbou postihu v práci, aby sa zhromaždenia 25. marca 1988 na Hviezdoslavovom námestí nezúčastnil. Mali sa tak „*eliminovať Langošove styky na pravicovo orientované osoby*“. Podľa ŠtB mal Langoš vziať túto výstrahu na vedomie, ale nezaujal konkrétne stanovisko. Neskôr mala ŠtB preverovať „*účinnosť spomenutého preventívno-výchovného opatrenia operatívnymi prostriedkami*“, teda pravdepodobne prostredníctvom tajných spolupracovníkov overiť Langošovú účasť na Sviečkovej manifestácii. Keďže sa jej zúčastnil, dohovor sa minul účinku, takže i tento fakt mohol mať za následok, že ŠtB pokračovala v sledovaní Langoša na základe zväzku v kategórii „preverovaná osoba“, založeného 9. marca 1987, neskôr zmeneného na signálny zväzok a od začiatku januára 1989 v kategórii „nepriateľská osoba“.⁵³

V treťom štvrtroku 1988 sa ŠtB Bratislava zaoberala možnou účasťou slovenských chartistov a okruhu Charty 77 na Slovensku na plánovanom sympóziu Charty 77 k 70. výročiu vzniku ČSR, ktoré sa malo konať 11. – 13. novembra 1989 a už dlhodobo sledovaní M. Šimečka, M. Kusý a J. Jablonický si naň mali aj pripraviť svoje príspevky. Takéto detailné informácie mohli znamenať, že v blízkosti týchto oponentov režimu

52 BALUN, P., ed. 1988 *Rok pred zmenou*. Zborník a dokumenty, s. 162.

53 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava. Registračné protokoly KS ZNB Správy ŠtB Bratislava.

sa pohyboval tajný spolupracovník ŠtB, údajne agent s krycím menom „PALO“. ŠtB očakávala, že slovenská pravica, do ktorej zahrňovala aj J. Langoša, bude v súvislosti s výročím vzniku ČSR v spojení s českou pravicom, aby to využila na „útoky voči súčasnej politike KSČ“. Langoš nebol priamo do opatrení ŠtB proti chartistom na Slovensku zahrnutý, pravdepodobne preto, lebo Chartu 77 nepodpísal.

ŠtB v tomto období začlenila do svojho záberu aj samizdat *Bratislavské listy*, redigovaný Čarnogurským a Langošom, ktorého prvé číslo vyšlo v júni 1988. Vo svojej správe ŠtB konštatuje okolnosti vzniku a registrácie časopisu, nespomína však, že Ministerstvo kultúry SSR, respektíve Slovenský úrad pre tlač a informácie časopis vydávať nepovolilo. ŠtB akoby strácala iniciatívu a len konštatuje, že „pri rozpracovávaní exponen-tov nelegálnej cirkvi boli získavané poznatky o spracovávaní a šírení nového samizdatu *Bratislavské listy* objektom ADVOKÁT (Ján Čarnogurský).“⁵⁴

Sumarizujúcu Správu o štátnobezpečnostnej situácii v SSR za rok 1988 vypracoval federálny minister vnútra František Kincl vo februári 1989, schválilo ju Predsedníctvo ÚV KSS a bola daná k dispozícii náčelníkovi XII. správy ZNB – Správy ŠtB pre Slovensko. Vo výpočte objektov a osôb záujmu ŠtB za uplynulý rok 1988 nemohla chýbať zmienka o novom opozičnom zoskupení – Hnutí za občiansku slobodu (HOS). Centrála ŠtB v Prahe vznik hnutia považovala za „úsilie spolitizovať činnosť vnútorného nepriateľa“, keďže okrem iného pri jeho zrode v októbri 1988 podľa Kincla „stáli signatári charty“ na čele s Václavom Havlom a Rudolfom Battěkom. Program hnutia s názvom *Demokracia pre všetkých* považovalo FMV ČSSR za komplexný politický program, zaktovujúci boj proti politike KSČ a ústavnému článku o jej vedúcom postavení v spoločnosti. ŠtB ho kládla na roveň manifestu *Dvetisíc slov*. V tejto správe ministra Kincla sú mená slovenských disidentov, chartistov i „nechartistov“, a medzi nimi i Jána Langoša podčiarknuté a s výkričníkom, čo v tomto kritickom období prelomu rokov 1988 a 1989 signalizovalo význam, aký pripisovala ŠtB kontrole a potláčaniu aktivít menovaných. Navyše správa mohla byť vypracovávaná počas prebiehajúcich búrlivých a masových demonštrácií počas Palachovho týždňa v Prahe.

Správa sa zaoberá aj „niekoľkými desiatkami spravidla periodickými nelegálnymi tlačovinami“, ktoré majú za cieľ vyvolať nedôveru a nátlakové akcie. V duchu ideologickej nadradenosti ŠtB vedenie FMV nevnímalo pravý charakter a obsah takýchto samizdatov ako *Fragment K* alebo *Bratislavské listy*. Napokon práve týmto titulom sa správa venuje. Ich ciele prirovnáva k cieľom HOS a menuje *Fragment K* ako pokračovateľa *Kontaktu* a *Bratislavské listy*, pričom na oboch sa spolupodieľal aj Ján Langoš, menujúc i ďalších autorov, Langošových blízkych priateľov ako Olega Pastiera, Jána Budaja a Jána Čarnogurského či správy o *Lidových novinách* Milana Šimečku a Miroslava Kusého.⁵⁵

⁵⁴ BALUN, P., ed. 1988 *Rok pred zmenou*. Zborník a dokumenty, s. 188 – 191.

⁵⁵ BALUN, P., ed. 1988 *Rok pred zmenou*. Zborník a dokumenty, s. 201 – 202.

Táto pomerne podrobná správa sa v rámci myšlienkového sveta ŠtB nevyhla ani podozreniam či odhaleniam klerikalizmu v niektorých samizdatoch, ktoré, a to sa ŠtB čiastočne nemýlila, boli namierené aj voči štátnej cirkevnej politike. Vo svojom videní do takéhoto prúdu vedenie ŠtB zaradilo aj *Bratislavské listy*, ktoré tak podľa nej „popularizujú činnosť nelegálnej cirkvi a laického apoštolátu“, s cieľom získať ľudí na formovanie základne budúcej „opozičnej klerikálnej strany“. V tom čase bolo už známe zameranie Bratislavských listov, ako ho v liste ministerstvu kultúry sformuloval J. Čarnogurský, a síce, že sa časopis neviaže na nijakú cirkevnú štruktúru, ani tú tajnú. Navyše svoje smerovanie dokazovali *Bratislavské listy* aj obsahom vtedy už zverejnených dvoch čísiel.

21. septembra 1989 Jána Langoša Štátna bezpečnosť znovu zaregistrovala pod novým registračným číslom a viedla ho v registračných protokoloch ako „nepriateľskú osobu“ (NO) v oblasti „pravica“. Zväzok bol XII. správou ZNB zničený 6. decembra 1989, a to na základe nariadenia náčelníka Hlavnej správy kontrarozviedky ZNB Karla Vykypěla, aby okamžite skartovali živé, teda aktuálne vedené i archivované zväzky nepriateľských osôb a ukončili evidovanie týchto osôb. Okrem zväzku vedeného na Langoša bolo v ten deň skartovaných ďalších jedenásť zväzkov tzv. nepriateľských osôb.⁵⁶ Langoš s ŠtB nespolupracoval, jeho negatívnu lustráciu neskôr pred parlamentnými voľbami v roku 1992 potvrdila aj lustračná komisia Federálneho zhromaždenia.

ŠtB sa infiltrovala do ideovo rôznych skupín, počnúc tzv. pravicom, povedané jazykom ŠtB, do ktorej radila aj Ján Langoš a jeho spolupracovníkov na samizdatoch alebo protestných listoch, až po ľavicovo orientované skupiny. Chcela v nich mať kontrolu či vplyv momentálne aj preventívne. Príkladom protipólu pravice či laického apoštolátu vo svetle ŠtB mohla byť činnosť a pretrvávanie exponentov ŠtB v politických hnutiach ako Klub Obroda, založeného vo februári 1989. *Obroda – klub za socialistickú prestavbu* bola ľavicovou alternatívou ešte z roku 1988, ktorá mala sledovať ideu obrodenej KSČ. Malo ísť o akúsi novú ľavicovú disidentskú skupinu na prípadné prevzatie moci „šesdesiatosmičkármí“ po eventuálnej revolúcii. Popritom ju však monitorovala a infiltrovala ŠtB. Z tridsiatich zakladajúcich členov bola údajne polovica tajných spolupracovníkov ŠtB.⁵⁷ Napriek tomu predstavitelia Obrody, podľa hlásenia pre FMV, v roku 1989 nadviazali neformálne kontakty s vedením KSČ a sovietske vedenie ju vnímalo ako vážneho partnera v prípadných zmenách režimu.⁵⁸

56 Boli to zväzky na osoby Alexander Dubček, Milan Šimečka, Martin Milan Šimečka, Oleg Pastier, Miroslav Kusý, Hana Ponická, Július Strinka, Viktor Pavlenda, Jozef Jablonický, Alma Münzová a Hvezdoň Kočtúch. Pozri: SIVOŠ, Jerguš.: Činnosť Správy kontrarozviedky v Bratislave od 17.11.1989 do 15.2.1990. In JAŠEK, Peter, ed. 20. výročie Nežnej revolúcie. Zborník z vedeckej konferencie 11. – 12. novembra 2009. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2010, s. 170.

57 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, Korešpondencia, hlásenia, šk. 11 G. Klub Obroda.

58 BLAŽEK, Petr. Opozice v Československu před pádem komunistického režimu v listopadu 1989. In JAŠEK, Peter, ed. 20. výročie Nežnej revolúcie. Zborník z vedeckej konferencie 11. – 12. novembra 2009. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2010, s. 134.

Iná skupina vo vnútri režimu sa aspoň symbolicky snažila o jeho modernizáciu. Od roku 1988 prebiehali diskusie a pripravovalo sa znenie nových ústav ČSSR, ČSR a SSR. Mladé krídlo KSS, reprezentované Petrom Weissom či Borisom Zalom a podporované marxistickým historikom Viliamom Plevzom, bolo podľa nich v kontakte s niektorými disidentmi. 23. novembra 1989 sa malo a aj sa uskutočnilo, len pár dní po 17. novembri, v byte Jána Langoša stretnutie, na ktorom zvažovali, aké sú možnosti, aby prijali pripomienky neformálnych skupín k novým ústavám, prípadne na ich zblíženie s mladými ľavičiarimi a začať demokratizačný proces. Na stretnutí sa okrem Langoša zúčastnili Milan Šimečka a ďalší. Plány a i možné výsledky stretnutia však prekrylo dianie po 17. novembri. Boris Zala zakotvil u Rudolfa Schustera v Kancelárii SNR, Ján Langoš v Koordinačnom výbore VPN.⁵⁹ ŠtB na čele s Alojzom Lorencom veľmi citlivo vyhodnocovala každodennú situáciu. Podarilo sa jej kruciálne zasiahnuť do zväzkov ŠtB, teda skartovať podstatnú časť zväzkov tajných spolupracovníkov, ako aj oponentov režimu. Skartácie neprestali bežať ani po ich oficiálnom zastavení samotným A. Lorencom, ale prebiehali až do nástupu federálneho ministra vnútra R. Sachera, respektíve na niektorých miestach až do začiatku februára 1990, keď minister Sacher dal zapečatiť archívy ŠtB. Zväzky ako napríklad Langošove tak boli zničené.

S platnosťou od 11. decembra 1989 nariadil ešte vtedy šéf ŠtB Alojz Lorenc pozastavenie operatívnej činnosti odborov boja proti vnútornému protivníkovi na MV. Bola to jedna z reakcií na úspešný generálny štrajk 27. novembra 1989, ktorého sa zúčastnilo približne 70 % občanov v Československu, ale i vznik federálnej vlády na čele s exkomunistom Mariánom Čalfom. V následne vznikajúcich dokumentoch a správach ŠtB sa pojmy ako „odhaľovanie opozície“ či „protisocialistické požiadavky“ začínajú nahrádzať výzvami na ochranu ústavných práv a slobôd občanov, čo paradoxne malo znamenať úplný obrat vzťahov ŠtB voči svojim oponentom, ktorých predtým vo svojej agende nazývala nepriateľskými osobami.⁶⁰ Jednou z takých bol aj Ján Langoš.

59 ONDRUŠ, Vladimír. *Atentát na nežnú revolúciu*. Bratislava: IKAR, 2009, s. 22. Pozri tiež: Za Jánom Langošom. *Pamäť národa*, r. 3, 2007, č. 2, s. 103, 104.

60 BALUN, P., STREŠŇÁK, G., eds. *November očami ŠtB a ulice*, s. 17.

*Zoberme ako občania
svoje záležitosti do vlastných rúk!*

Verejnosc' proti násiliu

Od Novembra '89 do volieb v júni 1990

V predvečer Medzinárodného dňa študentstva 16. novembra 1989 zvolali študenti Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave spontánne zhromaždenie pred vtedajším Pionierskym palácom (Grasalkovičovým palácom). Zhromaždilo sa nás tam cez dvesto najmä vysokoškolákov. Študenti skandovali heslá za slobodu vzdelávania, otvorenie hraníc, za demokratické práva. Zhromaždenie kontrolovala vtedajšia Verejná bezpečnosť, snímala ho Štátna bezpečnosť. Študenti sa pohli smerom k Univerzite Komenského a končili pred Ministerstvom školstva SSR. Kráčali mestom, držali sa za ruky a volali: Podďte s nami! Pred budovou Ministerstva školstva SSR sa stretli so zástupcom ministerstva a komunistickej strany a predostreli im študentské požiadavky. Bezpečnosť nezasiahla, v ten večer reportáž z pochodu vysielala aj štátna televízia. Padla dohoda, že študentov prijmú na ministerstve v pondelok 19. novembra, stretnutie sa však neuskutočnilo. 17. novembra sa v Prahe konal z rovnakej príležitosti pochod pražských študentov. Na Národnej triede ho zastavili a potom brutálne rozohнали príslušníci Verejnej bezpečnosti spolu s Pohotovostným oddielom ZNB, tzv. „červenými baretmi“. Správa o tomto zásahu sa rozletela do celého sveta.

Na druhý deň po 17. novembri 1989 sa v neformálnych kruhoch živo a kriticky diskutovalo o tomto zásahu v Prahe. V byte Jána Langoša sa 19. novembra 1989 stretli, okrem domácich Langošovcov, Fedor Gál, Milan Šimečka, Ján Budaj, Oleg Pastier a Miloš Žiak. Kryštalizovalo sa hnutie, reagujúce na násilie režimu proti demonštrantom v Prahe na Národnej triede. Táto skupina sa uzhodla, že vznikajúce hnutie, vyvolané týmito násilnými udalosťami 17. novembra 1989, by sa mohlo na Slovensku volať *Verejnosť proti násiliu*.⁶¹

Prvým, takpovediac programovým vyhlásením tohto hnutia bol text s názvom *Zoberme ako občania svoje záležitosti do vlastných rúk!*, ktorý na druhý deň 20. novembra 1989 v budove Filozofickej fakulty UK v Bratislave skoncipovala skupina v zložení Ján Budaj, Martin Bútora, Fedor Gál, Valér Mikula, Peter Tatár, Alfréd Zimmermann, Peter Zajac a Ladislav Snopko. O krátky čas v ten deň sa zišiel novo ustanovený koordináčny výbor vznikajúceho hnutia VPN, tentoraz vo vestibule budove Malej scény

61 GÁL, Fedor. *Z prvej ruky*. Bratislava: Edition Ryba, 2009, s. 22.

SND na Dostojevského rade v Bratislave, údajne pod „dohľadom“ nezasahujúcej ŠtB, a radil sa o ďalšom postupe. Spomenuté vyhlásenie následne o 17.00 hod. prečítal Martin Bútor na približne päťčlennom zhromaždení v bratislavskej Umeleckej besede, rovnako ako Ján Budaj na vtedajšom Gottwaldovom námestí zo strechy kaviarne do okien okolostojacich budov študentských posluchárni. Myšlienka „vziať veci do vlastných rúk“ svojím znením korešpondovala s myšlienkou Jána Langoša a možno aj parafrázovala jeho úvahu *Zápas o skutočnosť*, ktorú uverejnil v 1. čísle samizdatu *Bratislavské listy* v lete 1988.

Ešte v ten večer 20. novembra 1989 prečítal vyhlásenie *Zoberme ako občania svoje záležitosti do vlastných rúk!* herec Milan Kňažko na prvom spontánnom protestnom mítingu na Hviezdoslavovom námestí v Bratislave. Hlavnými politickými myšlienkami vyhlásenia bola výzva na dialóg, snaha o vytvorenie priestoru na demokraciu a dôstojný život, znovu objavenie verejnosti a „zrod“ občana, občanov, ktorí preberú zodpovednosť za chod vecí verejných, za chod krajiny, republiky.⁶² Aj Ján Langoš bol jedným z mnohých, ktorí sa 20. novembra 1989 stretli v Umeleckej besede v Bratislave a zapojili do práce VPN. Zhromaždenia síce prvotne reagovali na zásah ŠtB a ZNB na Národnej triede, no prijali sa prvé výzvy a ciele novo vznikajúceho občianskeho hnutia VPN a tiež sa sformoval jeho koordinačný výbor ako riadiaci orgán.

Vzápätí vychádzali mnohé protestné vyhlásenia proti brutálnemu zásahu ŠtB v Prahe zo 17. novembra. Medzi mnohými listami proti tomuto zásahu ŠtB adresovanými koordinačnému centru VPN bol aj list z Ústavu technickej kybernetiky (ÚTK) SAV, vedeného Jánom Langošom, v ktorom žiadali aj vyhlásenie slobodných volieb.⁶³ Ján Langoš sa postupne a prirodzene stal členom Koordinačného výboru VPN spolu s ďalšími deviatimi zakladateľmi VPN a Maďarskej nezávislej iniciatívy (MNI), ktorý sa usadil v Bratislave na Jiráskovej ulici, a Jána Langoša zvolili aj za člena Slovenskej rady VPN, do ktorej čela bol zvolený Ján Budaj. Jedným z prvých vážnych aktov VPN vo vyrovnávaní sa s krivdami režimu KSC bolo 12-bodové Programové vyhlásenie občianskej iniciatívy Verejnosť proti násiliu a koordinačného výboru slovenských vysokoškolákov z 25. novembra 1989.⁶⁴ O deň neskôr vydalo hnutie VPN vyhlásenie, v ktorom žiadali najmä zrušenie vedúcej úlohy KSC a vyhlásenie slobodných volieb, ako aj podporu generálneho štrajku 27. novembra 1989.

Na druhý deň po úspešnom dvojhodinovom štrajku, ktorého sa malo zúčastniť až 70 % zamestnancov, VPN 28. novembra vzniesla požiadavku, za ktorou bol aj Ján Langoš, aby sa vyšetril zásah ŠtB proti Sviečkovej manifestácii z 25. marca 1988.⁶⁵ SNR už o dva dni 30. novembra 1989 ustanovila komisiu na dohľad na prešetrenie zásahu ZNB proti zhromaždeniu veriacich 25. marca 1988 v Bratislave. Tá však nemala

62 BÚTORA, M. *Odklmanie*, s. 197 – 198.

63 SNA, f. Verejnosť proti násiliu (ďalej VPN), šk. 2., inv. č. 6. Vyhlásenie Ústavu technickej kybernetiky SAV.

64 BALUN, P., STREŠŇÁK, G., eds. *November očami ŠtB a ulice*, s. 139.

65 SNA, f. VPN, šk. 25., inv. č. 10.

trestnoprávne kompetencie, hoci vypočula všetkých hlavných aktérov, dokonca aj posledného šéfa ŠtB Alojza Lorenca i poškodených, no v marci 1990 pripravila svoju správu pre SNR.⁶⁶

Počas novembrových udalostí zmeny naberali obrátky, a tak sa 29. a 30. novembra 1989 konalo pamätné rokovanie zástupcov koordinačného centra VPN s predsedom vlády SSR Pavlom Hrivnákom a ministrom spravodlivosti Milanom Čičom, na ktorom sa za VPN zúčastnil aj Ján Langoš. Na tomto stretnutí otvorene predložili okrem iného požiadavky na odstránenie článku Ústavy ČSSR o vedúcej úlohe KSC v spoločnosti a o nutnosti slobodných volieb. Žiadali zrušenie štátneho dozoru nad cirkvami, žiadali, aby vláda bola rekonštruovaná tak, aby v nej boli občianski bezúhonní odborníci. Žiadali zmenu ústavy tak, aby sa riešil vznik nových politických strán a aby boli prepustení politickí väzni. Napokon žiadali, aby sa prehodnotil postoj k príčinám okupácie v auguste 1968.⁶⁷

Začiatkom decembra 1989 vydali VPN a Občianske fórum dve vyhlásenia, za ktorými stál aj Ján Langoš, žiadali v nich odpolitizovať bezpečnostné zložky a novo vymedziť funkcie a podriadenosť Štátnej bezpečnosti. V inom vyhlásení žiadali prezidenta Gustáva Husáka, aby do 10. decembra – Medzinárodného dňa ľudských práv, prepustili všetkých politických väzňov, a žiadali o usporiadanie slobodných parlamentných volieb do júla 1990.⁶⁸

V spoločnom dokumente OF a VPN z 3. decembra 1989, v ktorom reagovali na návrh novej federálnej vlády, sa obe hnutia okrem iného vyslovili za vymenovanie ministra vnútra z radov opozície a za nové vymedzenie funkcie Štátnej bezpečnosti.⁶⁹ 22. decembra 1989 vydali VPN, OF a ďalšie „rozhodujúce politické sily“ spoločné komuniké o doplnení miest v zákonodarných zboroch na uvoľnené miesta poslancov, ktorí z morálnych dôvodov abdikovali. Na základe prijatého princípu kooptácií z decembra 1989 sa tak Ján Langoš 30. januára 1990 stal poslancom a podpredsedom Snemovne ľudu Federálneho zhromaždenia (FZ) za VPN.⁷⁰ Langoš ako zástupca VPN v Prahe rokoval aj o postoch budúceho prezidenta a predsedu federálnej vlády. Postupne prebiehali ďalšie rokovania o obsadení ďalších dôležitých funkcií, ktoré schvaľoval novo sa sformovaný federálny parlament i za súhlasu kooptovaných poslancov ako Ján Langoš, čím sa „riedil“ monopol komunistických poslancov vo FZ.

Popri politickej činnosti sa títo ľudia angažovali aj v mimovládnej sfére. Už 18. decembra 1989 bola vytvorená československá kancelária Nadácie Charty 77. Ján Langoš sa stal členom Nadačného výboru v Bratislave. Okrem neho nimi boli Jolana Kusá,

66 SNA, f. SNR – Komisia na prešetrenie zásahu proti zhromaždeniu veriacich dňa 25.03.1988, šk. 3.

67 SNA, f. VPN, šk. 25, inv. č. 7, Komuniké zo stretnutia predsedu vlády SSR s predstaviteľmi VPN.

68 SNA, f. VPN, šk. 1., inv. č. 1, Žiadosť OF a VPN prezidentovi G. Husákovi.

69 BALUN, P., STREŠŇÁK, G., eds. *November očami ŠtB a ulice*, s. 190.

70 SNA, f. VPN, šk. 25, inv. č. 9, Komuniké z rokovania rozhodujúcich síl v Prahe 22. decembra 1989. Pozri tiež: ŠŤUTOVEC, Milan. *Politické Slovensko*. Bratislava: Slovart, 2019, s. 212

Ivan Hoffman, László Szigeti, Juraj Špitzer a predsedom sa stal Milan Šimečka.⁷¹ Nadácia Charty 77, ktorá vznikla v roku 1978 v Štokholme, sa v novembri 1989 presťahovala do Československa a podporovala OF aj VPN.

Československo začalo byť vnímané i medzinárodne, a tak vo februári 1990 sa Ján Langoš zúčastnil spolu s Václavom Havlom, Františkom Mikloškom, Jánom Budajom, Milanom Kňazkom, Jozefom Kučerákom, Martinom Bútorom a ďalšími na ceste do USA. Piaty členovia tejto delegácie za VPN, medzi nimi i Ján Langoš, boli do nej zaradení až dodatočne. Prijal ich prezident USA G. Bush st., okrem iného s ním hovorili o prijatí Československa do NATO. Cesta sa tak stala silným medzinárodnopolitickým signálom.

Predstavitelia VPN a OF sa od začiatku roka 1990 snažili o konštruktívnu komunikáciu medzi sebou i voči ústavným orgánom. Pozícia prezidenta Havla sa postupne upevňovala a zároveň Čalfova vláda dokázala celkom úspešne manévrovať, pričom V. Havel chcel mať na ňu svoj jedinečný vplyv. V tom sa niekedy dostával do polemiky s predstavami OF i VPN, ktorí tlačili na urýchlenie reforiem ekonomických, volebného systému a obrody spoločnosti. Ján Langoš bol niekoľkokrát prítomný na takýchto rokovaníach spolu s ďalšími predstaviteľmi VPN Jozefom Kučerákom alebo Lászlóm Szigetím.⁷²

Realita politických zmien rezonovala v celom postsovietskom bloku. Ponovembroví politici sa snažili pestovať novú a aktívnu politiku nadväzovania partnerských vzťahov aj v bývalom „socialistickom“ zahraničí. V máji 1990 sa v tomto duchu Ján Langoš za VPN spolu s Oskarom Világim za Maďarskú nezávislú iniciatívu (MNI) a Václavom Trojanom za OF zúčastnil v estónskom Tallinne na medzinárodnej konferencii s názvom „*Súčasná politické zmeny v Európe a helsinský proces*“.⁷³

Neskôr 1. júna 1990 sa Ján Langoš spolu s Petrom Zajacom ako členovia VPN s predstaviteľmi MNI Lászlóm Szigetím a Károlyom Tóthom boli na návšteve maďarského prezidenta Árpáda Göncza. S prezidentom Gönczom, ktorý sám trpel za komunistického režimu v Maďarsku, prediskutovali počas priateľského stretnutia otázku slovensko-maďarských vzťahov a postavenia menších oboch národov v Maďarsku a na Slovensku, témy československo-maďarských hraníc, ako aj podporu slovenskej menšiny v Maďarsku. Prezident Göncz sa vyslovil za čo najrovnoprávnejšie uplatnenie národnostných menšín v oboch krajinách. Hovorilo sa aj o budúcnosti Varšavskej zmluvy a perspektíve spolupráce oboch krajín s NATO.⁷⁴

Ján Langoš bol veľmi citlivý na prejavy nacionalizmu, naopak podporoval vytváranie korektnej menšinovej politiky VPN. V jednej krátkej úvahe zo začiatku roka

71 A ÚPN, f. Osobný fond Jána Langoša, šk. 5, KC VPN. Výbor československej nadácie Charty 77.

72 SUK, Jiří: *Labyrinthem revoluce. Aktéři, zápletky a křižovatky jedné politické krize (Od listopadu 1989 do června 1990)*. Praha: Prostor, 2009, s. 343.

73 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, KC VPN, OF, Korešpondencia do roku 2002, šk. 5.

74 Delegácia VPN a MNI u Á. Göncza. *Verejnosť*, roč. 1, 2. 6. 1990, č. 17.

1990, ktorou reagoval na nárast slovensko-maďarského napätia na Slovensku, nazvanej „*O menšinách ľudsky*“, vyjadril svoj postoj k menšinovým vzťahom. Považoval za demokratické, aby napríklad v obciach s majoritou menšiny práve tá mala prirodzený nárok na svojich zástupcov. K prejavom vzrastajúceho nacionalizmu na námestiach povedal, že „*krik ulice nie je hlasom národa*“.⁷⁵ Bol celkom dobrým prorokom vývoja, ktorý nastal po demonštrácii 1. marca 1990 pred budovou SNR, keď vzrastajúce sily slovenských nacionalistov pri prerokovávaní tzv. koaličného návrhu jazykového zákona v SNR otvorene a hrubo útočili na VPN a prepísali názov na budove SNR na „Slovenská národná zrada“⁷⁶, pričom policajti nezasiahli. Neskôr sa k tejto situácii Langoš vyjadril, že mnohým policajtom, najmä tým radovým, ktorí boli príslušníkmi ZNB pred novembrom 1989, stále chýba profesionálna etika. Mnohé signály od radových policajtov hovorili, že „starí náčelníci“ rôznych úrovní velenia v ZNB sa už nedokážu zmeniť. No Langoš trval na tom, že „ponovembroví“ policajti sa musia preorientovať z polohy „*stavania sa na stranu štátnej moci*“ na ochranu základných ľudských a občianskych práv a slobôd.⁷⁷

Ako reakciu na toto vzrastajúce napätie medzi zástancami koaličného a tzv. matičného návrhu jazykového zákona vydala skupina intelektuálov z prostredia VPN vyhlásenie s názvom *Verní demokratickému presvedčeniu*, v ktorom svoj koaličný návrh nazvali tolerantným a vyjadrili sa, že zápas o jazykový zákon sa nesmie stať zásterkou snáh o autoritársky samostatný štát. Dodali, že demokratický jazykový zákon je prirodzeným právom slovenského národa a zároveň neberie jazykové práva menšinám. Vyhlásenie podpísalo dvadsaťšesť signatárov, medzi nimi aj Ján Langoš.⁷⁸

V takto rozkolísanej situácii hnutie VPN začalo rozvíjať svoju prácu viac formalizovane. V období do 2. pracovného snemu VPN vo februári 1990, na ktorom sa J. Langoš zúčastnil ako člen KC VPN a Slovenskej rady VPN, sa hnutie kryštalizovalo a snažilo o sebaidentifikáciu. Nádejalo sa, že ho tvoria a) odborníci, ktorí videli, kam krajina speje; b) ľudia, ktorí aj v totalite udržiavali morálku, a c) ľudia, presvedčení o potrebe tolerancie. VPN sa snažilo profilovať na princípoch ľudskosti, občianskosti a politickosti. Chcelo byť hnutím celoštátnym, nadreligióznym, naprieč menšinovým. Na sneme bol prijatý dokument *Predstava o krajine (k programovým cieľom hnutia VPN)*, v ktorom sa jeho tvorcovia, medzi nimi i Langoš, vyjadrili, že komplikovanosť sociálnej štruktúry Slovenska môže byť jeho prednosťou, ak politici správne usmernia túto národnostnú, náboženskú i rodiacu sa politickú rôznorodosť spoločnosti. Konštatovali, že Slovensko sa prvýkrát nachádza v slobodnej situácii, keď o veciach rozhodnú

75 LANGOŠ, Ján. O menšinách ľudsky. *Verejnosť*, roč. 1, 1990, č. 6.

76 Autor knihy bol svedkom tejto situácie.

77 FORNEROVÁ, Katarína. Zlé zlepšiť, dobré zušľachtiť. Hovoríme s federálnym ministrom vnútra Jánom Langošom. *Smena*, 18. 6. 1991, s. 3. Zbierka novinových článkov Niny Kurz, rod. Langošovej.

78 Verní demokratickému presvedčeniu. *Verejnosť*, roč.1, 1990, č. 137, s. 1. Ďalšími signatármi boli napríklad František Mikloško, Martin Bútora, Peter Zajac, Fedor Gál, Martin Milan Šimečka, Ladislav Snopko, Ján Budaj, Milan Zemko, Miroslav Kusý a ďalší.

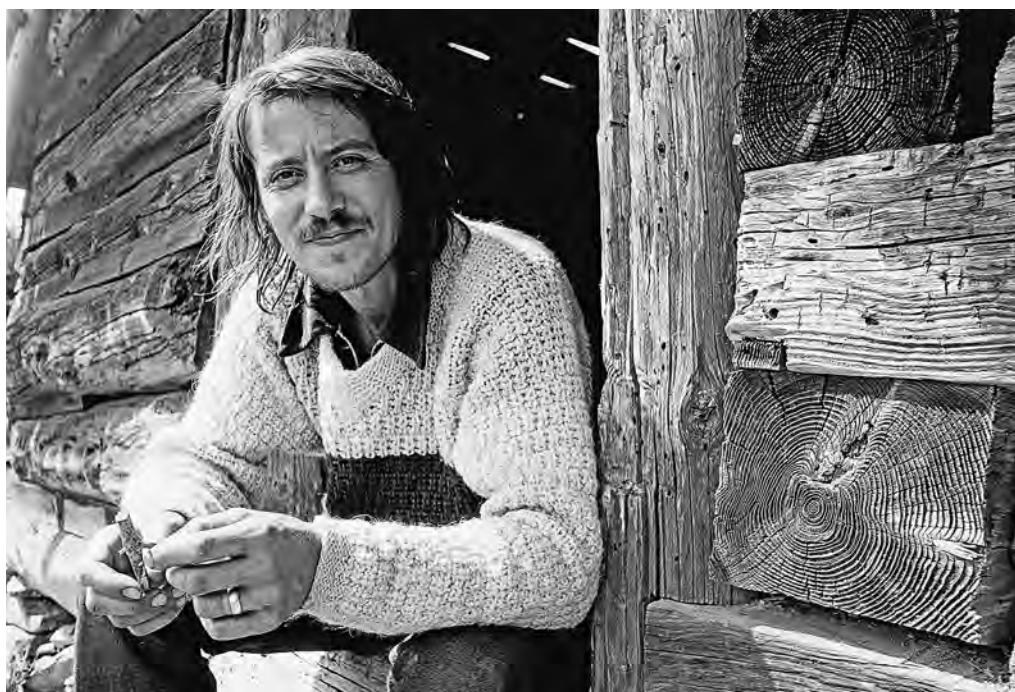
občania i jednotlivci. Miesto Slovenska v Československu nazvali slobodným záujmom oboch národov, daným zdola, a nie historickou nevyhnutnosťou.⁷⁹ Dokument *Predstava o krajine* skoncipovali členovia Koordinačného výboru VPN Peter Zajac, František Mikloško, Martin Bútora, Peter Tatár, Jozef Kučerák, Ján Pišút, Lajos Grendel, László Szigeti, László Nagy a Ján Langoš.⁸⁰

Z iného pohľadu sa dokument *Predstava o krajine* javil ako filozofujúca úvaha, ktorá svojím videním sveta na začiatku 90. rokov u radového občana s jeho post-normalizačnými problémami nemusela vzbudiť dostatočný záujem. Nóvom, ale i strategickou otázkou sa javil charakter metód hnutia VPN ako „tlak občanov na správu a moc“. Preferencie VPN sa držali mierne pod 30 %, čo bola šanca i záväzok úspešne zavrieť proces dekomunizácie slobodnými voľbami. Ich pokles v marci 1990 na 12 %, pri náraste preferencií KDĽ na 24 % otvoril pre VPN ako revolučné hnutie dvere k „antirevolučnému“ kompromisu, a tak sa spojili s pragmatickou skupinou z KSS, ktorá bez dekóra hodila cez palubu svoje stranické knižky KSS či KSČ, a praktikami „akademika Čiča“ ovládla exekutívu programu VPN. Tento pretrvávajúci „nežný kompromis“, keď Čičove preferencie narástli na vyše 40 %, Dubčekove o málo tiež a Čalfove na 34 % znovu poukázal na nepripravenosť a i prirodzený hendikep opozície pred Novembrom '89 a jej vajatanie k posunu revolučných víťazstiev do sféry praktickej moci. Umiestnenie týchto ľudí na kandidátke VPN však vo vedení hnutia nebolo jednomyselné.

V tom období narastala i nespokojnosť s pomalosťou odbúravania vplyvu ŠtB na celú spoločnosť a najmä na FMV, ktoré viedol nominant Československej strany lidovej Richard Sacher. V marci 1990 predložil bývalý disident a vtedajší poslanec FZ Ladislav Lis ako predseda branno-bezpečnostného výboru Snemovne národov FZ i za prítomnosti kolegu poslanca Jána Langoša správu, v ktorej sa kriticky hovorilo, že aj po zrušení ŠtB jej bývalí príslušníci prichádzajú do budov FMV a stretávajú sa tam. Píše ďalej, že im neboli odobraté pasy, a tak cestujú aj do zahraničia, teda nie sú doma na telefóne, ako im bolo nariadené; že niektorí príslušníci ŠtB odchádzajú do diplomatických služieb; že Vysoká škola ZNB pripravuje dezinformačné kampane; že pokračujú väzby medzi ŠtB a KSČ a že existujú nezrovnalosti medzi evidenciou pôvodných a odovzdaných počtov zbraní Ľudových milícií (ĽM). Lis v správe konštatoval, že gen. Alojz Lorenc, bývalý prvý námestník MV ČSSR, bol zodpovedný za nasadenie „červených baretov“ – pohotovostného útvaru ZNB proti demonštrantom v Prahe 17. novembra 1989. Na základe tohto vystúpenia branno-bezpečnostné výbory oboch snemovní FZ odporučili ministrovi vnútra R. Sacherovi, aby zbavil služobného pomeru všetkých príslušníkov ŠtB, ktorí boli prevelení do zálohy, aby ďalej reaktivoval tých príslušníkov ZNB, ktorí boli zo zboru prepustení z politických dôvodov, aby riešil činnosť zložiek ZNB v zahraničí, existenciu VŠ ZNB, kontrolu evidencie zbraní a streliva po Ľudových milíciách, aby

79 *Predstava o krajine* (k programovým cieľom hnutia VPN). *Verejnosť*, roč. 1, č. 9, 1990, s. 1.

80 PEKŇÍK, M. *Premeny slovenskej politiky*, s. 14.

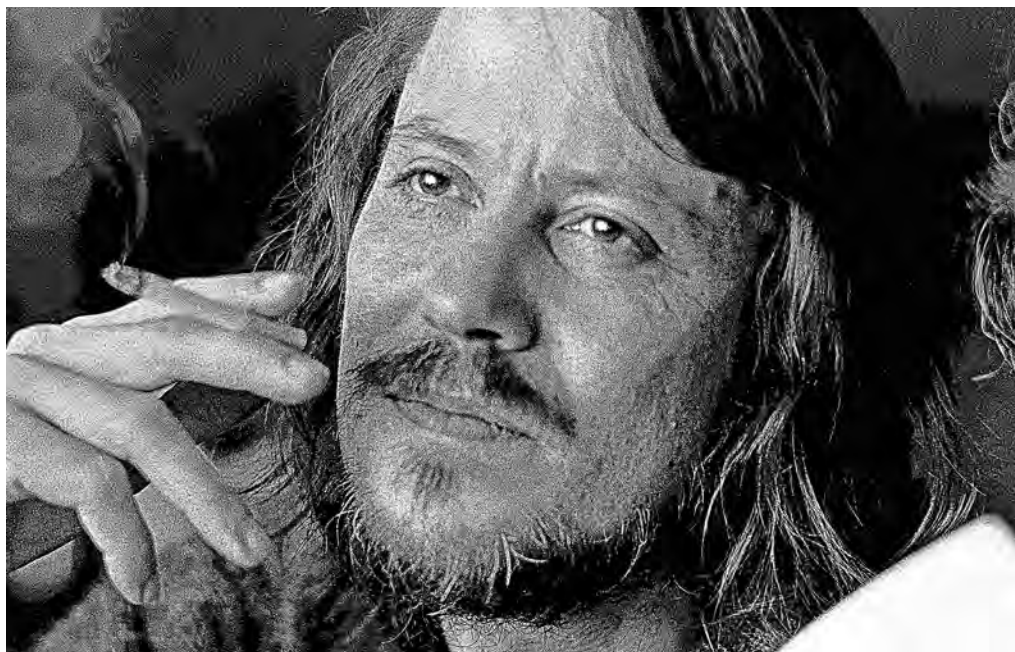
Ján Langoš na kysuckých Brízgalkách.

Foto: Miloš Krmiček

S kolegami zo SAV, Ján Langoš v strede dolu s knihou.

Foto: Martin Šperka

Dlhovlasý Ján Langoš, 80. roky.

Foto: Juraj Bartoš

Samizdat Altamira, 1984.

Slovenský underground: sekcie

Pojem "underground" môže byť interpretovaný veľmi ľahko. Pôsobí sa prinajmenšom tri alternatívne podzemia, spoločne tvoria celistvý a v-
 hľad pohľadu. Na každý pád ide o pojem, čo
 nemá na slovensku tradíciu a - bez ohľadu
 na city - v ničem nevybádať dôveru. Jed-
 nona z veľkorysých ert našej doby, že sa
 a vôľou objavujú a popadajú i tie najspod-
 ľajšie dno. (chabí viem, kto je prvý
 - iste nedokonalý-pokus o mapu slovenského
 undergroundu.

Sekcia kresťanská sa delí na dva podsekcie: kresťania
 subterfónov a sektárov.
 cieľe sektárov je jediný: LÍKA... "Keby sme
 všetci šli evanjélium, vyzeral by svet inak,
 vraví sektári. Farin, sa každý vďaka jej
 skutočnosti predchádza radíorád, ktorá je
 sa jstajšie s pre tú drabú urdúje. Svet je
 stoku, pretože naše srdce sú "nasypané
 konfáciou" (hubar). "Pozrite svoje vodre a
 susedte svet," máže by smieť poselstvo sek-
 tárov, ktorí igné nie sú prírodnými spekulá-
 cie a nradistujú sa ani nepokutálnych
 skof nás svojej usavrtý krah. Máže by
 však pozitívne tvrdí, že sekcie je svet
 hnoš,by: nik máš nie tak pozitívne nameriaka
 ako oni.

Dobrotou máš veľa giev a ponúk, a ich a
 osobitým dôrazom: LÍKAL JEDNOTA DRAVODI-
 VOŤI VÍKAL OBTÍ atd.

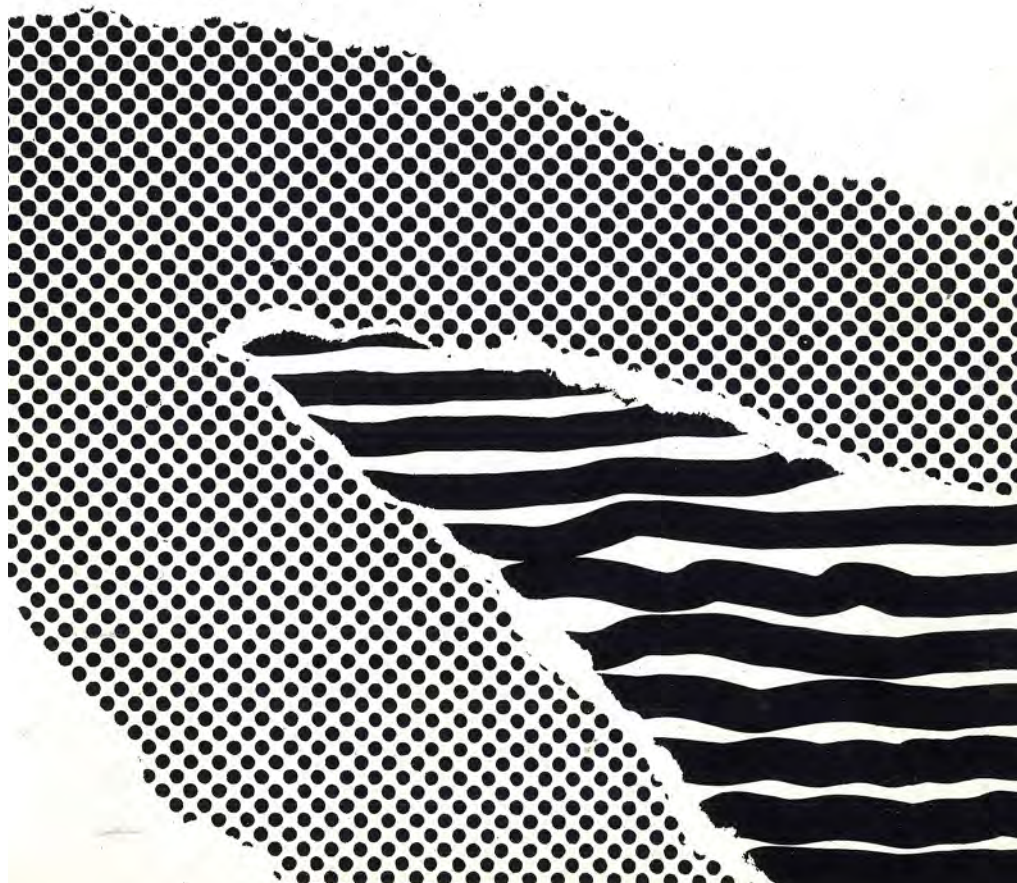
Radíci sú presvedčení, že ich postavenie
 je analogické s postavením prvých kresťanov:
 "Musia byť pripravení vydať svedectvo." Vi-
 carí ho aj vďaka tomu je vďaka tomu a svet
 o nich príležitostne vraví. Chappu napomá-
 je ironie je urážkou VÍKAL JEDNOTY atd. Má-
 nící vedú petičný boj za oštieh okrove od
 skorumpovaných hľav - napríklad predstavi-
 teľov Puce in Ferris. Vydávajú časopis, v
 ktorom kresťanov otvorene nahádzajú na sud-
 nictvo. Irrovpiáné ani štatistické chyby (ale
 ani naše slonyzné poznámky) ni jako noslo-
 bujú silu ich výsiev.

Sekcia komunistická sa delí na tri podsekcie: komunisti
 karavaní, exkervaní a ruľoví. Karavaní sa sú
 gitiandela, exkervaní už nesaajú, ruľoví ešte
 nie. Remojé slova, ale ideológia, ktorá je
 tradícia jednoty a jednoducha. Možno ja od-
 vodit a týchto prami:

(i) Máže akosnosť nemá s pravý marxizmom nič
 spoločné.
 (ii) Odosť marxistické teórie je vulgarizáciou
 myšlienok Kresikov.
 (iii) Osvietení, intelektuálov, presvedčení a uľach-
 tili marxisti boli odsťavení sočiatkou sedem-
 desiatych rokov.

Zdroj: Scriptum.cz

MAR.
1987 0 K

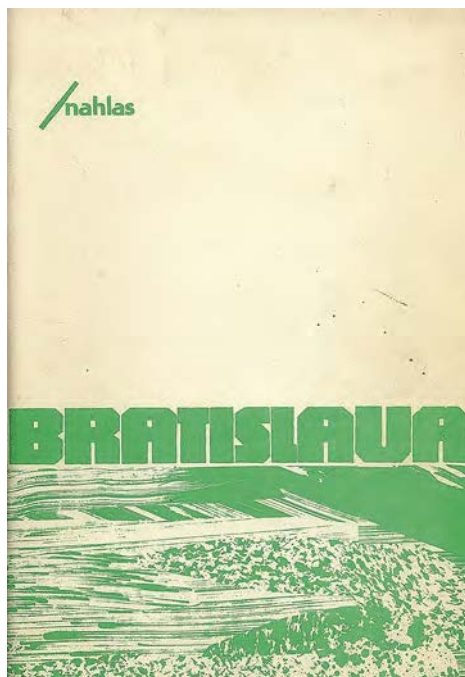
Samizdat K z marca 1987.

Zdroj: SNM – Historické múzeum

Ján Langoš – majster pera a milujúci otec.

Foto: Andrej Bán

Odborný elaborát ekologickej iniciatívy Bratislava nahlas z roku 1987.

Zdroj: Archív ÚPN

Rokovanie lídrov Verejnosti proti násiliu so zástupcami vlády SSR, 30. november 1989. Ján Langoš vzadu v strede.

Zdroj: TASR

Rokovanie Republikovej rady Verejnosti proti násiliu po parlamentných voľbách, jún 1990.

Foto: Ján Lőrincz

Ján Langoš (prvý zľava), študentská líderka Zuzana Mistríková a kresťanský disident František Mikloško na sneme VPN, 1990. Vzadu vľavo Michal Kováč.

Foto: Ján Lőrincz

Poslanec Federálneho zhromaždenia ČSFR Ján Langoš (vľavo) a predseda vlády ČSFR Marián Čalfa, 1990.

Foto: Ján Lőrincz

presadzoval apolitickosť ZNB a dokončil previerky bývalých príslušníkov ZNB a na ich základe aby odvolal skompromitovaných náčelníkov.⁸¹ Ladislav Lis ďalej kritizoval ministra vnútra Sachera, že v roku 1990 uzavrel s ministrom národnej obrany, bývalým členom KSČ M. Vackom *Dohodu o súčinnosti a koordinácii spravodajskej činnosti* [oboch ministerstiev – pozn. PD] pri spravodajskej ochrane Československej armády.

Takáto situácia v OF a VPN postupne viedla k presvedčeniu, že po ďalších voľbách, plánovaných na jún 1990, by FMV mal viesť minister s prirodzeným nekomunistickým programom, hoci Sacher ako ľudovec reformu vnútra začal. Jedným z potenciálnych kandidátov sa javil J. Langoš, ktorý, súc veriaci, reprezentoval aj silný občiansky konzervatívny smer. Ján Langoš ako aktívny katolík zostal vo VPN aj napriek tomu, že katolícky orientovaní politici a ľudia sa po vzniku Kresťanskodemokratického hnutia (KDH) koncom februára 1990 vo veľkej väčšine presunuli do tohto hnutia. Za VPN sa Langoš pripravoval kandidovať aj v júnových voľbách.

Práca VPN sa pomaly postupne menila na „politickú politiku“, no stále sa v nej stretala snaha o politickú prácu i charakter občianskeho hodnotového hnutia. Do volieb v júni 1990 sa však VPN nedokázala pretvoriť na klasickú politickú stranu, priveľmi zdôrazňovala kontrolnú funkciu hnutia voči existujúcej vládnej moci „národného porozumenia“, čo bolo zdrojom jej vnútorného napätia. V situácii, keď sa VPN pripravovalo na prvé slobodné parlamentné voľby, kooptáciami odišlo z hnutia viacero „ťahúnov“, čo VPN uberalo energiu na pripraviť sa na ne. Počiatočným plánom VPN boli „slobodné voľby do dvoch mesiacov“, takže Čičova vláda, v ktorej mala VPN len jedného (sic!) člena, podpredsedu vlády Vladimíra Ondruša, mala byť naozaj dočasná. Ktovie, ako by sa vyvíjala slovenská politická scéna v prípade volieb v tomto termíne? V skutočnosti sa najmä pod vplyvom OF presadil systém kooptácií poslancov, čo oddialilo potrebu reformy zákonodarného systému voľbami, ktoré sa tak posunuli na otázných bezmála sedem mesiacov po prvých revolučných pohyboch. Nekonzistentnou politikou VPN a účelovým, dvojtvárnym a oportunistickým správaním exkomunistov premiéra Čiča či predsedu SNR Schustera kooptovali nových poslancov SNR až 29. marca 1990 a ani do volieb v júni 1990 nezískala VPN ani prevahu v Predsedníctve SNR, ktoré okrem iného mohlo rozhodovať o odvolaní (Čičovej alebo inej) vlády SR.⁸²

Kooptácie vtiahli aj Jána Langoša takpovediac na parlamentnú scénu, no na federálnu a pražskú, pričom slovenský parlament potreboval ľudí jeho typu ako soľ. Systémom kooptácií sa skupina lídrov VPN, ktorí by inak boli k dispozícii najmä na exekutívne funkcie na Slovensku, značne vyčerpala.

KC VPN pred voľbami vydával analytické brožúrky a začiatkom júna 1990 vyšla jedna taká s názvom *Slovensko pred voľbami IV – správa z výskumu verejnej mienky*. Ukázalo sa, že Ján Langoš, vtedy vo funkcii federálneho poslanca, nie je verejne známy,

81 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, Materiály FMV ČSSR, Správa o rokovaní branno-bezpečnostných výborov FZ zo 6. marca 1990, šk. 3.

82 ONDRUŠ, V. *Atentát na nežnú revolúciu*, s. 73 a 78.

keďže ho účastníci prieskumu ani nezaradili medzi 28 vybratých osôb, ktorých popularita bola hodnotená. Takpovediac Langošovu tému – ŠtB a vplyv KSC v kapitole „*Spoločenské problémy Slovenska, ktoré treba riešiť v 1. rade*“ i problém „*Staré mocenské štruktúry*“ opýtaní občania dali až na 16. miesto dôležitosti a udelili jej nemilo prekvapivých 0,9 % dôležitosti.⁸³ Bolo to dôsledkom toho, že v spoločenskom a politickom dianí stále pretrvávalo neriešené dedičstvo prednovembrového režimu – teda stovky a tisíce bývalých členov KSC a príslušníkov a spolupracovníkov ŠtB, z ktorých niektorí sa plánovali uchádzať o miesta na kandidátkach rôznych strán do júnových volieb 1990. VPN potrebovala nájsť nejaké riešenie, ako uplatniť morálne právo, aby tomu zamedzila.

Na kandidátke VPN do júnových volieb 1990 boli ľudia z disentu, alternatívnej vedy a kultúry a na druhej strane i bývalí členovia KSC, či dokonca niekoľkí členovia nomenklatury, ako aj mnohí dovtedy dostatočne nie známi aktivisti VPN z regiónov. Výber kandidátov bol istým kompromisom, ako aj za takúto cenu udržať úspešnú a víťaznú voliteľnosť VPN. Sami predstavitelia VPN vedeli, že slovenskému voličovi s nízkym politickým vedomím, bohužiaľ, mená ako Ladislav Snopko či Ján Langoš veľa nevravia.⁸⁴

V prvom pláne bol tento kompromis úspešný, zároveň sa VPN definitívne zmenila z hnutia „novembrového“ na predvolebné. Podľa výskumu sympatií voči jednotlivým politikom VPN, medzi ktorými sa v polovici mája 1990 na základe tohto „politického pragmatizmu“ paradoxne ocitli mená ako Alexander Dubček, Milan Čič, Marián Čalfa či Vladimír Mečiar, sa Ján Langoš sa v prvej desiatke ani neumiestnil.⁸⁵ V hnutí VPN a i na rodiacej sa kandidátke do parlamentných volieb sa tak postupne legitimizovali bývalí členovia a aj vyšší funkcionári KSC, teraz už „vépéenkári“, s čím pôvodné jadro VPN ticho súhlasilo. Túto situáciu si nepriamo vynútili aj narastajúce preferencie KDĽH oproti VPN, ktoré začiatkom mája 1990 boli 29 % ku 13 % v prospech KDĽH.⁸⁶ Tieto straty a kompromisy sa do značnej miery snažil vyvažovať volebný program VPN *Šanca pre Slovensko*. Z tohto kompromisu však mali byť vylúčení aspoň bývalí exponenti a spolupracovníci ŠtB, čo VPN riešila oficiálne. Tlak na lustrácie kandidátov údajne prišiel z Občianskeho fóra.

Totíž 28. apríla 1990 sa konal 5. snem VPN v Martine. Bolo na ňom prijaté *Vyhlásenie VPN k lustráciám*, ktoré pripravila lustračná komisia VPN pod vedením Vladimíra Čečetku. Hlavnou zásadou tohto vyhlásenia bolo ústavné riešenie lustrácií, teda snaha prijať nejaký legalizovaný spôsob lustrácií a minimalizovať riziko, ktoré mohlo vychádzať z potenciálne zmanipulovaných a vtedy nedostatočne zanalyzovaných dokumentov bývalej ŠtB a vydierateľnosť takýchto kandidátov. VPN sa tým snažila nájsť účinný

83 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, KC VPN, OF, Korešpondencia do roku 2002, šk. 5.

84 KLUSÁKOVÁ, Jana. *Fedor Gál nadoraz*. Praha, 1992, s. 47.

85 GÁL, Fedor. *Z prvej ruky*, s. 47.

86 PEKŇÍK, M. *Premeny slovenskej politiky*, s. 40.

spôsob spoločenskej kontroly pri zostavovaní volebných kandidátok, ruka v ruke s vyrovnávaním sa s minulosťou ŠtB a KSČ.⁸⁷

Následne počas prípravy kandidátky VPN do júnových volieb 1990 prijala Slovenská rada VPN rozhodnutie o lustráciách svojich kandidátov do prvých parlamentných volieb. Teda šlo o identifikovanie bývalých tajných spolupracovníkov ŠtB medzi všetkými uchádzačmi o kandidatúru na základe registračných protokolov zväzkov, ktoré ŠtB vytvorila, a to v tejto spektakulárnej atmosfére. Začiatkom júna 1990 lustrácie vrcholili a 5. júna 1990 vedenie VPN dostalo výsledky lustrácií svojich kandidátov. KC VPN vzápätí vyslalo Jána Langoša ako svojho člena do Prahy na FMV, aby zistil detaily spôsobu vykonania lustrácií a tiež akých kategórií spolupracovníkov ŠtB sa týkajú. Pred voľbami sa niektorí nominovaní kandidáti vopred vzdali, buď pre možnú pozitívnu lustráciu, alebo niektorých hnutie stiahlo z kandidátky. Dovedna ich bolo tridsaťpäť. Zo spisov bývalej ŠtB bolo identifikovaných dvadsaťsedem kandidátov za VPN, ktorí nezodpovedali prijatému rozhodnutiu o lustráciách. Dokument o tom kontrasignovali členovia KC VPN Fedor Gál, Jozef Kučerák, Marcel Strýko, Peter Tatár, Juraj Flamík a Ján Langoš. Medzi vylustrovanými boli napr. V. Kompánek, K. Procházka, D. Hanák, J. Rezník st., I. Laučík a aj predseda Slovenskej rady VPN Ján Budaj.⁸⁸ Išlo o prípad mladého Jána Budaja, ktorý sa ako 27-ročný neúspešne pokúsil ujsť na Západ, čoho jedným z dôsledkov bolo, že ŠtB zmenila jeho dovedajšiu evidenciu z kategórie „preverovaná osoba“ na „agent“, a to v období od júna 1979 do októbra 1981. Od júla 1982 ho ŠtB zaevidovala v kategórii „signál“ (S),⁸⁹ neskôr u neho nainštalovala odpočúvacie zariadenie. Budaj bol v nasledujúcom období okrem mnohých iných protirežimových aktivít jedným z hlavných autorov odborného kritického elaborátu *Bratislava/nahlas*, podieľal sa na vydávaní samizdatov, pracoval ako robotník, a tak ho v roku 1989 ŠtB znova zaevidovala ako „nepriateľskú osobu“ (NO). V novembri 1989 sa stal tribúnom mítingov VPN, členom KC VPN a šéfom Rady VPN Slovenska. Situácia v koordinačnom centre VPN bola napätá, komunikácia miestami búrlivá. Rada VPN Slovenska, v ktorej bolo 16 zástupcov krajov a piati z KC VPN, hlasovala proti odvolaniu Budaja z kandidátky (proti boli 4 členovia KC VPN, Budaj nehlasoval). Hlasovanie prítomných členov KV VPN dopadlo nerozhodne 10 : 10. Lustračná komisia VPN trvala na svojej požiadavke, aby Budaj nekandidoval, odvolávajúc sa na kritériá. Tie však nemohli byť alebo neboli naplnené, napríklad v otázke šetrenia predmetnej spolupráce kandidáta. Ján Budaj absolvoval tesne pred uplynutím lehoty na podanie kandidátok posledný rozhovor medzi štyrmi očami s A. Dubčekom a potom s J. Langošom, členom KC VPN, a následne svoju kandidatúru stiahol.

87 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, KC VPN, OF, Korešpondencia do roku 2002, Vyhlásenie VPN k lustráciám, šk. 5. Pozri tiež: vyhlásenie VPN k lustráciám. *Verejnosť*, roč. 2, č. 35, s. 2.

88 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, KC VPN, OF, Korešpondencia do roku 2002, Preverenie kandidátov týkajúce sa spolupráce s bývalou ŠtB, šk. 5.

89 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Registračné protokoly KS ZNB S ŠtB Bratislava.

Neskôr už vo funkcii FMV Langoš spomínal, že túto vec ohľadne jeho blízkeho priateľa Jána Budaja vnímal veľmi citlivo a dlho veľmi živo. Veď sa dlhoročne stretali, diskutovali, písali a vydávali samizdaty. Langoš si jeho pozitívnu lustráciu overoval u Jana Rumla i Vladimíra Mečiara, hodiny sa rozprával s Jánom Budajom na „spoločnom dvore na lavičke“. Ján Budaj svoju vinu jednoznačne poprel. Langoš jasne povedal, že neverí, žeby Ján Budaj oznamoval príslušníkom ŠtB informácie o iných ľuďoch, ktoré by im tým mohli uškodiť.⁹⁰

Neskôr po ukončení práce federálneho ministra vnútra sa vyjadril Langoš, že ľudia okolo vtedajšieho slovenského ministra vnútra V. Mečiara pár dní pred parlamentnými voľbami v júni 1990 vydierali napríklad Jána Budaja spisom ŠtB, vedeným na jeho meno. Vladimír Mečiar ho získal z nezákonného vniknutia do archívu FMV v Trenčíne a mal ho v držbe Viliam Ciklamini, ktorému ho doručil Jaroslav Svěchota, a ten ho údajne nikomu nechcel vydať.⁹¹ To sa odohralo ešte pred oficiálnym doručením lustrácií kandidátov VPN z archívu FMV.⁹² Reaktivovaný spravodajca Viliam Ciklamini tvrdil, že tým chcel zabrániť, aby Ján Budaj a Ján Langoš urobili na Slovensku „čierny puč“, teda ako sa vyjadroval „*prevrat v prospech katolíkov*“. Inými jeho slovami, že už v marci 1990 mal zabrániť, aby sa Ján Budaj stal predsedom SNR.⁹³ V skutočnosti vedome alebo nepriamo pomohol exkomunistom v čele s premiérom Milanom Čičom, ako aj vtedy neodvolaným predsedom SNR Rudolfom Schusterom, a tým chcel aj poškodiť VPN na úkor Obrody a tzv. šesťdesiatosmičkárov. Na základe ukradnutých zväzkov ŠtB z Archívu FMV v Trenčíne následne Vladimír Mečiar vydieral viacerých politikov.⁹⁴

Vo vyhlásení VPN o uplatnení lustrácií pri definitívnej podobe jeho kandidátky sa hovorilo, že VPN je za účinný systém spoločenskej kontroly a vyrovnania sa s existenciou a fungovaním ŠtB za posledných štyridsaťdva rokov. Preto sa hnutie rozhodlo podrobiť kandidátov lustráciám, tí s tým súhlasili, aby nemohli byť po zvolení vydierateľní. Mierne pateticky, no o to mrazivejšie sa vo vyhlásení píše: „*Ovanul nás mŕtvolný pach hydry ŠtB, ktorý tu znova po novembri '89 zasiahol ľudské osudy.*“ Medzi pozitívne lustrovanými sa ocitli aj dovtedajší odporcovia režimu či dokonca bojovníci proti nemu, ktorí síce spoluprácu podpísali alebo ich ŠtB zaevidovala a viedla na nich zväzok, ale nijako nespocovali. „*Nechceme žiť v tieni kartoték ŠtB, ale vyrovnat*

90 PERKNEROVÁ, Kateřina. Šest hodin s ministrem. *Slobodný piatok*. 27. 9. 1991, s. 10. Zbierka novinových článkov Niny Kurz, rod. Langošovej.

91 Jaroslav Svěchota – od roku 1961 do začiatku 70. rokov min. st. bol pracovník MV ČSSR, v januári 1990 bol menovaný za náčelníka XII. správy ZNB, po jej zrušení vo februári 1990 bol na FMV reaktivovaný a menovaný za šéfa expozitúry novo zriadenej ŤOUĎ v Bratislave. Od roku 1995 počas vlády premiéra V. Mečiara viedol kontrarozviedku SIS. Podľa niektorých zdrojov komunikoval v 90. rokoch s mafiánskymi gangmi, ktoré sa vzájomne likvidovali.

92 BĀN, A. Nejssem lovcem Eichmannů, říká Ján Langoš, s. 53. Tiež: BAKEROVÁ, Daniela. Ján Langoš. Kormidelník na dlhú trati, s. 54.

93 Viac pozri: ŽÁČEK, Pavel. Sachergate. První lustrační aféra. *Paměť a dějiny*, roč. 1, 2007, č. 1, s. 50 – 81.

94 SUK, J. *Labyrintem revoluce*, s. 368.

sa s tým,“ pokračuje vyhlásenie.⁹⁵ Hlavní lídri VPN Fedor Gál, Miroslav Kusý, Milan Kňazko, Ján Langoš, prítomní na tlačovej konferencii, na ktorej sa zúčastnil aj Ján Budaj, mu vyjadrili ľudskú podporu. Jána Budaja podporila Slovenská rada VPN a on reagoval v rozhovore, v tlači nadpísanom ako *Moja šanca vnútorne vyhrať*. Tento problém videl Budaj ako morálnu integritu (kompetenciu) jednotlivca verzus zápis ŠtB. Tá, ako sa Budaj vyjadril, bola ozaj hydrou, šíriacou atmosféru strachu prostredníctvom svojich 18 000 príslušníkov a vedomých spolupracovníkov. Svoju kauzu nazval súbojom osobnej etiky s mechanickým princípom politickej korektnosti, ktorý on napokon uplatnil. Slová Jána Budaja z decembra 1989, že „*všetci sme participovali na lži*“, boli na ten čas exaltované, po pol roku od novembra 1989 sa ukazovali ako neodmietnuteľné nechcené dedičstvo.

Historik Ján Mlynárik a neskorší poslanec FZ za VPN na margo lustrácií napísal úvahu s názvom *Kto raz upísal dušu...* Píše, že lustráciami spočiatku neprešlo až 300 kandidátov a tiež: „...*diabol ŠtB terorizoval duše, svedomie, česť a ľudskú dôstojnosť upísaných*“. Podľa neho sa lustrácie zmenili na frustrácie, no tento šok bol potrebný, aby po ňom mohla prísť očistná náprava.⁹⁶ Podľa sociológa Fedora Gála bolo nezávislým prieskumom dokázané, že pre mužov pred novembrom 1989 bola ŠtB tým, čoho sa najviac obávali.⁹⁷

Lídri VPN sa uzniesli, že napriek uplatneniu lustrácií pri tvorbe kandidátky do júnových volieb 1990 a v situácii, ak neboli k dispozícii zväzky na jednotlivých lustrovaných, budú v budúcnosti rehabilitovaní tí, ktorým sa po nahliadnutí do zväzku na ich meno preukáže, že nespolupracovali s ŠtB. Vzhľadom na výsledky volieb to bola už len labutia pieseň, keďže nebolo možné nahliadnuť do príslušných zväzkov (ŠtB) kandidátov. Zároveň nebolo možné ani uplatniť zásadu, že potvrdením spolupráce daného kandidáta s ŠtB musí byť jeho podpis vo zväzku, ako aj doklad, že bral za túto spoluprácu odmenu. Toto bola aj argumentácia Jána Budaja v ono dramatické sobotné volebné pred- a popoludnie 9. júna 1990. Jedným z takýchto prípadov za viaceré bola kandidatúra Jána Bicka za VPN vo Východoslovenskom kraji. Síce jeho meno z kandidátky stiahli, no neskôr sám Ján Langoš ako federálny minister vnútra vydal Jánovi Bickovi lustračné osvedčenie, ktoré vyvracalo jeho spoluprácu s ŠtB. Tesne pred voľbami vydali tri volebné pravicové subjekty VPN, KDĽ a DS spoločné vyhlásenie *Po voľbách spolu*, ktorým deklarovali ochotu vytvoriť prípadnú koalíčnú vládu. Za VPN toto vyhlásenie podpísali Fedor Gál a Ján Langoš.⁹⁸

⁹⁵ Vyhlásenie Slovenskej rady VPN k lustráciám kandidátov na poslancov. *Verejnosť*, roč. 1, 1990, č. 24., s. 1.

⁹⁶ MLYNÁRIK, Ján. Kto raz upísal dušu. *Verejnosť*, roč. 2, 1990, č. 37, s. 2. Pozri tiež: MLYNÁRIK, Ján. *Spod divadelných kulís na parlamentnú tribúnu*. Lučenec, 2014, 212 s.

⁹⁷ GÁL, Fedor. Poznámky o strachu. *Verejnosť*, roč. 1, 1990, č. 9, s. 4.

⁹⁸ Po voľbách spolu. Vyhlásenie VPN, KDĽ a DS. *Verejnosť*, roč. 1, 1990, č. 24., s. 1.

*Chcel som vyjsť z uzavretosti spoločnosti,
ako to urobila Charta 77 či tajná cirkev.*

Ján Langoš

II. Federálne ministerstvo vnútra ČSFR pod vedením Jána Langoša

Po voľbách v roku 1990

– Langoš federálnym ministrom vnútra

V júnových voľbách 1990 kandidoval 44-ročný Ján Langoš na 1. mieste kandidátky VPN do Snemovne ľudu FZ ako kooptovaný poslanec vo funkcii podpredsedu Snemovne ľudu FZ. Mottom Jána Langoša ako kandidáta bolo „*vyjsť z uzavretosti spoločnosti, ako to urobila Charta 77 či tajná cirkev*“. Langoš hovorí, že len v pestrosti môže nájsť vyjadrenie osobná sloboda človeka tak, aby ľudia nachádzali zhodu a odvahu.⁹⁹ Vo svojej kandidátskej charakteristike okrem iného píše, že pochádza z katolíckej rodiny, je absolventom SVŠT v Bratislave, od roku 1975 pracuje v SAV, vydával spolu s Jánom Čarnogurským samizdatové *Bratislavské listy* a od januára 1990 pracoval ako člen *Komisie SNR pre občiansku kontrolu výkonu trestu odňatia slobody a pre posúdenie situácie v nápravno-výchovných ústavoch na Slovensku*. Voľby v júni 1990 na Slovensku vyhralo hnutie VPN a po enormnej mobilizácii, pri popularite bývalých členov KSČ na jeho kandidátke i po, zdá sa, pozitívnej „lustračnej búrke“ získalo 29,34 %. Oproti prieskumom z apríla 1990, keď VPN namerali o bezmála 19 % menej hlasov podpory, sa tak VPN stalo víťaznou stranou.¹⁰⁰ Do Snemovne ľudu VPN získalo 37,2 % hlasov, čo predstavovalo druhý najvyšší počet mandátov, a to devätnásť.¹⁰¹ Na kandidátke VPN boli okrem iných aj Michal Kováč či Ladislav Košťa a Ján Langoš sa prekvapivo umiestnil na druhom mieste za kandidátkou Emíliou Vášáryovou a takpovediac politicky zakotvil v Prahe.¹⁰²

Obzrúc sa dozadu, s Jánom Langošom sa vo VPN rátalo ako s ponovembrovým ministrom vnútra či premiérom slovenskej vlády, no on sa stal najskôr kooptovaným poslancom FZ. Krátko po júnových voľbách pôsobil vo FZ, respektíve reflektoval na pozvanie prezidenta Havla stať sa federálnym ministrom vnútra. Na spomenuté politické pozície v Bratislave boli navrhnutí a zvolení kandidáti diametrálne odlišní – Vladimír Mečiar či posledný minister spravodlivosti SSR Milan Čič, za jeho ministrovania bol

99 Mottá kandidátov VPN do FZ ČSFR. *Verejnosť*, roč. 1, 1990, č. 3, s. 2, 3.

100 LALUHA, Ivan. Východiská a cesty k vzniku SR v roku 1993. In PEKNÍK, M. a kol: *Pohľady na slovenskú politiku po roku 1989, I. časť*, s. 445, 446.

101 PLÁVKOVÁ, Oľga. Voľby do SNR a NR SR po roku 1989. In PEKNÍK, M. a kol: *Pohľady na slovenskú politiku po roku 1989, II. časť*, s. 115. Do slovenskej časti Snemovne národov FZ získalo VPN najvyšší počet mandátov a to 33, druhé KDH 14 a tretia KSS 12.

102 Kandidáti VPN do parlamentných volieb. *Verejnosť*, roč. 1, 1990, č. 17, s. 3, 4.

napríklad ešte po 17. novembri 1989 vo väzbe ako člen „bratislavskej päťky“ Ján Čarnogurský. Paradoxne o krátky čas sa disident Čarnogurský stal podpredsedom ponovembrovej vlády ČSSR a nomenklatúrny káder KSS M. Čič zasa predsedom ponovembrovej vlády SSR.

Ján Langoš údajne necítil potrebu ísť po novembri 1989 do politických funkcií, no tento postoj relatívne rýchlo zmenil. 27. júna 1990 sa stal federálnym ministrom vnútra vo vláde Mariána Čalfu, ktorú menoval prezident Václav Havel. Mal z minulosti i novembrových zmien jeho dôveru, a preto mu napríklad Havel dal koncept svojho prejavu na otváraciu schôdzu Federálneho zhromaždenia 29. júna 1990 ako prísne tajný dokument na pripomienkovanie. Karel Schwarzenberg, riaditeľ kancelárie prezidenta Havla, sa v tom čase o Langošovi vyjadril, že po Havlovi mu bol „najmilším politikom“, ktorého po novembri 1989 najmä v Prahe niektorí nazývali „Havlovým najmilším Slovákom“. Langoš vstupoval do politiky s dlhými vlasmi, neostrihal sa, lebo symbolicky povedal, že chce z nej odísť taký, ako do nej vstúpil.

Po júnových parlamentných voľbách 1990 sa vo vedení OF a VPN i u prezidenta Havla sformulovali požiadavky na budúceho federálneho ministra vnútra, na ktorého čakali sizyfovské úlohy so živým i archívnym dedičstvom „ministerstva strachu“. Podmienkou niektorých demokratických a kresťanských strán bolo, aby nový minister vnútra bol katolík zo Slovenska. Podľa samotného Langoša hľadali takéhoto „Slováka-katolíka“ nie z KDĽ, ale VPN, istý energický a charakterný typ. Tip padol na Langoša, ktorý dostal dva dni na rozmyslenie, ale ako povedal, „vedel som, že to musím zobrať“.¹⁰³ Na „Petra a Pavla“ 29. júna 1990 Ján Langoš prevzal vedenie Federálneho ministerstva vnútra. Jeho manželka Gabriela Langošová začala v Prahe pracovať vo *Výbore dobrej vôle Olgy Havlovej* a tiež v prezidentskej kancelárii v sekcii ľudských práv, ktorú viedol jeden z lídrov Verejnosti proti násiliu Martin Bútora.¹⁰⁴

Podľa končiaceho federálneho ministra vnútra R. Sachera nastupujúci minister Langoš nepodliehal pomstivým náladám, čo by prinieslo rozvrat na ministerstve. Pre denník *Rudé právo* sa o ňom vyslovil, že je to človek s vysokými morálnymi kvalitami, a dodal, že je rád, že práve Langoš bude viesť FMV.¹⁰⁵

Svoje zoznámenie s bývalým centrom komunistickej perzekučnej moci neskôr Langoš nazval akoby „nazretie do najtemnejších stránok ľudských pováh a činov“. Zdôrazňoval, že jeho kresťanské ukotvenie hľadá na človeka, hoci i už bývalého príslušníka ŠtB, ako na bytosť vystavenú pokušeniu a pádu, no dodal, že po páde komunizmu nehľadel na takýchto ľudí ako na automaticky polepšených, pretože takéto nazeranie vedie k šokom a sklamaniam. Langoš neskôr tiež povedal, že ministerstvo po svojom predchodcovi Sacherovi preberal v „neprijemnom stave“. Neboli dokončené previerky príslušníkov

103 LESNÁ, Luba: *Únos demokracie (pokračovanie rozprávania Jána Langoša. Ako sa stal ministrom)*. Praha: G plus G, Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2001, s. 18 an.

104 BALOGH, A. *Ján Langoš. Strážca pamäti*, s. 116.

105 Sacher dôveruje Langošovi. *Národná obroda*, roč. 1, 1990, č. 47, s. 3.

ZNB, Langoš začínal v procese prepúšťania príslušníkov ŠtB, ktorí boli „nepreverení“, a teda neodporčení občianskymi komisiami, pričom podľa Langoša ich práca nebežala na nie úplne zákonom základe. Inventarizácia objektov FMV nebola vykonaná a tieto objekty mali byť vo väčšine utajené, teda hrozilo, že nejaký konšpiračný byt alebo sklad môže uniknúť evidencii nového vedenia ministerstva. Nezačali podstatné a komplexné organizačné zmeny, ktoré by sa očakávali po slobodných voľbách, usku-točnených po štyridsiatich rokoch nedemokratického vedenia rezortu. To len zvyšovalo neistotu zamestnancov ministerstva. Bolo treba urobiť revíziu dovtedajších previerok a celoplošne ich dokončiť, pretože niektoré útvary previerkami neprešli vôbec. Na vedúcich postoch, týkajúcich sa náčelníkov a riaditeľov, nastalo len málo zmien. Staré kádre a pracovníci zneužívali prirodzenú neznalosť práce rezortu a po prvotnom otrase sa postupne upevňovali v starých pozíciách na ministerstve. Langoš videl problém v tom, že osobnostné a profesijné vlastnosti takýchto ľudí, sformované a dané do služieb minulého režimu, nie sú kompatibilné s novým charakterom činnosti FMV – službou občianskej spoločnosti. Títo ľudia stratili pocit zodpovednosti za svoje činy, pretože všemocné krytie režimom u nich utupovalo etiku a dosah ich konania na ľudí. FMV podľa Langoša „nemôže byť nad ľuďmi, právom a spoločnosťou“. Realita bola však taká, že bolo často enormnou úlohou nových riaditeľov a náčelníkov, aby do bývalej atmosféry práce vnášali civilného ducha až do ukončenia personálnej výmeny na FMV. Riziko vydierateľnosti, hoci aj preverených bývalých príslušníkov ŠtB, riziko spolupráce s nimi Langoš vnímal tak, že vydierateľný úradník alebo príslušník by v takomto rezorte na vysokej zodpovednej funkcii pracovať nemal. „*Nie som vydierateľný spôsobom: ponechajte ma tu pracovať a ja nezverejním nejaké háklivé informácie,*“ zdôraznil Langoš a dodal, že vydieračom sa neustupuje. Zároveň citlivo vnímal, že niekto sa môže ocitnúť v evidencii ŠtB a potom mu je priam nemožné sa z toho vyvinúť, hoci argumentuje, že neexistuje jeho podpísaný záväzok na spoluprácu. Jedinou obranou podľa Langoša bolo odmietnuť akýkoľvek kontakt s príslušníkmi ŠtB, zavedenie písania ich záznamov zo schôdzok, podpisovanie nejakých ich dokumentov.¹⁰⁶

Minister Langoš takpovediac zdedil proces preverovania v ZNB. Na základe rozkazov bývalého ministra vnútra Sachera spred júnových volieb z roku 1990 boli zriadené občianske a odborné previerkové komisie pri krajských správach ZNB. De facto boli pod vplyvom bývalých príslušníkov ŠtB spred roka 1968, napríklad J. Svěchotu alebo V. Ciklaminiho. Ján Langoš ako minister svojím rozkazom ponajprv upravil pôsobnosť občianskych komisií, ale po zániku krajských správ ZNB bola ich činnosť prerušená. Previerkové komisie ukončili svoju činnosť k júlu 1990. Langošov pohľad na činnosť previerkových komisií bol skeptický. Pomenoval ich vznik a prácu ako dôsledok dohôd okrúhlych stolov s komunistami o tzv. „mäkkom prechode“. Langoš kritizoval mechanizmus ich práce, pretože komisie sa zaoberali personálnym spisom nejakého

106 PERKNEROVÁ, K. Šest hodín s ministrom, s. 10.

bývalého príslušníka ŠtB, ktorý im však poskytol iný bývalý príslušník ŠtB. Pritom nik z občianskej komisie prakticky nevedel, čo má taký spis obsahovať, a teda, či je úplný, nevyskartovaný. Tak „*ak zo spisu cestou zmizlo niekoľko stránok, človek bol preverený*“, a teda prakticky odporučený na ďalšiu prácu v ZNB. Takýmto spôsobom síce vznikali tri skupiny bývalých príslušníkov ŠtB – a síce: nepreverení pre činnosť v ZNB, a teda prepustení; preverení len pre činnosť vo Verejnej bezpečnosti, a teda nie v nových tajných službách; a preverení pre prácu v týchto nových službách, akou bol ako prvý Úrad na ochranu ústavy a demokracie (ÚOÚD), založený ministrom Sacherom, ale zo začiatku bez príslušného osobitného zákona.¹⁰⁷ Pálčivým problémom bola situácia v spravodajských službách na Slovensku, resp. na XII. správe ZNB. Preto minister Langoš nariadil inventúru vo zväzkoch bývalej XII. správy ZNB (ŠtB pre Slovensko), ktorá sa uskutočnila už v júli 1990 a v rámci nej sa zistilo, že v archíve XII. správy chýbajú agentúrne zväzky napríklad na Vladimíra Mečiara, Jaroslava Svěchotu, Jána Budaja, Ivana Čarnogurského, Ladislava Koštu i samotného Jána Langoša. Okrem zväzkov, skartovaných na základe Lorencových rozkazov, zmizlo z XII. správy za vedenia expozičného Úradu na ochranu ústavy a demokracie (ÚOÚD) v Bratislave J. Svěchotu ďalších vyše 120 zväzkov, tzv. živých osôb, ktoré od roku 1990 boli zneužitú v politických manipuláciách.¹⁰⁸

V tomto zmysle je signifikantná epizóda z obdobia po voľbách 1990, keď Alexander Dubček v prítomnosti predsedu Snemovne národov FZ Milana Šútovca ukázal a údajne dal jednu z kópií zväzku na Jána Budaja Jánovi Langošovi so slovami, že on ju nikdy nepoužil. Totiž Mečiarov „pobočník“ Jaroslav Svěchota doručil tento spis námestníkovi federálneho ministra vnútra Viliamovi Ciklaminimu, čím mal vydierať aj Jána Budaja. Ciklaminioho v apríli 1990 odvolali, no možno ako užitočný aktivista, v ktorom sa prebudili pudy spravodajcu, chcel poslúžiť Obrode a poslúžil šikovne sa meniacim bývalým nomenklatúrnym kádrom KSS, aby sa s pomocou bývalých príslušníkov a spolupracovníkov ŠtB etablovali v mocenských štruktúrach na Slovensku. Situáciu chcel riešiť minister Sacher svojím tajným rozkazom z 2. apríla 1990, ktorým sa vytvoril tzv. fond Z, do ktorého sa vyčlenili evidenčné karty, okrem iného aj „predákov politických strán“, ktorých nejakým spôsobom evidovala ŠtB, najmä ako svojich tajných spolupracovníkov. Je preto pozoruhodné, že ak sa v tomto fonde aj ocitla karta na Jána Budaja, predsa len bol lustrovaný, načo muselo vedenie VPN reagovať. Je preto otázkou, kto a prečo mal záujem „predáka VPN“ Budaja neponechať „v bezpečí“ Sacherovho fondu Z. Je naopak známe, že v tomto období sa Budaja zastal napríklad A. Dubček.¹⁰⁹ Tieto neblahé skutočnosti preto viedli Langoša k vydaniu Rozkazu federálneho ministra vnútra z 13. septembra 1990 o pôsobnosti, postavení a úlohách Úradu FMV pre

107 LANGOŠ, Ján. *15 let poté: komunisté na Slovensku v nové ofenzíve?* Príspevok na konferencii CEVRO, 3. 11. 2004, s. 50. Súkromný archív Niny Kurz, rod. Langošovej. Pozri tiež: www.njl.sk.

108 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, šk. 3. Správa o výsledkoch posúdenia činnosti MV SR od 17. 11. 1989.

109 SUK, J. *Labyrinthem revoluce*, s. 375.

ochranu ústavy a demokracie (ÚOÚD). Pozornosť sa mala taktiež venovať sledovaniu prostriedkov spravodajskej činnosti.¹¹⁰

Konzekvencie rozviednej činnosti ŠtB v zahraničí sa ukazovali ešte i pol roka po páde režimu. Ján Langoš vstupoval na pôdu Federálneho MV v situácii, keď bolo už niekoľko dní známe vyhlásenie Veľvyslanectva ZSSR v Československu zo 14. júna 1990, v ktorom tlmočili vyhlásenie MZV ZSSR, že KGB nemá žiadny podiel na novembrovej revolúcii 1989 v ČSSR. Bola to reakcia na otázky OF ohľadne niektorých archívnych fondov MV ČSSR, ktoré mali byť odvezené do ZSSR. Existovala reálna obava, že niektoré dokumenty najmä I. správy ZNB (rozviedky) predsa len boli odvezené či sa v kópiách nachádzajú na KGB v Moskve. Diplomatická odpoveď Sovietov však túto obavu nevyvracala.¹¹¹

Vzápätí po svojom nástupe na ministerstvo sa Langoš stretal s neblahým dedičstvom činnosti I. správy ZNB. V lete 1990 vzbudila pozornosť tzv. *aféra Orfei*, týkajúca sa rovnomenného poradcu talianskeho premiéra. Talianska tajná služba SISMI mala totiž v polovici roka 1990 konšpiratívnym spôsobom získať od bývalého pracovníka I. správy ZNB (referát Taliansko) stovky strán materiálov z rokov 1986 – 1990, medzi ktorými bol aj zväzok s krycím menom „EFO“, pod ktorým bol evidovaný Ruggiero Orfei, bývalý poradca talianskeho ministra zahraničia. Ten mal byť za svoje informácie aj honorovaný rozviedkou ŠtB. Bývalý pracovník I. správy ZNB odovzdal aj informácie o pracovníkoch špionáže I. správy a o spolupráci talianskych občanov s československou komunistickou rozviedkou s ich pravými menami, ktoré do materiálu dopísal.¹¹² Talianske médiá uviedli, že v materiáli boli uvedené mená 250 občanov Talianska, ktorí s ŠtB spolupracovali. Niektorí podozrievali z odovzdania týchto spisov bývalého ministra vnútra Richarda Sachera a poslanca Josefa Bartončíka, čo malo byť údajne namierené proti prezidentovi Havlovi. V písomnostiach sa objavili aj informácie, že ŠtB v minulosti poskytovala výcvik členom talianskych tzv. *Červených brigád*. Havel chcel tieto materiály oficiálne odovzdať talianskej vláde pri svojej oficiálnej návšteve Talianska. Vtedajší taliansky premiér de Mita však odmietol akúkoľvek spoluprácu svojho poradcu Orfeia s ŠtB. Pravosť tohto materiálu zároveň údajne potvrdila aj britská strana. Materiál bol neskôr odovzdaný premiérovi Andreottimu a talianskej prokuratúre. Nový minister Ján Langoš sa vyjadril, že ak SISMI v tom čase vlastnila takéto dokumenty, má ich z archívu FMV nelegálne a záležitosť prešetriť Inšpekcia FMV.¹¹³ Výsledky vyšetrovania aféry Orfei neboli zverejnené.

Pozícia ministra Langoša sa na ministerstve postupne upevňovala, a to i popri rezistencii bývalých štruktúr ŠtB v aparáte FMV, ktoré v ňom zostali z obdobia ministra

110 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, šk. 4. Rozkaz ministra vnútra z 13. 9. 1990.

111 KGB nemá vzťah k novembrovým udalostiam v ČSFR. Len pracovné kontakty. *Verejnosť*, roč. 1, 1990, č. 40, s. 3.

112 Dostupné na https://www.ibadatelna.cz/data/I_sprava_SNB.html Pozri tiež: CHURANĚ, Milan a kol. *Encyklopedie špionáže. Aféra Orfei*. Praha: Libri, 2000.

113 V pozadí R. Sacher? *Verejnosť*, roč. 1, 1990, č. 7, s. 1.

Sachera. Totiž napríklad podľa správy pracovníka Inšpekcie MV Čerovského zo septembra 1990 sa pred voľbami v roku 1990 uskutočnila tajná schôdzka niektorých príslušníkov z bývalých riadiacich orgánov ŠtB s KGB a dohodli sa, že po znovuzvolení R. Sachera za ministra vnútra bude obnovená dohoda medzi FMV a KGB. Podľa hlásenia z 11. apríla 1990 mal Sacher rokovať s KGB, CIA a BND o jeho podpore po voľbách na funkciu FMV. Sacher sa mal stretnúť aj s niektorými bývalými exponentmi ŠtB a KSC. V dodatku tejto správy inšpekcie sa ministromi Sacherovi vyčítalo, že brzdil previerky príslušníkov ZNB a vyňal z pôsobnosti občianskych komisií do dvoch tisícok príslušníkov ŠtB, najmä IV. a VI. správy, nedokázal realizovať úplné zmeny v riadení rozhodujúcich útvarov FMV a opieral sa o „odborníkov zo starých štruktúr“. Prijímanie nových príslušníkov ZNB z opozičných nekomunistických skupín sa začalo až po nástupe námestníka federálneho ministra vnútra Jana Rumla, budúceho námestníka ministra Langoša.¹¹⁴

„Rozhodne koncepcia a čas“, povedal v septembri 1990 Ján Langoš ako reakciu na napätú situáciu ohľadne FMV a nekompromisných najmä personálnych reforiem. Langoš svoj koncept obhajoval tvrdením, že ministerstvo prevzal v „ťažko rozpoznateľnej situácii“. Stav útvarov a ich vzťahov nazval plným neodbornosti, nízkej kvalifikácie, neschopnosti samostatnej práce, čo je výsledkom neistoty, obáv a u niektorých odporom k novému systému. K zložitej personálnej situácii, najmä po zastavení činnosti občianskych previerkových komisií sa Langoš spoliehal na obnovenie takýchto komisií na republikových ministerstvách, ktoré by znovu preverili už preverených príslušníkov ministerstiev vnútra. Langoš mal v pláne do konca roka predložiť vláde reorganizáciu FMV a ďalšie zníženie stavu zamestnancov. Súčasťou personálnych zmien mala byť výmena všetkých riadiacich pracovníkov za ľudí, ľuďmi nezaťažených svojou minulosťou. Výnimku mali tvoriť preverení pracovníci napríklad sledovačky, ktorí podľa Langoša majú vykonávať „sledovanie už nie disidentov, ale pašerákov drog alebo teroristov“, alebo pracovníci spravodajskej techniky, ktorí podliehali svojim novým riadiacim pracovníkom. O činnosti ÚOÚD mal v tom čase Langoš takú predstavu, že by sa nemala budovať agentúrnu sieť, ale ad hoc riešiť jednotlivé spravodajské úlohy. Agentúrne zväzky, na ktorých boli „hrozné škody spôsobené Lorencovými skartáciami“, ani spravodajské archívy a fondy by sa podľa Langoša „nemali stať databankami svinstiev“. Langoš však plánoval, že na žiadosť ústavného činiteľa bude ÚOÚD robiť oficiálne lustrácie v týchto archívoch. Lustračné aféry odmietal, považoval ich za otravujúce politické ovzdušie.¹¹⁵ Reakciu na rázne metódy J. Langoša ako tvrdého odporcu komunistických štruktúr ukazuje aj epizóda z októbra 1990, keď požičal svoje auto známemu, ktorý išiel na pohreb priateľa. V tomto aute sa údajne našla výbušnina s rozbuškami. Bola

¹¹⁴ A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, šk. 11 G.

¹¹⁵ MLYNÁŘ, Vladimír – DOBROVSKÝ, Jan. O ministerstvu vnitra s Jánem Langošem. Rozhodne koncepcie a čas. *Lidové noviny*. 8. 9. 1990, s. 6. Zbierka novinových článkov Niny Kurz, rod. Langošovej.

to jedna z nebezpečných reakcií aj na prepúšťanie ďalších bývalých príslušníkov ŠtB novým federálnym ministrom.¹¹⁶

19. septembra 1990 vystúpil Ján Langoš ako novozvolený minister vnútra ČSFR na spoločnej schôdzi oboch snemovní FZ, kde za hlavnú prioritu FMV označil spracovanie koncepcie bezpečnostnej politiky počas funkčného obdobia súčasnej federálnej vlády. Langoš konštatoval viacero problémov „vnútra“ od enormného nárastu kriminality až po manipulovanie záznamov bývalej ŠtB, a to i pracovníkmi ÚOÚD v prvej polovici roka 1990. Aj toto, ako sa vyjadril, vyzývalo na prijatie novej bezpečnostnej doktríny štátu. „Verím, že sa postupne na konkrétnych krokoch presvedčíte, že FMV stanovené zásady bezpečnostnej politiky skutočne naplňuje,“ povedal. V následnej diskusii sa exminister a poslanec R. Sacher vyjadril, že v ÚOÚD je koncentrácia moci väčšia ako v ŠtB, preto navrhol väčšiu parlamentnú kontrolu ÚOÚD. Dodal, že bývalí príslušníci ŠtB by nemali byť zamestnávaní v ÚOÚD, pretože ŠtB napr. spolupracovala s KGB, ale mali by v rámci ZNB pracovať „na ulici“. Ako reakciu na Langošovo vystúpenie FZ uložilo FMV skompletizovať evidenciu bývalých štruktúr ŠtB, odtajniť ju a zverejniť.¹¹⁷

Langošov predchodca vo funkcii FMV R. Sacher totiž 1. apríla 1990 podpísal dohodu o spolupráci medzi FMV a KGB na päť rokov. Po zvolení Jána Langoša za nového ministra bola v novom ponímaní práce ministerstva táto dohoda braná ako problematická. V branno-bezpečnostných výboroch FZ bol jej obsah považovaný za „znepokojujúci“ a dohoda sa mala dostať na najbližšie rokovanie pléna FZ. O prípadnom zrušení dohody malo teda rozhodnúť FZ na návrh FMV. Ján Langoš v rozhovore povedal, že uzavretie takejto dohody bolo predčasné. Pýtal sa, aké zmeny sa udiali v KGB a jej činnosti, aby bola spolupráca pre Československo prospešná. Do nástupu Langoša na ministerstvo totiž nebolo z nej nič plnené. Langoš uzavrel, že i tak o jej prípadnom zrušení rozhodne FZ.¹¹⁸ Minister Langoš navrhol vypovedať túto zmluvu k 15. januáru 1991 a do vlády pripravil materiál s názvom: *Návrh na výpoveď platnosti Dohody o spolupráci medzi FMV ČSSR a Výborom štátnej bezpečnosti ZSSR (KGB)*. Podľa Langoša nezodpovedala vtedajším požiadavkám na výmenu informácií o bezpečnosti štátu, na dodávku špeciálnej techniky a na školenie odborníkov. Ján Langoš následne túto dohodu v januári 1991 zrušil.¹¹⁹

Napätú situáciu vo vzťahu k pretrvávajúcemu vplyvu ŠtB ilustruje sťažnosť signatára Charty 77 Vladimíra Pavlíka, v ktorom kritizuje Vladimíra Mečiara ako bývalého podnikového právnik a Skloobalu Nemšová. Podľa Pavlíka Mečiar v tom čase ako právnik ignoroval situáciu, keď zomreli dvaja ľudia na rakovinu v dôsledku používania agresívnych chemických látok vo výrobe. V liste ďalej opisuje smrť Heleny Dúbravkovej,

116 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, šk. 3, dokument č. 16.

117 Správa o bezpečnostnej situácii v ČSFR. *Verejnosť*, roč. 1, 1990, č. 110, s. 1.

118 GALÁT, Michal. Problematická zmluva. *Verejnosť*, roč. 1, 1990, č. 176, s. 1.

119 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, šk. 3., Návrh na výpoveď Dohody o spolupráci medzi FMV ČSSR a Výborom štátnej bezpečnosti ZSSR od 15. 1. 1991.

ktorá zomrela na infarkt potom, čo ju vyhodili z práce, keď poukázala na zločinné ekonomické praktiky komunistickej mafie v okrese Považská Bystrica. Vladimír Mečiar bol vtedy podľa Pavlíka riadený príslušníkom ŠtB Ivanom Horňákom a potom sa pohyboval v prítomnosti príslušníka ŠtB v Trenčíne Jozefa Mikšíka.¹²⁰

Minister Langoš vychádzal v ústrety požiadavkám komisie 17. novembra FZ pri jej vyšetrovaní. V jej čiastkovej správe sa konštatuje, že bývalým príslušníkom ŠtB po novembri 1989 bol ponechaný veľký manévrovací priestor a prístup k písomnostiam a zväzkom ŠtB. Uznesenie pléna FZ z januára 1991 dovoľovalo komisii lustrovať členov vlády, FZ, námestníkov ministrov a konštatovalo, že ak sa po pozitívnom lustrovaní títo nevzdajú svojich funkcií, budú ich mená zverejnené. Podobný postup komisia odporučila republikovým vládam. Ján Langoš so súhlasom vlády dal prelustrovať členov vlády mimo tohto uznesenia FZ. Takto bolo vo federálnej vláde pozitívne lustrovaných šesť tajných spolupracovníkov ŠtB.¹²¹

Takéto zistenia urýchlili potrebu prijať určitý funkčný lustračný mechanizmus, ako aj doriešiť prítomnosť bývalých príslušníkov ŠtB na FMV i v samotnom ZNB. V ÚOÚD totiž stále pôsobilo množstvo bývalých príslušníkov ŠtB, a to i napriek tomu, ich preverovali občianske komisie. Novému ministrovi Langošovi totiž v decembri 1990 vtedajší šéf kontrarozvedky Jiří Miller potvrdil, že v rámci ÚOÚD „bolo oživených“ okolo dvetisíc bývalých agentov a príslušníkov ŠtB, ktorí pracovali v operatívne, dokonca v analytike. Podľa Langoša táto služba už nezodpovedala novým politickým pomerom, čo priviedlo FMV pod vedením Langoša k ukončeniu činnosti ÚOÚD a Langoš svojím rozkazom z 19. decembra 1990 ÚOÚD zrušil. Prepustil jej šéfa J. Millera i jeho námestníka J. Baštu, napriek tomu, ako povedal, že to boli „bývalí chartisti, zaslúžili ľudia“. Odvolanie J. Millera spôsobilo značnú nevôľu, ale Langoš si svoj postoj obhajoval tým, že to bolo nevyhnutné, aby sa táto spravodajská služba stala „službou skutočnou“, získala si dôveru a nik sa už nemohol vyhovárať na nejaké „temné sily“, teda bývalé štruktúry ŠtB.¹²²

Novým rozkazom z 20. decembra 1990 zriadili Federálnu informačnú službu (FIS), ktorá mala byť novou spravodajskou službou, vytvorenou z nových ľudí. Langoš prikázal novému vedeniu FIS pod vedením Jiřího Novotného prepustiť prakticky všetkých bývalých príslušníkov ŠtB a prerušiť spoluprácu s tajnými spolupracovníkmi z éry ŠtB. Túto zmenu schválilo aj Federálne zhromaždenie.¹²³ Postupne bolo zo ZNB a najmä ŠtB prepustených vo vysokých funkciách 180 dôstojníkov a z celého ZNB približne 3 000 prednovembrových príslušníkov, a to aj tých, ktorí prešli previerkami občianskych

120 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša. Korešpondencia, hlásenia, šk. 11-G.

121 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša. Korešpondencia, hlásenia, šk. 4, Čiastková správa komisie 17. novembra.

122 KYSELOVÁ, B. Mohol by potichu padať sneh. *Smer*, 21. 12. 1990, s. 6. Zbierka novinových článkov Niny Kurz, rod. Langošovej.

123 LANGOŠ Ján. Úloha represie a politického násillia v komunizme. Záverečné slovo. In ŽÁČEK, Pavel – KOŠICKÝ, Patrik – GULDANOVÁ, Eva, zost. *Moc verzus občan. Zborník z medzinárodného seminára*. Bratislava, 2005, s. 232.

a odborných komisií.¹²⁴ Išlo o zásadné rozhodnutie, ktoré fakticky, takpovediac skoncovalo s hybernujúcou ŠtB v Československu. V tom čase J. Langoš, J. Ruml či V. Palko zastávali pozíciu, že nový demokratický štát si nemôže dovoliť vytvárať svoje nové nekomunistické tajné služby na využívaní „skúsenosti“ bývalých príslušníkov ŠtB, a to i napriek riziku dočasného nechráneného vystavenia sa pôsobeniu cudzích tajných služieb alebo vnútorných bezpečnostných hrozieb.¹²⁵ V nasledujúcom období praktickej činnosti FMV sa to však nie úplne naplňovalo, napriek tomu novo prijatí príslušníci FIS boli vyslaní na stáže do krajín NATO a stali sa základom FIS.¹²⁶

Minister Langoš neskôr nariadil previezť do Prahy registračné protokoly zväzkov ŠtB zo všetkých krajských správ i z XII. správy, aby sa zabránilo ich zneužívaniu a manipulovaniu na politické vydieranie. Tie boli v decembri 1990 následne uložené v budove Federálnej informačnej služby (FIS). Tým predišiel ich ďalšiemu možnému manipulovaniu, hoci evidencia osôb v týchto protokoloch bola istená ich zápisom v archívnych knihách, v kartotéke krajskej správy ŠtB a na dôvažok i v centrálnom archíve v Prahe, ako aj v počítačovej databáze EZO.¹²⁷

Od januára 1991 sa bývalá sledovačka ÚOÚD v rámci FIS stala Pátracou službou FMV a bývalá spravodajská technika OÚOD sa zmenila na Úrad zvláštnych technických služieb FMV, a to bez bývalých pracovníkov ÚOÚD. Markantne sa to ako potreba javilo v expozitúre Bratislava, kde bol šéfom sledovačky bývalý kovaný káder ŠtB Gejza Valjent. Na prepúšťanie približne 150 príslušníkov bratislavskej expozitúry ÚOÚD tak v deň jej celorepublikového zrušenia 19. decembra 1990 dozeral Útvar rýchleho nasadenia FMV z Prahy a vojsko MV, za asistencie košických príslušníkov ÚOÚD, ktorí pod velením Vladislava Chlípalu boli regrutovaní z ľudí výlučne bez minulosti ŠtB.¹²⁸ Jednou z vlastností novo budovanej FIS ako spravodajskej služby mala byť jej nezávislosť od FMV. Bola to jedna z výziev na podstatnú reformu spravodajskej činnosti v novom režime. Začiatkom roka 1991 minister Langoš stabilizoval pozície námestníkov riaditeľa FIS, jedným z nich, okrem iného pre útvary na Slovensku, sa stal Vladimír Palko starší.

Tým dokončil nový minister Ján Langoš inštitucionálnu demontáž jednej z najrepresívnejších inštitúcií komunistického režimu – ŠtB, resp. jej čiastočného derivátu v podobe ÚOÚD, ktorý za federálneho ministra vnútra Richarda Sacheru z ČSL vznikol spojením II., IV., VI. a XII. správy ZNB. Ministrovi Sacherovi sa ŠtB de iure podarilo zrušiť v januári 1990 a stavy ŠtB znížiť o 50 %, teda cirka o 4 500 ľudí, čo mu v podstate slúži ku cti.¹²⁹ Údajne v tomto období sa presúval v obrnenom vozidle. Bolo

124 FORNEROVÁ, Katarína. Nemám pocit, že ma moc poznačila. *Smena*. 20. 6. 1991, s. 3. Zbierka novinových článkov Niny Kurz, rod. Langošovej.

125 PALKO, V. st. *Boj o moc a tajná služba*, s. 23.

126 LANGOŠ, J. Úloha represie a politického násillia v komunizme, s. 232.

127 PALKO, V. st. *Boj o moc a tajná služba*, s. 33.

128 PALKO, V. st. *Boj o moc a tajná služba*, s. 25.

129 A ÚPN, f. Osobný fond Jána Langoša, šk. 3, Materiály FMV ČSFR 1990 – 1992.

prečo, lebo takpovediac tá druhá polovica bývalých prednovembrových pracovníkov FMV bola naďalej v stavoch ministerstva. Sacherova pozícia i ambícia dekomunizovať FMV a ZNB bola riskantná a sizyfovská úloha. Napriek tomu bol Sacher kritizovaný za nečinnosť, napr. práve predsedom branno-bezpečnostného výboru Ladislavom Lisom, ktorý mu vyčítal, že neriešil zníženie platov a dôchodkov bývalých členov ŠtB, ignoroval vyvodenia dôsledkov z akcií ŠtB „NORBERT“ a „KLÍN“, ktoré boli pred novembrom 1989 tvrdo namierené proti disentu, alebo spomenuté nové znenie dohody medzi FMV a ruskou KGB. Totiž napríklad ešte v polovici decembra 1989 sa uskutočnila tajná schôdzka A. Lorenca s bývalými podriadenými na ŠtB, na ktorej sa rozhodovali, ako sa zachovať počas politických zmien po novembri 1989, a jednou z alternatív bol aj ozbrojený útok. Nakoniec sa dohodli na formovaní tzv. paralelných štruktúr. Šéf kontrarozvedky ŠtB Karel Vykypěl vydal už v decembri 1989 rozkaz, aby príslušníci a agenti ŠtB prenikali do novo sa tvoriacich politických strán a do štátnych funkcií, aby tak mohli ovplyvňovať dianie v krajine. Dokonca ešte koncom apríla 1990 sa na FMV konala tajná porada u námestníka ministra Andreja Sámela, kde sa hovorilo o možnosti zatknutia poslanca Ladislava Lisa a ďalších na ministerstve vnútra, ktorí tvrdo presadzovali jeho reformu.¹³⁰

Počas prvého roka pôsobenia Langoša vo funkcii federálneho ministra vnútra i neskôr po prijatí lustračného zákona viackrát odolával kritike i interpeláciám poslancov za jeho personálne reformy na FMV. Jedným z kritizujúcich bol aj jeho predchodca R. Sacher, ktorý reformy nazýval aj zbavovaním sa odborníkov a narušovaním tokov informácií v takej vážnej oblasti, ako bola bezpečnostno-informačná sféra krajiny. Skeptik Langoš, ktorý, ako povedal, dôveroval najmä „ľuďom z *Konferencie politických väzňov a mládeži*“, tvrdil, že profesionalita nie je hlavným kritériom fungovania po-novembrových spravodajských služieb. Dôvodil, že kontinuita myslenia aj u najväčších expertov a ich zrastenie s predošlým režimom sú natoľko nezmeniteľné, že nedokážu plniť funkcie nového poňatia FMV v demokratických podmienkach, a preto musia odísť alebo byť preradení, a vláda a vedenie ministerstva vnútra musia zveriť spravodajské úlohy novým ľuďom, ktorí sa mentálne adaptujú na netotalitné prostredie.¹³¹ Langoš pokračoval v reformách i v procese vyrovnávania sa s komunistickým dedičstvom a na FMV najskôr v roku 1991 založil Oddelenie vyšetrovania činnosti Štátnej bezpečnosti, jeho následníkom sa neskôr stal Úrad dokumentácie a vyšetrovania (zločinov komunizmu) – ÚDV, ktoré režim KSČ a ŠtB spáchal. Langoš kladne zareagoval na návrh poslanca Ladislava Lisa a odtajnil zoznam aktivistov a disidentov, ktorí boli určení na zatknutie v akcii „NORBERT“. Taktiež žiadal o zrušenie premlčateľnosti za zločiny ŠtB spojené s okupáciou Československa od augusta 1968.

130 A ÚPN, f. Osobný fond Jána Langoša, šk. 3, Materiály FMV ČSFR 1990 – 1992.

131 PERKNEROVÁ, Kateřina. Kto sa bojí zmien. *Slobodný piatok*. 4. 10. 1991, s. 10. Zbierka novinových článkov Niny Kurz, rodenej Langošovej.

Neskôr sa Ján Langoš vyjadril k atmosfére po prvých slobodných voľbách, keď sa „*lámal chlieb*“ vo vzťahu k minulosti, a charakteru bezpečnostných zložiek. Priznal, že sa bezmála všetka energia venovala zriadeniu nových spravodajských služieb ako ÚOÚD, neskôr už pod jeho vedením FIS a FBIS, výbory zákonodarných zborov sa venovali predovšetkým transformácii VB, takže na „*právne alebo inštitucionálne vyrovnanie sa s komunistickou minulosťou nebol čas ani priestor*“.¹³² Takéto snahy narážali na Slovensku na odpor bývalých kádrov KSS v postkomunistických stranách ako HZDS, KSS a SDE. Langoš argumentoval aj faktom, že v rokoch 1954 – 1989 bolo len na Slovensku evidovaných približne 15 tisíc vedomých tajných spolupracovníkov ŠtB. No ďalších približne 60 tisíc ľudí ŠtB evidovala ako potenciálne alebo faktické nepriateľské osoby režimu. Výsledkom toho bol síce zdokumentovateľný zoznam prakticky všetkých obetí režimu, avšak v príkrom rozpore s faktom, že za zločiny komunizmu nebol nik odsúdený a potrestaný. Langoš však upozorňoval, že súdny systém v Českej republike i Slovenskej republike môže takéto zločiny súdiť podľa medzinárodného práva.

Jeseň 1990 bola na Slovensku klasicky politicky „horúca“. Kulminovalo napätie okolo prijatia jazykového zákona v SNR. V októbri 1990 sa väčšina z predstaviteľov vedenia VPN podpísala pod dokument, vyzývajúci na upokojenie situácie ohľadne prijatia jazykového zákona, ktorý mal byť demokratický a tolerantný k jazykom menším. Podpis Jána Langoša nechýbal.¹³³ To mu nepridávalo na popularite najmä u znacionalizovanej časti obyvateľov, takže počas vrcholiacej krízy okolo jazykového zákona bol až na 30. mieste popularity politikov VPN.

V tom čase akcelerovali problémy aj v hnutí VPN. Premiér Mečiar sa stával „neriadenou strelou“ a zvyšoval nároky na svoju autoritu v hnutí i vo vláde. Na septembrovom republikovom sneme VPN v roku 1990 tak mečiarovské krídlo chcelo získať moc v hnutí. Rozpory v hnutí signalizoval aj návrh Romana Zelenaya z tábora „mečiarovcov“, aby predsedu Slovenskej rady VPN volil snem, nie samotná Slovenská rada VPN. Ján Budaj sa totiž vyjadril, že nebude kandidovať do žiadnej funkcie v orgánoch VPN, no predsedom Slovenskej rady VPN sa stal Fedor Gál, nie Vladimír Mečiar. Keď neskôr v októbri 1990 pohrozil V. Mečiar demisiou z postu premiéra, Ján Langoš sa vyslovil za jej prijatie, no VPN Mečiara ponechala vo funkcii. Snem okrem iného tiež napríklad konštatoval, že v riaditeľských funkciách zotrúva stále vyše 82 % „starých kádrov“.¹³⁴

Prvé slobodné komunálne voľby po roku 1989 z konca novembra 1990 sa niesli taktiež v duchu potreby lustrácií kandidátov aj na miestnej úrovni. FZ prijalo uznesenie, že títo kandidáti majú byť lustrovaní a aby minister Langoš umožnil, aby všetci členovia komisie 17. novembra mali prístup k archívnym materiálom MV, týkajúcich sa

132 POSPÍŠIL, Filip. Chceme se zaměřit na pachatele. *Týdeník A2*. 2006, č. 24, s. 6. Zbierka novinových článkov Niny Kurz, rodenej Langošovej. Išlo údajne o posledný rozhovor, ktorý Ján Langoš poskytol médiám.

133 GÁL, Fedor. *Z prvej ruky*, s. 125.

134 V sobotu sa konal celoslovenský Snem VPN. *Verejnosť*, roč. 1, 1990, č. 101, s. 1.

tajných spolupracovníkov ŠtB.¹³⁵ Problém pretrvávajúceho vplyvu exponentov starého režimu sa čoraz viac vynáral ako systémový, a to vo vzťahu k faktickému uplatneniu demokratických princípov, preto bolo potrebné problém riešiť legislatívne a celoštátne.

Na zavŕšenie prvého ponovembrového slobodného roka pred Vianocami roku 1990 prijali SNR a vláda SR svoje vlastné *Vyhlásenie k deportáciám Židov zo Slovenska* počas druhej svetovej vojny, resp. Slovenskej republiky rokov 1939 – 1945. Išlo o reflexiu nielen tejto tragickej a hanebnej časti našej histórie, ale i reflexiu na *Vyhlásenie o deportácii Židov*, ktoré v roku 1987 vydali slovenskí kresťanskí i občianski disidenti, medzi nimi v tom čase nechýbal ani Ján Langoš.¹³⁶ Toto ponovembrové vyhlásenie nebolo len gestom, lebo ako sa Langoš vyjadril o pol roka neskôr, v slovenskej i českej spoločnosti pretrvávali alebo narastali prejavy rasizmu, antisemitizmu a neofašizmu, ako aj nenávisť voči Rómom a Vietnamcom, hanobenie židovských cintorínov a maľovanie hákových krížov.¹³⁷

¹³⁵ Lustrácie pred voľbami. *Verejnosť*, roč. 1, 1990, č. 140, s. 2.

¹³⁶ Vyhlásenie SNR a vlády SR k deportáciám Židov zo Slovenska, s. 1. *Verejnosť*, roč. 1, 1990, č. 188, s. 1.

¹³⁷ FORNEROVÁ, K. Nemám pocit, že ma moc poznačila, s. 3. Zbierka novinových článkov Niny Kurz, rod. Langošovej.

„Lustračný“ rok 1991

Začiatkom roku 1991 sa problém lustrácií stáva pre prácu zákonodarných zborov i exekutívu čoraz naliehavším. 10. januára 1991 sa v Prahe zišli reprezentanti OF a VPN, za VPN F. Gál, M. Strýko a J. Flamík a rokovali o potrebe vyrovnania sa s bývalými príslušníkmi a tajnými spolupracovníkmi ŠtB v štátnych orgánoch. Prijali dohodu s názvom *Stanovisko k lustráciám*, ktoré sa malo opierať o zväzkovú agendu ŠtB, uloženú v archíve FMV. O korektnosti lustrácií mali rozhodnúť zákonodarné zbory prijatím zákonnej normy, ktorá by upravovala regulárnosť lustrácií.¹³⁸ Koncom januára 1991 na brífingu k lustráciám vyhlásila VPN, že existuje spoločný súhlas s OF s ich uplatnením, najmä v súvisi s plánovanými voľbami v roku 1992. Slovenská rada VPN považovala prácu v najvyšších ústavných funkciách za nezlučiteľnú so spolupracou s bývalou ŠtB a navrhovala prijatie mravného kódexu ústavného činiteľa.¹³⁹

Začiatkom februára 1991 usporiadalo FMV tlačovú besedu v Bratislave na Hrade, ktorá sa venovala bezpečnostnej situácii. Zúčastnili sa jej minister Langoš, jeho prvý námestník Jan Ruml a riaditeľ FIS Jiří Novotný. Otázky novinárov mierili najmä na vierohodnosť lustrácií a dokumentov bývalej ŠtB. Ján Langoš sa vyjadril: „*Mechanismus získavania informácií k lustráciám je spoľahlivý. Nie je problémom ani zrekonštruovať poškodené evidenčné materiály bývalej ŠtB. Je dobré, že sa lustráciami zaoberajú už aj zákonodarné zbory.*“ Minister Langoš sa venoval aj vypovedaniu dohody medzi FMV a KGB. Povedal, že navrhol vláde zmluvu zrušiť a vláda súhlasila. Informoval, že KGB má pri veľvyslanectve ZSSR v ČSFR šiestich príslušníkov KGB a po uplynutí vypovedacej lehoty dohody, ktorá je šesť mesiacov, to bude už len jeden. Dodal, že ČSFR doposiaľ neobsadila dohodnuté počty spravodajcov v Moskve. Jedna z novinárskych otázok smerovala aj k vzbure väzňov v Nápravno-výchovnom ústave (NVÚ) v Leopoldove v čase, keď tam bol služobne prítomný Ján Langoš ako poslanec FZ. Šírila sa správa, že Ján Langoš nabádal väzňov slovami: „*podpálte to tu, ak... nepríde náprava stavu*“. Minister Langoš odpovedal, že ak niekto vlastní nahrávku s takýmto jeho vyjadrením, nech s ňou ide na prokuratúru. Dodal, že sa naopak snažil sprostredkovať

138 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, Materiály FMV ČSSR, šk. 4.

139 Zobúdza sa federálna zodpovednosť. *Verejnosc*, roč. 2, 1991, č. 24, s. 1.

komunikáciu so zabarikádovanými väzňami.¹⁴⁰ Téma však do úzadia nezapadla. Takéto fámy a z nich vychádzajúce obvinenia mali za cieľ diskreditovať ministra a vedenie FMV predovšetkým za prepúšťanie bývalých príslušníkov ŠtB a šíрили ich novinári, ktorí boli v minulosti previazaní s ŠtB. So vzrastajúcim nacionalizmom na Slovensku sa v postkomunistickom a nacionalistickom prostredí prepúšťanie bývalých príslušníkov ŠtB propagandisticky zneužívalo ako „škodenie Prahy a Langoša Slovensku“. Pritom aj títo „slovenskí“ exponenti ŠtB roky predtým prenasledovali „slovenských“ antikomunistov, veriacich i nevinných ľudí.¹⁴¹ Prepúšťaní príslušníci ŠtB sa odvolávali proti prepusteniu a Generálna prokuratúra ČSFR pod vedením Ivana Gašparoviča im v roku 1991 mnohým vyhovela, čo na náhrade ušlej mzdy bolo vyše 100 tisíc korún.¹⁴² I toto bola jedna z príčin prečo prezident Havel odvolal v roku 1992 generálneho prokurátora Ivana Gašparoviča.

Potom čo Langoš sústredil v Prahe pod FIS registračné protokoly zväzkov ŠtB, zdôrazňoval, že FMV priamo nevykonáva lustrácie. O ich použití ako nástroji očisty občianskej spoločnosti musia podľa neho rozhodnúť volení zástupcovia občanov, pričom FMV v tom hrá pasívnu úlohu, pretože „je dedičom bremena ŠtB“. FMV podľa Langoša musí vo formulovaní a právnom pojatí lustrácií hrať neutrálnu úlohu a musí ochraňovať údaje ŠtB pred zneužitím. Langoš jedným dychom znova skritizoval stav týchto písomností ŠtB na Slovensku, keďže písomnosti krajských správ ŠtB aj po vzniku krajských expozitúr ÚOÚD zostali na Slovensku, a tak k nim mali prístup viaceré osoby z MV SR na čele s Vladimírom Mečiarom a Jaroslavom Svěchotom. Písomnosti ŠtB, ktoré dovtedy unikli, boli tak podľa Langoša evidentne zneužívané na politické a morálne vydieranie a páchatelia mohli byť obvinení z trestného činu vydieračstva. Od decembra 1990, kedy sa sústredili pod FIS všetky registračné protokoly a mali ich k dispozícii členovia komisie FZ na prešetrenie udalostí 17. novembra 1989, mal byť teoreticky znemožnený únik informácií z nich.¹⁴³ Koncom februára 1991 v atmosfére hľadania právneho riešenia lustrácií sa i FZ zaoberalo návrhom zákona zániku mandátu poslancu FZ z dôvodu spolupráce s ŠtB alebo z dôvodu výkonu funkcie v ŠtB.¹⁴⁴ Podľa Langošovho spolupútnika Petra Tatára, člena Predsedníctva SNR, lustrácie mohli plniť úlohu očisty verejného života, zamedzenia úniku informácií z najvyšších politických miest, zamedzenia vydierania najvyšších funkcionárov a eliminovanie nedemokratických prístupov. Poslanec za VPN Marcel Strýko z Košíc sa vyjadril, že zneužívanie materiálov bývalej ŠtB nemá viesť k spochybňovaniu lustrácií.¹⁴⁵ V takejto atmosfére

140 Vážne a háklivé témy. Tlačová beseda s J. Langošom o našej bezpečnosti. *Verejnosť*, roč. 2, 1991, č. 28, s. 1.

141 PALKO, V. st. *Boj o moc a tajná služba*, s. 102.

142 PALKO, V. st. *Boj o moc a tajná služba*, s. 130.

143 JAVORSKÝ, Andrej. Rozhodnúť musia poslanci. S federálnym ministrom vnútra Jánom Langošom o lustráciách. *Verejnosť*, roč. 2, 1991, č. 52, s. 3.

144 O zániku mandátu poslancu. *Verejnosť*, roč. 2, 1991, č. 51, s. 1.

145 GÁLIKOVÁ, Daniela. Podobnosť s Vasilom náhodná? Poslanec SNR Marcel Strýko k obvineniu Jána Demikáta. *Verejnosť*, roč. 2, 1991, č. 119, s. 3.

Martin Milan Šimečka na adresu Jána Langoša povedal, že byť federálnym ministrom vnútra s ambíciou zbaviť moci ŠtB je oveľa ťažšia úloha a práca ako byť, pre Langoša i iných, disidentom pred rokom 1989.

Februárový snem VPN v roku 1991 v Topoľčanoch sa tak „prirodzene“ niesol v napätej atmosfére a stupňovalo sa napätie i rozkol medzi dvoma tábormi vo VPN. Hlavnou témou snemu bolo síce napĺňanie programu Šanca pre Slovensko a vedenie VPN vrátane Langoša sa snažilo udržať jednotnú atmosféru snemu, no horúcou otázkou zoskupenia okolo premiéra Mečiara boli existujúce oddelené funkcie predsedu Slovenskej rady VPN a predsedu vlády. Snahou tejto skupiny bolo uchopenie vedenia vo VPN, a to formálne splynutím týchto dvoch funkcií, pričom predsedu Slovenskej rady VPN by volil snem. Zmena volebného mechanizmu však neprešla a rada potvrdila vo vedení VPN Fedora Gála. No Mečiarova snaha o uchopenie moci vo VPN signalizovala aj ambície bývalých spolupracovníkov ŠtB ovplyvniť úsilie o zavedenie nejakého inštitútu lustrácií, ktorý by takýchto obmedzoval v budúcich voľbách. V tomto duchu sa vicepremiér Jozef Kučerák o Vladimírovi Mečiarovi vyjadril, že dlhodobejšie vystupoval proti lustráciám a dával najavo niektorým členom vlády, že má na nich kompromitujúce materiály ŠtB. Mečiar mal Kučerákovi povedať, že ho F. Gál informoval o jeho (Kučerákovej) spolupráci s ŠtB, čo Kučerák nazval vydieraním a nelegálnou držbou týchto materiálov a informoval FMV J. Langoša. Gál však Kučerákovu spoluprácu s ŠtB vyrátil. V. Mečiar zneužívaním zväzkov ŠtB celú ideu lustrácií poškodzoval, nepriamo spochybňoval a snažil sa vnášať medzi lídrov VPN pochybnosti. Rozkol v hnutí bol na spadnutie. Zámienkou sa stala údajná cenzúra vystúpenia premiéra Mečiara v Slovenskej televízii, keď namiesto neho vystúpil Milan Kňažko. Vedenie VPN sa stanoviskom vyjadrila k tomuto vystúpeniu M. Kňažka z 3. marca 1991, v ktorom kritizoval vedenie VPN za údajnú cenzúru vystúpenia premiéra Mečiara v Slovenskej televízii tým, že členovia VPN si vopred vyžiadali nosič s nahrávkou Mečiara. M. Kňažko vo vystúpení kritizoval tento úmysel a zároveň obhajoval pozíciu platformy „*Za demokratické Slovensko*“ v hnutí. Koordinačný výbor VPN reagoval stanoviskom, že Vladimír Mečiar a Milan Kňažko sa už dlhodobo nevenujú práci v hnutí VPN, že VPN nechcela cenzurovať Mečiarov prejav v STV a VPN nemá spor s Mečiarom ako premiérom. Spomenuté stanovisko podpísali poprední členovia VPN Fedor Gál, Martin Bútora, Ján Langoš, Milan Šútovec, Ernest Valko, Martin Milan Šimečka, Juraj Flamík, Miloš Žiak, Jozef Kučerák, František Mikloško, Peter Zajac, Vladimír Čečetka, Ján Hacaj, Milan Žitný, Ján Pišút, Zuzana Mistríková, Sergej Michalič a iní.¹⁴⁶

Následné rokovanie Slovenskej rady VPN i za prítomnosti ministra Langoša prijalo 5. marca 1991 uznesenie, ktoré žiadalo očistiť verejný život od skompromitovaných činiteľov minulého režimu. Ďalej konštatovalo, že platforma vo VPN s názvom *Za demokratické Slovensko* ohrozuje v poslaneckých kluboch VPN zverejnenie výsledkov

146 Stanovisko k vystúpeniu M. Kňažka. *Verejnosc*, roč. 2, 1991, č. 53, s. 1.

komisie 17. novembra, ktorých cieľom je očistenie verejného života od spolupracovníkov ŠtB. Slovenská rada VPN preto požiadala poslancov o urýchlené prijatie lustrácií. Poslanci VPN mali interpelovať všetky tri vlády k „zneužívaniu materiálov ŠtB“, ďalej k praktikám bývalého šéfa expozitúry ÚOÚD v Bratislave J. Svěchotu alebo k činnosti bývalého dôstojníka ŠtB Jána Demikáta. Za takto formulovaným uznesením rady vidieť rukopis ministra vnútra J. Langoša.¹⁴⁷

V takejto atmosfére, keď za oknami Koordinačného centra VPN na Jiráskovej ulici (dnes Ventúrskej) skandovali priaznivci V. Mečiara a občas udrel o okná miestnosti tvrdý predmet, opustila skupina okolo V. Mečiara a M. Kňazka rokovanie rady. V miestnosti nastalo na chvíľu napäté ticho. Ozval sa František Mikloško a povedal, že si práve vydýchol.¹⁴⁸

Zápas ústil do pomenovania praktík bývalých členov ŠtB aj na pôde SNR. Predseda lustračnej komisie SNR a člen branno-bezpečnostného výboru SNR Vladimír Čečetka predložil 19. marca 1991 správu, ktorá konštatovala, že činnosť ŠtB bola protizákonná a treba ju definitívne zhodnotiť a odsúdiť.¹⁴⁹ Branno-bezpečnostný výbor SNR pod vedením bývalého disidenta Františka Javorského (KDH) prešetroval činnosť MV SR od 17. novembra 1989. V apríli 1991 F. Javorský konštatoval, že s utajovanými skutočnosťami písomností ŠtB sa manipulovalo. Ján Langoš znova potvrdil, že prišlo k úniku utajovaných skutočností z Archívu MV v Trenčíne v období, keď bol ministrom vnútra Vladimír Mečiar.¹⁵⁰ Na toto vyjadrenie reagoval Viliam Ciklamini, obvinený z manipulácie s týmito spismi, a žaloval F. Javorského za ohováranie a šírenie nepravdivých informácií.

Mimoriadne rokovanie Slovenskej rady VPN rozhodlo, že mimoriadny snem VPN sa bude konať 27. apríla 1991 v Košiciach a bude sa zaoberať situáciou v hnutí i na Slovensku po vzniku platformy „Za demokratické Slovensko“. Snem prebehol v búrlivej atmosfére, delegátov kritizujúcich V. Mečiara pri odchode zasypali rôzne predmety a následne sa hnutie VPN prakticky rozdelilo.¹⁵¹ Po sneme sa Ján Langoš o rozdelení VPN vyjadril, že rozchod s Mečiarovými stúpenkami prijal s úľavou, ale i s obavami, pretože nedôveroval ľuďom, ktorí v minulosti porušili svoje sľuby a záväzky.¹⁵² Už o pár dní bolo zaregistrované Hnutie za demokratické Slovensko (HZDS) na čele s Mečiarom.

Ján Langoš pracoval na odbúravaní dedičstva komunizmu aj na medzinárodnom poli. Štátnický i morálny um Jána Langoša sa v medzinárodnom kontexte prejavil a presadil v súvisi s odchodom sovietskych vojsk zo zjednoteného Nemecka, ktorý začal v auguste 1990. V tom čase boli sovietske vojská stále v Poľsku a to nechcelo dovoliť,

147 Uznesenie Slovenskej rady VPN. *Verejnosť*, roč. 2, 1991, č. 60, s. 1.

148 Svedectvo autora tejto knihy, ktorý bol prítomný na tomto rokovaní ako zástupca VPN Bratislava-vidiek.

149 PUŠKÁŠ, Štefan. Lustrovať áno, vydierať nie! *Verejnosť*, roč. 2, 1991, č. 111, s. 1.

150 JAVORSKÝ, Andrej. Únik informácií z trezoru ŠtB – pre koho? *Verejnosť*, roč. 2, 1991, č. 78, s. 3.

151 GÁLIKOVÁ, Daniela. Všetci za dialóg, ale... *Verejnosť*, roč. 2, 1991, č. 82, s. 1. Autor bol prítomný pri tomto incidente ako delegát snemu.

152 Povedali po mimoriadnom sneme VPN. *Verejnosť*, roč. 2, 1991, č. 100, s. 6.

aby konvoje z Nemecka prechádzali cez jeho územie, kým sa nerozhodne o odsune týchto vojsk aj z Poľska. Vtedy Nemci údajne ponúkli Československu 8 miliárd nemec-kých mariiek, čo potvrdil Langošov námestník Jan Ruml, aby dovolilo tento odsun zrealizovať cez svoje územie. Ján Langoš sa vtedy postavil proti takémuto návrhu, ktorý by de facto znamenal pokračovanie nedôstojného pobytu sovietskych vojsk v Poľsku, a to i za cenu, že takáto obrovská suma by skončila v štátnej pokladnici ČSFR. Naša vláda tento návrh neprijala, čo vyvolalo tlak na rozhodnutie neoddaľovať odchod sovietskych vojsk z Poľska, začo Poliaci vyjadrili Československu i Jánovi Langošovi vďaku.¹⁵³

Začiatkom apríla 1991 minister Langoš navštívil rakúskeho ministra vnútra. Prekryli tak najmä z československej strany bývalú nedodržiavanú dohodu medzi „zadržovaným a vražedným“ režimom ČSSR a Rakúskom, ktorý mal na svedomí životy päťdesiatich utečencov a medzi nimi napríklad i život mladého východného Nemca Hartmuta Tautza, ktorého v lete 1986 za Bratislavou na hranici s Rakúskom roztrhali psy Pohraničnej stráže. Minister Langoš navštívil i utečenecký tábor v Traiskirchne, kde počas komunizmu našlo útočisko množstvo utečencov aj z ČSSR.¹⁵⁴

Z iniciatívy Langošovho FMV a na základe zákona s účinnosťou od 1. júla 1991 bola FIS zreformovaná na Federálnu bezpečnostnú informačnú službu (FBIS). Tá bola kreo-vaná podľa vzoru britskej tajnej služby a mala byť centrálnym samostatným štátnym orgánom, podliehajúcim vláde ČSFR. Padlo politické rozhodnutie, že FBIS bude službou informačnou, zbierajúcou informácie o aktivitách cudzích bezpečnostných služieb na území Československa, ďalej o hrozbe terorizmu, ohrození štátnej ekonomiky a tiež o akciách a operáciách ohrozujúcich demokraciu v krajine. Langoš charakterizoval prijatý zákon o FBIS ako najlepší spomedzi obdobných zákonov v krajinách bývalého sovietskeho bloku, ktorý bol inšpiráciou pre ostatné bývalé tzv. socialistické krajiny.¹⁵⁵ Koncom roka sa novým riaditeľom FBIS po vymenovaní prezidentom Havlom k 1. januáru 1992 stal poslanec VPN vo FZ Štefan Bačinský, dovtedy blízky spolupracovník Jána Langoša ako poslanca i ministra.¹⁵⁶

153 NEUPAUER, František. Kto poslal sovietske vojská domov? Ján Langoš. *Postoj*, 22. 8. 2019. Dostupné na: <https://www.postoj.sk/35782/kto-poslal-sovietske-vojska-domov-jan-langos> Pozri tiež: Stredná Európa je slo-bodná. Réžia Miroslav Jasiński. Dokumentárny film, Poľsko, 2012, 54 min.

154 Langoš do Traiskirchenu. *Verejnosť*, roč. 2, 1991, č. 79, s. 1.

155 FORNEROVÁ, K. Zlé zlepšiť dobré zušlachtiť. Hovoríme s federálnym ministrom vnútra Jánom Langošom. *Smena*, 18. 6. 1991, s. 3. Zbierka novinových článkov Niny Kurz, rodenej Langošovej.

156 PALKO, V. st. *Boj o moc a tajná služba*, s. 27, 29 – 30.

*KSČ bola sila, ktorej bolo všetko podriadené
a ktorá prostredníctvom strachu
na všetko dohliadala.*

Ján Langoš

Rokovanie o lustráciách

Počas rokovania 14. schôdze FZ v marci 1991 sa mali poslanci zaoberať návrhom ústavného zákona o zániku mandátu poslanca z titulu jeho pozitívnej lustrácie. Rokovanie sa neuskutočnilo pre neúčast' ministra vnútra Langoša. O pár dní však plénum FZ prerokovávalo výsledky činnosti komisie 17. novembra, kde jej hovorca Petr Toman skonštatoval, že komisia potvrdila, že desať poslancov FZ má pozitívny záznam spolupráce s ŠtB. V diskusii týchto poslancov vyzvali iní poslanci, aby sa dobrovoľne vzdali mandátu, čo urobili štyria z nich. Poslanec Miloš Zeman upozornil na prezumpciu nevinu a na možnosť obhajoby takýchto poslancov. Vystala však zaujímavá otázka, či čítaním správy nebol porušený zákon, ktorý považoval dokumenty bývalej ŠtB za také, ktoré obsahujú utajované skutočnosti, a preto by sa závery komisie nemali dostať na verejnosť.

Minister Langoš i hovorca komisie Toman na margo toho potvrdili, že registračné protokoly zväzkov, ktoré komisia 17. novembra využila na lustráciu poslancov FZ, odtajnené skutočne neboli. No minister Langoš k tomu povedal: „*O zverejnení protokolov rozhodlo FZ, ktoré má zákonodarnú moc. Stoja tu dva zákony proti sebe, a síce, že FZ dalo úlohu komisii 17. novembra a zákon o utajovaných skutočnostiach.*“ Petr Toman dodal, že odtajňovať takého skutočnosti má právo len Predsedníctvo FZ a protokoly boli takto odtajnené len pre členov komisie. Uznesenie FZ však hovorilo, že mená pozitívne lustrovaných poslancov sa majú zverejniť. Toman ale tiež uznal, že mohlo prísť ku kolízii týchto dvoch zákonov.¹⁵⁷ Lustrácie poslancov FZ a orgánov vlád boli ukončené k 15. máju 1991 a komisia 17. novembra zistila ešte dve mená poslancov, ktorí boli pozitívne lustrovaní. V orgánoch federálnej vlády to bolo tridsaťtri registrovaných spolupracovníkov ŠtB a v kancelárii FZ dvadsaťpäť.¹⁵⁸ Táto situácia dlhodobejšie evokovala nevyhnutnosť legislatívnej úpravy účasti bývalých exponentov KSC a ŠtB v ústavných a iných exekutívnych funkciách. Vystala tak úloha pre FMV a Jána Langoša pripraviť taký zákon, s ktorým by sa stotožnila väčšina FZ.

Podobne aj situácia na Slovensku bola v otázke lustrácií napätá. Na svojej 15. schôdzi 20. júna 1991 plénum SNR schválilo návrh uznesenia k lustráciám, kde ich

157 Kolízia dvoch zákonov. *Verejnosť*, roč. 2, 1991, č. 70, s. 2.

158 Stále iba o lustráciách. *Verejnosť*, roč. 2, 1991, č. 121, s.1.

charakterizovalo ako jednu z foriem očisty verejného a politického života.¹⁵⁹ Na podnet prvého podpredsedu SNR Ivana Čarnogurského prijalo plénum dodatok k uzneseniu, že každý pozitívne lustrovaný občan si môže od MV SR žiadať kópiu dokumentu o jeho spolupráci s ŠtB, ktorý o ňom viedla. Prijalo sa tiež, že problém zoznamovania sa s materiálmi ŠtB sa upraví prijatím federálneho zákona o lustráciách.¹⁶⁰ Poslanci HZDS sa na hlasovaní nezúčastnili.

SNR sa niekoľko mesiacov zaoberala činnosťou a nezákonnosťami MV SR za ministra vnútra Mečiara a začiatkom augusta 1991 dokončili správu branno-bezpečnostného výboru SNR, ktorý v tom čase viedol poslanec František Javorský. V nej sa o. i. konštatovalo, že hoci J. Svěchota ako bývalý riaditeľ expozitúry ÚOÚD v Bratislave bol FMV postavený mimo činnú službu, napriek tomu i napriek nesúhlasu ministra vnútra Antona Andráša (KDH) ho premiér Mečiar menoval námestníkom MV SR. Zároveň správa konštatuje, že V. Mečiar bol evidovaný ako kandidát tajnej spolupráce ŠtB (KTS) pod krycím menom „DOKTOR“¹⁶¹. Na meno Vladimír Mečiar sa podľa správy našli dve evidenčné karty vo fonde Z, ktorý „zdedil“ minister Langoš na FMV po svojom predchodcovi Sacherovi. Jedna z nich bola práve v kategórii KTS na krycie meno „DOKTOR“, a to za obdobie rokov 1985 – 1986 v oblasti „pravcoví oportunisti“. Pritom z registračných protokolov KS ZNB Bratislava, ktoré podliehali FMV, boli vytrhnuté stránky, na ktorých bol V. Mečiar evidovaný pod registračným č. 31048 spolu s J. Svěchotom a mjr. Miroslavom Šternom, ktorého V. Mečiar protežoval. Rovnako boli vytrhnuté stránky aj z archívnych protokolov zväzkov. To prispelo k tomu, že V. Mečiar nemohol byť tak pred voľbami v roku 1990 pozitívne lustrovaný práve za pomoci J. Svěchotu, a teda pred zverejnením spomenutého nálezu ÚS z roku 1992. Vytrhnuté strany z protokolov zväzkov sa podarilo neskôr zrekonštruovať na základe počítačovej databázy CRS (Centrálny register svazkú/zväzkov) a s využitím kariet z fondu Z. F. Javorský v tej súvislosti povedal, že registračné karty na Mečiara boli fyzicky uložené na konci fondu Z, takže pri ručnom abecednom prehľadávaní ich nebolo možné nájsť pri písmene „M“. František Javorský považoval Vladimíra Mečiara za vedomého spolupracovníka ŠtB. Ján Langoš sa k správe vyjadril, že on informoval FBIS o existencii týchto spomenutých kariet a následne ich FBIS na žiadosť Javorského poskytla branno-bezpečnostnému výboru NR SR. K fondu „Z“ mal prístup oprávnený subjekt na základe súhlasu ministra Langoša. FMV konštatovalo, že na vydanie pozitívneho lustračného osvedčenia v prípade neexistencie príslušného zväzku ŠtB stačí evidencia v registračnom protokole ŠtB. Slovenský minister vnútra Ladislav Pittner na margo toho informoval, že vniknutím do Archívu FMV a vytrhnutím stránok z protokolov sa zaoberá Inšpekcia Federálneho policajného zboru. Jedným z príkladov zneužívania

159 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, materiály FMV, šk. 4.

160 MRÁZOVÁ, Zlata. Záujem o lustrácie. *Verejnosť*, roč. 2, 1991, č. 158, s. 2.

161 Podľa nálezu Ústavného súdu ČSFR č. 14/1992 Z. n. je kategória spolupráce s ŠtB „KTS“ (kandidát tajnej spolupráce) tzv. nevedomou spoluprácou.

zväzkov ŠtB bol prípad brata Jána Čarnogurského Ivana, ktorý bol evidovaný v kategórii Agent pod krycím menom „INŽINIER“. Ivan Čarnogurský neskôr koncom marca 1992 tvrdil, že vo zväzku nie je jeho podpis, no napriek tomu mu ho údajne Mečiar ukázal a vydieral ho ním. Takéto praktiky boli súčasťou predvolebného boja Vladimíra Mečiara.

Problém a naliehavosť lustrácií ukazuje i petícia 98 novinárov, ktorá bola predložená na 16. schôdzi FZ začiatkom júla 1991 a žiadali v nej prijatie uznesenia o lustráciách redaktorov masmédií ešte pred prípadným prijatím lustračného zákona.¹⁶² Komisia 17. novembra totiž konštatovala, že niektorí novinári boli naozaj bývalými spolupracovníkmi ŠtB a podieľali sa napr. na dezinformačných kampaniach, manipuláciách s informáciami z ekonomiky a skresľovaním politickej situácie v prospech komunistického režimu. Ich pretrvávajúca prítomnosť v daných médiách po novembri 1989 tak podľa nich ohrozovala krehkú demokraciu v ČSFR. Stopäťdesiatšesť poslancov schválilo, aby sa FZ zaoberalo touto petíciou. Ján Langoš sa vyjadril sa, že mnohí novinári považujú problém svojich kolegov – bývalých spolupracovníkov ŠtB za ťaživý. Langoš však dodal, že aby sa predišlo zneužívaniu materiálov ŠtB, každý podozrivý z takejto spolupráce má mať právo vedieť, aké informácie o ňom ŠtB zbierala. Dotknutí novinári a občania potom budú môcť dokázať, či s ŠtB nespôlpracovali. Táto kauza bola jednou, ktorá prispievala k postupnému vytváraniu predpolia na prijatie lustračného zákona. Po prázdninách sa znovu „rozohrel“ front lustrácií. Langoš dlhodobo analyzoval, ako mohol komunistický režim fungovať pomocou ŠtB a najmä jej kontrarozvedky a jej tajných spolupracovníkov. Preto Langoš a Ruml chceli presadiť mechanizmus, ktorý by nedovolil týmto bývalým exponentom ŠtB a KSČ dostať sa do vyšších verejných funkcií. Týmto nástrojom, ktorý by legislatívne inštitucionalizoval myšlienku a mechanizmus lustrácií, mal byť lustračný zákon.

Ústavnoprávny výbor SNR prijal stanovisko k tomuto návrhu zákona, no „za“ jeho predloženie už počas existencie platformy ZDS boli v branno-bezpečnostnom výbore SNR iba traja poslanci.¹⁶³ Neskôr pred prerokovaním lustračného zákona vo FZ zverejnila lustračná komisia SNR pod vedením poslanca za VPN Vladimíra Ččetku svoju správu k lustrovaniu poslancov SNR a Kancelárie SNR, neskôr i členov vlády SR. V rozprave ku správe sa vyskytlo niekoľko vystúpení spochybňujúcich prácu lustračnej komisie. Pred hlasovaním o prijatí tejto správy v pléne bol prijatý pozmeňovací návrh poslanca Marcela Strýka z VPN, aby pozitívne lustrovaní poslanci SNR mali právo pozrieť si originál materiálu, ktorý na nich viedla ŠtB.

V polovici augusta 1991 vyšli spoločne na najvyšší vrch Československa, 2 655 metrov vysoký Gerlachovský štít obaja republikoví premiéri Petr Pithart a Ján Čarnogurský a spolu s nimi minister zahraničných vecí Maďarska Géza Jeszenszky a minister

162 Bleskové interview s ministrom vnútra ČSFR Jánom Langošom. *Verejnosť*, roč. 2, 1991, č. 160, s. 2.

163 K lustračnému zákonu. *Verejnosť*, roč. 2, 1991, č. 219, s. 2.

Langoš. V neformálnej atmosfére namáhavej túry, pri ktorej napríklad premiér Pithart odmietol pomoc Horskej služby, prebrali otázky spolužitia všetkých troch národov.¹⁶⁴ Niekoľkohodinovú selanku tatranského štítu však zasa vystriedala realita ponovembrových dramatických skutočností.

¹⁶⁴ Štít podľahol, premiéri vydržali. *Verejnosť*, roč. 2, 1991, č. 193, s. 1.

Minister Langoš a kauza „JZD Slušovice“

Náčrt atmosféry v spoločnosti infiltrovanej bývalými praktikami ŠtB, v akej sa Langošovo ministerstvo snažilo oslabiť moc tejto „chobotnice“, ilustruje a je pre ňu výstižná kauza „JZD Slušovice“. Kedysi vychýreného experimentu československej socialistickej ekonomiky a poľnohospodárstva, za ktorým sa však skrývali a realizovali nekalé finančné machinácie a aj akcie ŠtB, ktoré podporovali zločinnosť, ako napríklad výcviky záškodníckych skupín z takzvaných spriateľených socialistických krajín alebo zahraničných ľavicových teroristických skupín, kryté pod pláštikom napríklad zoskoku parašutistov. V Zastávke pri Brne existovalo totiž školiace stredisko MV ČSSR, kde ŠtB usporadúvala výcvikové kurzy i pre taliansku ultralavicovú teroristickú organizáciu Červené brigády, ktorá má na svedomí niekoľko politických vražd, napríklad v roku 1978 dvojnásobného talianskeho predsedu vlády a šéfa talianskej kresťanskej demokracie Alda Mora.¹⁶⁵

Na tieto praktiky poukázal bývalý vyšetrovateľ ZNB kauzy Slušovice kpt. Alexej Žák v liste ministrovi Langošovi z júna 1991 a prezidentovi Havlovi z júla 1991. Kpt. Žák posielal listy z Zürichu, kam kvôli svojej bezpečnosti dobrovoľne odišiel. Odkrýva v nich prepojenie ŠtB, kryté prednovembrovým ministrom vnútra Františkom Kinclom, na bývalé „JZD“, neskôr DAK Slušovice do novembra 1990. Poukazoval tiež na útoky na ministra Langoša, ktorý chcel očistiť FMV a proti ktorému táto „eštebácka klika spustila nenávistnú kampaň a stal sa terčom obvinení a útokov“. Kpt. Žák informoval Langoša o podvode a finančných machináciách pri vzniku a. s. Moragro, do ktorej ako šéf prešiel dovtedajší riaditeľ DAK Slušovice František Čuba a jeho komplici. Kpt. Žák tiež upozornil na vedúceho vyšetrovacieho tímu, vyšetrovateľa Kukačku, ktorého menoval do tejto úlohy Langoš na vyšetrenie činnosti v DAK Slušovice (akcia „MONOPOL“), že v minulosti mal pracovať v V. správe MV ČSSR a mal byť napojený na slušovických bossov. Žák upozornil, že slušovický klan mal prepojenie až na Pražský hrad, a to napríklad cez tajného spolupracovníka ŠtB Karla Zeleného (krycie meno „TRÁVA“). Alexej Žák upozornil tiež prezidenta Havla, že bývalé klany ŠtB pracujú na diskreditácii jeho spolupracovníkov, poslanca Stanislava Devátého, ktorý dlhodobo upozorňoval

¹⁶⁵ PALKO, V. st. *Boj o moc a tajná služba*, s. 31.

na „eštebácke“ machinácie v JZD a DAK Slušovice, Jana Rumla a ministra Jána Langoša. Časom sa kapitán Žák vyjadril, že rozkazy ministra Langoša „sa vytrácali“ a on – Langoš – postupne strácal ingerenciu do „*stredných vrstiev bezpečnostných zložiek*“. Minister Langoš síce oponoval, že kapitán A. Žák nespadá pod jeho právomoc, avšak zároveň spochybnil dokumenty, ktoré spoločnosť DAK MOVA Slušovice predložila pri svojej registrácii v Bratislave a ktoré by úplne zmenili jej právne postavenie, takže by sa sťažilo alebo znemožnilo stíhanie jeho vedúcich persón. Langoš to nazval nebezpečenstvom vzniku precedensu akéhosi „*dvojprávneho štátu*“. Takýto druh podnikov sa podľa Langoša môže stať „*podnikom neviditeľných mocenských zoskupení*“, ktoré si môžu „*kupovať politikov a politiku*“.

Horúci prípad „JZD Slušovice“ sa dostal aj na pôdu FZ. Na rokovaní schôdze bol Ján Langoš interpelovaný, či JZD Slušovice malo uzavretú zmluvu s 1. správou ZNB – rozviedkou ŠtB ohľadne priemyselnej špionáže biotechnológií v zahraničí a ohľadne dovozu embargovaného tovaru.¹⁶⁶ Po prešetrení Ján Langoš odpovedal, že sa nepotvrdila spolupráca Slušovic s ŠtB v tomto smere. Niektorí pracovníci JZD Slušovice však neskôr potvrdili, že na pôde družstva prebiehal výcvik zahraničných agentov tajných služieb, krytý napr. spomínanými zoskokmi parašutistov. Koncom marca 1991 čiastočne i preto spísalo 56 pracovníkov JZD Slušovice petíciu proti praktikám bývalého vedenia družstva a za odvolanie novo menovaného náčelníka OS VB, ktorú adresovali ministrovi Langošovi.¹⁶⁷ Koncom júla 1991 Ministerstvo spravodlivosti ČR prekvapivo požiadalo švajčiarske úrady o vydanie Alexeja Žáka, ktorý mesiac predtým informoval ministra Langoša o neblahej situácii v Slušoviciach a o snahe exponentov ŠtB Langoša diskreditovať. ČSFR však nemala vtedy upravené vzťahy so Švajčiarskom na vydávanie osôb. Koncom apríla 1992 Vyšší vojenský súd v Příbrame v trestnej veci proti vyšetrovateľovi kauzy „Slušovice“ A. Žákovi rozhodol, že vo veci vyšetrovania kpt. A. Žáka vtedajší vyšetrovateľ a prokurátor porušili zákon a prípadné konanie proti Žákovi sa musí opakovať.¹⁶⁸ Popri tom v marci 1992 konštatoval Najvyšší súd SR, že DAK Mova Slušovice má dlhy na daniach vo výške 2,5 miliardy Kčs.¹⁶⁹

166 ZAVARSKÝ, Pavol. Nad Slušovicami sa zamračilo. *Verejnosť*, roč. 2, 1991, č. 84, s. 3.

167 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, Korešpondencia, hlásenia, šk. 11 – G.

168 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, Dokument č. 23, šk. 3.

169 JANKŮ, Jana. Kauza Slušovice – stálica na československom nebi škandálov. *Národná obroda*, roč. 3, 1992, č. 71 s. 2

Príliš horúce leto 1991

V auguste 1991 prišlo k pokusu o štátny prevrat v ZSSR. Minister vnútra Langoš v súvislosti s vývojom situácie, keďže išlo o susediaci štát, zriadil 19. augusta pri FMV špeciálny bezpečnostný štáb, na jeho čele boli riaditeľ Federálneho policajného zboru a prvý námestník FMV Jan Ruml. Úlohy zamerané na bezpečnosť hraníc a letísk prevzali do súčinnosti FMV, MZV a MO. 20. augusta 1991, teda v predvečer „výročia“ invázie vojsk Varšavskej zmluvy do ČSSR a v súvisi s politickým pučom v ZSSR zaslala Rada obrany štátu, ktorá sa zaoberala situáciou v ZSSR. Minister Langoš charakterizoval situáciu ako bezpečnú, hoci počas puču bolo badateľné „*rojenie sa*“ bývalých príslušníkov a agentov ŠtB okolo sovietskeho veľvyslanectva. S odstupom času Langoš hodnotil činnosť FMV a predovšetkým FBIS v súvislosti s krízou v ZSSR ako veľmi dobrú. Na situáciu reagovalo aj Langošovo politické hnutie. O tri dni sa konalo stretnutie predsedníctva Slovenskej rady VPN s ministrami za VPN, z ktorého vzišlo vyhlásenie, že „*víťazstvo demokracie v ZSSR môže byť základom stabilných a spoľahlivých vzťahov medzi ČSFR a ZSSR*“.¹⁷⁰

Zhoršujúca sa situácia v ZSSR viedla k emigrácii väčších skupín sovietskych Židov cez územie ČSFR. Začiatkom septembra 1991 tak ministra Langoša interpeloval vo FZ poslanec Petr Uhl z OF o prítomnosti izraelskej tajnej služby Mossad na pražskom letisku Ruzyně. Ján Langoš vysvetlil, že ide o realizáciu dohody medzi FMV a Mossadom na ochranu transferu Židov izraelskou leteckou spoločnosťou El – Al zo ZSSR do Izraela, ktorá je podriadená československým právnym normám a všetky kontroly a prítomnosť izraelských agentov sa vykonávajú v súčinnosti s našimi letiskovými orgánmi.¹⁷¹

Neskôr v polovici januára 1992 prišiel do ČSTK anonym, podpísaný titulom „*Za ľudový front za oslobodenie Palestíny*“, ktorý sa vyhrážal, že zbrane, ktoré boli predtým ukradnuté z policajnej školy v Holešove, budú v Prahe a Bratislave použité proti migrujúcim sovietskym Židom do Izraela. Anonym ultimátom do 17. januára 1992 žiadal,

170 Bezpečnostná situácia pokojná. *Verejnosť*, roč. 2, 1991, č. 195, s. 1.

171 MOSSAD v Prahe. *Verejnosť*, roč.2, 1991, č. 208, s. 1.

aby vláda ČSFR zastavila tieto transfery. S krádežou týchto zbraní súvisela aj následná domová prehliadka v Šuranoch, za ktorú bolo Langošovo ministerstvo kritizované.¹⁷²

Slobodná krajina sa otvorila javom zneužívajúcim slobodu a ani Československo v tom období nestálo „bokom“ od vplyvu medzinárodného napätia. Veľký záujem a polemiku na politickej scéne vzbudil „prípád Mošnov“. Išlo o zásah na letisku v Mošnove z 29. na 30. augusta 1991, ktorý vykonalo 36 príslušníkov Jednotky rýchleho zásahu FMV v súčinnosti s 15 príslušníkmi Vojenskej polície. Podľa hovorcu FMV Martina Fendrycha sa objavilo podozrenie, že na letisku sa nachádzajú ilegálne zbrane a drogy, údajne i tzv. červená ortuť, ktoré sa mali vyviezť mimo ČSFR. Zásah spočíval v obsadení riadiacej veže letiska a zaistení jej pracovníkov. Vedenie Policajného zboru ČR Severomoravského kraja zásah ostro kritizovalo a nazvalo ho „*hazardom so životmi policajtov, civilov a vojakov*“. Vyjadrili sa, že sa ukázalo neadekvátne vyhodnotenie spravodajských informácií zo strany FMV, že to bolo dovŕšenie neprofesionálnej situácie na FMV, ktorá vyplynula z jeho zlej reorganizácie, porušovania predpisov a absencie súčinnosti. Kritika opísala zásah ako „*prepad, pri ktorom sa strieľalo z brokovnice, vylamovali sa dvere a obmedzovala sa letová prevádzka u štyroch letov a nik z vedenia letiska či PZ ČR nebol vopred o zásahu informovaný*“. Ján Langoš zásah obhajoval ako zákonný, bezpečný a dokonalý, že pri takom charaktere podozrenia nemôže byť takýto druh zásahu konzultovaný vopred.

Na polemiku okolo zásahu reagoval vtedajší minister vnútra SR L. Pittner, že ak existujú tri relatívne autonómne policajné zbory v ČSFR, musí byť ich činnosť do istej miery koordinovaná. Podľa Pittnera môže napríklad nastať situácia alebo provokácia, že predstieraný zásah Jednotky rýchleho zásahu FMV môže byť v skutočnosti teroristická akcia, voči ktorej by polícia musela zasiahnuť.¹⁷³ Následne Langoš vec dovysvetlil, že existuje podozrenie na niektoré osoby obsluhy letiska Mošnov v súvisi s nebezpečným nákladom na predmetnom lietadle, ktorý mohol pochádzať z bývalého ZSSR. Langoš naznačil, že tzv. Útvar rýchleho nasadenia (ÚRNA) bude mať novú analytickú skupinu a nebude môcť vykonávať samostatnú operatívnu činnosť a musí sa zlepšiť všeobecný tok informácií.¹⁷⁴ Smutnou škvrnou na tomto prípade akoby „nevyhnutného nedorozumenia“ bola koncom novembra 1991 samovražda vyšetrojúceho dôstojníka Vojenskej obvodnej prokuratúry v Olomouci, ktorý „akciu Mošnov“ vyšetroval. Následne FMO oznámilo, že dôstojník mal byť vypočúvaný v tomto prípade v súvisi s informáciami o „*honbe za červenou ortuťou*“. Uverejnilo ich periodikum Metropolitan a mali byť považované za služobné tajomstvo.¹⁷⁵

O zásahu v Mošnove sa hovorca FMV Martin Fendrych vyjadril, že podľa zákona o Federálnom policajnom zbore a Zbore hradnej polície bola intenzita zákroku

172 Orly chcú pomstiť Šurany. *Verejnosť*, roč. 3, 1992, č. 11, s. 1.

173 JAVORSKÝ, Andrej. Aby nedošlo k vojne policajtov. *Verejnosť*, roč. 2, 1991, č. 207, s. 1.

174 Vyšetrovanie pokračuje. *Verejnosť*, roč. 2, 1991, č. 209, s. 2.

175 Samovražda vyšetrovateľa. *Verejnosť*, roč. 2, 1991, č. 279, s. 1.

opodstatnená, keďže očakávali, že tam objavia rádioaktívnu látku, využiteľnú na vojenské účely, a preto bol zásah taký tvrdý.¹⁷⁶ Ján Langoš k prípadu dodal, že „*klúčom ku konečnému rozhodnutiu na zásah bolo vyhodnotenie informácií*“, ktoré získala nielen FBIS, ale i Vojenské obranné spravodajstvo a Federálna kriminálna polícia. Akciu ako takú podľa Langoša príslušníci ÚRNA vykonali perfektne, no „*dnes by som sa v identickej situácii rozhodol už inak*“, dodal. Zdôraznil aj, že do spomenutej novej analytickej jednotky vo vnútri ÚRNA nemôžu vstúpiť bývalí príslušníci ŠtB.¹⁷⁷

V takej komplikovanej situácii na „vnútre“ i v krajine sa koncom leta 1991 Ján Langoš pre médiá vyjadril k niektorým vážnym otázkam fungovania FMV. Vynorili sa otázky, či stráca priamu veliteľskú právomoc, keďže mu v tom čase priamo podliehala iba Správa federálnej policajnej služby pre vyšetrovanie a Jednotka rýchleho zásahu a tiež, či FBIS podlieha de facto federálnej vláde. Minister Langoš to vysvetľoval tak, že FBIS je podriadená vláde ČSFR ako kolektívnemu orgánu, preto nemôže byť napríklad zneužitá premiérom alebo nejakým ministrom.

Langoš obhajoval toto riešenie, argumentujúc, že už od marca 1990, odkedy mohol vo FZ sledovať deštrukciu a rehabilitáciu starých tajných služieb, sa urobilo niekoľko chýb, napríklad že náplň činnosti ÚOÚD sa stala objektom politického zápasu a kalkulácií ľudí vo FZ i mimo neho. Langoš zdôraznil, že FMV sa preto snaží po dvoch rokoch uchrániť FBIS pred politickým vplyvom jednej politickej strany a informácie získané FBIS musia byť k dispozícii všetkým politickým stranám vo FZ. K takejto situácii podľa Langoša malo viesť aj vzájomné oddelenie funkcií federálneho ministra a funkcie najvyššieho služobného orgánu policajných zložiek. Tým síce minister stratil priamu veliteľskú právomoc, tú však získava policajný riaditeľ, no minister môže zasahovať do organizácie a súčinnosti zložiek Federálneho policajného zboru.

Redukciu námestníkov ministra vnútra len na jedného Langoš vysvetľoval tým, že sa niektoré útvary MV rušia alebo redukujú, takže ostatné sa organicky včlenili pod tohto námestníka, ktorým bol Jan Ruml. Ten je zároveň aj riaditeľom Federálneho policajného zboru, keďže sa v jeho funkcii ocitli policajné i iné útvary, napríklad vojsko MV a pasová služba.

Langoš sa vyjadril aj k vzniku tzv. Slovenskej domobrany. Nazval to nebezpečným a sebazničujúcim krokom a vytvorenie ďalšej ozbrojenej zložky na ochranu Slovenska napríklad pred Maďarskom nezmyslom. K aktivitám KGB v Československu Langoš povedal, že v minulosti okrem spojenia s ŠtB mala KGB samostatnú rezidentúru. Jej súčasnú rezidentúru môžu zásobovať správami bývalí príslušníci ŠtB, ale i súčasní pracovníci zložiek MV, ako aj pracovníci cudzích diplomatických zastúpení. Najväčší záujem o informácie mal podľa Langoša Sovietsky zväz a niektoré arabské štáty, čo sa prejavilo napríklad počas krízy v Perzskom zálive. „*Zisťovanie záujmov KGB a obmedzovanie jej*

176 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, Dokument č. 4 – vyšetrovanie ŠtB – Dokumentácia.

177 PERKNEROVÁ, K. Kto sa bojí zmien. *Slobodný piatok*. 4. 10. 1991, s. 10. Zbierka novinových článkov Niny Kurz, rod. Langošovej.

vplyvu je úlohou novovzniknutej FBIS,“ podčiarkol minister Langoš. Nato podľa neho bolo nutné vytvoriť nové utajované komunikačné kanály medzi štátnymi orgánmi, začať používať iný druh techniky ako bola počas existencie Varšavskej zmluvy a dokončiť personálnu výmenu na diplomatických misách ČSFR.

Lustračný zákon

V júni 1991 predložili federálny premiér Čalfa a minister Langoš *Zásady zákona, ktorým sa stanovia podmienky pre výkon niektorých funkcií*. Zákon mal kodifikovať dovtedajšie lustračné snahy a opatrenia. FZ takto neúplne formulované zásady neprijalo, preto sa minister Langoš priklonil k striktnnejšej verzii zákonnej úpravy obmedzenia účasti bývalých exponentov režimu na verejných funkciách, a to okrem príslušníkov a tajných spolupracovníkov ŠtB aj na funkcionárov KSČ, KSS a príslušníkov tzv. ľudových milícií (LM).¹⁷⁸

Návrh lustračného zákona federálna vláda predložila do FZ 9. septembra 1991.¹⁷⁹ Minister Langoš ho následne 17. septembra zdôvodňoval v branno-bezpečnostnom a ústavnoprávnom výbore SNR. Ako účel zákona uviedol pomôcť očistiť verejné inštitúcie. Návrh zákona bol tiež nepriamo novelou zákonníka práce a zákona o služobnom pomere policajtov Federálneho policajného zboru. Langoš zdôraznil, že zákon sa dotýka užšej skupiny obyvateľstva na výkon funkcií, ktoré vyžadujú vysokú politickú zodpovednosť, a mal mať účinnosť päť rokov. Prijatie takéhoto zákona podľa Langoša vnímajú zahraniční experti a diplomati ako vnútornú záležitosť ČSFR.

Predsedsníctvo FZ koncom septembra 1991 zaradilo na prerokovanie FZ návrh lustračného zákona – v plnom znení“ zákon č. 451/1991 Zb. z., ktorým sa stanovia niektoré ďalšie podmienky pre výkon niektorých funkcií v štátnych orgánoch a organizáciách ČSFR, ČR a SR. Vládny návrh zákona vopred prerokovali všetky výbory FZ a niektoré výbory SNR a ČNR. I keď sa objavili niektoré zásadné pozmeňujúce návrhy, ktoré uplatnili poslanci vo výboroch, Langoš nepredpokladal zmenu účelu navrhovaného zákona.

Počas trojdňovej rozpravy začiatkom októbra 1991 vystúpil minister Langoš s odôvodnením tohto vládneho návrhu zákona. Povedal: „Každý, kto sa pokúsi opísať mechanizmy, ktoré po minulých viac ako 40 rokoch slúžili na potlačovanie ľudských, hospodárskych a politických práv občanov tejto krajiny, musí konštatovať, že jedno komunistom uprieť nie je možné. Je to dôslednosť. Už v roku 1949, kedy Klement Gottwald a jeho ľudia

178 ONDRUŠ, V. *Atentát na nežnú revolúciu*, s. 211 a 212.

179 O návrhu zákona o lustráciách. *Verejnosť*, roč. 2, 1991, č. 212, s. 2.

uchopili moc, zatiaľ len v komunistickej strane, bola známa tvrdo formulovaná vládnuca doktrína, v ktorej nájdeme koncepciu vzťahu vládnucej strany a štátnej moci, vzťahu strany a nás, vzťahu strany a spoločnosti. Táto doktrína bola od roku 1945 obohatená o nové sovietske skúsenosti a so sovietskou pomocou bola tiež postupne presadzovaná. Po februári 1948 bola presadená celkom a bez výnimky. V priebehu niekoľkých mesiacov bol v našej krajine realizovaný stalinský model ovládania ľudí celej spoločnosti. Jeho hlavnými zložkami bola na jednej strane komunistická strana a na druhej strane jej preslávené ‚prevodové páky‘. Týmito pákami sa stali predovšetkým štátny aparát, štátna bezpečnosť, armáda, ľudové milície, verejná bezpečnosť, celá výkonná moc – justícia, odbory a strany tzv. národného frontu, vedenia podnikov spolu s ich kádrovými oddeleniami a oddeleniami zvláštnych úloh, vedenia redakcií novín, časopisov, rozhlasu, televízie, všetky spolky a spoločenské, zdanlivo nepolitické organizácie...“

V ďalšom minister Langoš popísal štruktúru štátu a spoločnosti ako úplne presiaknutú totalitnou politickou praxou kde, „... nič nebolo ponechané mimo dohľad KSC a ŠtB, všetky tieto prvky tvorili štruktúru politickej moci a mohli byť kedykoľvek použité ako inštitúty dozoru nad spoločnosťou. Občania boli vytlačení kamsi za kulisy moci. Miera použiteľnosti a účinnosti týchto prevodových pák bola samozrejme rôzna, pretože raz išlo o politickú políciu a armádu, inokedy o odborové organizácie alebo zasa o strany tzv. národného frontu, či o Zväz záhradkárov alebo o športový klub. Na vrchole mocenskej pyramídy nestál ani parlament, ani zákon či ústava, dokonca ani obyčajný člen Komunistickej strany Československa, ale bez pochybností KSC, sila, ktorej bolo všetko podriadené, ktorá prostredníctvom strachu, prostredníctvom hustej siete závodných alebo uličných organizácií na všetko dohliadala. [...] Starostlivým personálnym výberom do vybraných funkcií si strana zabezpečovala kontrolu nad akýmkoľvek verejným a spoločenským pohybom, začínajúc riadením chodu národného hospodárstva a končiac schôdzami nájomníkov v štátnych domoch.“ Ako poslednú charakteristiku totalitného systému jednej strany a strachu Langoš uviedol: „Zodpovednosť riadiacich pracovníkov KSC, členov Predsedníctva ÚV, krajských a okresných organizácií je podľa môjho názoru neoddiskutovateľná.“ Po mesiacoch štúdia praktík štátnej moci a politickej polície predkladal poslancom i verejnosti zámer zákona slovami: „...návrh zákona, ktorý máte prerokovať, sa nedotýka len funkcionárov komunistickej strany ČS, ale tiež aj poslušných nástrojov v štátnej správe, ktorí vykonávali príkazy strany a svojich nadriadených často s fanatickým zaujatím. Ich činnosť bola namierená proti najzákladnejším právam človeka takým základným, že je lahostajné, či boli v tej dobe súčasťou nejakého právneho ustanovenia alebo nie. Mám pochopiteľne na mysli príslušníkov ŠtB, ale nielen ich. Mám tiež na mysli tých spoluobčanov, ktorí sa zaviazali ku spolupráci s ŠtB z najrôznejších dôvodov, mám na mysli odborových bossov či vedenia strán v tzv. národnom fronte. Avšak účelom predkladaného návrhu zákona nemá byť morálne odsúdenie doby neslobody alebo jednotlivých aktérov,“ zdôrazňoval Langoš a dával na pravú mieru účel zákona, ktorým sa najmä malo zamedziť, aby takýto exponenti režimu komunistov nemohli

zastávať funkcie v novo sa rodiacich politických orgánoch štátu. „Zákon má byť ochrana právomocí spojených s výkonom určitých funkcií v štátnych orgánoch a organizáciách pred zneužitím v období znovu sa objavujúcich demokratických, spoločenských a právnych mechanizmov a nových skúseností života ľudí v priestore slobody a osobnej zodpovednosti. Pretože základnou povinnosťou štátu je ochrana ľudských a občianskych práv jednotlivca a starostlivosť o tých, ktorí ju potrebujú.“

Podľa Langoša sa zákon nedostal do rozporu s Listinou základných práv a slobôd, ktorá v odseku 2, článku 26 zveruje zákonu stanoviť podmienky a obmedzenia pre výkon určitých činností. „Tieto určité činnosti podľa listiny sú funkcie obsadzované voľbou snemovni, teda funkcie spojené so širokými právomocami vo sfére štátneho vplyvu,“ dodal Langoš. Preto mohli byť podstatne ovplyvniteľné lustráciami v zmysle vylúčenia tých kandidátov na politické funkcie, ktorí počas totality KSČ porušovali základné politické a ľudské práva občanov Československa. Podobne podľa Langoša ani s *Dohodou Medzinárodnej organizácie práce o diskriminácii v zamestnaní a povolani*, ktorú ČSFR ratifikovala. Podľa článku 1 tejto dohody sa za diskrimináciu považuje vylúčenie alebo uprednostňovanie založené na rase, farbe pleti, pohlaví, náboženstve, politických názoroch, národnosti alebo sociálnom pôvode s cieľom znemožniť alebo ohroziť rovnaké možnosti alebo rovnaké vykonávanie v zamestnaní alebo povolani. Langoš sa vyjadril aj k dvom prístupom k lustráciám. Prvý preferoval poslanec za ODS Petr Toman, hovoril najmä o preukázateľnosti evidencie u ŠtB. Druhý prístup reprezentoval Jiří Dienstbier za Občianske hnutie (OH), ktorý hovoril o súdnom preskúmaní každého prípadu evidencie. Minister Langoš v záverečnom slove pred hlasovaním o zákone povedal, aby poslanci hlasovali „bez iracionálnych podtónov a bez diskusie o vine či nevine“. Pred diskusiou o návrhu zákona sa objavilo vyše sto pozmeňovacích návrhov. Zákon bol schválený tesnou väčšinou 4. októbra 1991 s platnosťou na päť rokov.¹⁸⁰

Predseda FZ Alexander Dubček ho nepodpísal, prezident Václav Havel síce áno, ale pridala sa k 99 poslancom FZ, ktorí sa obrátili na Ústavný súd (ÚS) ČSFR, či je prijatý lustračný zákon v súlade s *Listinou základných ľudských práv a slobôd*. O rok ÚS ČSFR prijatie zákona nespochybnil, ale vyjadril sa k spolupráci s ŠtB, ktorú charakterizovali jednotlivé kategórie tajných spolupracovníkov, a prijal existenciu tzv. nevedomej spolupráce pre niektoré kategórie. Tiež skonštatoval, že keďže okolo 90 % zväzkov ŠtB bolo skartovaných (čiastočne alebo úplne), nie je u týchto osôb možné meritórne dokazovanie spolupráce. Podľa tohto nálezu ÚS bolo v období medzi prijatím lustračného zákona a vydaním predmetného nálezu na FMV vydaných vyše štyritisíc pozitívnych lustračných osvedčení, teda i v kategóriách označených neskôr v spomenutom náleze ÚS ako tzv. nevedomá spolupráca.¹⁸¹ Lustračný zákon však platil a mal platiť päť rokov s opciou predĺženia platnosti.

180 Konečne schválili lustračný zákon. *Verejnosť*, roč. 2, 1991, č. 234, s. 1.

181 Zbierka nálezov Ústavného súdu ČSFR, nález č. 14/1992.

Po prijatí lustračného zákona vo FZ sa minister Langoš vyjadril, že rozprava k prijatiu zákona bola rozporná. Langoš mal na lustrácie iný názor ako prezident Václav Havel, ktorý lustračný zákon vnímal v rovine viny a trestu, a teda ako nástroj spravodlivosti voči bývalým kádrov KSC a ŠtB. Langoš a iní, napríklad František Šebej, si mysleli, že lustrácie neboli aktom pomsty, ale prostriedkom, aby sa do funkcií nedostali vydierateľní ľudia, ktorým pre ich minulosť nebolo možné dôverovať, čo by mohlo spôsobiť ohrozenie novo vznikajúcich demokratických inštitúcií a znefunkčnenie systému verejnej správy.¹⁸²

Prijatie lustračného zákona vyvolalo mnohé turbulencie. Po jeho prijatí v októbri 1991 poslanec FZ Stanislav Devátý interpeloval ministra zahraničných vecí Jiřího Dienstbiera ohľadne trinástich bývalých exponentov ŠtB, ktorí pracovali vo vyšších diplomatických službách. Alebo neskôr 30. januára 1992 interpeloval poslanec FZ Jozef Wagner ministra Langoša vo veci, podľa neho nelegálneho zverejnenia materiálov FMV pre potreby komisie 17. novembra. Konkretizoval pozitívne lustrovanie poslanca Jana Kavana (krycie meno „KATO“), ktorý bol v evidencii ŠtB vedený v kategórii „dôverný styk“ na I. správe ZNB, a teda nie v registračných protokoloch zväzkov, a preto podľa neho nemohol byť lustrovaný tak ako iní poslanci. Minister Langoš sa začiatkom marca 1992 vyjadril ku Kavanovmu prípadu, že žiadne iné negatívne osvedčenie o evidencii v záznamoch ŠtB nebolo vyhlásené za neplatné len Kavanovo. Dodal, že takto vydané negatívne osvedčenie pre Jana Kavana by bolo a je neplatné. Komisia 17. novembra konštatovala, že Kavanova spolupráca bola vedomá, čo dokazovali aj výpovede svedkov, a preto jeho pôvodné negatívne lustračné osvedčenie bolo v komisii revokované. Jan Kavan sa za toto zverejnenie súdil. Už po rozpade ČSFR koncom septembra 1994 český súd vyniesol rozsudok, že Jan Kavan nebol vedomým spolupracovníkom ŠtB a on sám sa vyslovil proti vtedajšiemu zneniu lustračného zákona, ktorý zároveň právnou kontinuitou prešiel do súdnej praxe ČR.¹⁸³

Prijatie a uplatňovanie lustračného zákona i nekompromisné vyhlásenia ministra Langoša voči ŠtB a KGB vyvolali vo FZ návrh na vyslovenie nedôvery ministrovi Langošovi. V neúspešnom hlasovaní za vyslovenie nedôvery boli poslanci SDĽ, HZDS, SNS, KSČM a i niektorí poslanci KDÚ.¹⁸⁴ Predseda FZ Alexander Dubček sa následne koncom októbra 1991 vyjadril, že lustračný zákon predstavuje sektárske tendencie.

Po prijatí lustračného zákona sa v Prahe konala medzinárodná konferencia o zločinoch komunizmu, ktorú organizovali *Klub angažovaných nestraníkov* (KAN) a *Konfederácia politických väzňov Československa*. Host Ján Langoš informoval účastníkov, že pre ciele konferencie uvoľnilo FMV archívne materiály z 50. rokov a dokumenty o činnosti ŠtB za obdobie 1948 – 1989. Langoš ďalej informoval, že na FMV bol zriadený Úrad dokumentácie a vyšetrovania (ÚDV), ktorý má vyšetrovať a zhromažďovať

182 BÁN, A. Causa Ján Langoš. *Reflex*, roč. 17, 2006, č. 28, s. 59. Pozri tiež: *Verejnosť*, roč. 3, 1991, č. 234.

183 A ÚPN, f. Osobný fond Jána Langoša, Materiály FMV a iné 1990 – 1992, šk. 4.

184 Dôvera. *Verejnosť*, roč. 3, 1991, č. 234, č. 1.

dokumenty o trestnej činnosti ŠtB. Langoš o charaktere doby neslobody okrem iného povedal: „*Ludia žili v neprávostiach a pritom prijali ideologický slovník, ktorý zakrýval podstatu zločinného totalitného režimu.*“¹⁸⁵ S odstupom rokov Langoš považoval prijatie lustračného zákona za akt vyrovnávania sa s komunistickou diktatúrou. Mal chrániť novo vznikajúcu československú demokraciu, mal obranný charakter. Mal chrániť pred vstupom alebo návratom bývalých exponentov ŠtB, KSČ a absolventov moskovských škôl, napríklad MGIMO (Moskovský štátny inštitút medzinárodných vzťahov), ktorý bol pôdou na verbovanie agentov KGB, do vyšších štátnych funkcií a orgánov. Platnosť zákona mala skončiť 31. decembra 1996, ten sa však po rozdelení ČSFR na Slovensku neuplatňoval, respektíve bol ignorovaný, čo umožnilo, aby sa do vyšších funkcií v štátnych orgánoch dostali ľudia, ktorým v tom mal práve lustračný zákon zabrániť.

185 DUHAN, Peter – JANOŠKO, Jozef, D. Mravný tribunál nad zločinmi červenej mafie. *Verejnosť*, roč. 2, 1991, č. 235, s. 2.

*Vydržať tlak doby bez straty seba samého,
udržať si líniu, tradíciu, z ktorej som vyšiel.*

Ján Langoš

Na ceste k parlamentným voľbám 1992

19. októbra 1991 sa konal snem VPN v Poprade, na ktorom sa toto hnutie formálne zmenilo na politickú stranu s názvom Občianska demokratická únia-VPN (ODÚ-VPN), no „za“ túto zmenu však hlasovalo len 160 z 304 prítomných delegátov. Aj to signalizovalo, že tento prerod je uponáhľaný, sčasti formalistický. Ján Langoš sa stal členom výkonného výboru novej strany. Okrem neho aj František Mikloško, Jozef Kučerák, Marián Čalfa, Fedor Gál a Marcel Strýko, predsedom sa stal Martin Porubjak. Najbližším cieľom novej strany sa stali parlamentné voľby v roku 1992.¹⁸⁶ Langoš sa k vzniku ODÚ-VPN vyjadril, že si ju predstavuje ako stranu konzervatívnu, od čoho závisí aj jeho ďalšie angažovanie sa v nej. Strana má mať aj dlhodobé ciele, bez populistického ohľadu na krátkodobé sociálne ciele. Vyjadril sa nasledovne: „*Predstava niektorých slovenských politikov, hlasno kritizujúcich centrálnu moc federálnej vlády, bohužiaľ, končí pri ‚centrálnej moci‘ vlády slovenskej a pri ich snahe o získanie moci. Národ a občania sú z hry vyradení.*“ Preferencie ODÚ-VPN boli v decembri 1991 len 4 %¹⁸⁷ a výkonný výbor ODÚ-VPN schválil Langošov návrh na vytvorenie kresťansko-liberálnej platformy v strane.¹⁸⁸

Prelom rokov 1991 a 1992 bol na celoštátnej i slovenskej úrovni z hľadiska rezistencie „starých štruktúr“ značne hektický. Koncom roka 1991 dopracoval branno-bezpečnostný výbor SNR Správu o výsledkoch posúdenia činnosti MV SR od 17. novembra 1989 do novembra 1991 a predložil ju SNR. Správa reagovala najmä na protiprávnosti v činnosti MV SR a na pretrvávajúci vplyv bývalých príslušníkov a tajných spolupracovníkov ŠtB na činnosť MV SR najmä za éry ministra vnútra V. Mečiara a činnosti expozitúry ÚOÚD v Bratislave, konkrétne na krádež zväzkov XII. správy z archívu FMV v Trenčíne.

K otázkam personálnych zmien po rozpustení ŠtB komisia vypočula aj J. Langoša. Okrem iného bolo konštatované, že počas tohto obdobia neznámy človek 25. februára

186 RAJECKÝ, Ivan. Úspešné finále hnutia. *Verejnosť*, roč. 2, 1991, č. 247, s. 1, 2.

187 PEKNÍK, M. Premeny slovenskej politiky, s. 74.

188 LALUHA, I. Východiská a cesty k vzniku SR v roku 1993, s. 514.

(v origináli správy „januára“) 1990 lustroval osobu J. Langoša, v tom čase kooptovaného poslanca FZ.¹⁸⁹ Správa bola zverejnená koncom februára 1992.

V decembri 1991 prebiehala vo FZ diskusia o zločinnosti komunizmu a jej právnej úprave v novele trestného zákona. Diskusiu sprevádzali viaceré kontroverzné informácie. Napríklad poslanec FZ a bývalý disident Stanislav Devátý listom zo 16. decembra 1991 žiadal ministra Langoša o vyšetrovanie prípadu bývalého plukovníka ŠtB Evžena Vacka, ktorý pred rokom 1989 prenasledoval členov Charty 77 a ešte v roku 1991 bol veľvyslancom ČSFR v Nigérii.¹⁹⁰ Kulminoval spor bývalého námestníka FMV Viliama Ciklaminiho s Jánom Budajom, v ktorom Ciklamini obvinil Jána Langoša, že ešte ako poslanec FZ informoval VPN, že on ako prvý námestník FMV ukradol spis ŠtB, vedený na J. Budaja. Popravde tento spis však vybral J. Svěchota ako šéf expozitúry ÚOÚD v Bratislave a dal ho Viliamovi Ciklaminiemu.¹⁹¹

Ako reakcia na tendencie spochybňovať integritu ČSFR sa začiatkom decembra 1991 v Dome odborov v Bratislave konal míting občianskej iniciatívy *Za spoločný štát*, na ktorom sa zúčastnil aj Ján Langoš. Vyjadril sa za udržanie ČSFR a ako riešenie týchto tendencií navrhoval tvorbu nových ústav všetkých troch republík. Bol to progresívny návrh, ktorý ani neakceleroval separatistické tendencie na Slovensku, ani nekonzervoval postunitárny stav v ČSFR.

So začiatkom volebného roku narastala snaha postkomunistickej opozície o diskreditáciu práce ministrov. V tomto období sa na Langošovo ministerstvo vzniesla kritika za policajný zásah v Šuranoch, kde polícia hľadala samopaly a pištole, ktoré boli predtým odcudzené v Policajnej škole v Holešove na Morave. Kritici akciu prirovnávali k údajne podobne vykonanej akcii na letisku v Mošnove z 29. na 30. augusta 1991. V tom čase sa objavil onen anonym pre ČSTK, ktorý sa vyhrážal, že tieto ukradnuté zbrane budú použité v Prahe a Bratislave proti migrujúcim Židom zo ZSSR. Tieto zbrane sa však nepodarilo zaistiť.¹⁹² Slovenský minister vnútra Ladislav Pittner akciu v Šuranoch tiež neschvaľoval, na rozdiel od tej v Mošnove.

Rok 1992 bol znova volebný. ODÚ-VPN strácala popularitu, no vzhľadom na politické vedomie slovenského voličstva akoby si to v nej dostatočne nechceli uvedomovať. 11. januára 1992 v Bratislave zasadala Republiková rada ODÚ-VPN, ktorá konštatovala, že občania nepoznajú výsledky práce strany a jej podiel na prijímaní reformných zákonov (napr. reštitučného zákona, ktorý umožňoval ľuďom získať majetky, ktoré im zhabali komunisti), a preto i popularita strany bola veľmi nízka.¹⁹³ To bol jeden z dôvodov ODÚ-VPN vytvoriť celoštátnu koalíciu. Napriek návrhu Jozefa Kučeráka, no nevôli Václava Klauza pokúsiť sa o koalíciu s Občiansko-demokratickou stranou (ODS),

189 ŠIMULČÍK, Ján: *Dokumenty doby 1990 – 2000*. Dokument č. 1: Správa branno-bezpečnostného výboru SNR o výsledkoch činnosti MV SR od 17. novembra 1989 do marca 1991. Prešov: VMV, 2002, s. 41.

190 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, Korešpondencia KC VPN, OF, šk. 5.

191 KASKO, Daniel, CIKLAMINI, V.: Čosi sa chystá... *Verejnosť*, roč. 2, 1991, č. 226, s. 2.

192 Už aj Interpol. *Verejnosť*, roč. 3, 1992, č. 3, s. 2. Z Holešova proti Židom? *Verejnosť*, roč. 3, 1992, č. 11, s. 1.

193 Na predvolebnej štartovacej čiare. *Verejnosť*, roč. 3, 1992, č. 10, s. 1.

rozhodla sa ODÚ-VPN pred júnovými voľbami pre celoštátnu koaličnú spoluprácu s českou Občiansko-demokratickou alianciou (ODA). 20. januára 1992 začali rokovania ODÚ-VPN a ODA o vytvorení volebnej koalície na federálnej úrovni, na ktorých sa za ODÚ-VPN zúčastnili Ján Langoš, Martin Porubjak a Milan Šútovec. Komuniké z tohto rokovania vyjadrovalo spoločnú vôľu v otázkach štátoprávneho usporiadania Československa a v ekonomickom a sociálnom programe. Následne začiatkom februára bola v Prahe otvorená kancelária ODÚ-VPN za prítomnosti predsedu tejto strany Martina Porubjaka, ako aj členov Výkonného výboru ODÚ-VPN Jána Langoša, Mariána Čalfu, Ivana Mikloša a Ivana Hoffmana.¹⁹⁴ Predvolebné konzultácie ODÚ-VPN pokračovali ďalej o par dní v Milovách, kde sa delegácia v zložení Langoš, Porubjak a šéf volebnej kampane ODÚ-VPN Vladimír Čečetka stretli s predsedom ODS Václavom Klausom. Hovorili o spolupráci oboch strán, ich cieľom malo byť dokončenie dôslednej transformácie československej spoločnosti, výsledkom čoho o. i. malo byť rokovanie pravicových strán o štátoprávnom usporiadaní ČSFR na báze rovnoprávneho postavenia oboch republík súčasne s fungovaním spoločného štátu.¹⁹⁵ Táto predstava sa mala kodifikovať v *Zmluve o zásadách štátoprávneho usporiadania spoločného štátu*, ktorá mala byť výsledkom rokovaní pravicových síl slovenskej a českej strany v Milovách. Neskôr sa rokovalo o dohodách z Milov aj v Predsedníctve SNR, kde tieto dohody boli prakticky odmietnuté pomerom hlasovania 10 : 10. Zástancovia spoločného štátu a zároveň odkomunizovania slovenskej spoločnosti to vysvetľovali aj ako snahu vtedajších opozičných síl, najmä HZDS, SDĽ a SNS o odtrhnutie Slovenska od ČSFR a vytvorenie samostatnej SR pod politickým vedením „*starých komunistických štruktúr*“.

Jánovi Langošovi ako veriacemu človeku a zároveň vrcholovému politikovi v strane i v exekutive záležalo na uplatňovaní kresťanských zásad v jeho práci. Na republikovej rade ODÚ-VPN pred marcovým mimoriadnym snemom strany v roku 1992 ohlásil formovanie klubov kresťansky orientovaných členov ODÚ-VPN tak, ako to bolo schválené vo výkonnom výbore strany v decembri minulého roku. Langoš zároveň tvrdil, že aj liberálna politika ODÚ-VPN dáva priestor na hľadanie riešení a navrhoval, aby sa na Slovensku v rámci liberálnej politiky mohli rozvinúť aj kresťanské hodnoty, a to na základe programu *Šanca pre Slovensko*, a nie na nejakom nacionalistickom základe. Langoš i jemu názorovo, duchovne blízki ľudia v ODÚ-VPN hovorili, že už vo VPN existovala určitá skupina ľudí, ktorých názory reprezentovali podobný duchovný rozmer, aký sa objavil aj v počiatkoch zrodu kresťanskodemokratických klubov a neskôr KDĽH. Časť Langošovi blízkych členov ODÚ-VPN vyvolala vnútornú diskusiu o tom, že navonok deklarovaná platforma (orientácia) demokratického liberalizmu je príliš široká a nezreteľná, a preto by bolo vhodné vytvoriť diskusné prostredie, ktoré by naplňovalo praktický rozmer kresťanskej politiky ODÚ-VPN na Slovensku. Langoš to

194 RAJECKÝ, Ivan. Otvorili vlastnú kanceláriu. *Verejnosť*, roč. 3, 1992, č. 29, s. 1.

195 Vzájomná spolupráca. *Verejnosť*, roč. 3, 1992, č. 33, s. 1.

nazval prirodzenou vôľou sformovať politický klub kresťansky orientovaných členov ODÚ-VPN.¹⁹⁶ Koncom marca 1992 sa v Pezinku konal mimoriadny republikový snem ODÚ-VPN ako predvolebný, kde sa strana premenovala na Občiansku demokratickú úniu (ODÚ). Strana naďalej predpokladala, že bude mať úspech v blížiacich sa voľbách, domnievajúc sa, že ekonomické reformy, na ktorých sa najviac podieľa, sú prirodzene prítlačivé pre občanov. Predsedom sa stal Martin Porubjak, Ján Langoš sa stal členom predsedníctva strany. Na tomto sneme zo starej „vépeenkárskej“ družiny definitívne odišiel František Mikloško, ktorý vstúpil do KDĽ. Na snem si ho prišiel „osobne vyzdvihnúť“ na vládnej limuzíne vtedajší premiér a šéf KDĽ Ján Čarnogurský.¹⁹⁷

Na sneme bol prijatý a vydaný bulletin ODÚ s názvom *Cesta k úspechu*. Členov ODÚ sa držalo vedomie, že sa dá nadviazať na úspech VPN. Program šance *Šanca pre Slovensko* bol nahradený túžbou po úspechu programom *Cesta k úspechu*, no ďalšie mesiace ukázali, že oná cesta šla skôr do politického neúspechu. Program bol príliš ambiciózný, ba až idealizujúci si stav a vízie vývoja na Slovensku. Zmienka o očakávaní hospodárskeho zázraku ako „v Nemecku alebo Japonsku“ bola v realite postnormalizačného Slovenska mylná. Ostatné politické ciele programu ODÚ boli síce pozitívne a zodpovedali potrebe tranzície spoločnosti, ale tá ešte na ne nedorástla, či nechcela dozrievať. Na dôvažok i kandidátka listina ODÚ s menami ako M. Porubjak, P. Demeš, F. Šebej, J. Langoš, M. Kusý M. Čalfa, I. Mikloš, M. Strýko či L. Snopko bola replikou Nežnej revolúcie, no nie už realitou, ktorú skôr charakterizovala dezilúzia z prekonnania režimu a úspechu reforiem.¹⁹⁸

Ján Langoš si v tomto období tiež uvedomoval, že ako federálny minister musí byť viac „viditeľný a počuteľný“ na Slovensku a že slovenské noviny málo píšú o náročnej práci FMV. Zároveň si uvedomoval, že v rámci náročných rokovaní o reforme konceptu federácie sa vyskytujú „nečisté hry“. Jednou z takých mala byť provokácia, vyvolaná letákmi tzv. Slovenskej oslobodzovacej armády, ktorá mala vyzývať na ozbrojovanie odporcov federácie. Malo to zvyšovať nervozitu počas česko-slovenských rokovaní. Letákom sa zaoberala FBIS, ktorá okrem iného vyšetrovala existenciu údajných tajných skladov zbraní. Autori provokácie obviňovali ministra Langoša, že dáva výnimky niektorým pracovníkom rezortu FMV, ktorí mali byť prepustení pre svoju minulú prácu na MV ČSSR. Langoš to vysvetlil ich úzkou odbornosťou (malo ísť údaje o 46 ľudí, ako pyrotechnici, šifrantí a podobne) alebo viacerí z nich boli vo výpovednej lehote. Minister Langoš ako bývalý člen komisie SNR na vyšetrenie nepokojov vo väznici v Leopoldove sa znovu v tlači vrátil aj k obvineniam, že údaje podnecoval vzburu v tejto väznici, a vysvetľoval, že obviňovania vyšetroje prokuratúra.¹⁹⁹

196 RAJECKÝ, Ivan. ODÚ-VPN podporí V. Havla. *Verejnosť*, roč. 3, 1992, č. 46, s. 2.

197 Autor bol prítomný na tomto sneme ako delegát za okres Bratislava-vidiek.

198 LALUHA, I. Východiská a cesty k vzniku SR v roku 1993, s. 516.

199 RAJECKÝ, Ivan. Nieкто hrá nečistú hru. *Verejnosť*, roč. 3, 1992, č. 41, s. 1.

Údajne mal existovať magnetofónový záznam s jeho vyjadrením, že „*to tu (vo väznici v Leopoldove) môžu (väzni) podpáliť*“, ak nedôjde k prešetroniu niektorých odsúdení. Tieto jeho slová sa de iure nepotvrdili. Komisia SNR predložila správu Predsedníctvu SNR, plénum SNR ju schválilo a prijala ju na rokovanie aj vláda SR. V tejto súvislosti Langoš povedal, že práve niektorí vyšetrovatelia ZNB mali navádzať väzňov, ktorí sa zúčastnili vzbury, aby vypovedali, že ich Langoš ako poslanec FZ nabádal na pokračovanie vzbury a na podpálenie väznice.²⁰⁰ Tieto obvinenia rezonovali ešte v čase, keď J. Langoš už nebol federálnym ministrom vnútra. V súdnom procese dokonca údajne až tridsať väzňov tvrdilo, že ich Langoš navádzal na podpaľačstvo a vzburu. Langoš vysvetľoval, že ako člen komisie SNR chodil do väznice v Leopoldove aj preto, lebo väzni odmietali komunikovať s členmi ZNV, držali hladovku a žiadali si Langoša „*ako Havlovho priateľa*“, a tak jedenkrát s nimi hovoril. Langoš upozornil, že proces nie je v rukách súdu, ale prokuratúry, ktorá disponuje súdnym spisom, a vyjadril obavy, že sa so spisom môže manipulovať. Dodal, že dostáva listy od väzňov, ktorí upozorňujú na zavádzajúce spôsoby niektorých vyšetrovateľov pri vypočúvaní účastníkov vzbury.²⁰¹

V polovici februára 1992 Ján Langoš objasňoval a obhajoval svoju politiku ministra vnútra na brífingu ODÚ-VPN, kde povedal, že Federálny policajný zbor a spravodajské služby prešli po novembri 1989 najväčšími premenami zo všetkých rezortov. Ako príklad uviedol zriadenie protidrogového oddielu, keďže ČSFR ležala na tzv. balkánskej drogovej ceste. Na tento oddiel prispeli pomocou Nemecko vo výške 5 miliónov DM, USA 3 mil. USD a Veľká Británia sumou 150 tisíc libier.²⁰² Dobrú situáciu v boji proti pašovaniu drog Langoš ilustroval na výbornom hodnotení ČSFR na pôde OSN v tejto oblasti spomedzi všetkých postsocialistických krajín a projekt spolupráce federálneho a republikových ministerstiev vnútra s colnou správou ako vzorový pre európske štáty.²⁰³

Vo februári 1992 sa po necelých dvoch rokoch vyjadrilo FMV k vyšetrovaniu trestného činu vlastizrady za pozvanie vojsk štátov Varšavskej zmluvy do Československa v auguste 1968.

Podľa uznesenia vyšetrovateľa Správy federálneho policajného zboru, ktorý začal vyšetrovanie 6. apríla 1990, boli trestne stíhaní Vasil Biľak, Milouš (Miloš) Jakeš, Karel Hoffmann, Jozef Lenárt a Zdeněk Mlynář, ako aj už zosnulí Alois Indra, Martin Dzúr, Drahoslav Kolder, Viliam Šalgovič a Oldřich Švestka. Za snahu o vytvorenie nelegálnej „*robotnícko-roľníckej vlády*“ boli stíhaní František Barbírek, Jan Piller, Eugen Rigo a Zbyněk Soják, ako aj zosnulí Štefan Sádovský a Oldřich Pavlovský. Hovorca FMV Martin Fendrych však konštatoval, že tento trestný čin vlastizrady je v zmysle platnej

200 FORNEROVÁ, K. Nemám pocit, že ma moc poznačila, s. 3. Zbierka novinových článkov Niny Kurz, rod. Langošovej.

201 WOLF, Karol. Ján Langoš a väzňové v Leopoldove. *Mladá fronta dnes*, 23. 10. 1992, s. 6. Zbierka novinových článkov Niny Kurz, rod. Langošovej.

202 Brífing ODÚ-VPN. *Verejnosť*, roč. 3, 1992, č. 41, s. 2.

203 Všetko je v poriadku. *Pravda*, roč. 2, 1992, č. 12, s. 1.

legislatívy po dvadsiatich rokoch premlčaný. Starší prokurátor Generálnej prokuratúry ČSFR Vladimír Nechanický príslušné uznesenie o premlčaní nepovažoval za platné, hoci aj jeho argumentáciu považovali napr. politickí väzni za mňajúcu sa účinku, no vedenie GP nedokázalo alebo nechcelo začať proces vyvodenia zodpovednosti za toto pozvanie vojsk.²⁰⁴ Podobne Úrad dokumentácie a vyšetrovania FMV v tom čase viedol trestné stíhanie voči bývalému poslednému komunistickému ministrovi vnútra ČSSR Františkovi Kinclovi, ktorý bol obvinený zo zneužívania právomocí verejného činiteľa zato, že v čase od 12. októbra 1988 do 30. decembra 1989 (!) využíval *Smernicu pre používanie spravodajskej techniky* a *Smernicu o evidencii a registrácii zväzkov spravodajskej techniky*, hoci ich používanie bolo zrušené ešte zákonom o ZNB z roku 1974, no v roku 1988 obnovené, a tak umožňoval príslušníkom ŠtB neoprávnené odpočúvanie telefónov, bytov, prehliadky bytov, skryté fotografovanie a filmovanie. Minister Ján Langoš svojim nariadením z augusta 1990 smernice zrušil. V tejto súvislosti začiatkom roku 1992 boli tiež stíhaní bývalí ministri vnútra ČSSR Jaromír Obzina a Vratislav Vajnar, ktorí práve rozkazy o používaní operatívnej techniky obnovili a využívali, čo bolo dokonca v rozpore s vtedy platnou Ústavou ČSSR.²⁰⁵ Pred Vyším vojenským súdom v Táboře pokračovalo vypočúvanie obžalovaného niekdajšieho posledného šéfa ŠtB gen. Alojza Lorenca. Ten sa pred súdom k meritu obžaloby vyjadril tak, že uplatnenie inštitútu zadržania osôb a skartácia dokumentov ŠtB v decembri 1989, ako aj útok na demonštrantov 17. novembra 1989, z čoho bol obvinený, nebolo v rozpore s vtedy platnými zákonmi. Alojza Lorenca neskôr v októbri 1992 odsúdil Vyší vojenský súd v Táboře za trestný čin zneužitia právomocí verejného činiteľa na štyri roky odňatia slobody nepodmienečne. No napokon sa vyhol trestu v ČR, keďže predtým prijal slovenské štátne občianstvo. Ministerstvo spravodlivosti sa vyjadrilo, že Lorenc môže trest nastúpiť aj na Slovensku, ak o to požiada.²⁰⁶ Na Slovensku bol odsúdený až o 9 rokov, a to iba podmienečne.²⁰⁷

204 Nevinní vlastizradcovia. *Verejnosc'*, roč. 3, 1992, č. 51, s. 1.

205 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, Materiály FMV ČSFR 1990 – 1992, Dokument č. 12 a 13, šk. 3.

206 Po 10 rokoch uzavreli kauzu Lorenc. *Národná obroda*, roč. 13, 2002, č. 96, s. 3.

207 Alojza Lorenca pôvodne odsúdil Vyší vojenský súd v Táboře na štyri roky odňatia slobody nepodmienečne. Po peripetiách na súdoch v SR Vyší vojenský súd v Trenčíne dňa 24. 4. 2002 potvrdil rozsudok nad jeho osobou vo výške 15 mesiacov podmienečného odňatia slobody s odkladom na tri roky pre trestný čin zneužitia právomocí verejného činiteľa, za protiprávne zadržanie niektorých disidentov a odporcov režimu pred 17. novembrom 1989, keď bol prvým námestníkom federálneho ministra vnútra.

Turbulencie okolo lustrácií

Začiatkom marca 1992 sa Alexander Dubček vyjadril, že lustračný zákon je v rozpore s *Listinou základných práv a slobôd* a podľa neho „*sa minul pôvodnému zámeru*“.²⁰⁸ V tejto súvislosti apeloval vtedajší minister práce ČSFR Jiří Miller na Ústavný súd (ÚS) ČSFR, aby sa lustračný zákon novelizoval tak, aby sa so spomenutou listinou zosúladiť, pretože Medzinárodná organizácia práce sa vyjadrila, že tento zákon potrebuje byť novelizovaný alebo zrušený. Lustračný zákon kritizovala aj tajomníčka Rady Európy Catherine Lalumiérová, najmä „*inštitút zbavenia pracovného miesta*“, ktorý podľa nej zo zákona vyplýva. Chýbalo jej aj vyjadrenie ÚS ČSFR a malo podľa nej prebehnúť kontrolné konanie pred Komisiou pre ľudské práva Rady Európy, keďže ČSFR ratifikovala *Európsky dohovor o ľudských právach*. Ján Langoš nesúhlasil s jej názorom, podľa neho bol všeobecný a bolo to len jej osobné vyhlásenie. Vyhlásenie Lalumiérovej korešpondovalo s názorom A. Dubčeka na lustračný zákon. Dubček navyše hovoril, že zákon postihuje aj reformátorov, ktorí boli od roku 1968 dvadsať rokov umlčovaní a šikanovaní a sú v rámci zákona zahrnutí do skupiny spolu s tými, ktorí ich prenasledovali. Dubček dal svoje stanovisko k tomuto problému aj na ÚS ČSFR. Podobne urobila prostredníctvom petície i skupina spomenutých 99 poslancov FZ na čele s poslancom Petrom Uhrom s otázkou, či je lustračný zákon v súlade s Ústavou ČSFR a medzinárodnými právnymi normami.²⁰⁹ Dubčekov názor považoval predseda komisie 17. novembra Jiří Ruml za nepravdivý a na názor C. Lalumiérovej povedal, že ho prebrala od bývalého nomenklatúrneho kádra KSČ Čestmíra Císařa. Z opačného uhla pohľadu na vec sa vyjadrila skupina poslancov FZ z Liberálnodemokratickej strany okololanca Emanuela Mandlera, ktorá bola za plošné zverejnenie agentov ŠtB, a to na základe novely lustračného zákona.²¹⁰ Opodstatnenosť lustrácií ukázal prípad bývalého agenta ŠtB Pavla Minaříka, ktorý bol obvinený za útok na redakciu Rádia Slobodná Európa (RFE). Ten totiž vysúdil ospravedlnenie od renomovaného týždenníka Respekt, ktorý ho za tento útok v roku 1991 nazval teroristom v článku „*Terorista s Radom červenej hviezdy*“. Proti Pavlovi Minaříkovi sa totiž od apríla 1991 viedlo trestné stíhanie pre

208 Lustračný zákon je v rozpore s Listinou. *Národná obroda*, roč. 3, č. 52, s. 2.

209 VAVRŇ, J. Anomálie lustračného zákona. *Národná obroda*, roč. 3, 1992, č. 85, s. 13.

210 Za plošné zverejnenie agentov ŠtB. *Verejnosť*, roč. 3, 1992, č. 10, s. 2.

podozrenie z prípravy trestného činu všeobecného ohrozenia pre spomenutý výbuch v RFE.²¹¹ V polovici marca 1992 minister Langoš vymenoval nového riaditeľa Federálneho policajného zboru (FPZ), namiesto námestníka MV Jana Rumla stal sa ním dovtedajší námestník riaditeľa FPZ Jan Kozlík, ktorý bol v roku 1983 hovorcom *Charty 77* a neskôr od roku 1988 hovorcom *Hnutia za občiansku slobodu (HOS)*. Jan Ruml sa tak viac uvoľnil pre prácu námestníka FMV, ktorého agenda narastala aj v oblasti lustrácií.

Začiatkom apríla 1992 počas predvolebných prestreliek sa Ján Langoš verejne vyjadril, že na Slovensku vzniká veľmi silný a nebezpečný lavicový blok, ktorý akoby do veľkej miery cynicky ignoroval potrebu čo najväčšieho vyrovnania sa s obdobím neslobody, čo dával do súvisu s tým, ako povedal, že „ZSSR sa síce rozpadol, ale komunisti ostali“. Varoval, že komunisti chcú naspäť získať moc, a preto sa navonok politicky menia napr. na sociálnu demokraciu, ktorá však nie je západného typu. Ich mocenské snahy vnímal ako protiklad absencie strachu po novembri 1989 vo svojom živote a v živote tých, čo napríklad podpísali *Chartu 77* a začali slobodne vyjadrovať svoje názory a postoje. Obával sa, že kresťanské a liberálne sily nedokážu vytvoriť protiváhu voči tomuto lavicovému bloku a vlne nacionalizmu. Možno v predtuche takýchto zmien sa Ján Langoš vyjadril k problematike „vnútra“, že do tejto vážnej oblasti sa snažil priniesť systematické zmeny a nové nazeranie, načo využil svoje skúsenosti kybernetika a „vývojára“. Základnou myšlienkou podľa neho bolo rozbitie centralistického modelu federálneho i republikových ministerstiev vnútra. Varoval pred rozdelením ČSFR, čo oddelí zložky, ktoré by, naopak, mali spolupracovať na úrovni „vnútra“ napr. proti organizovanému zločinu. Bol však rád, že sa podarilo politickú moc oddeliť od MV, takže tento rezort aj polícia či FBIS, ak jej riaditeľ podlieha vláde, sa už nedajú zneužiť a kontrarozvedka nemá už výkonnú právomoc, takže nemôže predvádzať a vyšetrovať ľudí. Ponovembrová rozvedka sa podľa ministra Langoša už nezaoberala špionážou. Bola zrušená sieť agentov a rezidentov v zahraničí a zrušili sa rezidentúry I. správy ZNB.

Dôležitosť spolupráce medzi tromi ministerstvami videl napr. v *Rade pre narkotiká a Informačnom a koordinačnom centre pre boj s nezákonným obchodovaním s drogami* a medzinárodnej oblasti. Hovoril, že sa dal do politiky preto, aby sa Československo a Slovensko vymanili spod vplyvu komunistickej ideológie. Podľa neho nestačilo vtedy a nestačí ani dnes mať len osobný pocit slobody, ale treba poznanie a priestor otvárať aj pre iných. Langoš tvrdil, že pred novembrom 1989 bolo dôležité udržať si vnútornú konzistenciu názorov na svet. „Vydržať tlak doby bez straty seba samého, udržať si líniu, tradíciu, z ktorej som vyšiel. Aby som obstál voči sebe, ale aj odkazu predkov, ktorý som prijal za svoj.“ V krátkej úvahe o akoby „neplynutí, zastavení sa času“ nabáda, aby človek nepodľahol skepse a frustrácii zo spoločenskej stagnácie, ale uvedomoval si, že stav nie je konečný, že je nádej. Langoš spomína, že v disente ich spájali i kresťanské hodnoty a je a bol rád, že „kresťanský“ dissent sa neuzavrel do seba. V súvisu s návštevou

211 Minařík opäť na scéne. *Národná obroda*, roč. 3, 1992, č. 111, s. 13.

Ján Langoš, poslanec FZ, federálny minister vnútra, poslanec NR SR, predseda DS, zakladateľ Ústavu pamäti národa, 1990 – 2002.

Foto: Peter Stanley Procházka

Ján Langoš na prijatí u prezidenta USA Georgea Busha, 1990.

Zdroj: Rodinný archív rodiny Langošovej

Ján Langoš s prezidentom Václavom Havlom v Ružomberku, 1990.

Zdroj: Rodinný archív rodiny Langošovej

Ján Langoš doma v Bratislave.

Foto: Andrej Bán

Lídri Občianskej demokratickej únie VPN, 1992. Zľava hore Ivan Mikloš, Ján Langoš, Milan Šútovec. Dolu zľava Helena Woleková, Martin Porubjak.

Zdroj: TASR

Ján Langoš, federálny minister vnútra ČSFR, 1990 – 1992.

Foto: Andrej Bán

Ján Langoš s pomocným biskupom pražským Václavom Malým (vľavo). Zdroj: Rodinný archív rodiny Langošovej

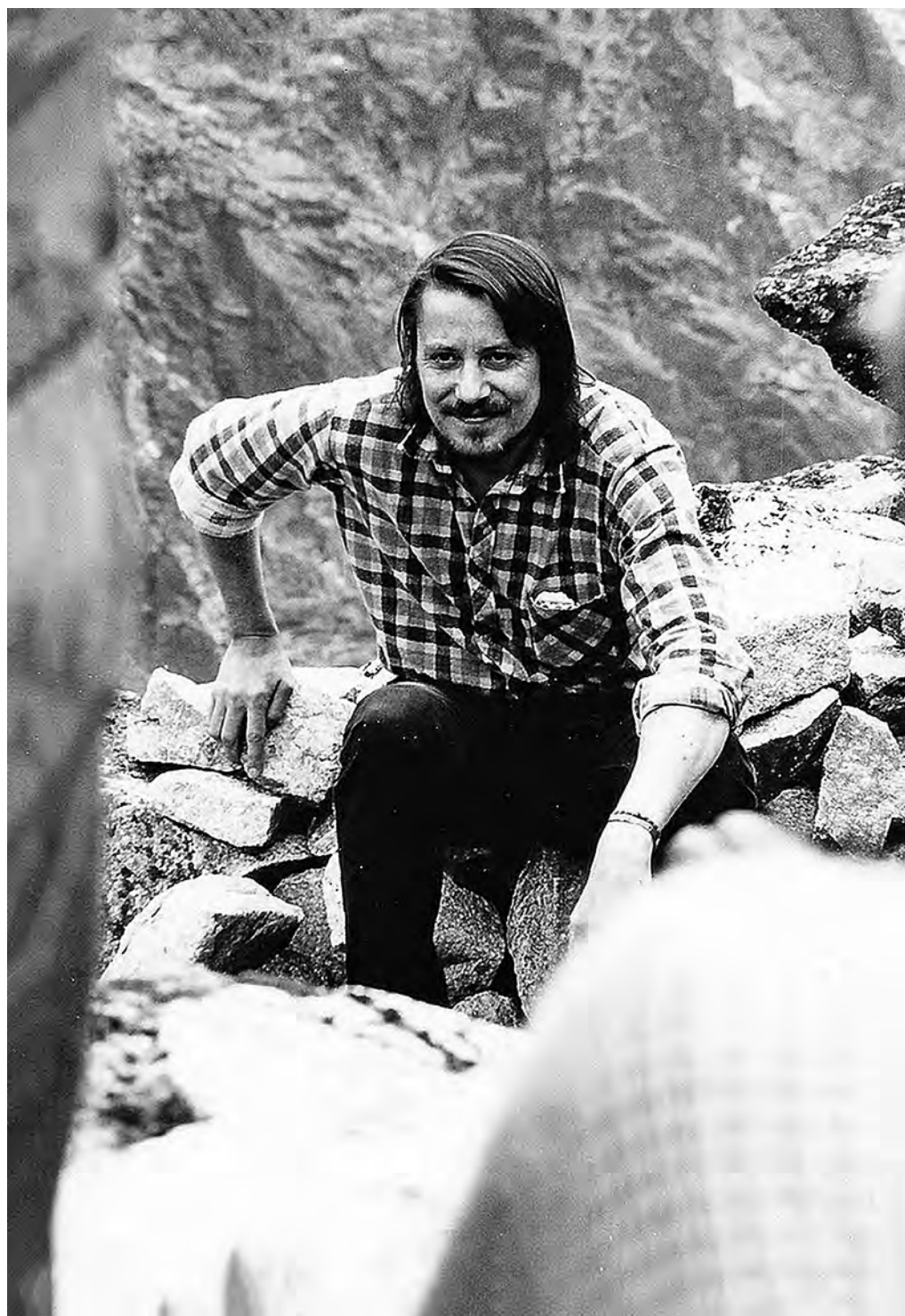
Ján Langoš, Artfórum, Bratislava, 1995.

Foto: Peter Stanley Procházka

Ján Langoš (v strede vpredu) na odovzdávaní ceny Dominika Tatarku, 1995.

Foto: Peter Stanley Procházka

Milovník přírody Ján Langoš vo Vysokých Tatrách.

Zdroj: Rodinný archív rodiny Langošovej

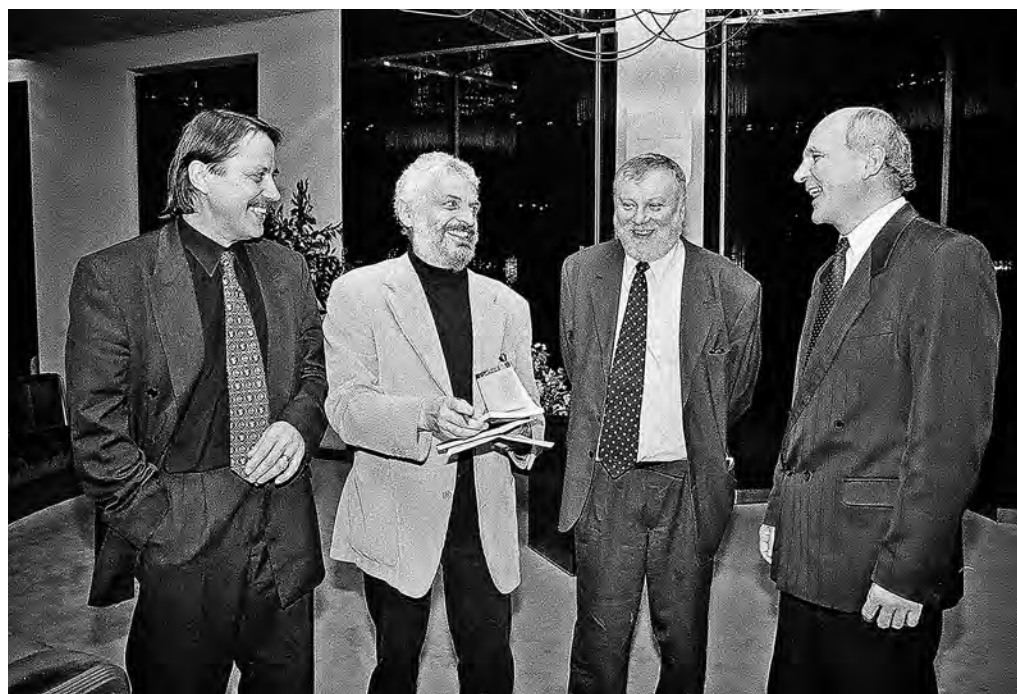
Predseda Demokratickej strany Ján Langoš, 1995.

Zdroj: Rodinný archív rodiny Langošovej

Poslanci NR SR za SDK – Demokratickú stranu. Zľava Peter Tatár, Ján Langoš a Peter Zajac.

Zdroj: TASR

Ján Langoš, Fedor Gál, Peter Zajac a František Mikloško na prezentácii kníh vydavateľstva GplusG, rok 2000.

Foto: Peter Stanley Procházka

Ján Langoš (druhý zľava) a Jaroslav Franek (tretí zľava) na prezentácii kníh vydavateľstva GplusG, rok 2000.

Foto: Peter Stanley Procházka

u pražského kardinála Vlka, ktorý mu tlmočil, že sa za neho modlia, kybernetik Langoš si zafilozofoval: „*Moje myšlienky a skutky niekto riadi. Je to želanie Všemohúceho a je na mne podrobiť sa mu. Niekto ma ochraňuje, myslí na mňa, dodáva mi sily a skutočne existuje. Keď sa rozhodneme konať pre všeobecné dobro, je to Jeho priazeň. Keď sa pripájam k niečomu vyššiemu, som s ním v súlade. To je cieľ, za ktorým sa oplatí vždy ísť.*“²¹² O osem rokov tieto slová Langoš však vnímal sebakriticky a s pokorou.

212 KOŠTÁLOVÁ, Marcela. Host redakcie Ján Langoš. *Národná obroda*, roč. 3, 1992, č. 82, s. 8.

*Keďže nebola prerušená kontinuita
prednovembrového právneho poriadku,
mohli začať robiť kariéry aj gangstri.*

Ján Langoš

Lustrácie novinárov ako lakmusový papier

V apríli 1992 FBIS doručila českému premiérovi Petrovi Pithartovi zoznam 262 pozitívne lustrovaných novinárov Syndikátu českých novinárov (SČN), teda tých, ktorí boli evidovaní ako tajní spolupracovníci ŠtB.²¹³ Pithart oznámil, že o zoznam nežiadal a rozhodol sa ho dať k dispozícii vláde ČR. Za to ho kritizoval šéf FBIS Štefan Bačinský, pretože vec takto spolitizoval a dal príčinu na „*politickú prestrelku*“. Bačinský k tomu dodal, že vytvorenie zoznamu bola zákonná iniciatíva FBIS, ktorá identifikovala viaceré prípady dezinformácií verejnosti a manipulácií s informáciami v niektorých médiách, čo bolo nebezpečné pre stabilitu demokracie v ČSFR. Ako príklad uviedol niektoré mediálne výstupy o prípade „Mošnov“ alebo atmosféru na Slovensku pred voľbami, v ktorej mnohé médiá neobjektívne nahrávali V. Mečiarovi. Pokračoval, že vytvorenie tohto zoznamu nemalo politickú motiváciu, pretože FBIS lustruje aj „*nečlenov syndikátov novinárov*“. Bačinský uzavrel, že podobné zoznamy pripravujú pre vládu ČSFR, SR, FZ, ČNR a SNR. Český premiér Pithart to okomentoval, že „*mal som chvíľu počkať a potom tie zoznamy pánu Bačinskému vrátiť*“. Neskôr i tak dodal, že zoznam nemá veľkú cenu, lebo nie všetci novinári sú členmi Syndikátu českých novinárov, a teda mimo neho môžu prežívať ďalší novinári – bývalí agenti ŠtB.²¹⁴ Naopak, podpredseda FZ Zdeněk Jičínský kritizoval vytvorenie takéhoto zoznamu ako „*politickú hru*“ FBIS, ktorá môže pochádzať z kruhov Langošovho FMV. Poslanci FZ prijali uznesenie, že si prevezmú zoznam pozitívne lustrovaných novinárov s podpisom mlčanlivosti, keďže FBIS označila tento zoznam za prísne tajnú písomnosť. Napriek tomu bol zoznam uverejnený v českých periodikách *Telegraf* a *Metropolitan*, pravdepodobne ako dôsledok úniku tohto zoznamu od niektorého poslanca FZ. Minister Langoš sa k tomu vyjadril, že tento zoznam sa nikdy nemal dostať na verejnosť, avšak to nie je chyba FBIS, ale adresátov tejto správy, teda vlády ČR a jej premiéra, respektíve poslancov FZ. Langoš dodal, že FBIS pracuje samostatne a oddelene od FMV, takže on ako minister vnútra o zozname pre českého premiéra nevedel. Bačinský tiež zdôraznil, že únik zoznamu novinárov nie je vina FBIS, ale muselo sa tak stať po odovzdaní jeho kópií do FZ.²¹⁵

213 Kto lustruje novinárov. Členovia syndikátu (predvolebne) pod lupou. *Národná obroda*, roč. 3, 1992, č. 93.

214 P. Pithart: Zoznam nemá veľkú cenu. Novinári destabilizátori? *Národná obroda*, roč. 3, 1992, č. 95, s. 1.

215 Bačinský: novinári - bývalí tajní spolupracovníci ŠtB. *Národná obroda*, roč. 3, 1992, č. 102, s. 2.

Časopis *Telegraf* uverejnili aj mená 114 novinárov Slovenského syndikátu novinárov (SSN), evidovaných ako agentov ŠtB. Slovenský premiér Čarnogurský na margo uviedol, že ak taký zoznam dostane, bude informovať vládu SR. Naozaj tak urobil potom, čo dostal zoznam vyše 300 lustrovaných členov SSN, z toho 124 agentov (oproti 114 podľa *Telegrafu*), 138 dôverníkov a 39 kandidátov tajnej spolupráce ŠtB. Vláda SR sa vyjadrila, že Slovenskému syndikátu novinárov tento zoznam neposkytne, ale ten si môže žiadať lustrácie svojich pracovníkov na základe lustračného zákona. SSN žiadal, aby sa mohol k prípadnému zoznamu týchto novinárov zo Slovenska vyjadriť, a dodal, že vytvorenie takéhoto zoznamu je v rozpore s lustračným zákonom. SSN vyzval svoje redakcie, aby si samy lustrovali svojich novinárov, aby sa tak predišlo „*manipuláciám*“. SSN zároveň dal podnet na Generálnu prokuratúru a Ústavný súd ČSFR. Napriek tomu predseda osobitného kontrolného orgánu FZ pre FBIS Július Bobovnický (KDH) oznámil, že lustrácie novinárov budú pokračovať. Poslanec SNR za KDH Miroslav Polák navrhol, aby o tomto zozname tajne rokovala aj SNR.²¹⁶

Naopak, minister vnútra ČR Tomáš Sokol za Občianske hnutie (OH) označil iniciatívu FBIS za problematickú, lebo vytvára nebezpečný precedens, keďže vláda si informácie o novinároch nemôže overiť. Preto vláda ČR požiadala ČNR, aby iniciovala zverejnenie celého zoznamu spolupracovníkov ŠtB. No v tom čase obe snemovne FZ plošné zverejnenie odmietli. Federálny premiér Marián Čalfa však postup FBIS schválil. No predseda FZ Alexander Dubček sa na záver mandátového obdobia o veci vyjadril, že k porušeniu zákonov prišlo a má konať GP, no zároveň uznal, že lustračný zákon platí. Prezident Václav Havel sa vyjadril, že vedel o iniciatíve FBIS, že sa zaujíma o agentúru bývalej ŠtB, v ktorej boli evidovaní aj niektorí novinári pôsobiaci v roku 1992. Havel však upozornil, že pri lustrácii rektorov, generálov, členov vlády naráža na chyby lustračného zákona, na paradoxy a na sporné prípady. Podľa Havla evidovanie nejakého agenta treba konkretizovať do šírky. Dodal, že pri plošnom zverejnení by mohlo dôjsť k mnohým ľudským tragédiám, lebo zoznam 90 000 mien musí byť v niečom nepresný. Vec bola podľa Havla sporná aj v tom, že celoplošné zverejnenie sa nedotkne mafii, voči ktorým „*sme bezmocní*“. Havel uzavrel: „*Nedokázali sme sa stále humánne a kultivovane vyrovnáť s problémom zoznamov tajných spolupracovníkov ŠtB a úniku veľkých rýb z neho.*“²¹⁷ Šéf FBIS Bačinský reagoval na prezidenta Havla slovami, že ho informoval o tom, že FBIS sa zaoberala tajnými spolupracovníkmi ŠtB a kádrovými príslušníkmi ŠtB v radoch médií ešte pred zverejnením inkriminovaného zoznamu novinárov.²¹⁸ FBIS na záver kauzy komentovala situáciu tak, že „*redakcie viac zaujíma činnosť FBIS ako agenti bývalej ŠtB v jej radoch*“. Stanovisko Langošovho ministerstva

216 Kto lustruje novinárov? *Národná obroda*, roč. 3, 1992, č.94, s. 1, 2.

217 Trápna a absurdná historka. *Národná obroda*, roč. 3, 1992, č.104, s. 1, 2.

218 Sám Václav Havel bol v roku 1965 ako 29-ročný tri mesiace evidovaný v kategórii KA – kandidát na agenta ŠtB. Následne celé obdobie do roku 1989 v kategórii nepriateľská osoba (NO). Jeho postoje a činy zodpovedali jeho dlhoročnej mentalite disidenta, vážna režimu, dramatika.

vyjadril jeho hovorca Martin Fendrych, že ak mu to uloží zákon, FMV zverejní plošne zoznam bývalých spolupracovníkov ŠtB, čo signalizovalo Langošovo odhodlanie problém spolupracovníkov ŠtB vyriešiť systematicky. Tých podľa evidencií ŠtB v rokoch 1948 – 1989 vo všetkých kategóriách malo byť 140 000. Hovorca FMV dodal, že plošné zverejnenie nie je zatiaľ potrebné, pretože postačuje existencia lustračného zákona, no zverejnenie zoznamu pozitívne lustrovaných novinárov zákonnou formou je podľa FMV potrebné, pretože tento zoznam má byť skôr signálom pre čitateľov, aby sa mohli brániť proti dezinformáciám, a dotknutí novinári sa môžu obrátiť na súd. Ján Langoš sa vyjadril, že zoznam nie je štátnym tajomstvom, môže ísť maximálne o služobné tajomstvo. Aj pražský arcibiskup Miloslav Vlk zaujal k tomuto problému stanovisko: „...iba uverejnenie holých mien nemôže spravodlivo zobraziť podiel ľudí na deformácii minulého obdobia.“ Zoznamy podľa neho nepostihnú všetkých a najmä nie „veľké ryby“.²¹⁹ Po tomto prevalení kauzy lustrácií novinárov si ČNR pozvala šéfa FBIS Bačinského, aby vysvetlil, ako sa tvorili zoznamy lustrovaných novinárov členov Syndikátu českých novinárov. Bačinský neprišiel, ospravedlnil sa, že svojou prítomnosťou nechce ovplyvňovať poslancov, teda tým chráni objektívnosť rozhodovania ČNR. Dodal, že výroky proti zoznamu novinárov sú politickým útokom proti FBIS. Podľa neho správa o novinároch mala charakter upozorňovacieho signálu pre ústavných činiteľov. Napriek tomu v polovici mája 1992 ČNR hlasovala, že táto správa o členoch SČN má „nulovú hodnotu“. Česká vláda pripravila návrh zákona o podmienkach a spôsobe zverejnenia mien evidovaných občanov Štátnou bezpečnosťou, ktorý však bol vyhodnotený ako nekvalitný. Návrh zákona navyše kritizovalo FMV, pretože ho veľmi ťažko uplatniť v praxi.²²⁰

V predvolebnej hektike sa k tomuto problému populisticky vyslovil V. Mečiar a navrhol po voľbách zakázať činnosť FBIS na Slovensku. Tiež sa vyjadril proti plošnému zverejneniu mien tajných spolupracovníkov ŠtB. Malo to svoju logiku, v HZDS ich bolo niekoľko desiatok, no v menšom meradle nielen tam. Koncom apríla 1992 však vrcholili lustrácie členov slovenskej vlády, ich výsledky malo dostať Predsedníctvo SNR až 4. mája 1992. Pozitívne lustrovaným členom vlády to mali oznámiť do 30 dní. Na obvinenie, že vec sa v SNR umelo zdržiava, odpovedal predseda SNR František Mikloško, že konali podľa zákona.²²¹ Ján Langoš, pravdepodobne s víziou prijatia lustrácií ako zákonnej normy, bol na začiatku svojej funkcie ministra proti plošnému zverejneniu spolupracovníkov ŠtB. Vysvetľoval to „obavou z tzv. ľudovej spravodlivosti“. Langoš vyhlásil, že lustračný zákon zaručuje anonymitu pozitívne lustrovaným funkcionárom a zároveň sa nebude zverejňovať ich minulosť, ak dobrovoľne svoju funkciu opustia. Dodal, že osvedčenie o ne/spolupráci sa dotýčanému vydáva do vlastných rúk, takže v tomto prípade je anonymita zachovaná. Od januára 1991 dostalo totiž FMV 250 000

219 Čo je v databáze FMV? *Národná obroda*, roč. 3, 1992, č.110, s. 12.

220 Správa s nulovou kvalitou. *Národná obroda*, roč. 3, 1992, č.111, s. 12.

221 Načasovaná lustračná pošta. *Národná obroda*, roč. 3, 1992, č.107, s. 1, 2.

žiadostí o vydanie osvedčenia podľa lustračného zákona, z ktorých bolo v tom čase vybavených 80 000 (denne to bolo 300 žiadostí). Do volieb v roku 1992 dostalo FMV na kandidujúcich občanov bezmála 7 000 takýchto žiadostí.²²²

Langoš však zároveň upozornil, že nelegálne ničenie evidencií ŠtB, akého sa dopustili Mečiar a Svěchota v Trenčíne a na XII. správe, a prechod informácií ŠtB do súkromných rúk môže byť posudzované ako trestný čin proti štátu, pretože môžu vyvolať masové vydieranie. Podľa Jána Langoša a na základe zistení kompetentného riaditeľa príslušného odboru FMV Jana Frolíka, ktoré mal právo zverejniť takýchto vydierateľných tajných spolupracovníkov ŠtB, len za roky 1953 – 1980 bolo 80 000. Langoš kritizoval vyhlásenie slovenského premiéra Jána Čarnogurského, že Vladimír Mečiar by nemal byť za svoju činnosť na MV SR do volieb 1992 stíhaný. Langoš to nazval politickým nátlakom na justíciu a prokuratúru, aby si nekonaním v prípade Mečiarových porušení zákonov – kauza Tisova vila a registračné protokoly XII. správy – zabezpečili svoje funkcie aj po voľbách, keďže bolo zrejmé, že Mečiarovo HZDS malo v nich vyhrať.²²³ No voči Langošovým názorom a výkonu funkcie ministra sa zdvihli aj kritické hlasy. Poslanec FZ Z. Jičínsky ho kritizoval zato, že v rozpore s uznesením vlády hlasoval za znenie lustračného zákona, ktorý podľa Jičínského bol v rozpore s *Listinou základných práv a slobôd*. Predseda HZDS Mečiar dokonca navrhol, aby boli minister Langoša a jeho námestník Jan Ruml odvolaní. Na FMV následne vznikla nezávislá komisia pod vedením Jaroslava Baštu (tzv. lustračná komisia), ktorá sa počas piatich mesiacov analýzou zväzkov tajných spolupracovníkov ŠtB snažila určiť mieru ich vedomej spolupráce. Táto komisia potvrdila priemerne päť sporných prípadov vedomej spolupráce zo 100 lustrovaných. Preto J. Bašta navrhoval, aby v prípadnej novele lustračného zákona bola zakotvená povinnosť individuálne skúmať takéto prípady spolupráce. Prácu komisie ocenil aj prezident V. Havel a zároveň navrhol novelizáciu lustračného zákona.

222 Ján Langoš: O lustračnej politike. *Národná obroda*, roč. 3, 1992, č.124, s. 6.

223 Ján Langoš: O lustračnej politike. *Národná obroda*, roč. 3, 1992, č. 124, s. 6.

Pred voľbami 1992 – ticho pred búrkou

Na príkaz ministra Langoša bol predsedovi branno-bezpečnostného výboru SNR Františkovi Javorskému vydaný materiál I. divízie FMV s názvom „*Prevedenie chránených osôb do fondu Z (zvláštny fond)*“. Totiž v období ministra R. Sachera na jeho pokyn riaditeľ Štatisticko-evidenčného odboru (SEO) FMV Josef Rambousek začiatkom apríla 1990 vyňal z tzv. Centrálnej manuálnej databázy evidenčné karty tzv. chránených osôb. Podľa vedúceho 1. oddelenia SEO Jiřího Donáta išlo o 143 evidenčných kariet. Zväzky k týmto osobám sa nachádzali v Prahe na II. správe ZNB a Správe ŠtB pri Krajskej správe Praha.²²⁴

V polovici apríla 1992 vystúpil minister Langoš vo FZ s dvadsaťstranovým elaborátom s názvom „*Trestná činnosť príslušníkov ŠtB a 5. oddelenia MNO v 50. rokoch*“, ktorého spoluautorom bol aj vtedajší generálny prokurátor ČSFR Martin Lauko. V elaboráte Ján Langoš načrtnol zámer komunistov po prevrate v roku 1948 ako „*boj s triednym nepriateľom*“ a nastolenie „*revolučnej zákonnosti*“. Hlavnou myšlienkou práce bol čoraz intenzívnejší nárast porušovania zákonosti Štátnou bezpečnosťou. Táto správa mala 3 základné kapitoly: Násilné úmrtia a ublíženia na zdraví; Nevyjasnené úmrtia a samovraždy a Procesy a provokácie. V rámci nej Langoš popísal niektorých veliteľov a vyšetrovateľov ŠtB a MNO, ktorí páchali tie najväčšie zverstvá na vyšetrovaných a boli zato potrestaní samotným režimom, ako Miroslav Pich-Tůma, Osvald Závodský, Karel Šváb, Bedřich Reicin, Karel Vaš a Juraj Vieska. Vo výpočte procesov Langoš reprezentatívne uviedol vraždu kňaza Josefa Toufara, proces a justičnú vraždu Milady Horákové a jej spoluodsúdených, proces s Viliamom Žingorom a spoluodsúdenými, ale aj proces R. Slánský a spoločníci. Okrem toho referoval o táborech nútených prác a likvidačných akciách ŠtB.²²⁵ Toto Langošovo vystúpenie akoby prebudilo ideu čo najširšieho zverejňovania komunistických zločinov a zverstiev. Ján Langoš 23. júna 1992 ako minister vnútra zrušil stupne utajenia (T – tajné, PT – prísne tajné, PTZD – prísne tajné zvláštnej dôležitosti) na vyše štyridsať spisov najmä z 50. rokov min. st., vypovedajúcich o beštiálnosti vyšetrovacích praktík a vyšetrovateľov ŠtB (spomenutí

²²⁴ A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, Materiály FMV a federálnej vlády, 1990 – 1992, šk. 4.

²²⁵ A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, Trestná činnosť príslušníkov ŠtB a V. oddelenia Hlavného štábu MNO v 50. rokoch , šk. 12.

Pich-Tůma a ďalší), o vraždách vyšetovaných počas výsluchov, spisov vypočúvaných príslušníkov ŠtB ako svedkov týchto vražd a krutosti pri vypočúvaní, napríklad o utýraní kňaza Josefa Toufara v čihoštskom prípade, vražde tajného kňaza Přemysla Cofala či spis k agentovi Pavlovi Minaříkovi, ktorý osnoval výbuch v Rádiu Slobodná Európa. Spisy sa tak dostali k dispozícii na štúdium v Štátnom ústrednom archíve.²²⁶

Tieň Moskvy a vplyvu ZSSR i KGB na našu prednovembrovú politiku bol dlhý a chladný, prečahoval niekoľko rokov do ponovembrovej politiky ČSFR i Slovenska. Rokovania s novým Jelcinovým vedením postsovietskeho Ruska však viedli k čiastkovým úspechom našej politiky. Začiatkom apríla 1992 sa v Moskve uskutočnilo rokovanie, na ktorom sa riešili práve otázky mocenského vplyvu ZSSR na Československo. Istá ústretovosť i diplomatický tlak ČSFR počas návštevy delegácie prezidenta Havla, ktorej sa zúčastnil aj minister vnútra Ján Langoš, vygenerovali podpis *Zmluvy o priateľských vzťahoch a spolupráci medzi ČSFR a Ruskou federáciou* a tiež *Dohodu o vyrovnaní majetkových a finančných otázok spojených s odsunom sovietskych vojsk z územia ČSFR*. Počas týchto rokovaní minister Langoš žiadal stiahnutie všetkých ruských agentov z nášho územia, čo ruská strana v čele s prezidentom Borisom Jelcinom odmietla, ďalej žiadal vrátenie dokumentov o občanoch Československa, ktoré zhromažďovala KGB, a poskytnutie informácií o odvečených občanoch ČSR do sovietskych gulagov, čo zasa ruská strana po rozpade ZSSR označila za nemožné. Tieto otázky považoval minister Langoš za kľúčové vo vzťahu k budovaniu a potvrdeniu suverenity ČSFR.²²⁷

Blížiac sa voľby zvyšovali nervozitu i v tábore bývalých spojencov. Alexander Dubček už ako „novopečený“ predseda Sociálnodemokratickej strany Slovenska (SDSS) napísal 29. mája 1992 list ministrovi Langošovi, v ktorom odmietol svoju účasť na príprave tzv. moskovského protokolu z roku 1968 a tiež odmietol, že by napadol znenie lustračného zákona. Obe veci označil za svoju diskreditáciu ako predsedu SDSS v kampani pred voľbami v roku 1992.²²⁸ Tesne pred parlamentnými voľbami koncom mája 1992 prišlo k úniku zoznamu cca 142 000 spolupracovníkov ŠtB a bol uverejnený v Necenzurovaných novinách *Rudé Krávo*, ktoré vydával bývalý disident Petr Cibulka. Predseda nezávislej komisie FMV Jaroslav Bašta potvrdil, že Cibulkov zoznam zodpovedá zoznamu, ktorý bol v lete 1990 odovzdaný ÚOÚD, no podľa neho nemalo ísť o únik z nezávislej komisie FMV ani z parlamentnej komisie 17. novembra. Zverejnenie tohto zoznamu malo ovplyvniť voľby tým, že poukázalo na kandidátov, ktorí v týchto zoznamoch boli evidovaní ako tajní spolupracovníci ŠtB.²²⁹

Možno v predtuche výsledku volieb a rezistencie starých režimových štruktúr sa Ján Langoš vrátil do obdobia VPN a OF a povedal, že obe tieto hnutia svojím charakterom poskytli priestor, v ktorom mohli „začať robiť kariéry aj gangstri, keďže nebola

226 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, Korešpondencia KC VPN, OF, šk. 5.

227 BÁN, A. Nejsem lovcem Eichmannů, říká Ján Langoš, s. 54.

228 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, Dokument č. 19, šk. 3.

229 Kompletní seznam spolupracovníků StB. *Ty Rudá krávo. Necenzurované noviny*, roč. 2, 1992, č. 13.

*prerušená kontinuita prednovembrového právneho poriadku.*²³⁰ Povedal, že pred Novembrom '89 a ešte ani po ňom sa nemohol nepridať k ľuďom, ktorí si chceli uchovať vnútornú slobodu a chceli „zrútiť komunistický režim“ a meniť pomery v Československu. To považoval za zodpovednú slobodu a slobodu zodpovednosti. Napriek tomu, že bezmála po troch rokoch cítil na Slovensku a v Bratislave „podozrievavú ľahostajnosť, odpor, zamračené pohľady či pohŕdanie“, chcel naďalej trvať, ako povedal „na vytváraní záruk individuálnej slobody“.²³¹

²³⁰ RAUS, Daniel. *Politika a ideál*. Praha: Návrat 1992, s. 28.

²³¹ RAUS, D. *Politika a ideál*, s. 38.

*Oni v KGB dôverne poznajú bývalých exponentov,
ktorí sú dnes v dôležitých štátnych funkciách,
ako bývalí príslušníci ŠtB a KSČ.*

Ján Langoš

ODÚ, Ján Langoš a parlamentné voľby 1992

V polovici roka 1992 Langošova ODÚ žila politickým optimizmom a pozerala dopredu, a tak do júnových parlamentných volieb prišla s programom s názvom „*Cesta k úspechu*“, ktorý však, zdá sa, neprikladal až taký veľký význam enormnému nárastu sympatií HZDS a V. Mečiara. Voľby však ukázali, že rola starého jadra VPN sa nimi definitívne skončila. Hoci ODÚ získala do SNR v Západoslovenskom kraji 6,84 % a vo Východoslovenskom 5,95 %, prepadla v Stredoslovenskom a jej celoslovenský priemer bol len 4,03 %. Ján Langoš, rodák z Banskej Bystrice, ako 45-ročný kandidoval ako č. 1 na kandidátke do SNR práve za Stredoslovenský kraj. Nepomohlo. ODÚ sa nedostala do žiadneho zákonodarného zboru. Po voľbách sa „Langošova“ ODÚ vyjadrila, že ich výsledky sú pre ňu prehrou. 14. novembra 1992 ODÚ z vlastného rozhodnutia zanikla. Ján Langoš sa následne s lútosťou vyjadril, že sa nepodarilo spojiť menšie pravicové strany, a preto sa chce zaoberať vznikom silnej pravicovej strany. Na základe výsledkov parlamentných volieb dosluhujúci šéf FBIS Štefan Bačinský konštatoval, že prípadná spolupráca úspešných ľavicových strán v Čechách a na Slovensku by mohla znamenať, že uchopia moc v štáte. Za týmto zvratom by podľa neho stáli aj bývalí dôstojníci ŠtB.²³²

Po parlamentných voľbách, takých neúspešných pre ODÚ, ako aj pre J. Langoša sa začalo zmrákať nad reformným kurzom na Slovensku a nad celistvosťou ČSFR. Táto zmena zastihla FMV uprostred procesu uplatňovania lustračného zákona. Napríklad začiatkom júna 1992 evidovalo FMV 200 tisíc žiadostí o vydanie lustračného osvedčenia, z ktorých stačilo vybaviť ani nie polovicu. Aj preto bolo kritizované za nedodržiavanie lehôt lustračného zákona. Z vybavených občanov sa vyše 1 100 obrátilo na nezávislú komisiu FMV, ktorá preskúmavala už vydané lustračné osvedčenia. K celej situácii sa vyjadril šéf tejto komisie J. Bašta: „...*lustračný zákon je potrebný, ale jeho prijatie prišlo neskoro. Pozitívne osvedčenia sa mali najskôr priamo dávať nezávislej komisii na preskúmanie, a preto by sa mal lustračný zákon novelizovať.*“ Bašta tiež povedal, že v materiáloch ŠtB sú niekedy klamstvá. Spresnil, že by sa malo viac brať do úvahy, že evidovaní občania v kategórii KTS (kandidát tajnej spolupráce), D (dôverník) a TS (tajný spolupracovník) dôverného styku sú podľa skúseností nezávislej komisie na

232 BEER, Gabriel. Nevábny prípad. *Národná obroda*, roč. 3, 1992, č.138, s. 1, 2.

95 % nevedomými spolupracovníkmi, a teda podľa neho ako pozitívne lustrovaní sú nevinní. Malo ísť až o 3,5 tisíce spolupracovníkov v takýchto kategóriách, pri ktorých komisia konštatovala nevedomú spoluprácu. Bašta tiež poukázal na lustrovanie niektorých diplomatov, ktorí i popritom, že boli najskôr lustrovaní negatívne, boli znova lustrovaní a napokon vylustrovaní pozitívne.²³³

Problém tajných spolupracovníkov ŠtB mal však aj ďalší rozmer. Bývalé komunistické tajné služby totiž vytvorili tzv. *Systém zjednotenej evidencie poznatkov (SZEP/SSEP)*, ktorý sa prakticky tvoril v sovietskej KGB, kam boli z Československa zasielané a aj sa zbierali poznatky o československých tajných spolupracovníkoch ŠtB (TS) a tzv. nepriateľských osobách (NO), ako aj o disidentoch, verejných činiteľoch a politikoch v Československu. Langoš zdôraznil, že Moskva tieto záznamy v SSEP nechce vrátiť a zároveň dodal, že príslušné dokumenty a zväzky k týmto záznamom boli v ČSSR skartované v roku 1990. Langoš doslovne povedal: „*Považujem to za veľmi výrazné ohrozenie štátnej suverenity, slobody a nezávislosti (Československa). Tieto informácie sú využiteľné na vydieranie, na rôzne ilegálne a zločinecké aktivity na území Slovenska. Oni (v KGB) dôverne poznajú bývalých exponentov, ktorí sú dnes v dôležitých štátnych funkciách, ako bývalí príslušníci ŠtB a KSČ.*“ Keď sa schyľovalo k rozdeleniu ČSFR, Langoš poukázal práve na to, že tieto informácie môžu byť po novembri 1989 zneužitú proti týmto osobám, ale i proti novým mladým demokraciám, ich zastupiteľským a exekutívnym zborom, sudcovskému stavu a bezpečnosti. Langoš dodal, že ČR bude i naďalej po rozdelení ČSFR voči tomuto chránená lustračným zákonom (ktorého platnosť bola neskôr v ČR predĺžená o päť rokov), ale SR voči tomu chránená nemusí byť, čo bude záležať na tom, ako sa nová povolebná garnitúra zachová voči platnosti lustračného zákona.²³⁴ Tento stav, ohrozujúci bezpečnosť a suverenitu podľa Jána Langoša ako poslanca NR SR, ale i bývalého ministra vnútra SR Ladislava Pittnera, pretrvával na Slovensku aj po novembri 1989. Oficiálne až do roku 1991 pôsobili totiž na Slovensku zmocnenci ruskej bezpečnostnej služby, ktorí pracovali pri jednotlivých bezpečnostných orgánoch. Preto napríklad nemožno vylúčiť, že ich domáci pracovníci, ktorí boli v takpovediac služobnom styku s týmito predstaviteľmi KGB, mohli pri likvidovaní archívov a zväzkov ŠtB od novembra 1989 do februára 1990 týmto agentom odovzdať vybrané informácie, hodnotné z hľadiska ich budúceho využitia zo strany Ruska proti ČSFR, respektíve demokratickému Slovensku. Langoš ako bývalý federálny minister vnútra dodal, že existujú oficiálne prísne tajné zmluvy o zriadení centrálnej databázy Varšavskej zmluvy, ktorú spravovalo KGB v Moskve a tvorila sa už od 70. rokov min. st. Materiály do nej z Československa posielala I. správa ZNB (rozvedka) a obsahovali informácie o občanoch, ktorí boli režimu nepohodlní alebo predstavovali preň potenciálnu hrozbu. Langoš si dovoľil tvrdiť, že I. správa ZNB vlastne nebola riadená československým

²³³ JANÍK, Branislav. „Lustračný zákon nevyhovuje“. *Národná obroda*, roč. 3, 1992, s. 8.

²³⁴ A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, Dohoda s KGB, šk. 3.

MV, ale priamo KGB, keďže v nej pracovali rozviedčici v zahraničí a tam priamo spolupracovali s agentmi KGB. Tak dokumenty, ktoré vznikli na tejto I. správe, v kópiách boli odovzdávané KGB a putovali do Moskvy do centrály na Lubľanku. Okrem iného to boli najmä dokumenty o aktívnych a vplyvových opatreniach, ktoré čs. rozviedka organizovala. V podstate podľa Langoša to boli vyfabrikované klamstvá, ktoré mali podporovať oficiálnu ideológiu KSČ namierenú proti „*imperialistom a Západu*“. Inými slovami to boli podvrhy, ktoré mali legitimizovať vierohodnosť protizápadnej komunistickej ideológie. Langoš dodal, že tieto dokumenty boli skartované až v máji 1990, keďže po jeho príchode na FMV v archívoch ministerstva už neboli, no ich kópie boli už dávno v Moskve. Langoš aj po rokoch potvrdil, že do centrály KGB boli zasielané údaje aj o tzv. záujmových osobách, teda ŠtB označených ako nepriateľské osoby, alebo to boli spolupracovníci ŠtB. Konkrétne mená však zostali len v dokumentoch v Moskve. Langoš neskrýval, že pri svojich dvoch návštevách Moskvy jasne požadoval od vtedajšieho ministra bezpečnosti, ktorý „zdedil“ KGB, vydanie nielen týchto dokumentov, ale i všetkých informácií, ktoré Rusko vlastnilo, napríklad o odvlečených osobách z Československa do sovietskych gulagov. Langoš tiež žiadal, aby Rusko stiahlo svojich agentov-špiónov z Československa, čo Rusko odmietlo. Slovensko podľa Langoša sa stalo „*ruskou pôdou*“, kde KGB má svojich spolupracovníkov a pozná množstvo významných osôb vo vplyvných funkciách – bývalých exponentov KSČ a ŠtB aj s ich psychologickými profilmi, prehrškami, slabosťami. Langoš menoval jedného takéhoto ako exemplárny prípad – Jaroslava Svěchtu, bývalého dôstojníka ŠtB, ktorý sa za vlády V. Mečiara v roku 1995 stal riaditeľom kontrarozviedky SIS. Exponovaná Správa branno-bezpečnostného výboru SNR z novembra 1991²³⁵, resp. marca 1992 charakterizuje tohto človeka ako „*reaktívneho príslušníka ŠtB, ktorý ako riaditeľ ÚOÚD v Bratislave protiprávne lustroval v dokumentoch ŠtB a podieľal sa na ukradnutí väčšieho počtu zväzkov ŠtB*“. Išlo najmä o zväzky na politicky a spoločensky významné osoby ponovembrového života, ako aj vytrhnuté strany príslušných registračných protokolov, kde boli uvedené mená jeho samého alebo napríklad premiéra V. Mečiara. Vlastníctvo takýchto zväzkov mohlo slúžiť na jednej strane na to, aby sa nedala dokázať spolupráca takýchto osôb s ŠtB, na druhej strane mohlo byť zneužitie proti iným osobám, oponentom i proti vtedajším spolupracovníkom, napríklad vo VPN alebo KDH. To podľa Langoša i Pittnera mohlo mať za následok vydierateľnosť týchto ľudí aj zo strany KGB a jej nástupcov, ako aj postkomunistických predstaviteľov Ruska. Neskôr pri rozpade ČSFR Ján Langoš upozorňoval na spochybňovanie proatlantickej politickej orientácie Slovenska a na snahu Ruskej federácie, podporovanej niektorými slovenskými politikmi i bývalými disidentmi v duchu „*...obrátíme sa na Východ*“, a na jej snahu o spravodajské prenikanie do SR.

²³⁵ Odtajnená správa branno-bezpečnostného výboru SNR o činnosti MV SR po 17. novembri 1989. *Verejnosť*, roč. 3, 1992, č. 51 a 52, s. 6.

Po voľbách tak zarezonovala aj rok a pol stará kauza vykradnutia Úradovne (Archívu) FMV v Trenčíne. Vtedajší pracovník Inšpekcie MV SR Leonard Čimo, teraz už vo švajčiarskom exile, sa priznal, že začiatkom roka 1990 z tejto budovy FMV protiprávne odviezol 18 zväzkov ŠtB na rôzne osoby a odovzdal ich ministrovi vnútra Vladimírovi Mečiarovi.²³⁶ L. Čimo požiadal vo Švajčiarsku o politický azyl, pretože na Slovensku sa voči nemu objavili vyhrážky, vrátil sa až po voľbách v roku 1998, po ktorých išlo Mečiarovo HZDS do opozície.²³⁷ Začiatok horúceho leta 1992, horúceho no tichého pred „federálnou“ búrkou ilustrovalo aj vôbec prvé rozhodnutie československých súdov vo veci sťažnosti proti členom komisie 17. novembra za zverejnenie správy tejto komisie, ergo na (ne)oprávnené evidovanie vo zväzkoch ŠtB, ktoré podal poslanec FZ Václav Tomis. Súd pre Prahu 7 však tento návrh zamietol.²³⁸

Bližiaci sa koniec ČSFR sa prejavoval v rôznych náznakoch budúcich kompetenčných sporov, a to i v oblastiach bezpečnostných, a teda citlivých pre bývalých exponentov režimu a ŠtB a ich ďalší osud. V decembri 1992, keď sa k rozdeleniu prakticky schýľovalo, bol vydaný rozkaz ministra obrany ČSFR, na základe ktorého boli slovenskej strane síce odovzdané archívne dokumenty bývalej Vojenskej kontrarozvedky (VKR), týkajúce sa Slovenska, a to 102 objektových zväzkov, 23 vriec záznamových listov nositeľov štátneho tajomstva a 45 vriec administratívnych materiálov, neboli však odovzdané protokoly spisov a zväzkov záujmových osôb VKR z územia SR, protokoly záujmových teritórií bývalého 3. odboru Hlavnej správy VKR, týkajúce sa SR, a záznamové materiály Vojenského obranného spravodajstva (VOS) – bývalá VKR. Hoci to Ján Langoš kritizoval, MO ČSFR dôvodilo, že by mohli byť zneužitá proti občanom SR.²³⁹ Išlo o citlivé personálne písomnosti, preto „česká“ strana mohla zohľadňovať tento fakt v novej politickej konštelácii v oboch novo sa tvoriacich republikách.

236 Vodičom auta, ktoré prevážalo tieto spisy Vladimírovi Mečiarovi, bol Ján Rezník, ktorý o necelé dva roky viezol predsedu FZ A. Dubčeka do Prahy a havaroval, načo Dubček o krátky čas na následky zranení zomrel.

237 Kradol som pre Mečiara. *Národná obroda*, roč. 3, 1992, č.142, s. 1.

238 Zamietnutie „lustračnej žaloby“. *Národná obroda*, roč. 3, 1992, č.152, s. 1.

239 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, Dodatok z 24. 10. 2006, šk. 1.

III. Ján Langoš ako predseda SKOI, poslanec NR SR a predseda DS

Vynútený obrat Langoša – smer Slovensko

Po neúspešných voľbách a zániku ODÚ zostal Ján Langoš začiatkom zimy 1992 bez politickej základne a dovtedajšieho uplatnenia. Pracoval v počítačovej firme a absolvoval niekoľko prednášok, napríklad na Trnavskej univerzite. Spolu s priateľmi z bývalej ODÚ, napríklad Ivanom Miklošom, i iných zoskupení premýšľali o založení novej pravicovej strany, o ktorej Langoš uvažoval pred svojím odchodom z ministerstva.

Výsledkom bolo založenie *Strany konzervatívnych demokratov (SKD)* na jej ustanovujúcom kongrese v Košiciach 6. februára 1993. Dala si za cieľ integrovať malé pravicové demokratické strany na Slovensku – bývalú ODÚ, slovenskú časť ODS, ktorú reprezentoval napríklad Ludovít Kaník, a časť DS. Na spomenutom kongrese v Košiciach Ján Langoš vnímal situáciu na samostatnom Slovensku kriticky. Upozorňoval na nárast nacionalizmu, ekonomickú nestabilitu, rozmáhanie sa autoritárskych a klanových spôsobov riadenia, ako aj zastavenie privatizácie, poštátnenie televízie, rozkrádanie štátneho majetku, čistky v štátnej správe, útoky na kritické médiá, snahu mladých bývalých komunistov pod značkou iných strán dostať sa k moci najmä v HZDS, SDE a SNS. Langoš mal víziu vytvoriť silnú konzervatívnu stranu ako protiváhu spomenutej postkomunistickej garnitúre s orientáciou nielen na podnikateľov, ale najmä na širšie vrstvy reformne zameraných ľudí. Langoš navrhoval prekonať sektárstvo ministrán a lacný radikalizmus, apeloval stavať na tradícii Novembra '89 a zmien iniciovaných VPN a postaviť stranu na tradícii kontinentálneho konzervativizmu, aby sa vytvorila politická konkurencia „*socialistickým silám*“.²⁴⁰ O tri mesiace neskôr v polovici mája 1993 sformulovali štyria predstavitelia SKD, medzi nimi aj Ján Langoš, 11-bodové stanovisko, ktoré apelovalo na pokračovanie reforiem a malo nasmerovať Slovensko do Európskych spoločenstiev a NATO. Jednou z navrhovaných myšlienok, ktorú pravdepodobne formuloval Ján Langoš, bolo „*prijatie zákona o dobe bezprávia a neslobody 1948 – 1989 a o spočívaní premľacej doby niektorých zločinov spáchaných v tomto období*“.²⁴¹ SKD splynula so „slovenskou“ ODS a neskôr na jar 1994 i s DS, ktorá tak reprezentovala malý tábor konzervatívnych demokratov.

²⁴⁰ Prejav Jána Langoša na ustanovujúcom kongrese SKD. Osobný archív Niny Kurz, rod. Langošovej, 6. 2. 1993.

²⁴¹ Vyhlásenie predstaviteľov SKD zo 14. 5. 1993. Okrem Jána Langoša dokument signovali Emil Ehrenberger, František Šebej a Peter Tatár. Osobný archív Niny Kurz, rod. Langošovej.

Ján Langoš zameril svoje sily na pokračovanie svojej vízie vyrovnanosti sa s rezíduami režimu. Začal pripravovať založenie *Centra dokumentácie zločinov komunizmu*. Centrum si postavilo viacero cieľov, ako vytvorenie komplexného obrazu komunistického režimu, popisanie systému vzniku politických rozhodnutí a výkonných orgánov, ako aj sprístupnenie dokumentov ŠtB a ich právne hodnotenie. Jedným z cieľov bolo aj prijatie právnej normy o protiprávnosti komunistického režimu. Langoš plánoval, že centrum ukáže priamu zodpovednosť konkrétnych ľudí na zločineckej podstate režimu a na ich konkrétnej osobnej trestnej činnosti. Metodika práce centra mala smerovať k nájdeniu čo najpresnejšej spojitosti medzi najvyšším orgánom strany až po páchatela toho-ktorého trestného činu (príslušníka ŠtB, prokurátora...). Dokumenty o takejto trestnej činnosti, ako aj dôkazy o perzekúciách alebo násilnej smrti obetí pre rodinných príslušníkov by boli sprístupnené verejnosti. Prístup k takýmto dokumentom by bol legálny, zároveň s rešpektovaním princípu ochrany osobnosti, avšak páchatelia týchto trestných činov by boli zverejnení. Langoš v tom čase zdôrazňoval, že zo spoločnosti treba sňať ťarchu „kolektívnej viny“, ktorú na ňu rafinovane uvalili komunisti, keď perfidne začali tvrdiť, že „všetci sme boli vinní, lebo sme sa podieľali na udržiavaní režimu“. Komunistický režim sa tak podľa Langoša po roku 1989 vyhol individuálnemu dokazovaniu viny svojich členov, funkcionárov a podporovateľov, a teda i dôkazu o svojej zločinnosti páchanej na upevnenie moci. Podľa Langoša bola tak KSČ zločinecká organizácia, ktorá po sebe zanechala tisíce obetí a zničila európsku tradíciu. Vina za hoci len pasívne členstvo v komunistickej strane a jej zločiny je tak na svedomí tých, ktorí do nej vstúpili. Ambície *Centra dokumentácie zločinov komunizmu* sa však na čerstvo samostatnom Slovensku ukázali privysoké. Mečiarovský režim na Slovensku, nastolený po voľbách 1992, totiž tomuto procesu neprial, písomnosti a zväzky ŠtB malo pod kontrolou MV SR vo svojom archíve, respektíve ich využívala SIS. Tá za premiéra Mečiara vydávala napríklad aj lustračné osvedčenia, načo podľa Langoša nemala zákonné oprávnenie, lebo jej kompetencie boli iba v spravodajskej činnosti. SIS takto vydala aj negatívne lustračné osvedčenia, ktoré boli v rozpore s raz už vydanými pozitívnymi osvedčeniami FMV, ako napríklad viceguvernerovi Národnej banky Slovenska Mariánovi Tkáčovi alebo námestníkovi riaditeľa Slovenského rozhlasu Michalovi Berkovi.²⁴² Popritom sa lustračný zákon na Slovensku od roku 1993 neuplatňoval, niektorí verejní činitelia dokonca vyzývali na jeho nerešpektovanie, čo Langoš považoval za nebezpečný precedens ignorovania práva. Mečiarova garnitúra však zneužívala písomnosti ŠtB a nezákonne nimi manipulovala už od roku 1990. Tým najvypuklejším príkladom takéhoto zasahovania do dokumentov ŠtB je už spomenuté protizákonné vyvezenie viacerých zväzkov z archívu FMV v Trenčíne pracovníkmi MV a ich poskytnutie V. Mečiarovi z roku 1990. Zároveň z registračných protokolov XII. správy ZNB boli následne vytrhnuté stránky, na ktorých bol Vladimír Mečiar a iní

242 BĀN, A. Nejssem lovcem Eichmannů, říká Ján Langoš, s. 54.

evidovaní ako spolupracovníci ŠtB, pričom ale paradoxne blokačná karta z tzv. fondu Z – karta na meno Vladimír Mečiar sa zachovala v archíve FMV. Túto a iné karty po odchode ministra Sachera objavil Ján Langoš v agende ministra. V júli 1990 tak z iniciatívy ministra Langoša vykonali inventúru vo zväzkoch bývalej XII. správy ZNB (ŠtB pre Slovensko), v rámci ktorej sa zistilo, že chýbajú zväzky v kategórii „A(g) – agent“ napr. na Jána Budaja, Ivana Čarnogurského, Ladislava Košťu, Jaroslava Svěchtu, Jána Sokola, ako aj v kategórii „NO – nepriateľská osoba“ napríklad na Jána Budaja a na Jána Langoša. Takto zmizlo z XII. správy za vedenia expozitúry ÚOÚD v Bratislave 19 zväzkov.²⁴³ Takýto silný nevyriešený protiprávny problém sa stal precedensom, ktorý na ten čas zahatal praktický proces vyrovnávania sa s dedičstvom komunistického režimu. Po víťazstve HZDS na Slovensku v lete 1992 a po zániku ČSFR a neskôr od roku 1993 bolo prakticky nemožné legálne získať písomnosti ŠtB na ich zverejnenie a výskum, čo zamedzilo vzniku vyššie menovaného centra, resp. inej pamäťovej inštitúcie, ktorá by mohla a mala pracovať s týmito dokumentmi.

Na margo úvah o inštitucionalizovaní procesu vyrovnávania sa s komunizmom i fašizmom našich dejín Langoš apeloval na vyhnutie sa polovičatosti alebo hľadania neúprimných kompromisov. Ako príklad Langoš použil charakter právnych dôsledkov zásahu proti *Sviečkovej demonštrácii* z marca 1988. Povedal, že práca komisie SNR na prešetrenie tohto zásahu skončila predložením správy, čo ale nevedlo k pomenovaniu trestnoprávnej zodpovednosti tých, ktorí účastníkov *Sviečkovej manifestácie* brutálne bili a vyšetrovali. Odpustiť vinníkom iných, ako to na margo *Sviečkovej* urobili F. Mikloško s J. Čarnogurským, považoval v tom čase Langoš za nie celkom pravý prejav kresťanskej lásky. Langoš parafrázuje: „*Ak sa neozvem ja teraz, neozvú sa iní potom, keď budú perzekvovať mňa.*“ Dodal, že dejiny sú permanentná výstraha pred tým, čo by sa už nemalo opakovať. V dejinách, podľa Langoša, treba vidieť aj zlo. Ilustroval to istou dvojkoľajnosťou na jednej strane snáh niektorých poslancov NR SR predložiť návrh zákona o protikomunistickom odboji, na základe ktorého by sa hovorilo (len) o hrdinoch, ktorí sa vzopreli komunistickému režimu, a o jeho obetiach. Na druhej strane Langošovou snahou a jeho spriaznených bolo prijať zákonný mechanizmus, hovoriaci (aj) o protiprávnosti komunistického režimu, o jeho podstate a systéme, po ktorom zostali obeť, škody a kde za ne treba pomenovať osobnú zodpovednosť.²⁴⁴

Po vzniku SR bývalí ministri a poslanci FZ, SNR za VPN a ďalší založili združenie s názvom *Stála konferencia občianskeho inštitútu (SKOI)*, jeho predsedom sa stal Ján Langoš. SKOI sa venovala najmä neformálnym vzdelávacím podujatiam a prednáškam, jej desiatky lektorov po celom Slovensku prednášali verejnosti a študentom témy, ktoré boli pred rokom 1989 neznáme a tabuizované. Tiež súvisiace s politickou situáciou na Slovensku po voľbách 1992 alebo rozpade ZSSR a Juhoslávie. SKOI tiež

²⁴³ ŠIMULČÍK, J. (ed.). *Dokumenty doby 1990 – 2000*, s. 41.

²⁴⁴ BÁN, A. Nejem lovcem Eichmannů, říká Ján Langoš, s. 54.

analyzovala politickú situáciu a vydávala rôzne vyhlásenia k spôsobu vlády v čele s HZDS. Po ďalšom odvolaní premiéra Mečiara a páde jeho vlády sa Slovensko chystalo na predčasné voľby v roku 1994. V SKOI sa objavovali úvahy o nejakej forme politickej angažovanosti. Popri zatiaľ apolitickej SKOI existovala na Slovensku pomerne malá Demokratická strana (DS), ktorá mala podobný ideový charakter ako SKOI. V januári 1994 pri autonehode zahynuli predseda DS Anton Ďuriš a podpredseda Vladimír Čech.²⁴⁵ Novým predsedom DS sa stal Ivan Mikloš. Kongres Demokratickej strany 15. júla 1994 rozhodol, že DS ide do volieb sama, pričom jej preferencie boli nad parlamentným kvórum 6,2 %.²⁴⁶ KDĽK síce odmietlo ísť s DS do koalície, ponúklo jej ale miesta na svojej kandidátke, podobne ako SKOI-ke. Úvahy SKOI o účasti vo voľbách sa i preto vyvíjali k možnej spolupráci s programovo blízkym Kresťanskodemokratickým hnutím (KDĽK), ktoré sa istej spolupráci nebránilo, čo 27. júla 1994 vyústilo k uzavretiu dohody o spoločnej kandidátke medzi SKOI a KDĽK, na ktorej kandidáti SKOI mali vystupovať ako nezávislí (NEKA). SKOI išla do blížiacich sa volieb s heslom *Rýchla zmena je lepší život*. V polovici augusta 1994 malo KDĽK so SKOI preferencie 8,7 %.²⁴⁷ Toto predvolebné „manželstvo z rozumu i z názorovej blízkosti“ bolo prorocké a vyhlo sa riziku malých pravicových konzervatívnych strán nezískať kvórum. KDĽK totiž poukazovalo na to, že niektoré malé pravicové strany nedosahujú v predvolebných prieskumoch hranicu potrebných 5 % na vstup do SNR, a tak hrozí prepád ich hlasov. Spojenie SKOI s KDĽK tak bolo prirodzenou reakciou aj na takéto úvahy. Ján Langoš považoval toto rozhodnutie za výhodné, lebo kandidáti SKOI predstavovali kontinuitu transformácie od roku 1990 a boli názorovo kompaktní a poukázal nato, že zástupcovia SKOI vedia odhaliť zámery exkomunistov v HZDS a SDL. Na adresu DS Langoš vtedy otvorene povedal, že v SKOI po prípadnom volebnom úspechu by nedokázali presne odhadnúť správanie sa zástupcov DS v prípadnej koalícii, kým na pôde KDĽK ich program je naplniteľný. Aj samotné KDĽK bolo zárukou dobrej spolupráce, založenej na spoločných skúsenostiach z disentu i ponovembrovej minulosti, postavenej na výsledkoch, a nie deklaráciách.²⁴⁸ Návrh kandidátky KDĽK s nezávislými kandidátmi SKOI bol zo strany KDĽK ústretový a džentlmenový. Ukázal vtedajšiu štátnickosť vedenia KDĽK i jeho predsedu Jána Čarnogurského, s ktorým Jána Langoša spájala niekoľkoročná spolupráca na vydávaní samizdatu *Bratislavské listy* a aktivity v disente. Ján Langoš tak kandidoval vo veku 48 rokov vo Východoslovenskom kraji na 8. mieste kandidátky. V Bratislave bol člen SKOI František Šebeb na kandidátke ako nezávislý na poradovom č. 2, podobne v Západoslovenskom kraji ekonóm Anton Vavro na 6. mieste, Peter Zajac v Stredoslovenskom kraji. KDĽK grandsky ponúklo SKOI, že

245 PRÓNAY, Koloman. Pred desiatimi rokmi zahynul predseda a podpredseda DS. *Demokratické slovo*, roč. 11, 2004, č. 1, s. 1.

246 PEKŇÍK, M. Premeny slovenskej politiky, s. 244.

247 SKOI: Na spoločnej kandidátke – ale nezávislí. *Národná obroda*, roč. 5, 1994, č. 176, s. 2.

248 Ján Langoš, exminister vnútra, hovorca SKOI: Dôležité sú činy, nie deklarácie. *Domino Efekt*, roč. 3, 1994, č. 31, s. 3.

ak v druhom skrutíniu získa KDĽ jeden mandát navyše, dostane ho SKOI. KDĽ tak chcelo a mohlo vťahnuť SKOI do aktívnej politiky, keďže sa politicky neprofilovala, ale robila aktívnu formu občianskej politickej angažovanosti mimo straníckej štruktúry. 2. septembra 1994, na prvé výročie založenia SKOI, sa vo Svätom Jure stretla SKOI-ka už ako volebné hnutie. Ján Langoš vtedy povedal, že volebná snaha SKOI predstavuje pokus o návrat do aktívnej politiky a snahu ľudí v SKOI nadviazať na ich prácu vo VPN a ODÚ. Volebný program SKOI vychádzal z hesla o „*rýchlej zmene, vedúcej k lepšiemu životu*“. Piliermi programu SKOI bolo: obnovenie práva, demokracie a hospodárstva; odstraňovanie následkov komunistickej vlády, ako aj vládnutia za roky 1992 – 1994. Ján Langoš sa vyslovil, že programom sa zhodujú s KDĽ v znení Ústavy SR, otázkach privatizácie a slobody tlače. Jedným dychom zdôraznil, že program SKOI je podobný aj programu DS a obaja s prítomným Ivanom Miklošom sa vyjadrili, že po voľbách majú ochotu spolupracovať na zjednocovaní občianskej pravice.²⁴⁹

Rezonoval však naďalej nepríjemný pocit zo zatomizovaných malých pravicových strán. SKOI sa k tomu vyjadrila, že podporovala kooperáciu občianskej a kresťanskej pravice, čo verejnosť prirodzene akceptovala a čo sa odzrkadlilo i na prieskumoch a odozvách na spoločných mítingoch KDĽ so SKOI. Langoš bol realista a preukázal skromnosť, pretože preferencie kandidátov za SKOI neboli agentúrne ani namerané. V tom čase namerali KDĽ preferencie medzi 10,4 až 11,6 %, čo znamenalo nárast takmer 3 % počas 1,5 mesiaca. Je to možné pripisovať prezieravej kampani KDĽ, ale i účasti členov SKOI na jeho kandidátke. No v tom čase, len pár dní pred voľbami, mala DS preferencie vážne pod 5 %. Túto hranicu prekračovala len v Bratislave, aj to len o 0,4 %. Vo vzduchu visiacu prehru Miklošovej DS-ky symbolicky predznamenovalo malé faux pas denníka *Národná obroda*, ktorý omylom neuložil do posledného kampaňového čísla objednaný leták DS...

SKOI dala do éteru niekoľko predvolebných vyhlásení, najmä k niektorým návrhom, týkajúcich sa zákonodarstva. Ján Langoš ostro vystúpil proti návrhom na zrušenie ešte stále na Slovensku platného lustračného zákona, čo nazval pokusom o narušenie pilierov zvrchovaného demokratického štátu. Jeho zrušenie v SNR by podľa Langoša bolo potvrdením, že v štátnej správe pracujú vysokí úradníci – bývalí členovia KSČ a bývalí príslušníci ŠtB.²⁵⁰ To napokon bola do istej miery aj pravda. Proti zrušeniu lustračného zákona bola napríklad aj vtedajšia Slotova SNS, ktorá jeho ústami vyhlásila, že tak by sa v slovenskej armáde mohli reaktivovať bývalí komunistickí politrucci. V polovici septembra počas bežiacей volebnej kampane Ján Langoš a Ladislav Agnes Snopko, kandidujúci na listine KDĽ za SKOI, dostali počas jazdy pri Chminianskej Novej Vsi na východnom Slovensku na mokrej vozovke šmyk a vážne havarovali. Snopko spomína, že Langoš nejavil známky vedomia a z úst mu tiekla krv. On sám bol dolámaný.

249 GEMBICKÝ, Július. SKOI: Rýchla zmena je lepší život. *Národná obroda*, roč. 5, 1994, č. 203, s. 2. Autor bol účastníkom tohto stretnutia.

250 Udržať piliere demokracie. *Národná obroda*, roč. 5, 1994, č. 194, s. 2.

Zachránili ich okoloidúci hrobár a zdravotná sestra. Skončili so zlomeninami a pomliaždeninami v prešovskej nemocnici. Obaja odmietli nadštandardnú ponuku pomoci prezidenta M. Kováča i V. Havla. O pár dní ich úspešne operovali a v nemocnici museli zostať ležať aj počas volieb, prakticky pol roka až do prvých októbrových dní.²⁵¹

²⁵¹ J. Langoš a L. Snopko pred operáciou v Prešove. *Národná obroda*, roč. 5, 1994, č. 216, s. 2.

Voľby 1994 na Slovensku – „slovenská demokracia o barlách do Národnej rady“

Voľby do Národnej rady SR sa konali 30. septembra až 1. októbra 1994. Ján Langoš a Ladislav Snopko volili z nemocničného lôžka v prešovskej nemocnici. KDĽK získalo 10 % hlasov, čo mu vyneslo 17 mandátov. Jeden z nich pripadol Jánovi Langošovi, ktorý skončil na 8. mieste kandidátky KDĽK na východnom Slovensku. Po voľbách KDĽK totiž dodržalo slovo, zvolený kandidát KDĽK Alojz Rakús čestne ustúpil a mandát z druhého skrutínia získal J. Langoš.²⁵² Voľby vyhralo Mečiarovo HZDS a začalo rokovania o vytvorení vládnej koalície so Združením robotníkov Slovenska (ZRS) a SNS. František Mikloško, prvý predseda ponovembrovej SNR, sa na margo volieb vyjadril, že „Slovensko pravdepodobne ešte stále potrebuje nejakého spasiteľa“. KDĽK už s Langošom v poslaneckom klube v októbri 1994 vyhlásilo, že pre kampaň HZDS proti prezidentovi Kováčovi a kampaň proti Democratickej únii nevstúpi do vládnej koalície s HZDS a odmietlo akékoľvek prepojenie s novou vládou koalíciou. Mečiarov valec, ako to nazvali v SKOI, na niekoľko týždňov zastavený, sa rozbiehal znova. Riskujúca DS vo voľbách získala 3,42 %. Mladý začínajúci demokrat Ondrej Dostál situáciu pomenoval, že sa síce nepresadila ani SKOI, ani DS, čo však dáva priestor, aby sa občianska pravica už do ďalších volieb zaoberala „sama sebou“. Nemal úplne pravdu. Ján Langoš ako predseda SKOI sa predsa len presadil a jeho hlas bol v SNR následne počuť. Ustanovujúca schôdza SNR sa uskutočnila na druhý deň po Dušičkách. Ján Langoš do slovenského parlamentu po septembrovej autonehode prišiel v polovici decembra 1994 o barlách, načo odznela reakcia, že do parlamentu „o tých barlách vstupuje slovenská demokracia“. SKOI sa v tom čase vyjadrila, že Mečiarov kabinet je nekompetentný a koalícia HZDS, ZRS a SNS priniesie Slovensku nezvratné škody, ako aj zničí krehkú medzinárodnú reputáciu krajiny.²⁵³ Víťazné HZDS so svojimi malými koalíčnými partnermi pripravilo programové vyhlásenie vlády – tretej vlády V. Mečiara – až ku koncu roka 1994. V polovici januára 1995 ho SKOI nazvala skôr výhľadovou štúdiou, ktorá neponúka konkrétne postupy ďalších reforiem, a vyhlásila, že jej poslanec Langoš takéto vyhlásenie nepodporí, dôvodiac, že dokument nesie znaky socialistických

252 Výsledky parlamentných volieb 1994. *Národná obroda*, roč. 5, 1994, č. 227, s. 1.

253 Mečiarov kabinet je nekompetentný. *Národná obroda*, roč. 5, 1994, č. 292, s. 2.

projektov. Ako bývalý minister vnútra Langoš označil časť týkajúcu sa bezpečnosti za nedostatočnú a dodal: „*Toto vládne vyhlásenie znamená rozsiahlejší ústup od myšlienky rýchlej reformy z roku 1990.*“

Boľavým tieňom na rozbehu zápasu s postkomunistickými garnitúrami na Slovensku bola nečakaná smrť Marcela Strýka, disidenta z Košíc, jedného z lídrov Občianskeho fóra (OF) v Košiciach v novembri 1989 a neohrozeného kritika ŠtB a HZDS. Zomrel sklamaný z vývoja 6. decembra 1994 ako 39-ročný.²⁵⁴

Na výročie Novembra '89 a pred blížiacimi sa komunálnymi voľbami usporiadali KDĽ, DÚ, SKOI a DS v Bratislave míting, na ktorý do Parku kultúry a oddychu (PKO) prišlo vyše 4 000 ľudí. Na lídrov malých strán a hnutí narastal tlak, aby sa ich strany aj prakticky začali integrovať.²⁵⁵ Obe vedenia malých občiansko-demokratických subjektov – DS a SKOI situáciu vyhodnotili realisticky. Po neúspechu DS vo voľbách a dobrom signáli zvolenia Langoša do NR SR na základe „integrácie SKOI v KDĽ“ sa DS koncom januára 1995 ústami svojho podpredsedu Petra Osuského vyslovila za prípravu úzkej spolupráce občianskej pravice tak, že časť členstva SKOI prejde do DS. Zbližovanie týchto „ministrán“ sa výraznejšie prejavilo začiatkom februára 1995 na podujatí *Luhačovice Vlada Čecha*, bývalého zosnulého predsedu DS. SKOI dala najavo, že podniká kroky na spojenie s DS do občianskej pravicovej strany sloganom: „*pod overeným, i keď nepriebojným názvom „Demokratická strana“ s overenými, ale nepriebojnými osobnosťami SKOI*“. Vtedy sa objavili prvé otvorené úvahy, že zjednotenú DS a SKOI by viedol Ján Langoš, muž so skúsenosťami poslanca FZ, ministra federálnej vlády i súčasného poslanca NR SR.²⁵⁶

SKOI i klub KDĽ s Langošom v Národnej rade často reagovali na neprofesionálne kroky vládnej garnitúry i na početné útoky na opozíciu. Koncom januára vedenie SKOI označilo vedenie NR SR za nekompetentné a napríklad situáciu vo verejno-právnych médiách dokonca prirovnalo k tej spreď roka 1989. Takéto tvrdé vyjadrenia Langošovej SKOI vyvolávali snahy o zastrašovanie ich autorov. Ján Langoš neskôr spomenul epizódu, keď ho ešte ako poslanca, rekonvalescenta s barlamami raz pri odchode z NR SR oslovil neznámy vodič, či ho môže zviezť domov. Ján Langoš súhlasil, nasadol do neznámeho auta a po ceste si údajne od neznámeho vodiča vypočul síce diplomaticky, no vážne vyslovenú kritiku jeho slov a činov po zvolení za poslanca NR SR. Langoš spomínal, že zrazu sa ocitli pred jeho bytom a prekvapene si uvedomil, že onen neznámy ho doviezol „domov“ bez toho, aby mu povedal adresu.

V tomto období SKOI týždenne analyzovala politickú situáciu a usporadúvala brífingy pre novinárov, na ktorých prezentovala svoje tlačové vyhlásenia. V polovici februára 1995 sa napríklad SKOI tvrdo vyjadrila k zahraničnej politike vlády smerom k Rusku. SKOI upozorňovala na vtedajšiu politickú proruskú orientáciu Slovenska a vplyv

254 JAŠEK, Peter. Marcel Strýko pod dohľadom Štátnej bezpečnosti. *Paměť a dějiny*, roč. 8, 2015, č. 3, s. 71 – 81.

255 KOVAČIČ, Martin. Predvolebný míting KDĽ, DÚ, DS a SKOI. *Národná obroda*, roč. 5, 1994, č. 265, s. 2.

256 DS o zlučovani. *Národná obroda*, roč. 6, 1995, č. 18, s. 2.

ruského kapitálu napríklad používaním zastaraných ruských jadrových technológií.²⁵⁷ Po povestných 100 dňoch vlády sa v parlamente udomáčňovala prax, ktorú Ján Langoš prirovnal k situácii v SNR pred novembrom. Neskôr povedal, že rozhodnutia HZDS nesledujú ponovembrovú kontinuitu politickej a ekonomickej transformácie spoločnosti, legislatíva je účelová a smeruje k posilneniu autoritárskeho režimu, čoho príkladom je vymenovanie Ivana Lexu za šéfa tajnej služby SIS a podstatné navýšenie rozpočtu SIS. Útoky na opozičných poslancov sa stali súčasťou politického života, dokonca až tak, že generálny prokurátor Michal Vaľo požiadal mandátový a imunitný výbor NR o zbavenie imunity poslanca Jána Langoša v súvis s vyšetrovaním jeho autonehody pri Chminianskej Novej Vsi z polovice septembra 1994. Výbor túto žiadosť zamietol.²⁵⁸ Iným, pre tú dobu charakteristickým návrhom novely trestného zákona bola iniciatíva SNS, ktorá mala postihovať, ako to pomenovala SKOI, „vyjadrovanie názoru, a teda úmyslu trestného činu“. Išlo o istú formu náhubkového zákona, respektíve takého, ktorý KDĽH v NR nazvalo „normou pre udavačov a možných agentov – provokatérov“, inštitúty také známe z činnosti ŠtB, voči ktorým Ján Langoš bojoval. Začiatkom marca 1995 pripravilo KDĽH návrh zákona o protikomunistickom odboji. Obete i bojovníci proti komunizmu stále nepožívali primeranú úctu v spoločnosti a nepriamo to bola reakcia na to, že do vysokých politických pozícií sa vracali bývalé kádre strany, ale i dôsledok neuplatňovania lustračného zákona na Slovensku, pochádzajúceho z dielne vtedy už poslanca NR Jána Langoša. Za vtedajšej politickej situácie však zákon nemal šancu na úspech. Situácia nepriamo korelovala s vývojom v ČR, keď bývalý federálny minister vnútra Sacher pripustil existenciu tzv. fondu Z na ním riadenom FMV, ktorý podľa neho obsahoval mená 3 700 agentov ŠtB, a po svojom nástupe na FMV ho nepriamo zdedil aj Ján Langoš. Exminister Sacher sa vyjadril, že takýto vysoký počet takzvaných „zväzkov chránených osôb“, tvorený podľa neho už od roku 1973, bol daný do režimu „zneprístupnenia“. Inými slovami, fond sa tvoril v období utužujúcej sa normalizácie a po roku 1989 boli karty zablokované preto, lebo sa v nich nachádzali informácie o opozičných aktivitách ľudí, ktorí sa po novembri 1989 ocitli v ústavných a iných vyšších funkciách. Ján Langoš charakterizoval tento fond ako tzv. „blokačný“, čo znamenalo, že ak niektorý príslušník ŠtB chcel pracovať so zväzkom osoby, ktorej zväzok bol v tomto fonde, alebo priamo s touto osobou, potreboval na to súhlas ministra vnútra.²⁵⁹ V tomto čase v marci 1995 totiž v českom parlamente Langošov vtedajší námestník a budúci minister vnútra ČR Jan Ruml predkladal vládny návrh zákona o sprístupnení zväzkov ŠtB občanom ČR. V máji 1995 Ján Langoš tvrdo kritizoval pretrvávajúcu previazanosť V. Mečiara na niekdajšieho šéfa expozitúry ÚOÚD z roku 1990 a vtedajšieho šéfa kontrarozvedky SIS Jaroslava Svěchtu, zodpovedného za vykradnutie archívu

257 SKOI: Na Mochovce iný kapitál. *Národná obroda*, roč. 6, 1995, č. 41, s. 2.

258 SKOI: Rozhodnutia vlády sú účelové. *Národná obroda*, roč. 6, 1995, č. 91, s. 2.

259 Tajomný „fond Z“: škandál alebo odvádzanie pozornosti. *Národná obroda*, roč. 6, 1995, č. 99, s. 1 a 6. Pozri tiež: GÁLIS, Tomáš. Kolektívna pamäť existuje, ale dá sa aj vymazať. Dostupné na www.hnonline.sk, 14.5.2004.

XII. správy FMV v Trenčíne a poskytnutie ukradnutých zväzkov práve V. Mečiarovi. Langoš doslovne povedal: „Jaroslav Svěchota bol volaný na zodpovednosť, ale unikal pod ochranu predsedu vlády Mečiara, takže nebolo možné dokázať, že J. Svěchota je zodpovedný za zmiznutie (zväzkov) z archívu FMV v Trenčíne, medzi ktorými bol aj zväzok na V. Mečiara“. Podľa Langoša by človek zviazaný s takouto minulosťou, človek, ktorému chýbajú morálne kvality, nestrannosť a profesionalita, nemal byť na čele kontrarozviedky štátu ako SR.²⁶⁰ Kritiku a návrhy opozície Mečiarova garnitúra ignorovala. V máji 1995 na výročie Štefánikovej smrti predložil Ján Langoš ako poslanec NR SR návrh zákona o zásluhách M. R. Štefánika a navrhoval, aby do prezidentskej štandardy bolo zakomponované Štefánikovo heslo „Veriť, milovať, pracovať“. Navrhoval, aby sa Štefánikova busta, pri príležitosti prijatia spomenutého zákona preniesla z FZ do NR SR, čo však vládna koalícia neprijala.

Ján Langoš zároveň v mimoparlamentnom diani vyzýval na väčšiu spoluprácu opozície s malými pravicovými stranami a hnutiami pre budúci čas, keď vláda stratí väčšinu. V tomto duchu sa v polovici mája 1995 konal mimoriadny kongres DS, ktorý prijal zmenu stanov v tom zmysle, že umožňovali vstup členov SKOI do DS. Jej nový predseda Peter Osuský to nazval možnosťou niektorých členov SKOI ako občianskeho združenia angažovať sa v politike. DS deklarovala potrebu spolupráce demokratických strán, a tak chcela prispieť k prekonaniu roztrieštenosti demokratickej opozície v tom čase, ako aj spolupracovať s programovo blízkymi maďarskými stranami.²⁶¹ Preferencie DS sa tak postupne v lete 1995, pričinením i fúziou so SKOI, prehupli cez parlamentné kvórum na 5,4 %. Predseda DS Peter Osuský sa vyjadril, že nadpäťpercentné preferencie môžu signalizovať podporu vízie občianskej pravice a občianskej spoločnosti. Novembrový tribún VPN a poslanec za DÚ Ján Budaj sa o opozícii vyjadril, že v takejto situácii musí prekonať osobné averzie. Predstava to bola smelá, ale nie nereálna. Vízia Jána Langoša a Petra Osuského v tomto období bola, aby sa DS počas nasledujúcich troch rokov vyprofilovala tak, aby bola platnou a úspešnou stranou vo voľbách v roku 1998. Langoš tak inými slovami hovoril, že treba nechať koalíciu na čele s Mečiarovým HZDS vládnuť dlhodobejšie v rámci jej mandátu, aby ukázala, čo zamýšľa, a aby občania videli skutočné výsledky takejto koalície. Langoš strašenie o politickom puči opozície nazval „osvedčenými bolševickými metódami“, ako odpútať pozornosť na vymyslené zástupné problémy.²⁶² V lete 1995 SKOI tvrdo kritizovala útok skínov v Žiari nad Hronom na Rómov, po ktorom zomrel jeden z nich Mário Goral. Nazvala to pokusom o vraždu a prejavom nacionalizmu a rasizmu, ktorým vláda V. Mečiara nevenovala dostatočnú pozornosť. Ján Langoš vyzval premiéra Mečiara i predsedu parlamentu

260 SUJOVÁ, Zita: Podľa J. Langoša je J. Svěchota viazaný na osobu premiéra. *Národná obroda*, roč. 6, 1995, č. 109, s. 2.

261 Kongres DS prijal nové stanovky a odsúdil útoky na prezidenta. *Národná obroda*, roč. 6, 1995, č. 111, s. 2

262 BAČA, Ivan. Pripravíme III. vlnu kupónovej privatizácie. *Smer dnes*, 8. 8. 1995, s. 16, 1. Zbierka novinových článkov Niny Kurz, rod. Langošovej.

Ivana Gašparoviča, aby sa jasne distancovali od prejavov fašizmu. Spunnosť vlády Mečiarovej koalície sa stupňovala, čo v septembri 1995 vyvolalo bezmála 15-tisícovú demonštráciu na Námestí SNP v Bratislave, kde zazneli heslá ako napríklad „*preč s ŠtB a fašizmom*“. Ján Langoš na margo toho z tribúny povedal: „*SIS si nemôže dovoliť to, čo ŠtB.*“²⁶³ Kriminalizácia politickej scény sa stupňovala, čoho dôsledkom bolo fyzické napadnutie poslanca KDĽH a bývalého disidenta Františka Mikloška v októbri 1995 pred jeho bytom v Bratislave. Mikloško to komentoval ako politický útok, keďže ako povedal, „*nejdem v žiadnom biznise*“. V tom čase píše Ján Langoš otvorený list všetkým zástupcom v regionálnych zastupiteľstvách, ktorí vzišli z demokratických strán, aby ho podpísali. Napísal v ňom: „*Praktiky, ktoré sa v súčasnosti vyskytujú v štátnej správe – čistky, politické zasahovanie do rýdzo odbornej problematiky, provládne podpisové akcie, cenzúra vo verejnoprávných médiách či potláčanie iných názorov, znamenajú návrat pred november 1989 a izoláciu krajiny od modernej, civilizovanej a demokratickej Európy.*“ Langoš vyzval regionálnych poslancov, aby „*využili svoje postavenie ako volení zástupcovia občanov a bránili takémuto procesu*“. 18. novembra 1995 sa vo Zvolene konal kongres DS, na ktorom sa formálne zavšil vstup SKOI do DS. Ján Langoš bol zvolený za jej nového predsedu. Získal 167 z počtu 213 platných hlasov delegátov. Prvým podpredsedom DS sa všetkými hlasmi delegátov stal dovtedajší predseda DS Peter Osuský. Takáto DS predstavovala okrem zintegrovania derivátu VPN a obnovenej „*kvetkovskej*“ DS aj nádejnú spoločnú stranu občiansko-politicky orientovaných a angažujúcich sa kresťanov viacerých denominácií, teda i katolíkov, akým bol i Ján Langoš. Vstupom Jána Langoša do DS sa tá formálne i fakticky vrátila na pôdu NR ako takpovediac jediná strana konzervatívnej občianskej pravice. Kongres DS charakterizoval DS ako konzervatívnu nekonfesionálnu stranu, hlásiacu sa k liberálnym hodnotám demokratického právneho štátu a slobodnej trhovej ekonomike. Ján Langoš v jednom zo svojich prvých vstúpení ako predseda DS sám seba predstavil ako človeka, ktorého rodina v 50. rokoch bola na okraji spoločnosti, no nechcela sa dať zlomiť komunistickým režimom. Pokračoval, že vývoj v Československu po auguste 1968 vnímal ako život v okupovanej krajine, čo ho ponížovalo. November 1989 nazval dobou, „*keď som neodmietol zbraň*“, čím myslel prijatie funkcie federálneho ministra vnútra. Rozšírenú DS odvážne pomenoval ako jedinú, ktorá podporuje vznik a rozvoj občianskej spoločnosti a ktorá má zodpovednosť za udržanie demokracie na Slovensku. Langoš pomenoval aj istú kontinuitu tohto kroku z obdobia VPN, keď hnutie už v januári 1990 prizvalo na spoluprácu obnovenú DS. Ďalej odvážne skritizoval koncept nejakej „*múdrej*“ vlády, od ktorej by boli občania akoby poddanský závislí. Preto začal viac hovoriť o vízii vytvorenia bloku demokratických strán do najbližších parlamentných volieb, ktorý by prevzal zodpovednosť za štátnu moc. Langoš sa vyjadril aj k domnej dileme konzervatívnej DS o „*prihlásenie sa k liberálnym hodnotám*“. Táto formulácia sa podľa neho vzťahuje

263 SUJOVÁ, Zita: Na mítingu odznelo: Dosť bolo Mečiara! *Národná obroda*, roč. 6, 1995, č. 225, s. 2.

na programové tézy DS o trhovej ekonomike a k takej úlohe štátu, ktorý by nezasahoval do všetkých záležitostí občanov, čo sa zrkadlí v úcte k ľudskej individualite. Svoje zhodnotenie programu DS, vtedy už rozšírenej o SKOI, zhrnul slovami, že v NR bude reprezentovať spojenectvo KDĽ a DS. Boli to ambiciózne ciele, korelujúce s čarou momentu práve zvoleného šéfa tesne nadpäťpercentnej politickej strany. Zároveň i menšie maďarské strany či DÚ mali veľmi podobné ciele.

Tieto hodnoty a tézy sa snažilo KDĽ i s novým predsedom DS presadzovať aj na parlamentnej pôde, no bezúspešne. Tak skončila aj iniciatíva KDĽ, za ktoré jeho poslanec, bývalý disident František Javorský predložil koncom novembra 1995 spomenu-tý návrh zákona o protikomunistickom odboji. Poslanec F. Javorský povedal: „*Zákon ponúka morálne zadosťučinenie odporcom komunizmu a odmietnutie komunistickej ideológie, ako aj nepremlčateľnosť vrážd účastníkov protikomunistického odboja.*“ Návrh zákona však, naopak, zožal kritiku poslancov HZDS, SĽS i SDSS a nebol prijatý. Vládnuce HZDS ignorovalo takéto návrhy opozície a prevzatím tejto idey chcelo prijať vlastný návrh zákona, kritizujúceho bývalý režim. A tak koncom marca 1996 sa podarilo presadiť *Zákon o nemorálnosti a protiprávnosti komunistického systému*, ktorý predložili poslanci HZDS. Mal však menšiu razantnosť ako ten z dielne KDĽ. Zákon mal viac-menej aklamačný charakter – odsúdil politický systém a komunistický režim v Československu medzi 25. februárom 1948 až 17. novembrom 1989, vyjadril úctu obetiam tohto režimu a kritizoval KSČ zato, že dopustila páchanie zločinov a porušovanie ľudských práv na obyvateľstve. Ján Langoš nebol v NR pri jeho prijatí. Proti prijatiu zákona boli napríklad mladí politici z SĽS Robert Fico alebo Milan Ftáčnik či sociálny demokrat Jaroslav Volf. Signalizovalo to u nich neochotu sa úprimne vyrovnáť s temnou minulosťou ŠtB a likvidačného režimu KSČ. Po únose syna prezidenta Kováča sa Langoš jasne vyjadroval na adresu SIS, vedenej Ivanom Lexom. Hovoril, že SIS už nie je tajnou službou v pravom slova zmysle, je dekonšpirovaná, vedie súdne spory s novinármi a kritikmi vlády V. Mečiara a je zneužívaná vládou garnitúrou. Langoš nazval SIS „*politickou políciou, obdobia ŠtB*“, ktorá porušuje zákony a zastrašuje občanov a sudcov. Langoš dodal, že po roku 1992 štátne štruktúry znova ovládli bývalí komunisti, ktorí svojimi rôznymi návrhmi na rokovania „*chystajú na opozíciu pascu*“ domnelej spolupráce. Langoš to odmietol ako model niekdajšieho Národného frontu z roku 1945, ktorý znemožnil obnovenie fungovania parlamentnej demokracie. Riešenie videl v demisii vlády pre neschopnosť a neochotu robiť demokratické kroky.

V roku 1996 sa dal Ján Langoš ostriať. Narážok na jeho imidž už bolo asi dosť, keď i on sám povedal, že nechce svojím výzorom vzbudzovať u ľudí pohoršenie. „*Porážka vo voľbách v roku 1992 bola pre mňa veľkou a dobrou skúsenosťou,*“ dodal v paralele s trpkou príchuťou rezíduí starého režimu.²⁶⁴ S pretrvávajúcou krízou demokratickej

²⁶⁴ PANKOVČÍNOVÁ, Jana – HRABKO, Juraj. Pasca na opozíciu. *Sme/Smena*, 12.8.1996. Zbierka novinových článkov Niny Kurz, rod. Langošovej.

politiky silneli snahy o istú hlbšiu koaličnú spoluprácu menších opozičných strán, akou bola i Langošova DS, čoho čiastočným úspechom, predznamenujúcim budúcu potrebu dostatočného vyváženia hegemonického HZDS, bol v roku 1996 vznik tzv. *Modrej koalície*, zloženej z KDĽ, Demokratickej únie a DS. K nej sa neskôr pridružili dve ešte menšie strany Strana zelených na Slovensku (SZS) a Sociálnodemokratická strana Slovenska (SDSS), takže tomuto zoskupeniu „prischol“ celkom výstižný titul „dúhová koalícia“.²⁶⁵ Vzbura malých „odprava až doľava“ mohla kvasiť.

Problematiku vyrovnávania sa s komunistickým režimom sa snažili v marci 1996 poslanci NR SR Ján Langoš, Ivan Šimko a Ladislav Pittner riešiť návrhom zákona o sprístupnení zväzkov bývalej ŠtB, ktorý koncom roka NR SR neprijala.²⁶⁶ Dovtedajšie nekompromisné kroky Jána Langoša voči bývalým príslušníkom ŠtB vyvolali odvetné kroky. Bývalý riaditeľ expozitúry ÚOÚD v Bratislave a námestník riaditeľa SIS Jaroslav Svěchota žaloval v septembri 1997 Jána Langoša ako poslanca NR SR o ochranu osobnosti na Okresnom súde v Malackách zato, že Langoš sa v auguste 1997 v rozhovore pre ČSTK a v denníkoch *Mladá fronta* dnes a *Smena* vyjadril, že Svěchota bol exponentom komunistického režimu, udržiaval styky s ruskými politikmi, zneužil svoju funkciu riaditeľa bratislavskej expozitúry ÚOÚD, a teda i dostupnosť údajov z dokumentov ŠtB na neoprávnené lustrácie a na vytrhnutie strán z registračných protokolov bývalej ŠtB.²⁶⁷ Svěchota v žalobe tvrdil, že prišlo k snahe o poškodenie jeho mena, občianskej cti a dôstojnosti s cieľom jeho diskreditácie vo verejnosti aj medzi príslušníkmi SIS a v konečnej fáze o destabilizáciu SIS ako dôležitej štátnej inštitúcie. Obvinil Langoša, že na šírenie „*týchto klamstiev*“ zneužil postavenie poslanca NR SR a predsedu DS. V tomto spore v máji 1998 zastupoval J. Langoša advokát Ernest Valko. Je pritom zaujímavým paradoxom, že Svěchotovu rehabilitáciu v roku 1990 podpísal vtedajší federálny minister Langoš. Takisto on neskôr vymenoval vyšetrovaciu skupinu na preverenie zneužitia právomocí práve J. Svěchotom v čase jeho vedenia bratislavskej expozitúry ÚOÚD. V auguste 1990 totiž námestník FMV Jan Ruml postavil J. Svěchotu mimo služobný pomer a nariadil proti nemu disciplinárne konanie pre zneužitie právomocí verejného činiteľa pre poškodenie evidencií ŠtB, ktoré boli v správe FMV. No v ten istý deň ho slovenský premiér Mečiar menoval námestníkom MV SR, a to napriek nesúhlasu vtedajšieho ministra vnútra Antona Andráša (KDĽ).

S odstupom času jeden z lídrov Nežnej revolúcie Martin Bútora nazval Jána Langoša „revolučnou tvárou“, ktorá sa i naďalej po novembri 1989 venovala mravčej politickej

265 KRNO, Svetozár – SLOBODNÍKOVÁ, Marcela. Politické strany a hnutia na Slovensku. In PEKNÍK, M. a kol. *Pohľady na slovenskú politiku po roku 1989. II. časť*, s. 87.

266 AÚPN, Osobný fond Jána Langoša, Dodatok z 24. 10. 2006, šk. 1.

267 Jaroslav Svěchota – od roku 1961 do začiatku 70. rokov min. st. bol pracovník MV ČSSR, v januári 1990 bol menovaný za náčelníka XII. správy ZNB, po jej zrušení vo februári 1990 bol na FMV reaktivovaný a menovaný za šéfa expozitúry novo zriadenej ÚOÚD v Bratislave. Od roku 1995 počas vlády premiéra V. Mečiara viedol kontrarozvedku SIS. Podľa niektorých zdrojov komunikoval v 90. rokoch s mafiánskymi gangmi, ktoré sa vzájomne likvidovali.

práci a ktorá v NR SR v rokoch 1994 – 1998 ako jediná reprezentovala niekdajšiu VPN, respektíve jej derivát v podobe SKOI na pôde NR, ovládnutej „*násilníckou väčšinou*“. Langošov mandát za KDH ono samo nazvalo „*parlamentný majáček občianskej pravice*“.²⁶⁸ Bol to sympatický postoj, hoci počas Langošovho „hostovania“ v poslaneckom klube KDH pretrvávalo mierne napätie medzi dvomi Jánmi – Langošom a Čarnogurským. Rozlične nazerali na charakter a rolu meniaceho sa Ruska a jeho politiky, ktorá vykazovala možnú spravodajskú infiltráciu KGB, a na jeho nejasné mocenské správanie ako jadrovej veľmoci bez vžitého demokratického systému. Langoš v tom vychádzal zo svojej dlhoročnej antibolševickej mentality a inklinácie k západnému kresťanstvu, vyjadrujúc „*obavy z imperiálnych prejavov Ruska ako moci, s ktorou máme tie najhoršie skúsenosti*“. Zatiaľ čo Čarnogurský vychádzal z tradície onoho Kollárovho „*dubiska, jeňž odoláva zhoubným časům*“, čiastočne panslovanského, čiastočne kresťanského východného, čiastočne obávajúceho sa liberalizovaného latinského Západu. Obom, ako zdôraznil Langoš, šlo o uchovanie nezávislosti Slovenska, a pridal, že svojimi pohľadmi sa navzájom dopĺňali.²⁶⁹

²⁶⁸ BŮTORA, M. *Odklňanie*, s. 225.

²⁶⁹ PAULOVSKÁ, Jana. Ruská hrozba je vážnejšia. *Korzo*, roč. 3, 1996, č. 17, s. 12, 13.

Predseda DS v perejach Slovenskej demokratickej koalície (SDK)

3. júla 1997 v Bratislave v Zichyho paláci podpísalo päť opozičných strán KDH, DÚ, DS, SDSS a SZS dohodu o volebnej koalícii týchto strán. Za DS ju podpísal jej predseda Ján Langoš. O niekoľko dní sa ich lídri dohodli na jej názve Slovenská demokratická koalícia (SDK).²⁷⁰ Ohľadne DS sa tak vyriešila jedna z dlhodobých otázok, ktoré si DS a jej predseda Ján Langoš kladol od roku 1995, či: „*DS nájde svoju politickú tvár a získa viac než 5 % potenciálnych voličov.*“ Zdalo sa, že v tomto DS neuspela, a tak nadišiel čas nájsť odpoveď v riešení vytvorenia koalície.²⁷¹ Po prijatí novely volebného zákona pod taktovkou Mečiarovho HZDS v NR SR, ktorá sťažila kandidatúru koalícií, sa SDK rozhodla premeniť na stranu s identickým názvom Slovenská demokratická koalícia (SDK), na čo vyzbierali koncom mája 1998 potrebných 10 000 podpisov. V júni 1998 začalo SDK riadiť jej predsedníctvo, ktorého členom, teraz už ako dočasne bývalý predseda DS, bol i Ján Langoš. Koncom júna sa preferencie HZDS a SDK ustalovali nad hranicou 20 %. Blížiacie sa parlamentné voľby sa mali konať 25. a 26. septembra 1998. Na schválenej kandidátke SDK bol Ján Langoš na 5. mieste a kandidoval v Košickom kraji.²⁷² Intenzívna volebná kampaň SDK prebiehala po celom Slovensku. Ján Langoš sa zúčastňoval najmä mítingov s voličmi v rôznych, často odľahlých obciach, ako napríklad v hraničnej obci Ublá, kde odpovedal na otázky miestnych, prednesené v írečitej rusínčine. S Jánom Budajom kampaňoval na autovýstave v Lučenci, vystúpil v regionálnom rádiu v Žiline, bol pri posviacke nového kostola v Jablonovom pri Bytči, na Kláštorisku v Slovenskom raji na akcii mládeže *Strom života* alebo na púti na hore *Zvir* pri Litmanovej či na levočskej púti spolu s Mikulášom Dzurindom, kde ich spontánne víтали tisíce pútnikov.²⁷³ Zaujímavým bol aj *Volebný vlak SDK*, ktorý pod

270 PALKO, V. st. *Boj o moc a tajná služba*, s. 218.

271 ŽITNÝ, Milan. Nechceme opakovať chyby. *Týden*, roč. 3, 1996, č. 1, s. 34. Zbierka novinových článkov Niny Kurz, rod. Langošovej.

272 Ďalšími kandidátmi z bývalej DS boli Peter Osuský, František Šebej, Peter Zajac, Peter Tatár – všetci menovaní z Bratislavy, ďalej Jozef Kužma z Prešova, Ján Hrubala z Banskej Bystrice a Alexander Slafkovský z Liptovského Mikuláša.

273 DUBOVSKÝ, Patrik. Smrť kovboja alebo Langošova cesta. *Pamät národa*, roč. 2, 2006, č. 2, s. 16 – 18. Autor knihy sprevádzal J. Langoša počas tejto kampane po Slovensku ako tajomník Krajskej rady DS Bratislavského kraja.

heslom kampane SDK „Slovenská demokratická koalícia – skutočná šanca na zmenu“ navštívil v dňoch 18. a 19. augusta 1998 od Košíc po Bratislavu dvadsaťdva miest, pričom mítingy sa konali na železničných staniciach. Skutočnosť, že SDK vystupovala ako strana, ju však preferenčne oslabovala. Zdalo sa, že nesystémové zmeny vo volebnom zákone môžu pomôcť víťazstvu HZDS a jeho pokračovaniu vo vládnutí. Otázka lídra SDK, ktorý mal suplovať kolektívnu hlavu predsedov materských strán, nebola riešená úplne šťastne. Líder nevzišiel z politickej internej súťaže SDK ako koalície, ale ako „nevesta z rozumu“ sa ním stal hovorca SDK Mikuláš Dzurinda. SDK ako stranu tak teoreticky ťažkopádne riadilo 12-členné predsedníctvo, jeho členom bol aj Ján Langoš, no vytvorilo sa v ňom minimálne 5-členné jadro, ktoré v politickej práci SDK postupne presadzovalo odklon od štvorkoaličného modelu jej rozhodovania.²⁷⁴ Zdalo sa, že SDK ako vynútená monostrana zastane „ante portas“ politickej zmeny na Slovensku. No najmä tretí sektor svojou mobilizáciou voličov najmä pod heslom „*dost' bolo HZDS*“ nahradil mnohokrát krčovitú prácu a kampaň SDK a iných prodemokratických strán pred voľbami.

Parlamentné voľby sa konali 25. a 26. septembra 1998. Volebná účasť bola 84 %. Zvíťazilo Mečiarovo HZDS s 27 % hlasov, ale prakticky s nulovým koaličným potenciálom. SDK zaostala o necelých 0,7 % a získala 26,33 % hlasov. SDK s volebným lídrom Jánom Langošom vyhrala v Košickom kraji s 26,9 %. V NR SR tak malo prislúchať SDK 42 kresiel, o 1 menej ako HZDS. O deň skôr sa konalo neformálne stretnutie predstaviteľov štyroch subjektov, a síce SDK, SOP, SDL a SMK, na ktorom SDK zastupovali Mikuláš Dzurinda, Eduard Kukan a Ján Langoš. Ten sa mal striedať s ďalšími dvomi členmi z koalície. Ján Langoš spolu s Vladimírom Palkom st. a Milanom Hortom sa pokúsili hlasovaním presadiť, aby v delegácii SDK bol účastný aj predseda KDH J. Černogurský, avšak návrh neprešiel.²⁷⁵ Potenciálna koalícia SDK, SMK, SOP, SDL by v NR SR mala 93 kresiel, čo znamenalo vládnú i ústavnú väčšinu. Vytvorením vlády bolo síce poverené HZDS, ale neuspelo. Na rade bolo malé „4S“ s potenciálom na veľké „4S“. Ján Langoš sa vyjadril, že koalícia SDK, SDL, SOP a SMK je a bola jasná už z obdobia pred volieb a dodal: „*Neviem si predstaviť, žeby SDL nevstúpila do vládnej koalície pod zámenkou nejakého problému s SDK, pretože spory v SDK vylučujem.*“ V tomto ovzduší sa stretla Republiková rada DS v Banskej Bystrici, ktorá deklarovala spoluprácu s platformou DS v SDK. Na rokovaní sa ako „hostia“ zúčastnili už poslanec za SDK Ján Langoš a ďalší s hlasom poradným, samozrejme bez hlasovacieho práva. Rokovanie rady DS sa vyslovilo za vrátenie pravého zmyslu SDK ako koalície rovnocenných strán. Idea, po ktorej volala rada DS, bola reálna, vygenerovala by však vládu ôsmich, či vlastne i desiatich malých strán, čo by enormne sťažilo kreovanie novej vládnej garnitúry a spôsob i rýchlosť rozhodovania. Langošova viera, že: „*spory v SDK vylučuje*“, bola stmelujúcim

²⁷⁴ PALKO, V. st. *Boj o moc a tajná služba*, s. 243.

²⁷⁵ PALKO, V. st. *Boj o moc a tajná služba*, s. 226.

gestom víťazstva vzbury desiatich malých Dávidov. Goliáš sa zrútil do prachu, no po jeho opadnutí sa za ním vynorila ubolená krajina, ktorej ľudia ako Ivan Lexa, Jaroslav Svěchota, Ján Slota spolu s Vladimírom Mečiarom a množstvom jeho nasledovateľov vtisli tvár postkomunistickej provincie.²⁷⁶ 30. októbra 1998 vznikla nová vláda SR koalície SDK (súručenstva konzervatívnej DS, kresťansko-traditionalistického KDH, liberálnej DÚ, postsocialistickej SDSS a Strany zelených), postkomunistickej SDL, SOP v čele s exkomunistom R. Šusterom a maďarskej národnostnej strany SMK, ktorá, podobne ako SDK vznikla tiež ako vynútená koalícia zlúčením Maďarskej občianskej strany (MOS), Maďarského kresťanskodemokratického hnutia (MKDH) a hnutia Spolužitie. Bolo tu však riziko, aby sa z týchto malých Dávidov nestal akýsi slovenský Sifyfos. Najmä pre množstvo úloh na prinavrátení ambícií Slovenska stať sa súčasťou kultúrnej postkomunistickej Európy, ako aj pre viaceré politické nášlapné míny, ktoré mečiarizmus zanechal na politickom poli. Na ustanovujúcom rokovaní novozvolenej NR SR sa potvrdila myšlienka Jána Langoša ešte z čias VPN, že Slovensko sa nepohne ďalej k demokratizácii, ak sa nevyrovná s „eštebáckymi“ metódami, personálnymi rezíduami ŠtB a jej neblahým dedičstvom. To totiž prežívalo i vďaka neuplatňovaniu „Langošovho“ lustračného zákona na Slovensku, respektíve mentálne v niektorých slovenských postkomunistických stranách. Ján Langoš pamätného roka 1998 na margo striedania garnitúr povedal: *„Teraz sme na dlhej ceste k vytriedeniu – kto je kto – a musíme vydržať. Jedine na osobnej zodpovednosti môžeme postaviť postkomunistický systém.“* Súc znova vo verejnej službe povedal: *„Nemám rád rečnenie k davu, jednoduché heslá ľahko manipulujú. Mám rád debaty, keď cítim človeka, ktorý priamo vníma, a ja presne viem, čo hovorí.“*²⁷⁷

Začiatkom januára 1999 vrcholili diskusie vo vnútri SDK i v jej materských stranách o ďalšom politickom usporiadaní vzťahov medzi nimi o existencii či budúcnosti SDK ako strany alebo koalície pôvodných strán. Predseda SDK Mikuláš Dzurinda prišiel s návrhom o SDK ako politickej únii, s čím nesúhlasilo KDH a Langošova DS. Ján Langoš sa vyjadril, že DS a KDH si chcú udržať svoju identitu a budú presadzovať návrat ku päťkoalícii. V polovici januára 1999 Langoš rozširuje svoje vyjadrenia o SDK a hovorí, že SDK ako strana sa vyprázdňuje a podľa neho by päťkoalícia bola najlepším modelom podpory vládnej moci. *„Koalícia existuje,“* dôvodil Langoš. Bleskový prieskum k otázke SDK ukázal, že samostatná DS by v hypotetických voľbách získala 5,7 %.²⁷⁸ Následný kongres DS zo začiatku februára 1999 schválil ako pre prvú stranu SDK dvojité členstvo pred členov DS a prijal výnimku zo Stanov DS, v ktorých dovtedy bolo napísané: *„... nebyť členom inej politickej strany a/alebo hnutia...“* Dvadsaťjeden členov parlamentnej

²⁷⁶ Mečiarovo HZDS sa znova vrátilo do vládnej koalície o osem rokov vo vláde so Smerom a SNS.

²⁷⁷ BAKEROVÁ, D. Ján Langoš. Kormidelník na dlhouhú tratě, s. 32. Zbierka novinových článkov Niny Kurz, rod. Langošovej.

²⁷⁸ Aj DS za dvojité členstvo. *Národná obroda*, roč. 10, 1999, č. 7, s. 2. Tiež: DS o zmene stanov. *Národná obroda*, roč. 10, 1999, č. 17, s. 2.

platformy SDK-DS sa vrátilo späť do DS a umožnilo sa im uchádzať o funkcie v strane, čím sa vytvorila pevnejšia väzba medzi DS a SDK-DS. Za tento model sa vyjadrilo 90 % delegátov. Ján Langoš na margo toho povedal, že postup DS by mal byť výzvou pre ďalšie politické subjekty v SDK tak, aby materské strany v SDK uzavreli „*pakt stability*“. „*Slovensko potrebuje stabilitu SDK a vládnej koalície,*“ uzavrel Langoš. Povedal, že na riadnom kongrese DS koncom marca 1999 sa bude uchádzať o post predsedu DS a dodal: „*Pre DS vo voľbách aj pre pozíciu SDK v slovenskej politike sme urobili veľa. Bol to prvý krok k jasne formulovanej zodpovednosti za osud krajiny.*“²⁷⁹

Koncom marca 1999 sa konal ďalší riadny kongres DS. Ján Langoš bol na základe výnimky zo stanov strany zvolený za predsedu DS. Vzápätí kongres na margo rozdielnosti názorov na fungovanie SDK pripustil návrat k tzv. Modrej koalícii KDĽH + DS + DÚ. Kongres požadoval vyvodiť trestnoprávnu zodpovednosť za rozkrádanie štátneho majetku a tunelovanie podnikov počas predchádzajúceho volebného obdobia.²⁸⁰ Tieň vlády HZDS a riadenia SIS Ivanom Lexom sa totiž bez obalu ukázal v odtajnenej časti *Správy o plnení úloh SIS*, prednesenej jej novým šéfom Vladimírom Mitrom 25. februára 1999. Ivanovi Lexovi správa pripísala zneužitie právomocí, zavlečenie do cudziny a lúpež.²⁸¹ To signalizovalo používanie „eštebackých“ metód v SIS a potenciálne zneužívanie spisov a zväzkov ŠtB počas vlád V. Mečiara.

Takýto stav vyvolal snahu SDK pripraviť návrh zákona o sprístupnení zväzkov ŠtB občanom, ktorí o to požiadajú. Ján Langoš so spolupracovníkmi sa v tom čase znovu pokúsil o presadenie otvorenia archívov bývalej ŠtB verejnosti návrhom zákona z marca 1999 o sprístupnení dokumentov, vzniknutých činnosťou bývalej ŠtB, no kvôli politickým postojom SĽĽ a časti SOP zatiaľ bezúspešne.²⁸² Podobne najmä z iniciatívy SĽĽ a s tichým súhlasom SOP vláda neuvažovala napríklad o obnovení lustračného zákona. V rovnakom svetle DS konala i proti rezíduám ľudáckej totality našich dejín, keď 14. marca 1999 na 60. výročie vzniku vojnovnej Slovenskej republiky rokov 1939 – 1945 sa na pôde DS zišli organizácie, ktoré žiadali vládu i NR SR, aby vyhlásili obdobie tejto SR za „*najčernejšie obdobie Slovenska*“ a aby „*pomohli vytlačiť sily minulosti na okraj spoločnosti*“. V blížiacich sa priamych voľbách prezidenta SR pravicové frakcie SDK a medzi nimi i DS spočiatku ignorovali kandidatúru R. Schustera. Na margo kandidatúry V. Mečiara DS a *Charta 99* vyzvali NR SR na čo najskoršie zmeny zákonov v zmysle „*demečiarizácie*“, konkrétne najmä zákona o parlamentných voľbách. Prvé kolo volieb prezidenta SR 15. mája 1999 vyhral Rudolf Schuster, ktorý získal vyše 47 %

279 LANGOŠ Ján. Slovensko potrebuje stabilitu vládnej koalície. *Národná obroda*, roč. 10, 1999, č. 31, s. 2.

280 FRINDT, Miroslav. Základným cieľom strán bývalej modrej koalície by mala byť podpora SDK. *Národná obroda*, roč. 10, 1999, č. 73, s. 2.

281 Konkrétne išlo o zneužitie financií MV, ktoré neoficiálne tiekli do SIS, vedenej Ivanom Lexom; ďalej o nezákonné vypočúvanie príslušníkov SIS v centrále HZDS; o vyradenie funkčných zbraní z výzbroje SIS, ktoré boli vyvezené z objektov SIS; a tiež o vraždu policajta Róberta Remiáša z apríla 1996, súvisiacu s únosom Michala Kováča ml., syna prezidenta SR, ktorý uskutočnila SIS pod vedením jej šéfa Ivana Lexu.

282 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, Dodatok z 24. 10. 2006, šk. 1.

hlasov, kým Vladimír Mečiar zaostal o 10 %. V druhom kole o dva týždne Schuster získal vyše 57 % hlasov a V. Mečiar bezmála 43 %.²⁸³ Ukázalo sa, že napokon ho podporili aj voliči SDK, a teda i DS.

Prieskum z konca prvého polroka 1999 nameral SDK 24,5 % preferencií, pričom pri otázke o materských stranách SDK všetkých päť získalo pod 5 % hlasov, samotná DS len 0,3 %. Langoš sa v danej situácii vyjadril za usporiadanie vzťahov v SDK ako koalícii a vytvorenie Rady predsedov členských strán SDK a predsedu SDK. Povedal: „*Treba nám konsenzus, aby SDK nešla iným smerom ako materské strany.*“ Vzťahy vo vládnej koalícii tiež neboli ideálne, preto si niekedy Ján Langoš ako poslanec NR SR nedával pred ústa servítku vo vyjadreniach napríklad voči koalíčným ministrom. Líder postkomunistickej SDL Peter Weiss oplácal vyjadrením, že „*Langoš nemá robiť kádrováka vo vláde a má sa správať primerane k podielu DS na nej.*“ Naopak, Langoš sa zastával nominantov DS ako napríklad prezidenta Fondu národného majetku (FNM) Ľudovíta Kaníka alebo právneho zástupcu FNM Ernesta Valka, ktorých kritizoval premiér Mikuláš Dzurinda.²⁸⁴ Svoje slová opieral Ján Langoš, ako sa vyjadril, o svojich 15-tisíc preferenčných hlasov poslanca NR SR z ostatných volieb.

Ešte koncom apríla 1999 sa začala v NR SR diskusia o zákonnej úprave „slobody informácií“, na ktorej participovali najmä poslanci Ján Budaj a Ivan Šimko. September 1999 bol v znamení vzniku občianskej iniciatívy *Za dobrý zákon o prístupe k informáciám*. Akoby paralelne sa objavili dva návrhy zákona o slobode informácií. Popri návrhu spomenutej dvojice Šimko – Budaj sa objavil návrh z dielne Jána Langoša, ktorý problematiku obohacoval o sprístupnenie dokumentov bývalej ŠtB a jej predchodcov a ňou riadených štátnych orgánov v období pred 15. januárom 1990, dňom zrušenia ŠtB. Langoš už v tejto verzii predpokladal, že občania budú mať právo zoznámiť sa so svojim zväzkom, vedeným na nich ŠtB, získať jeho kópiu a dozvedieť sa pravé mená osôb vo zväzku, uvádzané pod kryciami menami. Tu sa po prvýkrát oficiálne legislatívne objavuje zámer Jána Langoša pokračovať v jeho vízii i praktických krokoch na inštitucionálne vyrovnávanie sa s dedičstvom ŠtB, ktoré začal ako federálny minister vnútra predovšetkým návrhom lustračného zákona. Takáto Langošova iniciatíva však nenašla odozvu vo vláde SR, tá ju v druhej polovici decembra 1999 stiahla zo svojho rokovania. Argumentovala, že je potrebné rozšíriť dôvody obmedzeného prístupu k informáciám, pretože ani legislatívna rada vlády nevyjadrila s návrhom súhlas s tým, že je v nesúlade s inými zákonmi. Ján Langoš však argumentoval nutnosťou otvorenosti voči občanom v protiklade ku „*kontrole informácií*“ a hovoril, že silný je ten štát, ktorý má podporu občanov. „*Štát je vlastníctvom občanov,*“ dôvodil Langoš. Občianska iniciatíva *Za dobrý zákon o slobodnom prístupe k informáciám* v tom čase združovala už 120 organizácií, ktoré proklamovali, že „*čo nie je tajné, je verejné.*“ Ján Langoš

283 VAVRO, Peter. R. Schuster novým prezidentom SR. *Národná obroda*, roč. 10,1999, č. 123, s. 1.

284 WEISS, P. Langoš by nemal robiť kádrováka. *Národná obroda*, roč. 10,1999, č. 146, s. 1.

pripravoval svoj návrh spolu s menovanou občianskou iniciatívou tak, aby v ňom bola spomenutá aj časť o prístupe k materiálom ŠtB. Ideu zákona síce podporili aj SDE a SOP, no jeden z iniciátorov myšlienky zákonnej úpravy „slobodného prístupu k informáciám“ poslanec Ivan Šimko nepriamo kritizoval Langoša, že návrh predložil skôr, ako by bola predložená priechodná verzia zákona. Keď sa už Langošov návrh zákona na rokovanie vlády dostal, tá ho 12. januára 2000 definitívne odmietla. Ján Langoš ešte navrhol, aby poslanecké kluby v NR delegovali svojich zástupcov do expertnej komisie na dopracovanie návrhu tohto zákona. Vláda však poverila MV SR vypracovaním nového návrhu zákona. Langoš oponoval, že štátne úrady nemôžu pripraviť účinný návrh zákona, lebo podľa neho „*štátni úradníci majú prirodzený záujem obhajovať svoje záujmy a ochranu štátneho aparátu pred zvedavosťou verejnosti*“. Langoš zdôrazňoval, že občan má právo a úradník povinnosť poskytnúť informácie o nakladaní s verejnými prostriedkami. Zároveň zdôraznil, že podľa neho dobrý zákon o slobodnom prístupe k informáciám je a bude najdôležitejším zákonom po novembri 1989. Slovanmi, že „*každý bude mať otvorené dvere k spisom a informáciám*“, predpokladal i prístup občanov k dokumentácii a zväzkom bývalej Štátnej bezpečnosti.²⁸⁵ Vládny návrh zákona bol napokon prijatý a platil od začiatku januára 2001. Povinnosťou poskytovať informácie štátnymi úradníkmi tak slovami Jána Langoša sa „*štátna správa mení na verejnú správu*“ a demonštratívne sa prihlásil na poslanecký dohľad nad jeho napĺňaním.

V tomto období ministerstvo spravodlivosti vedené Jánom Čarnogurským prišlo s návrhom zriadenia *Úradu na vyšetrovanie zločinov komunizmu*, príbuznej, no s vyššími kompetenciami, ako boli snahy Jána Langoša a jeho priateľov spred šiestich rokov o zriadenie *Centra dokumentácie zločinov komunizmu*. Čarnogurského návrh zožal kritiku exkomunistu prezidenta Rudolfa Schustera.²⁸⁶ Úrad ako taký síce zriadený nebol, no minister Čarnogurský sa tejto myšlienky nevzdal. Krehkosť vládnej koalície v NR SR pretrvávala, a tak napríklad na jeseň 1999 NR SR za pomoci opozície odvolala nominanta DS prezidenta FNM L. Kaníka, ktorého sa Langoš bezvýsledne zastával. Namiesto Kaníka potom DS navrhovala Vladimíra Ondruša, no neskôr bol zvolený kompromisný kandidát DS Jozef Kojda.²⁸⁷ V polovici novembra 1999 na výročie Nežnej revolúcie DS navrhovala, aby sa v pripravovanej novele Ústavy SR zmenila formulácia z preambuly v znení: „*My národ slovenský*“ na „*My občania Slovenskej republiky*“. Langoš dodal, že DS predložila túto požiadavku už pri tvorbe Ústavy SR, no tento návrh ako ďalší z dielne DS neuspel.

V novembri 1999 sa znovu rozhorel spor o charakter SDK. Mikuláš Dzurinda predostrel svoj plán na vytvorenie silnej únie strán, ktorej článkami by boli všetky strany SDK. KDĽ a DS to nazvali nereálne a oneskorené. Preferencie DS sa popritom však

285 VAVRO, Peter. Ján Langoš žiada poskytnúť informácie zo zväzkov ŠtB. *Národná obroda*, roč. 11, 2000, č. 46, s. 5.

286 PÁLENČÁROVÁ, Petra – LAURENČÍKOVÁ, Lucia. Je potrebné založiť Úrad na vyšetrovanie zločinov komunizmu? *Národná obroda*, roč. 10, 1999, č. 190, s. 3.

287 VAVRO, Peter. S predsedom DS Jánom Langošom. *Národná obroda*, roč. 10, 1999, č. 244, s. 4.

pohybovali okolo 1,7 %. Ďalšou spornou otázkou v SDK bolo rozdelenie financií vo výške 54 miliónov Sk (cca 1,5 milióna eur) získaných za hlasy vo voľbách. Nespokojný Langoš stále žiadal návrat k 5-koalícii a zvolanie mimoriadneho kongresu SDK, ako aj ukončenie pôsobenie SDK ako strany, a teda tým aj obnovenie podriadenia poslancov za SDK-DS vedeniu DS. Ján Langoš dodal: „*SDK ako strana bola vnútená zmenou volebného zákona, bola síce užitočná, ale dnes je SDK vyprázdnená a politickú silu predstavujú materské strany.*“ Republiková rada DS v tom duchu začiatkom decembra 1999 potvrdila politické dohody s SDK a rozhodovaciu právomoc Rady predsedov materských strán. DS vyzvala znovu k návratu k 5-koalícii. Langoš opakoval, že model SDK sa vyprázdňuje a „*koalícia SDK fakticky neexistuje*“. Skupinka členov SDK okolo M. Dzurindu spor rozťala a 16. januára 2000 vytvorila novú stranu s názvom Slovenská demokratická a kresťanská únia (SDKÚ). Ján Langoš sa vyjadril, že okolnosti vzniku SDKÚ sú „*nešťastné*“ a znamená to zánik poslaneckého klubu SDK v NR SR. Jedným dychom však dodal, že vládna koalícia je pevná, pripravená vládnuť štyri roky. Poslanecký klub SDK sa postupne prirodzene drobil, čo sa dotýkalo šiestich poslancov, členov DS. Predsedníctvo DS vyhlásilo, že nik z predstaviteľov DS a jej parlamentných poslancov do SDKÚ neodíde a DS bude iniciovať koalíciu strán pravého stredu. Ján Langoš na margo toho vyhlásil, že integrácia strán pravého stredu je aj zárukou integrácie SR do EÚ a NATO. Faktor integrácie do EÚ bol pre päť strán SDK silne spoločný, napriek heterogénosti tejto koalície, resp. celej vládnej koalície.²⁸⁸

V aktuálnom prieskume bolo 90 % voličov DS za vstup SR do EÚ, no preferencie DS sa ustálili pod 3 %.²⁸⁹ Začiatkom júna 2000 sa DS rozhodla ukončiť debaty o SDK. Uvedomujúc si nebezpečenstvo Mečiarovho návratu, vypracovala návrh dohody o obnovení koalíciej dôvery, ktorého hlavným cieľom malo byť urovanenie napätia medzi SDK a SDE, ktorá kritizovala dlhodobé turbulencie v SDK ako zdroj destabilizácie i tak krehkej koalíciej vlády. V situácii napätia medzi SDK a SDE sa 10. júna 2000 v Prešove zišiel snem DS, na ktorom Ján Langoš zaklinoval anabázu vývoja SDK slovami: „*Tí, ktorí ešte neodišli do SDKÚ, čakajú na mesiáša, ten však nepríde.*“ Na sneme bol za podpredsedu DS zvolený ambiciózny Ľudovít Kaník, ktorý vo voľbe získal 161 hlasov delegátov snemu z celkového počtu 186.²⁹⁰ Predseda HZDS V. Mečiar sa v tom čase správal vyzývavo, nerešpektoval napríklad predvolanie na výsluch v kauze vykradnutia archívu FMV. Vláda ukázala svoju rozhodnosť, keď s použitím malého množstva trhaviny na otvorenie vchodových dverí jednotka ministerstva vnútra vnikla do Mečiarovej nejasne nadobudnutej vily Elektra v Trenčianskych Tepliciach a Vladimíra Mečiara predviedla na vypočutie, keďže sa dovtedy dlhobojšie odmietal naň dostaviť. Ján Langoš povedal, že toto zaistenie prichádza v najvyšší čas, aby sa „*zastavilo ono nemorálne*

288 MARUŠIAK, Juraj. Slovenské politické strany a vstup SR do EÚ (do roku 2012). In PEKNÍK, M. a kol. *Pohľady na slovenskú politiku po roku 1989. II. časť*, s. 283.

289 BIROOVÁ, Martina. DS bude iniciovať koalíciu strán pravého stredu. *Národná obroda*, roč. 11, 2000, č. 30, s. 2.

290 BIROOVÁ, Martina. Kaník novým predsedom DS. *Národná obroda*, roč. 11, 2000, č. 134, s. 2.

divadlo Vladimíra Mečiara“, a ocenil, že štát preukázal dostatok prostriedkov na vynútenie si práva a poriadku.²⁹¹ V tomto období sa stala tragická autonehoda medzi Žilinou a Martinom, pri ktorej zahynul František Javorský, bývalý poslanec KDĽ a predseda komisie na objasnenie činnosti Mečiarom vedeného MV SR, 9. mája 2000, keď jeho auto nedalo prednosť v jazde nákladné auto Avia.²⁹²

Začiatkom apríla 2000 dopracoval Ján Langoš návrh zákona na ochranu verejných financií pred tzv. „praním špinavých peňazí“, teda legalizáciou príjmov z trestnej činnosti (napríklad i bývalých príslušníkov a agentov ŠtB a členov KSČ), a to až do úrovne konfiškácie takto nadobudnutého majetku. Ján Langoš návrh komentoval, že oznamovaciu povinnosť na neobvyklé obchodné vzťahy by okrem Národnej banky Slovenska (NBS) mali mať aj iné banky, ale i poisťovne, burzy, stredisko cenných papierov, realitné kancelárie, zmenárne, záložne, herne a prevádzkovatelia lotérií. Ďalej podľa Langoša by banky mali identifikovať osoby, ktoré narábajú s anonymnými účtami, a mali by pomôcť finančnej polícii pri ich preskúmaní. Návrh zákona bol v NR prijatý bez pozmeňovacích návrhov ako jeden z kľúčových zákonov boja proti korupcii a organizovanému zločinu a podľa Langoša bol pripravený na základe skúseností Rady Európy a OECD. No počas choroby prezidenta Schustera vláda zastupujúca ho vo funkcii v polovici júla 2000 zákon vrátila do NR s odporúčaním neschváliť ho, a to i napriek tomu, že minister spravodlivosti J. Čarnogurský, podpredseda vlády I. Mikloš i minister vnútra L. Pittner zákon podporili.²⁹³ Vládny návrh zákona proti „praniu špinavých peňazí“ sa objavil o dva mesiace neskôr. Poslanec DS Peter Tatár ho nazval bezzubým, ba dokonca legalizujúcim neoprávnene nadobudnuté financie. Podľa DS vláda, v ktorej boli bývalí členovia KSČ, nemala dostatočný záujem o efektívny boj proti korupcii a legalizácii príjmov z nekalej činnosti. Začiatkom októbra 2000 bol tak schválený kompromisný vládný návrh zákona proti praniu špinavých peňazí, do ktorého však boli zahrnuté niektoré návrhy Jána Langoša. Zdôraznil, že prijať ho treba s vedomím, aby na druhej strane štát mal v rukách dobrý právny prostriedok na získanie informácií na prípadnú konfiškáciu majetku, pochádzajúceho zo závažnej trestnej činnosti.²⁹⁴

V tom čase si DS pripomínala 55. výročie svojho 1. celoslovenského zjazdu v roku 1945. Vtedy, len niekoľko mesiacov pred prvými slobodnými voľbami po druhej svetovej vojne, sa v boji proti rastúcemu komunizmu v ČSR zlúčila s časťou bývalej Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSLŠ) a pod názvom Demokratická strana, aby následne v týchto voľbách v júni 1946 aspoň na Slovensku komunizmus nezvíťazil, keďže DS porazila komunistickú stranu.²⁹⁵ DS a Langoš sa znovu vyjadrovali k zneniu Ústavy SR na 8. výročie jej prijatia. Podľa nich ústava mala byť ústava už nemoderná, pretože

291 Reakcie na predvedenie Vladimíra Mečiara (Ján Langoš). *Národná obroda*, roč. 11, 2000, č. 95, s. 2.

292 Zahynul F. Javorský. *Národná obroda*, roč. 11, 2000, č. 107, s. 2.

293 Informácie o verejnej správe budú podľa zákona verejné. *Národná obroda*, roč. 11, 2000, č. 95, s. 2.

294 MIČKOVÁ, Ivana. Národná rada rokovala o praní špinavých peňazí. *Národná obroda*, roč. 11, 2000, č. 228, s. 2.

295 Demokratická strana v týchto voľbách na Slovensku získala 62 % hlasov.

rozdeľuje občanov na rôzne kategórie, pričom v auguste 2000 Ján Langoš tiež navrhol, aby sa z ústavy vypustila poslanecká imunita pred trestnou zodpovednosťou a prijala sa možnosť trestného stíhania poslancov NR aj bez jej súhlasu. DS prišla i s návrhom, aby sa 17. november stal štátnym sviatkom, čo NR SR prijala ako *Deň boja za slobodu a demokraciu*, a to od roku 2001.

Snahy porazeného HZDS spôsobiť erodovanie vládnej koalície však pokračovali. Referendum o predčasných voľbách, na ktorého podporu sa HZDS a SNS podarilo vyzbierať 640 tisíc podpisov, Ján Langoš označil, že je „v rozpore s ústavou“, vyzval na ochranu volebného práva občanov a mandátu poslancov NR „na štyri roky“, ak vláda nepodáva demisiu. Koncom októbra 2000 odporučila DS nezúčastniť sa tohto referenda, plánovaného na 17. novembra, a nazvala ho „zbytočným, škodlivým a nezmyselným“.²⁹⁶

Začiatkom decembra 2000 piati zo šiestich poslancov za SDK-DS vrátane Langoša definitívne opustili poslanecký klub SDK v NR. Ústami Jána Langoša sa deklarovali ako nezávislí poslanci, ktorí budú i naďalej podporovať vládu. Tento krok značne rozporne komentovalo viacero politikov. Poslanec SDK-DS Jozef Kužma, ktorý zostal v klube SDK, tvrdil, že takéto rozhodnutie môže odobrať iba Republiková rada DS a nie len Predsedníctvo DS, čo podporil aj podpredseda DS Ľudovít Kaník. Poslanec Peter Zajac zasa oponoval, že ďalšie zotrvanie v SDK by znamenalo stratu identity DS, podpredseda vlády Ivan Mikloš naproti tomu považoval tento krok za predčasný a neuvážnený a vystúpil z DS. František Mikloško tento stav nazval najväčším rozkolom v DS za posledných desať rokov. Preferencie DS však z úrovne necelých 3 % nerástli.²⁹⁷ DS sa v polovici februára 2001 chystala na zlomový kongres. Na republikovej rade DS pred kongresom Ján Langoš oznámil, že už nebude kandidovať na predsedu strany a na tento post navrhoval Františka Šebeja. Zároveň Krajská rada DS Prešov oznámila, že navrhne Ľudovíta Kaníka na post prvého podpredsedu DS. F. Šebej oznámil, že ak bude zvolený za predsedu a potom bude Ľ. Kaník zvolený za prvého podpredsedu, následne odstúpi. Sám Kaník povedal, že je pripravený akceptovať Šebeja ako predsedu DS. Šebej kontroval, že ak budú triumfovať kaníkovci, DS „stratí zmysel svojej ďalšej existencie“. Dodal, že DS si musí udržať charakter západoeurópskej politickej strany a zaklincoval, že nebude predsedom strany pragmatikov. Kaník debatu uzavrel slovami, že nie je možné dávať ultimáta, a dodal, že je za budúcu koalíciu DS, KDĽ a SDKÚ, a nie za fúziu DS so silnejšou SDKÚ. Oheň bol na streche. Kongres sa zišiel v Langošovom rodisku v Banskej Bystrici 17. februára 2001. Za predsedu podľa predpokladov bol 130 hlasmi zo všetkých 211 delegátov zvolený František Šebej, ktorého, ako sľúbil, navrhol dovtedajší predseda DS Ján Langoš. Ten zároveň kandidoval za prvého podpredsedu DS. Pseudohamletovská dráma pokračovala zvolením Ľudovíta Kaníka za prvého

²⁹⁶ Demokrati odporúčajú nezúčastniť sa referenda. *Národná obroda*, roč. 11, 2000, č. 244, s. 2.

²⁹⁷ ĎORĐOVÁ, Vlasta. Aj langošovci možno opustia poslanecký klub SDK. *Národná obroda*, roč. 11, 2000, č. 279, s. 2. Tiež: VAVRO, Peter. S predsedom DS Jánom Langošom. *Národná obroda*, roč. 11, 2000, č. 280, s. 4.

podpredsedu DS, keď porazil Langoša v pomere 124 : 82 hlasov. Po dvoch hodinách si vzal znova slovo čerstvý predseda Šebej a napriek výzvam „za jednotu DS“ odstúpil a povedal, že vo vzťahu ku Kaníkovi vidí „zásadné názorové a hodnotové rozdiely“. Prišiel návrh na voľbu nového predsedu, a to kandidáta Ľudovíta Kaníka. Vtedy Šebej vyzval Kaníka, aby súťažili o post predsedu strany, neúspešne. Kaník, ktorý si „obšľiapal väčšinu okresov DS“, vo voľbe predsedu DS získal 124 z 211 hlasov delegátov snemu, teda necelých 60 %. Ján Langoš zariskoval, jeho koncept DS v nej dostatočnú podporu nenašiel.²⁹⁸ Nový predseda DS Kaník sa opakovane vyjadril, že DS vylučuje možnosť zlúčenia s SDKÚ a je za „rovnocennú koaličnú zmluvu“ s dzurindovcami. (O vyše roka mal na vec už iný, predsa len „pragmatický“ názor). Preferencie DS sa napriek výmene vedenia dramaticky nerozkolísali, no namerané preferencie väčšiny členov DS voči vládnym politikom sa ustálili v prekvapivom poradí: Dzurinda, Mikloš, Kaník. Ján Langoš v DS zostal. Koncom marca 2001 skupina poslancov okolo Jána Langoša navrhla novelu zákona o konflikte záujmov, ktorá žiadala rozšíriť zverejnenie majetkových pomerov okrem poslancov NR a členov vlády aj na „sudcov a prokurátorov“, čím sa mala znižovať možnosť ich korumpovania, aby sa tak vytvorila „obrana proti poškodzovaniu verejného záujmu“, no táto novela v NR SR neprešla. Koncom mája 2001 NR SR síce schválila vládný návrh zákona o utajovaných skutočnostiach, no neprijala doň pozmeňovací návrh Jána Langoša, aby „príslušníci SIS, ktorí boli do roku 1990 v služobnom pomere bývalých federálnych zložiek tajnej služby, boli dočasne zaradení do záloh, a tak neboli v priamom pracovnom pomere SIS“. Neprijatie takéhoto návrhu, ktorý sa podobal situácii po zrušení ŠtB, neposunul tak reformu bezpečnostných zborov do polohy „nepotrebnosti“ bývalých príslušníkov ŠtB v „novom storočí“, dvanásť rokov po Novembri '89.²⁹⁹ V tomto období prenikli z ČR na Slovensko informácie, ktoré kritizovali vydanie približne 117 falošných pozitívnych lustračných osvedčení, vydaných v rokoch 1991 – 1992 FMV vedeným Langošom. Minister vnútra ČR za ČSSD Stanislav Gross kritizoval poslanca Langoša, že počas jeho vedenia FMV bolo naozaj 114 bývalým agentom komunistickej Vojenskej kontrarozvedky vydané negatívne lustračné osvedčenie. Langoš sa bránil tým, že ešte za jeho predchodcu Sachera prešlo do 1 500 bývalých agentov VKR pod ministerstvo obrany, vtedy ešte vedené komunistom ministrom Vackom. Po menovaní nového ministra obrany chartistu a disidenta Luboša Dobrovského žiadal minister Langoš, aby ich prepustil. Ten sa vyjadril, že ich má „pod kontrolou“, a Langoš nemal dôvod mu nedôverovať, no nemal ani na nich dosah. Neskôr počas uplatňovania lustračného zákona tak mohlo prísť k tomu, že Grossom avizovaných minimálne 114 agentov zo spomenutých cca 1 500 bývalých spolupracovníkov VKR mohlo získať negatívne osvedčenie z FMV, ktoré ich de iure vydávalo, avšak Langošovo ministerstvo nemalo k nim dokumentáciu. Langoš si to

²⁹⁸ BAČA, Ivan. Šebej bol 2 hodiny predsedom demokratov. *Národná obroda*, roč. 12, 2001, č. 41, s. 2.

²⁹⁹ Zmätky s utajovanými skutočnosťami. *Národná obroda*, č. 12, 2001, č. 123, s. 2.

vysvetľoval tým, že ponovembrové Vojenské obranné spravodajstvo pravdepodobne potrebovalo rýchlo „naverbovať“ akoby nových agentov, no zároveň to, že tento problém sa vynoril desať rokov „po“, považoval za iniciatívu na nabúranie jeho snahy v NR SR novelizovať zákon na ochranu utajovaných skutočností tak, aby bývalí príslušníci ŠtB, pôsobiaci v SIS, odišli zo SIS, resp. z vojenského spravodajstva. Vysokých funkcionárov spravodajských služieb síce čakali previerky, no tento projekt mohol oslabiť Langošov argumentáciu v neprospech zotrvania bývalých príslušníkov ŠtB viac ako desať rokov po Nežnej revolúcii v SIS a Vojenskom spravodajstve.³⁰⁰ Koncom júna 2001 poslanci NR SR Vladimír Palko, Ján Langoš a Peter Ošváth v súvislosti s otázkou možných falošných lustračných osvedčení otvorili diskusiu o znovu zavedení lustračného zákona na Slovensku. V. Palko oživil svoju myšlienku pred troch rokov o zriadení tzv. lustračných súdov. Cieľom malo byť vyhnúť sa vydierateľnosti verejných a ústavných činiteľov najmä v súvislosti s previerkami po vstupe SR do NATO. S týmto budením džina bývalej ŠtB nepriamo súvisela iniciatíva MS SR, aby sa zväzky ŠtB, ktoré boli v držbe SIS, predisponovali pod MV a boli sprístupnené osobám, ktoré bývalá ŠtB evidovala.³⁰¹ Koncept lustrácií však pesimisticky komentoval predseda Konfederácie politických väzňov Slovenska (KPVS) L. Pittner slovami, že lustračný zákon sa na Slovensku neaplikoval ani počas jeho platnosti, takže myšlienka lustrácií je teraz oveľa chimérickejšia, ako by bola po jeho neprevzatí do právnej praxe SR po roku 1993. V tejto súvislosti v prieskume z roku 2000 vyšlo Slovensko ako „najtolerantnejšia“ krajina voči bývalým spolupracovníkom ŠtB spomedzi bývalých krajín sovietskeho bloku. Podľa prieskumov len 1/6 obyvateľstva vyžadovala ich odchod z verejných funkcií. Pri tom priamo politicky a veliteľsky zodpovední ľudia za represálie, teda príslušníci ŠtB a funkcionári KSCŽ zostávali mimo relevantného kritického záujmu verejnosti, médií i odborných kruhov.³⁰² Takto ešte i desať rokov po Novembri v slovenskej spoločnosti silne rezonovalo nevyrovnanie sa s komunistickou minulosťou. Pred 10. výročím Novembra zriadil v roku 1999 minister Ján Čarnogurský na „svojom“ MS SR *oddelenie na dokumentáciu zločinov komunizmu (ODZK)*, ktoré viedol bývalý riaditeľ Úradu dokumentácie a vyšetrovania Marian Gula. Peter Weiss sa vyjadril, že SDE myšlienku podporí, iba ak sa zriadi oddelenie na skúmanie zločinov „vojnového ľudáckeho štátu“. Peter Weiss tiež povedal: „Zločiny komunizmu tu boli, ale odmietame kolektívnu vinu 450 000 členov KSS.“ Prieskum agentúry Focus napríklad ukázal, že 63 % ľudí je za uchovanie pamäti o holokauste. Sám prezident Schuster sa na medzinárodnej konferencii o holokauste vo Švédsku ospravedlnil za holokaust na Slovensku. Prieskum ukázal, že za zriadenie určitého úradu dokumentácie zločinov komunizmu bolo koncom roka 1999 vyše 43 %, kým za podobnú inštitúciu na dokumentáciu zločinov ľudáckeho

300 BAROCH, Pavel. Langoš: Lustrace zamlžela armáda, dostupné na: www.iDnes.cz, Zprávy, 5. 6. 2001.

301 BORČIN, Ján. Vrátí sa lustračný zákon aj do slovenskej legislatívy? *Národná obroda*, roč. 12, 2001, č. 143, s. 2.

302 KOTIAN, Róbert. Minulosť podľa Čarnogurského. *Domino Fórum*, č. 47, 2004. Zbierka novinových článkov Niny Kurz, rod. Langošovej.

režimu vyše 28 %.³⁰³ Gulovo ODZK MS v auguste 2001 pripravilo návrh zákona, ktorý by umožňoval odtajniť zväzky a spisy bývalej ŠtB ako napríklad rozkazy MV alebo zväzky tajných spolupracovníkov. Na návrhu spolupracoval aj Ján Langoš a podporilo ho viacero politikov, napríklad aj Ján Budaj. Vyjadriť sa aj HZDS, ktoré navrhovalo zverejnenie len spisov prenasledovaných osôb, teda nie tajných spolupracovníkov a príslušníkov. Jedným z problémov bola vtedajšia možnosť študovať v archívoch osobné spisy len staršie ako 30 rokov. Túto snahu dokresľovalo niekoľko skutočností či aféry, ktoré dokazovali, že snaha o otvorenie archívov ŠtB a odkrývanie zločinov komunizmu dráždi veľa politikov i občanov. Spomenuté oddelenie na Černogorského ministerstve pripravovalo pre Generálnu prokuratúru SR (GP SR) podnety, do ktorých zahrnulo päť vybraných prípadov komunistických zločinov, a to: útek troch mužov cez železnú oponu v roku 1980, pri ktorom dvaja zahynuli vinou komunistickej Pohraničnej stráže (boli to Milan Dlubač a Ondrej Brejka); nevyjasnený prípad samovraždy vojaka Pohraničnej stráže z roku 1984; týranie človeka vyšetrovateľmi ŠtB na prelome 40. a 50. rokov; brutálnu smrť východonemeckého utečenca Hartmuta Tautza na slovensko-rakúskej hranici z roku 1986 a strelbu na dvoch východonemeckých utečencov pri Vysokej nad Moravou z roku 1988. Kompetencie Gulovho oddelenia mali výhľadovo prejsť na Langošom plánovaný ústav, ktorý by sa zaoberal sprístupnením písomností komunistického režimu a vyvodením konzekvencií z jeho perzekúcií. V inom prípade poslanec KDĽH Vladimír Palko poukázal na stíhatelnosť bývalého komunistického prokurátora Antona Rašlu za jeho súdne prípady, v ktorých navrhol a aj bol vykonaný trest smrti v piatich prípadoch, a to troch mladíkov Alberta Púčika, Eduarda Tesára a Antona Tunegu a príslušníkov ZNB Bernarda Jaška a Pavla Kalinaja, ako aj ďalšie prípady rozsudkov na dlhé roky komunistických áreštov.³⁰⁴ No GP SR nekonala. Vtedajší predseda Konfederácie politických väzňov Slovenska Ladislav Pittner v tom čase napríklad odhadol, že suma na odškodnenie obetí fašizmu a komunizmu na Slovensku by bola vtedajších 7 miliárd korún (asi 233 miliónov eur).³⁰⁵

Tiež bývalých štruktúr a medzi nimi najmä bývalej ŠtB po desaťročí od jej zrušenia padal na prozápadné ambície SR. Počas rokovaní o vstupe SR do NATO vznikol problém bezpečnostných previerok príslušných politikov na Slovensku. Ján Langoš ako člen Výboru NR SR pre obranu a bezpečnosť sa jasne vyslovil za takéto previerky bývalých spolupracovníkov ŠtB a aj absolventov sovietskych vojenských škôl podľa štandardov NATO: „ŠtB bola riadená sovietskou KGB a sovietskym vojenským spravodajstvom GRU.“ Langoš sa kriticky vyjadril aj k pretrvávajúcemu faktu, že 45 000 zväzkov bývalej ŠtB je v tom čase stále v držbe Slovenskej informačnej služby a nemá k nim

303 Proti úradu zločinov komunizmu je takmer polovica respondentov. *Národná obroda*, roč. 10, 1999, č. 270, s. 2.

304 Palko žaluje bývalého komunistického prokurátora. *Národná obroda*, roč. 12, 2001, č. 258, s. 2. Tiež: BORČIN, Ján. Komunisti sa nepovažujú za definitívne porazených. *Národná obroda*, roč. 12, 2001, č. 260, s. 4.

305 ŽIVNEROVÁ, Lenka. Stačí miliarda pre obeť nacizmu a komunizmu? *Národná obroda*, roč. 12, 2001, č. 273, s. 3.

prístup odbor na dokumentáciu zločinov komunizmu MS SR a ani „dotknutí“ občania, na ktorých tieto zväzky bývalá ŠtB viedla. Langoš upozorňoval, že takéto využívanie zväzkov ŠtB je nekontrolovateľné. Zdôrazňoval tiež, že informácie o týchto ľuďoch ŠtB zhromažďovala neoprávnenými spôsobmi. Lakonicky dodal, že „*najháklivejšie materiály má však niekto iný* [myslel tým zrejme odvolaného premiéra Vladimíra Mečiara – pozn. PD], *kto ich po prerušení funkcie odvážal tromi nákladnými autami*“. Servítu si nekládol ani v strohom vyjadrení pre tlač v atmosfére „silvestrovskej“ ankety roku 2001 s názvom „Bude lepšie?“. Pravdepodobne v ovzduší ideologických nezhôd vo vládnej koalícii a v súvislosti s nevhodou otvárať archívy ŠtB odpovedal: „*Až keď pochytáme všetkých eštebakov a komunistov. Aj tých, s ktorými som dnes v koalícii. Všetkých bez výnimky. Basy budú praskať vo švíkoch, to vám garantujem!*“³⁰⁶

Ján Langoš videl ďalší vývoj „osudu“ písomností ŠtB koncom roka 2001 tak, aby sa zväzky a spisy ŠtB dostali pod kontrolu NR SR, a teda ako povedal „*ani nie pod kontrolu ministerstva spravodlivosti, hoci ho vtedy viedol disident (J. Čarnogurský)*“. Vyjadril sa tak, keď Ministerstvo spravodlivosti SR predkladalo návrh zákona o sprístupnení písomností bývalej ŠtB. Pripravil preto svoju verziu návrhu zákona o pamäti národa. Na reakciu právnikov najmä SDL, že ide o legislatívny nepodarok, Langoš reagoval: „*Vo významných mocenských a hospodárskych funkciách sú ľudia, ktorí si neželajú, aby sa obnažila ich minulosť.*“³⁰⁷ Na pozadí tejto vnútrokoaličnej naťahovačky bol navela-navela v decembri 2001 odsúdený posledný šéf Štátnej bezpečnosti Alojz Lorenc aj na Slovensku. Vojenský obvodový súd v Bratislave ho odsúdil na 15 mesiacov podmenečne s odkladom na tri roky. Obe strany sa odvolali na Vyšší vojenský súd v Trenčíne, jedna proti rozsudku, druhá proti jeho mäkkosti. Ten v apríli 2002 rozsudok potvrdil. Predseda KPVS a disident L. Pittner to lakonicky komentoval slovami, že na Slovensku sa stiera rozdiel medzi gardistom, komunistom a demokratom. Langoš sa vyjadril ostrejšie, keď povedal, že keďže na Slovensku bol odsúdený len Lorenc, treba riešiť existujúci stav, keď „*rozhodnutia politikov ovplyvňujú komunisti a eštebáci*“. Dodal, že pri vracaní sa k minulosti treba sa venovať aj tým, ktorí krivdy spôsobovali.

Poslanec za KDH František Mikloško z iného uhla sa k veci vyjadril, že zločinov komunizmu bolo tak veľa, že sa všetky nedajú potrestať. Všetkým, ktorí sa zastávajú štyridsaťročného panstva komunistov, navrhol „*predložiť pred oči všetky dôkazy tejto zloby a devastácie*“.³⁰⁸ Na ilustráciu jedným z reziduí prednovembrového vazalstva ČSSR a jeho dôsledkov bol fakt, že ešte 20 rokov po roku 1989 boli súčasťou výzbroje Armády SR rakety stredného doletu SS-23 sovietskej výroby, ktoré mohli niesť jadrovú hlavicu. Vláda sa v roku 2000 rozhodla pre ich likvidáciu. Ján Langoš vzhľadom na

306 Jediná otázka: Bude lepšie? Nezaradený poslanec Ján Langoš. *Národná obroda*, roč. 12, 2001, č. 298, s. 5.

307 Langoš: Zväzky by mal kontrolovať parlament. *Národná obroda*, roč. 12, 2001, č. 277, s. 2.

308 DZURILLOVÁ, Katarína – BORČIN, Ján. Nie je neskoro súdiť komunistických pohlavárov? *Národná obroda*, roč. 12, 2001, č. 291, s. 3.

proatlantické ambície vlády už po roku 1998 označil ich vlastníctvo naďalej ako neprie-
chodné a dodal, že na to upozorňoval už za vlády V. Mečiara.

Preferencie DS po odchode Langoša z postu predsedu sa pohybovali okolo 2,5 %. Vláda na jeseň 2001 pripravovala voľby do vyšších územných celkov (VÚC) a v prieskumoch do nich DS nabrala prekvapivých 6 % popularity. No paradoxne kedysi pod Langošom zjednotená DS sa znovu drobila. Z DS, vedenej Ľudovítom Kaníkom, odišli niektorí poslanci a začali pripravovať občiansko-konzervatívne spoločenstvo. To sa 10. novembra 2001 pretvorilo na politickú stranu *Občiansko-konzervatívnu stranu (OKS)*, jej predsedom sa stal Peter Tatár. Ján Langoš však zostal v DS. Parafrazujúca Aprílovú dohodu z roku 1946 „Aprílová výzva DS“ z roku 2002, už pod taktovkou nového predsedu DS Kaníka, sa snažila o vyvolanie spolupráce na vytvorenie stredo-pravej koalície, ktorá by – parafrázujúc práve situáciu spred 58 rokov – „zabránila víťazstvu komunistov“. Nezískala si však sympatie potenciálnych sympatizantov, a tak sa kaníkovci vzápätí vyjadrili, že pôjdu do jesenných volieb samostatne a s osobnosťami tretieho sektora vytvorí „občiansku kandidátku“. Prišlo však k uzavretiu dohody o spoločnom postupe v parlamentných voľbách 2002 medzi DS a DÚ Jána Budaja vo forme účasti nezávislých kandidátov DÚ na kandidátke DS. Vyzeralo to nádejne a billboardy dlhoročných spolupracovníkov už z čias samizdatov – Langoša a Budaja – vzbudzovali záujem, no na druhej strane preferencie tohto súručenstva predstavovali v súčte do 5 %. Lídrom kandidátky DS bol Kaník a tá, spoločná s DÚ, sa tvorila podľa tzv. D’Hondtovho pravidla. Langoš bol na druhom mieste kandidátky ako líder DS v Bratislavskom kraji a kandidoval pod heslom: *Vysporiadanie sa s minulosťou je dôležité pre budúcnosť!* Langoš myslel najmä na vyrovnanie sa s neblahým dedičstvom KSC a ŠtB, keď v júni 2002 v novinách Demokratickej strany sa pri jeho mene píše: „Vždy som presadzoval, aby sa občan mohol slobodne informovať o činnosti štátnych orgánov, aby vedel, kto bol zodpovedný za zločiny proti ľudskosti, ktoré sa spáchali počas obdobia totality.“ Pri Langošovej navidomoči smutnej fotografii stálo: „Vždy som dôveroval ľuďom, ktorých presvedčenie a vytrvalosť zostali nezlomné aj v ťažkých chvíľach komunizmu.“³⁰⁹ DS žila v nádejnej domnienke, že v spolupráci s DÚ „vystrelí motyka“, no predseda DS Ľ. Kaník všetkých „vyviedol z omylu“. V polovici septembra 2002 využil svoju údajnú kompetenciu a vyhlásil, že DS sa volieb nezúčastní samostatne a vzdáva sa voličských hlasov v prospech SDKÚ, začo údajne by po voľbách mala DS zinkasovať 20 % financií za získané voličské hlasy. Kaník informoval Langoša v časovej tiesni a opieral sa o uznesenie Predsedníctva DS. Langoš s tým kategoricky nesúhlasil a tvrdil, že na takéto rozhodnutie potrebuje súhlas Kongresu DS. Kaník následne tiež vyhlásil, že sa v budúcej potenciálnej vláde s SDKÚ nebude uchádzať o žiadnu funkciu a po voľbách tvrdil, že hlasy DS pomohli SDKÚ vo voľbách predbehnúť stranu Smer, a to o 1,65 %, resp. o 3 poslanecké kreslá, a tým bola daná reálna šanca na pokračovanie pravicovej

³⁰⁹ Vysporiadanie sa s minulosťou je dôležité pre budúcnosť! *Demokratické slovo*, roč. 9, 2002, č. 6, s. 2.

koalície. Morálne však nad kauzou visel otáznik, ktorý sa nad DS niesol už od banksko-bystrického snemu, v ktorom sa stretal nový pragmatizmus v DS a langošovská konzervatívna vernosť ideám. Predseda DS sa totiž chystal do kresla ministra Dzurindovej druhej vlády. Ján Langoš nazval dohodu DS s dzurindovcami za „obchod“. Napokon sa Kaník v Dzurindovej vláde predsa len stal ministrom a obe strany fúzovali do spektakulárnej SDKÚ-DS. Demokratická strana, už nie pod Langošovým vedením, paralelne s rozbiehajúcou sa prácou Ústavu pamäti národa vydala na obdobie rokov 2002 – 2006 manifest s názvom „Slovensko, naša vlasť“ – *blahobyť, bezpečnosť, vlastenectvo*, ktorý mal podtitul *Desatoro národných záujmov SR*. V jeho desiatom bode s názvom Vytlačenie mafie z politiky DS navrhovala uplatňovať lustrácie verejných činiteľov a prijatie zákona na úpravu odpočívania. Dokument hovorí: „*Pre pokoj, navrátenie viery v spravodlivosť a lojalitu občanov republiky voči štátu ukazujú skúsenosti v SRN na potrebu trestnoprávneho vyrovnania sa so štátom komunistickej strany.*“ Dokument sa kriticky vyjadroval na adresu idey „hrubej čiary za komunistickou minulosťou“, ktorú podľa DS vládna garnitúra urobila na Slovensku po voľbách v roku 1992, hoci nasledujúce roky ukázali, že sa bolo treba vážne vyrovnávať s touto minulosťou. Jedným z takýchto krokov bolo prijatie zákona o pamäti národa, ktorý symbolicky stál voči paradoxu, že na Slovensku boli desiatky tisícov obetí komunizmu, ale odsúdený bol len jeden jeho predstaviteľ režimu – posledný šéf ŠtB Alojz Lorenc, aj to iba na podmienený trest v roku 2001. Dokument pomyselne prekračuje hranice bývalého Československa, keď hovorí, že ľudia žijúci na Západe, na druhej strane železnej opony, síce život v komunistických režimoch vnímali sprostredkovane, ale naše skúsenosti s týmto zločineckým režimom sú im cudzie a tento osud ich už nezaujíma. „*Pravda o minulosti Európy je však spoločná, má byť prístupná aj ľuďom na Západe a my spolu nesieme zodpovednosť aj za našu spoločnú pamäť.*“ Preto Slovensko s partnerskými inštitútmi v SRN, ČR a Poľsku adresovali list vtedajšiemu predsedovi Európskej komisie Romanovi Prodimu, v ktorom ho žiadali, aby činnosť týchto inštitúcií etabloval aj na pôde EÚ.³¹⁰

Poslanecká iniciatíva Jána Langoša napriek turbulenciám v DS v NR SR pokračovala jeho návrhom na obmedzenie imunity poslancov NR, ktorá dovtedy platila na výkon mandátu v NR SR. Langoš to nazval nezmyslom prevzatým z „komunistického ústavného práva“ a poukázal na to, že výklad imunity poslanca NR SR zneužíva napríklad bývalý riaditeľ SIS Ivan Lexa. S kontroverznou minulosťou SIS za Lexu v tomto čase súviselo trestné stíhanie jeho bývalého námestníka Jaroslava Svěchotu za defraudovanie časti peňazí na nákup techniky SIS. No poslanci NR neprejavili záujem o obmedzenie vlastnej imunity, a to sa nedostalo ani do novely Ústavy SR.³¹¹ Ján Langoš sa však dostával aj do konfliktných situácií. Koncom roka komentoval súdny proces s Mikulášom Černákom a povedal, že bol „*zbabraný sudcom, ktorý v 80. rokoch súdil*

310 „Slovensko, naša vlasť“ – *blahobyť, bezpečnosť, vlastenectvo*. Manifest Demokratickej strany 2002 – 2006, rukopis. Súkromný archív Niny Kurz, rod. Langošovej.

311 BORČIN, Ján. Zneužívajú politici svoju imunitu? *Národná obroda*, roč. 12, 2001, č. 248, s. 3.

katolíckych aktivistov“. Myslel tým sudcu Krajského súdu v Banskej Bystrici Ľubomíra Samuela a kauzu „Labuda – Kesegová“, v ktorej boli kňaz a katolícka aktivistka Emília Kesegová napokon odsúdení na nepodmienečné tresty.³¹² Sudca sa ohradil a podal na Jána Langoša trestné oznámenie za ohováranie. Tvrdil, že jeho senát oboch v októbri 1981 oslobodil, no popravde prípad posunul na priestupkové konanie na okresný úrad. Emíliu Kesegovú vtedy obhajoval Ján Čarnogurský. Oboch napokon odsúdil iný senát. Sudca Samuel na dôvažok požiadal Langoša, aby sa ako iniciátor tejto myšlienky vzdal poslaneckej imunity.³¹³

Pokračujúcou dôležitou legislatívnou iniciatívou bola pretrvávajúca snaha poslanca Jána Langoša, ale aj ODZK na čele s jeho riaditeľom Marianom Gulom o právne a inštitucionálne ukotvenie prístupu k dokumentom ŠtB, resp. MV SSR. Gula kritizoval tento stav slovami, že ešte v polovici roka 2002 neexistuje na Slovensku prakticky prístup k oficiálnym materiálom ŠtB, pretože boli stále uložené v depozitoch SIS a MV. Nahliadať do nich mohli len sudy. ODZK do nich nahliadať nemohlo, i keď o to žiadalo. Istou bizarnou náplasťou na tento stav bolo zverejnenie tzv. Cibulkových zoznamov tajných spolupracovníkov ŠtB v *Necenzurovaných novinách* ešte v roku 1992, kolujúcich vo verejnosti.³¹⁴ Šéf ODZK MS Gula ich označil za pravé, i keď v nich nie sú mená všetkých spolupracovníkov ŠtB. Ján Langoš sa kriticky vyjadril, že SR je jedinou postkomunistickou krajinou, ktorej občania ešte nemajú prístup k archívu bývalých tajných služieb. Vývoj v tejto problematike sa sľubne a podstatne pohol po poslaneckej iniciatíve Jána Langoša, keď 21. mája 2002 Výbor NR SR pre ľudské práva odporučil Langošov návrh zákona o sprístupnení dokumentov o činnosti bezpečnostných zložiek štátu z rokov 1939 – 1989 na prerokovanie v pléne NR SR.³¹⁵ Tlak na prijatie takéhoto zákona totiž stúpala, no objavili sa aj výhrady napríklad od SDE, ktorá hovorila, že dokumenty ŠtB nie sú kompletne, a tak nemajú objektívnu výpovednú hodnotu. HZDS vyrieklo výčitku, že za ministrovania Jána Langoša sa stratilo veľa dokumentov ŠtB. Ján Langoš však reagoval, že archívy ŠtB nie sú zničené, pretože spisov ŠtB sa počas existencie Československa vytvorilo približne 100 bežných km, z toho na Slovensku viac ako 30 bežných km, čo nie je možné podstatne zničiť. Preto podľa Langoša zachované objemy týchto spisov možno považovať za dostatočné, možno ich prevziať a sprístupniť. Dodal, že český Úrad pre dokumentáciu a vyšetrovanie zločinov komunizmu vlastní softvér na rekonštrukciu zničených zväzkov. Prízvukoval, že spisy ŠtB sa ukladali na viacerých

312 KARÁSEK, Ján. Ja som nová tvár. *Čas*, 2002, č. 7, s. 12. Pozri tiež: PASTVOVÁ, Emília. Prípad „Labuda – Kesegová“. In DUBOVSKÝ, Patrik – GULA, Marian, eds. *Akcie, zločiny a obete ŠtB a PS v rokoch 1945 – 1989*. Bratislava: Ústav pamäti národa a Konrad Adenauer Stiftung – zastúpenie v Bratislave, 2020, s. 309 – 324.

313 ZIMA, Marian. Samuel: Ja som kňaza oslobodil. *Národná obroda*, roč. 12, 2001, č. 266, s. 5. Tiež: Samuel podal oznámenie na Langoša, *Národná obroda*, roč. 12, 2001, č. 266, s. 1.

314 Disident a politický väzeň Petr Cibulka ich získal od člena Občianskej komisie MV Davida Eledera, ktorý však v roku 1993 za nevyjasnených okolností zahynul. Dostupné na Venovano desiatemu vyročiu tragické smrti Davida Eledera Jiri Vanek (archive.org).

315 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, Dodatok z 24. 10. 2006, šk. 1.

miestach, a keďže časť spoločnej česko-slovenskej dokumentácie je uložená v archívoch v ČR (Praha, Brno), Langoš po prijatí príslušných právnych noriem predpokladal prirodzenú spoluprácu budúcich takýchto inštitúcií – slovenského a českého „*inštitútu národnej pamäti*“. Langoš tiež predpokladal, že prijatie zákona vyvinie tlak na dobrovoľný odchod bývalých príslušníkov ŠtB do dôchodku a zo štátnej služby. Vyjadreniam, že mnohí sú aj po vyše decéniu od roku 1989 v ponovembrovej tajnej službe stále nenahraditeľní, Langoš oponoval, že ich tzv. odbornosť nie je dnes v demokratickom štáte využiteľná, ale naopak, demokracii škodí. Langoš znova zopakoval, že Slovensko je raritou, keďže spisy komunistických tajných služieb sú v držbe a využívaní súčasných tajných služieb a zároveň sú u nich deponované protiprávne. Podľa Langoša ich sprístupnením sa predíde vydieraniu a škandalizácii a dodal, že „*pravda nemôže nikdy nikoho škandalizovať*“.³¹⁶

Ján Langoš v tomto čase a situácii podstatne rezignoval na prácu v DS, po ôsmich rokoch opustil NR a zameral sa na finalizáciu zákona o pamäti národa, resp. na konkrétne kroky na založenie príslušnej inštitúcie. Formálne sa stal poradcom ministra spravodlivosti Daniela Lipšica (KDH), oficiálne pre otázky súvisiace so vznikom ústavu pre sprístupnenie a spracovanie štátnobezpečnostných písomností komunistického režimu na Slovensku. Spoločenské otázky „*vyrovnania sa s komunizmom*“ komentoval F. Mikloško o pár týždňov na výročie Novembra '89, keď nazval Nežnú revolúciu „*zázrakom, na čom sa rokmi nič nemení*“. No ešte v roku 2002 bola KSS legitímne zastúpená v NR, čo Mikloško komentoval ako oportunistus Slovákov, ktorý nemajú „*veľké vnútorné presvedčenie*“. V tom duchu aj proces odčičňovania krívd komunizmu a fašizmu postupoval slimačím tempom, no predsa len v malom vychádzal v ústrety bývalým politickým väzňom a obetiam týchto režimov. Od 1. júna 2002 platil zákon o jednorazovom príspevku politickým väzňom za ich pobyt vo väzení, ktorý trval minimálne jeden rok. Týkalo sa to v tom čase na Slovensku približne 3 000 ešte prežívších väzňov komunistického režimu, na ktorých bolo v zmysle zákona plánovaných vyplatieí približne 700 miliónov Sk (asi 23,3 milióna eur). V podobnom duchu koncom septembra 2002 vláda SR schválila jednorazové odškodnenie obetiam holokaustu vo výške 850 miliónov Sk (vyše 28 miliónov eur), čo predstavovalo 10 % z hodnoty všetkého zhabaného majetku slovenským Židom počas ich deportácií do vyvražďovacích táborov počas existencie Slovenskej republiky rokov 1939 – 1945. V novo uzavretej zmluve medzi Ústredným zväzom židovských náboženských obcí (ÚZŽNO) a vládou SR bola okrem iného zmienka o tom, že v roku 1990 sa vláda SR ospravedlnila za holokaust Židov na Slovensku počas druhej svetovej vojny, respektíve za režim SR rokov 1939 – 1945. V septembri 2002 minister vnútra Ivan Šimko vyčlenil troch procesne nezávislých vyšetrovateľov na zločiny komunizmu ako na politické trestné činy v období rokov

316 BORČIN, Ján. S nezaradeným poslancom NR SR Jánom Langošom: Pravda o Štátnej bezpečnosti sa ešte len ukáže. *Národná obroda*, roč. 13, 2002, č. 123, s. 6.

1948 – 1989 pre Západoslovenský, Stredoslovenský a Východoslovenský kraj. Títo sa sprvoti ujali dvoch takýchto prípadov, ktoré rozpracovalo ODZK MS SR. Šlo o násilnú smrť východonemeckého utečenca Hartmuta Tautza z roku 1986, na ktorého pri úteku do Rakúska pri Bratislave vypustila Pohraničná stráž tzv. samostatne útočiace psy (SUPy), ktoré ho dohrýzli, následkom čoho zomrel. Druhý prípad z roku 1988 sa týkal dvoch občanov NDR, „východných Nemcov“, Ullricha Traurweina a Kerstin Hahnovej, ktorí sa pokúsili o útek do Rakúska v obci Vysoká pri Morave, pričom na nich, ako plávali cez rieku Moravu, strieľali príslušníci Pohraničnej stráže a oboch ťažko zranili, no obom sa útek za pomoci známeho na druhej strane rieky napokon podaril. Prípady sa však nedošetřili. Nádej na vyrovnanie sa s komunistickými krivdami sa črtala vo vytvorení inštitútu, ktorý nosil Ján Langoš v hlave už bezmála desaťročie.

IV. Presadenie zákona o pamäti národa, založenie a rozbeh Ústavu pamäti národa

Langošov zákon o pamäti národa

Jedným z prvých dokumentov, v ktorom sa hovorilo o tvorbe pamäťovej inštitúcie celoslovenského významu, bol Langošov koncept s názvom *Idea zákona o pamäti národa*. Langoš v ňom píše, že obdobie neslobody s kolaboráciami a perzekúciami je súčasťou našich dejín. Toto obdobie bolo podľa neho charakteristické porušovaním práv občanov v atmosfére strachu. Preto majú mať občania právo na prístup k tajným dokumentom o činnosti represívnych orgánov, o odpore voči nim a o ich represáliách voči občanom. Podľa Langoša demokratický štát má mať povinnosť sprístupniť túto stránku dejín a príslušné archívy. To má byť súčasťou národného sebavedomia a integrity. Langoš v materiáli navrhoval, aby NR SR zvolila doživotne sedem členov *Rady národnej pamäti* z ľudí, ktorí bojovali proti totalitným režimom, a tiež z historikov. NR SR by zákonom mala zriadiť inštitút spravovaný touto radou. Inštitút má zhromažďovať dokumenty o represáliách a odboji a o osobách poškodených na svojich právach. Štátny orgán, ktorý vlastní takéto dokumenty, má mať pod sankciou povinnosť ich odovzdať inštitútu. Zverejnenie takýchto dokumentov by bolo možné len so súhlasom osôb, ktorých práva boli štátom protiprávne porušené. „Obdobím neslobody“ dokument nazýva históriu takýchto porušovaní práv až do prvých slobodných volieb v roku 1990.³¹⁷

Ján Langoš ako poslanec NR SR za koalíciu SDK už ako nezávislý poslanec predložil 1. októbra 2001 návrh zákona o pamäti národa, v ktorom sa konštatovalo, že „*žadane protiprávne konanie štátu proti občanom nemôže byť chránené tajomstvom ani nemôže byť zabudnuté*“. Návrh zákona sa mal predovšetkým zaoberať dokumentmi československých a slovenských bezpečnostných zložiek, v tejto verzii z obdobia od apríla 1938 do zrušenia ŠtB vo februári 1990, dokumentujúcimi zločiny oboch totalít – nacizmu/fašizmu a komunizmu a politických represálií. Výkon navrhovaného zákona mala mať na starosti štátna inštitúcia, ktorej charakter bol odvodzovaný od poľského Inštitútu národnej pamäti (IPN). Právnická kancelária Ernesta Valka v decembri 2001 pripravila k návrhu zákona pripomienky. Podľa jej analýzy presun písomností ŠtB do správy SIS v roku 1992 bol nelegálny, pretože SIS nie je orgánom štátnej správy. A ak by sa aj tieto materiály presunuli na legálny nástupnícky orgán, malo to byť vykonané do šiestich

317 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, OF, šk. 12. Idea zákona o pamäti národa.

mesiacov. Podľa právnickej kancelárie Valko and Partners nebolo najvhodnejšie, že za pomocnú predlohu zobrali poľský zákon o IPN, keďže analytici navrhovali vychádzať z nemeckého modelu a z lustračného zákona.³¹⁸ Návrh sa stretol s nevôľou poslancov najmä za koalíčnú SDL i opozičné HZDS, a tak ho predkladateľ radšej stiahol. Spolupráca Jána Langoša s Konfederáciou politických väzňov Slovenska a Ministerstvom spravodlivosti SR postupne vygenerovala návrh nového znenia zákona o pamäti národa. Boli to najmä prvý predseda KPVS Karol Noskovič, bývalý podpredseda Slovenského helsinského výboru Anton Srholec, SDB, bývalý posledný hovorca *Charty 77* Miroslav Lehký, bývalý riaditeľ oddelenia na dokumentáciu zločinov komunizmu MS SR Marian Gula a ďalší, ktorí spolupracovali na finalizácii tohto návrhu zákona. Po konzultácii s poslancami SDK tak poslanec Ján Langoš 22. februára 2002 definitívne predkladá návrh zákona „o sprístupnení dokumentov o činnosti bezpečnostných zložiek štátu 1939 – 1989 a o založení Ústavu pamäte(i) národa (zákon o pamäti národa)“, v ktorom navrhol zriadiť Ústav pamäti národa (ÚPN) ako štátnu neziskovú organizáciu. Gesčným výborom NR sa stal Výbor pre ľudské práva, národnostné menšiny a postavenie žien, ktorý ho po zapracovaní pozmeňujúcich návrhov odporučil prijať. Ústavnoprávny výbor NR SR navrhoval, aby Ústav pamäti národa bol verejnoprávnou inštitúciou.³¹⁹ Od prijatia takéhoto znenia zákona si Ján Langoš sľuboval, že proces dekomunikácie neustrnie takpovediac na „cibulkovskej“ úrovni zverejnenia zoznamu tajných spolupracovníkov ŠtB. Langoš v lete 2002 dôvodil, že treba vyjsť z pasce, ktorú vytvorilo vedomie, že sme zverejnením tzv. Cibulkových zoznamov, navyše neúplných, zasadili bývalej ŠtB rozhodujúci úder. Odkrytie represívnych štruktúr a metód malo však priniesť až prijatie navrhovaného zákona o pamäti národa, keďže, ako zdôrazňoval Langoš: „*vykonávatelmi komunistických represii a zločinov na príkaz politických orgánov komunistickej strany boli tzv. veľké ryby, ako dôstojníci ŠtB, politrucí, komunistickí tajomníci, aparátčici, ktorí stále unikajú*“.³²⁰ 10. júla 2002, kuriózne už po parlamentných voľbách, bol návrh zákona o pamäti národa prijatý v treťom čítaní. Jeho predkladateľ Ján Langoš to nazval „*otvorením pravdy o našich národných a osobných dejinách, ktoré odstráni nevraživosť, fámy a mýty*“. Podľa zákona mohol ÚPN predkladať aj podnety na stíhanie zločinov komunizmu a nemeckej tretej ríše, pretože ich premlčateľnosť sa počítala od 29. decembra 1989 a lehota premlčateľnosti bola 20 rokov, resp. 30 rokov pri trestných činoch zabitia. Zločiny proti mieru alebo vojnové zločiny mali byť nepremlčateľné. Napriek tomu, že v podstate 60 % dokumentácie ŠtB sa nachádzalo v ČR, Langoš bol optimista. V tomto čase tvrdil, že ide o historické rozhodnutie NR SR, ktoré dáva občanom právo poznať minulosť ľudí, ktorí sú vo verejných štátnych funkciách alebo sa budú o ne uchádzať. Podľa návrhu zákona mohla SIS alebo Ministerstvo obrany SR požiadať o utajenie niektorého dokumentu, ktorého zverejnenie by ohrozilo životy alebo národnú bezpečnosť,

318 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, Dodatok z 24. 10. 2006, šk. 1.

319 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, Dodatok z 24. 10. 2006, šk. 1. Návrh zákona o pamäti národa.

320 KARÁSEK, J. Ja som nová tvár. *Čas*, 2002, č. 7, s. 12.

pričom ÚPN rozhodne o takejto žiadosti. Iným vážnym inštitútom malo byť, že evidovaný spolupracovník ŠtB môže k zväzku, vedenému na jeho osobu, pripojiť svoje vyjadrenie.³²¹ Znenie zákona a jeho navrhovaná aplikačná prax tak do veľkej miery predstavovali uzavretie fázy inštitucionalizácie snáh o vyrovnanie sa s negatívnym dedičstvom činnosti ŠtB, komunistického režimu, najmä sprístupnením písomností a archívnych fondov ŠtB, ako aj do reálne možnej miery vyrovnanie sa s obdobím nacizmu a jeho pandanta v našich dejinách. Riaditeľ oddelenia na dokumentáciu zločinov komunizmu Ministerstva spravodlivosti SR Marian Gula komentoval prijatie zákona, že sa zablokuje vydierateľnosť kompromitujúcimi materiálmi. Dodal, že vyjadrenia o vybrakovaní zväzkov ŠtB sú len legendou, pretože ak existoval tok informácií ako oficiálny nástroj komunikácie v rámci ŠtB a MV, a to od najnižších pracovníkov až k ministrovi vnútra a následne ku generálnemu tajomníkovi ÚV KSČ a k prezidentovi, tak potom existuje dostatok materiálu na týchto rôznych úrovniach s dostatočnou výpovednou hodnotou, ktorými možno chýbajúce údaje doplniť.³²² Napriek vtedajšiemu nadšeniu viacerí, napríklad vtedajší podpredseda vlády pre ľudské práva Pál Csáky, sa vyjadrili, že zákon prichádza neskoro a mešká niekoľko rokov. Prijatie zákona však privítal napríklad disident Petr Cibulka, prostredníctvom ktorého sa na verejnosť dostali zoznamy spolupracovníkov ŠtB, alebo aj vtedajší veľkopodnikateľ Andrej Babiš. Naopak, vtedajší šéf KSČM Miroslav Grebeníček si myslel, že zákon vyvolá v spoločnosti nenávisť.³²³ Jeden z dobových bonmotov opísal bývalého trojnásobného premiéra Mečiara, že ten „ani nečakal na Langošov zákon“, ale nahliadal do zväzkov ŠtB „s predstihom“ – bonmot narážal na zväzky viacerých evidovaných spolupracovníkov ŠtB, ktoré sa mu ocitli ako ministromi vnútra „na stole“ v roku 1990.

Prezident Rudolf Schuster 29. júla 2002 však zákon nepodpísal a vrátil Národnej rade SR a navrhol ho neprijat' ako celok. Podobne vrátil aj so zákonom o pamäti národa nepriamo súvisiacu novelu trestného zákona, ktorou za verejnú propagáciu komunistickej ideológie mal hroziť trest pol roka až tri roky väzenia. Na dôvažok vrátil aj návrh zákona o podmienkach spoľahlivosti v tajných službách, ktorým mohlo prísť k prepusteniu zamestnanca, ktorý pracoval v bývalých totalitných tajných službách vo vymedzených funkciách. Tieto právne normy však mali tvoriť novú právnu kultúru vo vzťahu k prekonávaniu totalitných rezíduí. Na prezidenta Schustera sa za odmietnutie podpísať zákon zniesla kritika pre jeho nomenklatúrnu minulosť. Zazneli slová, že znižuje autoritu postu prezidenta a že jeho názor personifikuje a verbalizuje reakciu bývalých komunistov, a Schusterovi kritici to nazvali jeho „nesúhlasom s otvorením minulosti“. Vynorili sa otázky o tom, či bývalí príslušníci ŠtB majú morálne právo slúžiť v demokratických tajných službách. Na tieto výhrady reagoval hovorca prezidenta

321 BORČIN Ján. Poslanci sprístupnili zväzky Štátnej bezpečnosti. *Národná obroda*, roč. 13, 2002, č. 159, s. 2.

322 BORČIN Ján. Vybrakované zväzky sú iba legenda. *Národná obroda*, roč. 13., 2002, č. 160, s. 5.

323 JANÍK, Branislav. Otvorenie Pandorinej skrinky vyvolalo protichodné reakcie. Tiež: BORČIN, Ján. Odtajnenie zväzkov. Padla ďalšia opona. *Národná obroda*, roč. 13, 2002, č. 160, s. 5.

slovami, že v návrhu zákona sú zjavné protiústavné prvky a vykazuje znaky právneho diletantizmu.³²⁴ Prezident Schuster tiež argumentoval, že neúplné archívy a zväzky ŠtB môžu byť zneužitá a že odmieta princíp kolektívnej viny bývalých príslušníkov a spolupracovníkov ŠtB, ako aj, že nie sú nutné, ako sa navrhovalo, nové bezpečnostné previerky sudcov, ktorí boli v nedávnej minulosti lustrovaní. Nato Langoš reagoval slovami, že na Slovensku stále súdja sudcovia, ktorí pred novembrom 1989 „posielali za mreže farárov a disidentov“, a ak by bol niekto súdený, tak len komunistickí zločinci. Prezident Schuster kontroval, že otvárať „to“ po 13 rokoch je nešťastné a môže to paradoxne viesť až k návratu komunistov do politického života.³²⁵ Odmietnutie všetkých troch týchto zákonov prezidentom vyvolalo búrku v poslaneckom klube KDH, kde zazneli vyjadrenia, že prezidentovi Schusterovi tieto zákony „nepasujú do osobného profilu“. Kresťanskí demokrati sa pýtali, prečo prezident nechce urobiť nielen gesto, ale i isté politické spytovanie svedomia? Postoje KDH zvýraznil František Mikloško slovami: „Prezident si asi myslí, že ľudia v gulagu zomierali v perinkách.“³²⁶

V NR SR sa o vrátenom zákone o pamäti národa, ako aj ostatných troch príbuzných zákonoch hlasovalo znova 19. augusta 2002, prakticky na konci volebného obdobia. Predseda Konfederácie politických väzňov Slovenska Ladislav Pittner k problému povedal, že sa treba vyrovnáť aj s fašistickým aj komunistickým režimom. V snahe získať hlasy poslancov SDE a časti HZDS do návrhu zákona sa dostala myšlienka kriticky vyhodnotiť aj režim Slovenskej republiky rokov 1939 – 1945. Zákony vrátené prezidentom, okrem zákona o pamäti národa, NR SR neprijala. Zákon o pamäti národa, napriek vyjadreniam niektorých ministerstiev, bol však pomerne prekvapivo prijatý 82 poslancami z celkového počtu 115 poslancov (10 sa zdržalo, 20 bolo proti).³²⁷ Zabrali aj presvedčania koaličných poslancov niektorých opozičných, ktorí boli predchádzajúce obdobie tvrdými politickými rivalmi. Za návrh zákona hlasovali všetci poslanci KDH okrem jedného neprítomného, všetci poslanci vtedy už Pravej SNS, ako aj všetci poslanci Strany maďarskej koalície. Drvivo „za“ boli aj vtedy už nezávislí poslanci za SDK. SDE bola prakticky proti a „prezidentova“ SOP čiastočne za i proti. Až 35 poslancov bolo neprítomných, traja nehlasovali. Návrh zákona prešiel o 7 hlasov. Je zaujímavé vidieť, ako hlasovali niektorí poslanci: „za“ boli napr. Ján Budaj (nez.), Augustín Marián Húska či Dušan Jarjabek z HZDS a tiež poslanci, členovia DS Ján Langoš, Peter Osuský, František Šebej, Peter Tatár, všetci v roku 1998 kandidujúci síce za SDK, ale neskôr nezávislí, ďalej František Mikloško za KDH či Anna Malíková ako nezávislá. Zdržali sa napr. Robert Fico, Milan Ftáčnik, Peter Weiss a Ladislav Orosz ako nezávislí, ako aj Peter Kresák za SDK. Medzi neprítomnými figurovali napr. Ivan Gašparovič ako nezávislý poslanec, Sergej Kozlík a Ivan Lexa za HZDS, Ján Slota za PSNS, ale i Ladislav Pittner za

324 Prezident nepodpísal zákony o komunistickej minulosti. *Národná obroda*, roč. 13, 2002, č. 176, s. 2., s. 5.

325 Kto sa bojí protikomunistických zákonov? *Národná obroda*, roč. 13, 2002, č. 192, s. 2.

326 BORČIN, Ján. Parlament odtajnil zväzky Štátnej bezpečnosti. *Národná obroda*, roč. 13, 2002, č. 194, s. 2.

327 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, Dodatok z 24. 10. 2006, šk. 1.

SDK. Poslanci tak veto prezidenta Schustera prelomili. Ján Langoš nazval rozhodnutie slovenského parlamentu historickým a dôležitým pre vyrovnanie sa s komunistickou minulosťou, no zároveň bez možnosti, aby boli znovu preverovaní sudcovia, ktorí, ako povedal Langoš, „*súdili za názor*“. Prezident Schuster totiž nepodpísal zákon, podľa ktorého sa mali uskutočniť previerky sudcov. Počiatočnú eufóriu postupne dopĺňal politický realizmus. Riaditeľ ODZK MS M. Gula nazval prijatie zákona o pamäti národa až trinásť rokov po demokratickej revolúcii roku 1989 za zlyhanie politických, morálnych a intelektuálnych elít. Uznal, že nebola na jeho prijatie politická vôľa, lebo pretrvával strach politikov, že sa vynorí ich prepojenosť s ŠtB. Gula ako dlhoročný spolupútnik Langoša a odborník na problematiku ŠtB však stále tvrdil, že obavy o stav vzázkov nie sú také dôležité a fatálne, pretože nekompletné vzázkov sa dajú zrekonštruovať. Gula bol tiež presvedčený, že vytratenie sa niečieho mena zo vzázkov je veľmi nepravdepodobné, pretože je verifikovateľné v registračných protokoloch týchto vzázkov. Podľa Mariana Gulu archívy represívnych zložiek treba vyhodnocovať systematicky, historicky, ale i morálno-politicky.³²⁸ Obaja s Langošom objasňovali, že prijatie zákona nemá primárne niekoho nútiť stiahnuť sa z verejného života, keďže zákon o pamäti národa nemá „*lustračnú časť*“, ale právne a prakticky naštartovať proces vyrovnania sa s totalitami našich moderných dejín. Marian Gula dodal: „*Zhromaždenie týchto spisov a vzázkov od SIS, MV a súdov za tú námahu stojí.*“ Ani prelomené veto neprimálo prezidenta Schustera, aby zákon podpísal, a tak ho podpísali len predseda NR SR Jozef Migaš a predseda vlády SR Mikuláš Dzurinda. Zákon č. 553/2002 Zb. z. o sprístupnení dokumentov o činnosti bezpečnostných zložiek štátu 1939 – 1989 a o založení Ústavu pamäti národa (zákon o pamäti národa) zo dňa 19. augusta 2002 nadobudol účinnosť 28. septembra 2002. Preambula zákona č. 553/2002 Z. z. o pamäti národa hovorí, že „*ten, kto nepozná svoju minulosť, je odsúdený ju opakovať, že žiadne protiprávne konanie štátu proti občanom nemôže byť chránené tajomstvom ani nemôže byť zabudnuté, a že obdobie rokov 1939 – 1989 bolo v živote nášho národa dobou neslobody*“. ÚPN tak síce začal oficiálne existovať od 28. septembra 2002, no prakticky sa jeho činnosť rozbehla až v apríli 2003, keď s účinnosťou od 1. mája 2003 NR SR do funkcie predsedu Správnej rady ÚPN zvolila poslanca Jána Langoša, ako aj prvých členov správnej rady ústavu. Od polovice roka 2003 pracovala správna rada ústavu už v kompletnom 9-člennom zložení. Jej členmi boli okrem iných bývalý riaditeľ ÚDV Marian Gula či predseda KPVS Karol Noskovič. Od konca augusta 2003 začala pracovať dozorná rada ústavu.

O krátky čas po prijatí zákona SIS vydala stanovisko, v ktorom zákon kritizovala, že je v niektorých častiach v praxi nerealizovateľný. Podľa SIS znenie zákona bolo treba doplniť tak, aby v zmysle zákona mohli byť fyzicky odovzdané písomnosti bývalej ŠtB do Ústavu pamäti národa. Príčinou podľa SIS bolo nedoriešenie inštitútu utajenia príslušných dokumentov ŠtB v zmysle zákona o utajovaných skutočnostiach. Stanovisku

328 BORČIN, Ján. Pohľad do archívov ŠtB odstráni neistotu. *Národná obroda*, roč. 13, 2002, č. 199, s. 6.

nasledoval list riaditeľa SIS Vladimíra Mitra zo 6. novembra 2002 predsedovi Osobitného kontrolného výboru NR SR na kontrolu SIS Viliamovi Soboňovi (HZDS), v ktorom SIS konštatuje, že je podľa zákona o pamäti národa povinná odovzdať do ÚPN dokumenty a zväzky z činnosti bezpečnostných zložiek do 6 mesiacov od účinnosti tohto zákona. Podľa Mitra bola väčšina takýchto dokumentov v stupni utajenia T a PT (tajné a prísne tajné), a preto sa riaditeľ SIS pýtal, kedy bude ÚPN dobudovaný tak, aby vyhovoval priemyselnej bezpečnosti, na ktorú vydáva potvrdenie Národný bezpečnostný úrad (NBÚ), a tiež namietal, že s týmito dokumentmi sa môžu oboznamovať len osoby, ktoré majú previerku NBÚ. Riaditeľ SIS V. Mitro tvrdil, že dovtedy nemôže SIS začať s odovzdávaním týchto dokumentov.³²⁹ Predseda Správnej rady ÚPN Ján Langoš reagoval promptne stanoviskom s názvom Komentár k stanovisku SIS k novele zákona 553/2002. Langoš argumentoval, že SIS už dala pripomienky k zákonu v legislatívnom procese prijímania zákona a žiadna z jej pripomienok nebola prijatá. Podľa Langoša sa SIS bráni obštrukciami vydať dokumenty ÚPN a situáciu zahmlievala tým, že navrhovala, aby ona bola subjektom sprístupňovania týchto dokumentov. Langoš vyvracia tvrdenia v liste riaditeľa SIS tým, že ŠtB bola v roku 1990 zrušená a rozpustená ako represívna zložka komunistického systému, preto jej písomnosti neobsahovali žiadne skutočnosti, ktorých prezradením by bol ohrozený niektorý z dôležitých záujmov demokratického štátu. Tieto skutočnosti preto ani nepodliehajú zákonu o utajovaných skutočnostiach a nič z činnosti ŠtB nespadá pod tento zákon. Langoš zdôraznil, že SIS vo vzťahu k týmto dokumentom ŠtB nie je pôvodcom spomenutých utajovaných skutočností a do jej fondov sa dostali porušením vtedy platného práva a SIS ich odvtedy neoprávnené používa a zneužíva. Národný bezpečnostný úrad však vydal stanovisko, že ÚPN bol a je právnym pokračovateľom pôvodcu týchto písomností, a teda aj utajovaných skutočností v nich. Ako absurdný príklad Langoš uviedol odmietnutie SIS vydať dokumenty ŠtB k zatknutiu a mučeniu s dôsledkom smrti rehoľnej sestry Zdenky Schelingovej v procese jej blahorečenia. SIS vydala len malú časť tohto spisu dôvodiac, že SIS nie je oprávnená ich vydať, lebo ide o utajované skutočnosti. Za také ich označila práve ŠtB, ktorá paradoxne smrť sestry Zdenky spôsobila. Podľa Langoša sa SIS obštrukciami bránila vydať tieto písomnosti ako verejné informácie a udržuje si tak „*zlatú baňu, z ktorej žije*“. Langoš dodáva, že samotnej SIS sa zo znenia zákona o pamäti národa dotýkajú len dve ustanovenia – má povinnosť vydať neoprávnené držané dokumenty ŠtB a má právo navrhnúť gesčnému výboru NR SR vyňatie niektorých dokumentov spod možnosti sprístupnenia verejnosti. Langoš uzatvoril, že SIS v tom období sťažovala a znemožňovala vykonateľnosť zákona o pamäti národa, pričom podľa neho jej zámerom je utajiť faktické zneužívanie niektorých dokumentov ŠtB z doby komunistického režimu – doby neslobody na svoju činnosť.³³⁰

329 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, Dodatok z 24. 10. 2006, šk. 1.

330 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, Dodatok z 24. 10. 2006, šk. 1.

Ústav pamäti národa a napĺňanie zákona o pamäti národa

V roku 2003 Medzinárodná rada archívov zriadila pracovnú skupinu, ktorá vypracovala správu pre krajiny prechádzajúce od totality k demokracii, ako nakladať s archívmi ich bývalých represívnych orgánov. Táto tzv. Quintanová správa podstatne prispela k skvalitneniu a hlbšej legitimitate práce Ústavu pamäti národa a potvrdeniu dôležitosti prijatia zákona o pamäti národa. Legislatívny zámer bol, aby „Ústav pamäti národa vo svojich depozitoch sústredil dokumenty o činnosti bezpečnostných orgánov štátu z doby neslobody a vykonával úplné a nestranné hodnotenie doby neslobody, analyzoval príčiny a spôsoby straty slobody, prejavy fašistického a komunistického režimu a ich ideológií a účasť domácich a zahraničných osôb na nich“. Ján Langoš charakterizoval poslanie ÚPN nasledovne: *„Ústav má objasniť príčiny straty slobody, ako to hovorí i preambula zákona o pamäti národa, straty majetku či náboženskej viery a jej dôsledky na život a osudy ľudí v epoche nacizmu, fašizmu a komunizmu. ... obnažiť korene, pomenovať príčiny a analyzovať mechanizmy moci, ktoré viedli k perzekúciám a represáliám a ktoré vládni činitelia používali proti vlastnému obyvateľstvu.“* Langoš to nazýva „verejnou výzvou a prameňom poznania“ pre budúce generácie, aby tak zostal zdokumentovaný najmä odpor a zápas so zločineckými režimami.

Táto verejná výzva mala tiež zdokumentovať spomínané zločiny ako zločiny proti ľudskosti, u ktorých podľa medzinárodného práva nemôže byť prípustná premlčateľnosť, a tak dokumentovať a určiť aj osobnú zodpovednosť za ich spáchanie, politickú iniciáciu alebo krytie, a to aj za zločiny nacistického Nemecka a bolševického Sovietskeho zväzu páchané na území Československa, respektíve Slovenska. Langoš charakterizoval tieto režimy ako *„totalitné, ktoré sa vyznačovali masívnym porušovaním ľudských práv, ako vraždenie civilov, popravy a svojvoľné a dlhodobé zbavovanie osobnej slobody jednotlivcov i skupín pre ich politické, svetonázorové, náboženské zmyšľanie, ktoré nebolo v súlade s oficiálnou ideológiou týchto režimov“*.

Zákon o pamäti národa v konfrontácii s realizáciou jeho právneho zámeru bol do roku 2010 päťkrát novelizovaný. Už v decembri 2002 bola prijatá novela zákona o pamäti národa poslancami NR SR Františka Mikloška a dvoch iných poslancov NR SR. Išlo o vymedzenie pojmu zločiny proti ľudskosti a spresnenie definície bezúhonnosti. Na návrh novely napríklad reagovala tzv. Konfederácia občanov čiernej listiny na čele

s Viliamom Ciklaminim, bývalých to vylúčených členov KSCĽ počas normalizácie, ktorí žiadali, aby aj členovia tejto konfederácie boli subjektom zákona, no nestalo sa tak.³³¹ Ďalšia novela z konca februára 2003 riešila odvolateľnosť členov Správnej a Dozornej rady ÚPN. Ďalšie novely doplnili stanovenie odmien členov oboch rád ÚPN, úpravu posudzovania pravosti osobných vzázkov a personálnych spisov, neskôr sa novelizovalo rozhodovanie o priznaní postavenia účastníka protikomunistického odboja a veterána tohto odboja aj *in memoriam* a vydávanie príslušných preukazov účastníkom tohto odboja.³³² Novela zákona, aby ÚPN bol trestnoprávne zodpovedný za pravdivosť zverejnených dokumentov zo svojho archívu, ktorú začiatkom roka 2005 navrhli dvaja poslanci NR SR za KSS, však neprešla. V prípade ÚPN ide o princíp pasívnej legitímácie, teda, že ÚPN síce legálne spravuje dokumenty represívnych orgánov, ale nenesie zodpovednosť za znenie týchto dokumentov. Ďalšiu novelu zákona o pamäti národa predložil poslanec NR SR za v tom čase vládnú Alianciu nového občana (ANO) Jozef Banáš, evidovaný v vzázkoch ŠtB ako agent s krycím menom „LOTOS“, ktorá bola v polovici mája 2005 schválená. Za jej schválenie hlasovali poslanci Smeru, KSS, HZDS, ale i SDKÚ a ANO. Novelou poslanec Banáš reagoval na svoje vyjadrenie, že jeho podpis v dokumente viazacieho aktu ŠtB s ním vo vzázkou vedenom na jeho meno nie je pravý. V presadenej novele na určenie pravosti dokumentov z proveniencie ŠtB a v rámci nich aj posudzovanie pravosti podpisu danej osoby ako súhlasu na spoluprácu s ŠtB mal ÚPN povinnosť vydať tento dokument na odborné skúmanie. Napriek tejto novele Ján Langoš odmietol vydať Banášov vzázok na takéto skúmanie, keďže tvrdil, že vo vzázkou „LOTOS“ nie je explicitne Banášov podpis, takže niet čo skúmať. V neskartovanej časti tohto vzázku, uloženej v Archíve ÚPN sa totiž nachádza záznam kapitána ŠtB Miloša Pavlisa zo 4. decembra 1989, že vlastnoručne skartoval Banášovo „*vyhlásenie spolupracovníka*“, jeho správy (agentúrne záznamy) a asi 90 listov operatívnych dokumentov. V apríli 2006 poslanec Banáš navrhol v NR SR odvolanie J. Langoša z funkcie predsedu správnej rady ústavu. Keďže návrh nebol v súlade so zákonom o pamäti národa, NR SR sa ním nezaoberala. Banášova novela reagovala na už zverejnený zoznam tajných spolupracovníkov ŠtB Ústavom pamäti národa. V Langošovom dlhodobom uvažovaní možno pripustiť, že morálno-spoločenským zámerom zverejnenia mien spolupracovníkov ŠtB bola myšlienková nadväznosť na lustračný zákon a jeho filozofiu, aby aktívni spolupracovníci ŠtB pocítovali zábranu v angažovaní sa vo verejných funkciách v demokratickom režime po roku 1989. Poslanec ANO Jozef Banáš bol príkladom, že evidovaný agent ŠtB sa ešte v roku 2002 môže stať poslancom NR SR.

ÚPN pod Langošovým vedením na začiatku svojho pôsobenia zosumarizoval všetky hlavné právne normy prijaté po novembri 1989, ktoré začali proces spoločenského a právneho odsúdenia komunistického režimu a nápravu zločinov a krívd, ktoré za

331 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, Dodatok z 24. 10. 2006, šk. 1.

332 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, Dodatok z 24. 10. 2006, šk. 1.

vyše 40 rokov napáchal. Mali pomenovať nemorálnosť a protiprávnosť komunistického režimu, porušovanie práv a slobôd občanov a páchanie zločinov jeho represívnymi orgánmi Štátnou bezpečnosťou a inými bezpečnostnými zložkami. Išlo najmä o zákon č. 119/1990 Zb. o súdnej rehabilitácii, zákon č. 212/1990 Zb. o odňatí nehnuteľného majetku štátu v trvalom užívaní Komunistickej strany Československa, ústavný zákon č. 496/1990 o navrátení majetku Komunistickej strany Československa ľudu Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky, ústavný zákon č. 497/1990 Zb. o navrátení majetku Socialistického zväzu mládeže ľudu Českej a Slovenskej Federatívnej republiky, zákon č. 87/1991 Zb. o mimosúdnych rehabilitáciách, zákon č. 319/1991 Zb. o zmiernení niektorých majetkových a iných krívd, zákon č. 451/1991 Zb. tzv. lustračný zákon, zákon SNR č. 480/1991 Zb. o dobe neslobody, zákon č. 282/1993 Z. z. o zmiernení niektorých majetkových krívd spôsobených cirkvám a náboženským spoločnostiam, zákon č. 125/1996 Z. z. o nemorálnosti a protiprávnosti komunistického systému a zákon č. 553/2002 Z. z. o pamäti národa. Langoš ich pomenoval ako zákony obsahujúce v sebe silný étos. Reštitučné zákony zjednodušene hovorili o navrátení nespravodlivo zhabaného majetku pôvodným vlastníkom; zákony o súdnych i mimosúdnych rehabilitáciách rušili rozsudky nad ľuďmi, ktorí boli odsúdení z politických alebo názorových dôvodov a odsúdení boli vyhlásení za nevinných; zákon o pôde vracal súkromným vlastníkom štátom zhabanú pôdu (avšak administratívnou neschopnosťou štátu sa množstvo pôdy pôvodným vlastníkom alebo ich dedičom nevrátilo). Podľa Langoša najviac postihnutými subjektmi boli súkromní vlastníci a cirkvi. Ministerstvo spravodlivosti SR v súvislosti s týmito zákonmi vytvorilo register súdne rehabilitovaných, ktorý obsahuje zoznam vyše 75 000 osôb na Slovensku, z nich 65 000 bolo odsúdených. Langoš upozornil na paradox, že vo viacerých prípadoch bývalého odsúdeného rehabilitoval senát na čele so sudcom, ktorý menovaného kedysi odsúdil.³³³

Prvoradou úlohou ústavu bolo vytvoriť archívnu, dokumentačnú a informačnú bázu najmä pre verejnosť i pre odborných pracovníkov ústavu. To sa týkalo najmä dokumentov, ktorých sprístupnenie v zmysle zákona o pamäti národa sa malo stať hlavnou metódou procesu vyrovnania sa s oboma totalitami našich súčasných dejín. Prakticky šlo o archívne dokumenty tých bezpečnostných orgánov, ktoré pôsobili najmä počas komunistického režimu, teda v rokoch 1948 – 1989 a nachádzali sa v deponencii SIS a MV SR, pričom neboli verejnosti prakticky dostupné. Archívne dokumenty k totalitnému obdobiu 1939 – 1945, napríklad Ústredia štátnej bezpečnosti vojnovj SR alebo k perzekúciám židovského obyvateľstva sú uložené a prístupné vo verejných archívoch SR, najmä v Slovenskom národnom archíve. Zákon o pamäti národa určuje, že i tieto, v zmysle jeho znenia, by mali byť deponované v Archíve ÚPN. Zákon o pamäti národa mal takpovediac prelomiť tento politicky a spoločensky prekonaný stav a sprvoti

333 LANGOŠ, Ján. *15 let poté: komunisté na Slovensku v nové ofenzivě?* Príspevok na konferencii CEVRO, 3. 11. 2004, s 49. Súkromný archív Niny Kurz, rod. Langošovej. Pozri tiež: www.njl.sk.

„prevziať, uložiť, spracovať a sprístupniť dokumenty k prenasledovaným osobám“, ako J. Langoš napísal v prvej výročnej správe o činnosti ÚPN v zmysle zákona o pamäti národa.³³⁴ Na jeseň 2004 Langoš charakterizoval metodiku činnosti ÚPN ako najvhodnejšiu na to, aby „každému bolo jasné, že medzi nami žijú ľudia s komunistickou minulosťou, čo znamená, že nemajú čo hľadať vo verejných funkciách demokratického právneho štátu“. Pripustil a priznal však, že zákon o ÚPN o zločinoch komunizmu a nacizmu nehovorí priamo v trestnoprávnej rovine, ale hovorí o potrebe zhromažďovania dokumentácie o nich a o ich zverejňovaní spolu s menami ich páchatelov. Tento hendikep zákon eliminuje právom podávať podnety na trestné stíhanie Generálnou prokuratúrou SR. Takýchto podnetov podal ÚPN bezmála päť desiatok, no GP SR či už z politických alebo odborných dôvodov ich ignorovala alebo sa k nim vyjadrovala vyhýbavo. Langoš bazíroval aj na princípe, aby sa neblahé skúsenosti Slovenska a ostatných postkomunistických krajín prenášali na medzinárodné fóra, aby sa tak občania a inštitúty západných krajín s touto neprenosnou skúsenosťou s totalitami, najmä komunizmom, zoznámili.³³⁵ Začal sa tak zložitý a sčasti strastný proces, keď nástupnícke orgány bývalých represívnych orgánov totalitných režimov mali odovzdať do správy ÚPN písomnosti, ako im bolo uložené zákonom o pamäti národa. Roky ukázali, že politický zámer a dobré úmysly iniciátorov vzniku ÚPN narážali na odpor niektorých pohrobkov režimu KSCĽ a ŠtB, ale i nejasnú interpretačnú a aplikačnú prax zákona, ako aj na dôsledky neprofesionálnej právnej rozluky ČSFR. Delimitácia dokumentov od SIS sa postupne rozbíhala od roku 2003, nabrala dych v roku 2004. No už v tomto roku nastal prvý rozpor medzi ÚPN a MV SR, ktoré odmietalo odovzdať všetky personálne spisy príslušníkov ŠtB, ergo zamestnancov MV, do lehoty šesť mesiacov tak, ako to ukladal zákon o pamäti národa. Podobne SIS nachádzala rôzne dôvody, ako neodkladne neodovzdať všetky dokumenty o činnosti bývalej ŠtB, z ktorých najmä archívne fondy zväzkov ŠtB sa navyše po niekoľkoročnom používaní SIS a MV SR nachádzali v neuspokojivom stave archívneho uloženia.

334 Výročná správa ÚPN za rok 2003, www.upn.gov.sk.

335 LANGOŠ, J. *15 let poté: komunisté na Slovensku v nové ofenzivě?*, s. 51 – 52.

Pokrok a trenice v preberaní dokumentov v roku 2004

V priebehu roka 2004 ústav prevzal od SIS vyše 50 tisíc administratívnych spisov a k nim príslušných 900 archívnych kníh a protokolov, čo predstavovalo 2 500 archívnych škatúl. Z bývalej knižnice Ústavu marxizmu-leninizmu (ÚML) ÚPN prebral 70 tisíc titulov kníh a periodickej tlače. Právne neprehľadná bola však situácia ohľadne písomností Federálneho ministerstva národnej obrany (FMNO), vedených na armádne objekty na Slovensku. Z nich síce MO SR v roku 1992 prevzalo vyše 100 objektových zväzkov, ako aj bezmála 70 vriec iných písomností, no v archíve MO ČR zostali napr. protokoly tajných spolupracovníkov Vojenskej kontrarozvedky (VKR) či agentúrne spisy a zväzky osôb a akcií týkajúcich sa občanov SR v rámci Východného vojenského okruhu a tiež napr. operatívne fondy Hlavnej správy VKR (III. správy ZNB) a Spravodajskej správy Generálneho štábu (GŠ) ČSĽA. Natíska sa otázka: Bol v tom zámer, aby sa „mečiarovská“ postkomunistická garnitúra na Slovensku vyhla rizikám s verejným alebo odborným využívaním týchto spisov, ak by sa legálne a legitímne ocitli vo verejných archívoch SR alebo v ÚPN? Ďalšia delimitácia, preberanie dokumentov z Archívu MV SR od začiatku viazlo. Až v roku 2004 bola podpísaná príslušná dohoda, takže sa mohli prevziať zväzky VKR 11. brigády Pohraničnej stráže, ktorá mala okrem iného „na starosti“ slovenský úsek hraníc najmä s Rakúskom, a teda na svedomí vraždy utekajúcich cez železnú oponu zo slovenského územia, ako aj správy Pohraničnej stráže Banská Bystrica, dovedna bezmála 640 zväzkov. Ku koncu roka 2004 sa tak v archíve ÚPN nachádzalo vyše 9 300 archívnych škatúl dokumentov. Dôležitou úlohou ústavu, ktorú začal plniť v roku 2004, bolo prepisovanie registračných protokolov zväzkov Krajských správ (KS) ŠtB Bratislava, Banská Bystrica a Košice do elektronickej podoby, aby sa mohli neskôr v zmysle zákona o pamäti národa zverejniť. Ján Langoš nosil v sebe ideu a kultúru zverejňovania, čo v tomto prípade otvorilo spoločenský diškurz o metódach ŠtB v „práci“ s jej spolupracovníkmi, no tiež vyplavilo množstvo problémov a diskusií o dôveryhodnosti zápisov v protokoloch ŠtB o spolupráci toho-ktorého občana, ak neexistoval ďalší iný dokument potvrdzujúci takúto spoluprácu. A tak sa neskôr zverejňovanie registračných protokolov zväzkov ŠtB bývalej XII. správy ZNB (Správy ŠtB pre Slovensko) na internetovej stránke ústavu od novembra 2004 do marca 2005 stalo jedným z najkontroverzejších krokov ÚPN, urobených však v zmysle zákona o pamäti národa.

ŠtB počas svojej „histórie“ vytvárala totiž až 18 druhov zväzkov. Na verejnosti sa tak ocitli mená mnohých verejne známych a aktívnych ľudí, ktorých ŠtB evidovala ako svojich vedomých či nevedomých tajných spolupracovníkov. V pôsobnosti KS ŠtB Bratislava tak v týchto registračných protokoloch ide celkovo o vyše 35 600 záznamov (z toho o vyše 5 300 vedomých spolupracovníkov ŠtB), v pôsobnosti KS ŠtB Banská Bystrica o bežmála 29 500 (vyše 8 100 vedomých spolupracovníkov) a KS ŠtB Košice o vyše 17 200 záznamov (vyše 2 800 vedomých spolupracovníkov). Spolu vyše 82-tisíc záznamov (dovedna vyše 16 200 vedomých „agentov“). Po začatí zverejňovania prepisov týchto protokolov postupne do roku 2005 narástol počet návštev internetovej stránky ÚPN na číslo do 30 000 nahliadnutí a na základe zverejnenia protokolov narástol v rokoch 2004 – 2006 počet žiadostí o sprístupnenie zväzku do 10 tisíc žiadostí. Celkový prehľad o rozvoji ÚPN podala výročná správa o jeho činnosti za rok 2003. V jej úvode predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa píše: *„S úctou a uznaním ďakujem všetkým pracovníkom Ústavu pamäti národa za pracovné nadšenie, tvorivosť a úsilie, ktoré vynaložili pri budovaní Ústavu pamäti národa, inštitúcie, pripravenej plniť nové a ťažké úlohy pre obnovenie spoločenskej pamäti o dobe neslobody v našich národných dejinách a pre rozširovanie a ochranu slobody v našej krajine.“* Na tento rozlet však pri schvalovaní rozpočtu na prvý riadny rok činnosti ÚPN dopadlo podstatné skreslenie návrhu rozpočtu ústavu z navrhovaných 70 miliónov Sk na niečo vyše 45 miliónov (cca 1,5 milióna eur).

Jednou z priorít ústavu sa stala právna analýza vyšetrovacích spisov bývalých krajských správ ŠtB, najmä spisov, týkajúcich sa skupinových procesov vykonštruovaných Štátnou bezpečnosťou v 50. rokoch min. stor., v ktorých odsúdili nevinných ľudí na vysoké tresty odňatia slobody alebo na trest smrti. Len z krajských správ Košice a Banská Bystrica archív ústavu prevzal 777 archívnych škatúl takýchto vyšetrovacích spisov. Počas počiatočných rokovaní o preberaní písomností po bývalých bezpečnostných zložkách medzi Ústavom pamäti národa, Slovenskou informačnou službou a Národným bezpečnostným úradom prišlo k dohode o právnom nástupníctve Ústavu pamäti národa vo veciach administratívy bývalej ŠtB. Medzi Ústavom pamäti národa a Slovenskou informačnou službou bola 4. septembra 2003 uzatvorená *Dohoda o vzájomnej spolupráci pri preberaní materiálov po bývalej Štátnej bezpečnosti od Slovenskej informačnej služby a o sprístupňovaní informácií z týchto materiálov pre potreby Slovenskej informačnej služby*. Súčasne začali prebiehať aj rozhovory, ukončené dohodou vo februári v roku 2004 o preberaní dokumentov od bývalej Vojenskej kontrarozvedky, Vojenského obranného spravodajstva a o sprístupnení informácií z týchto materiálov Vojenskému spravodajstvu. Na základe stanoviska Národného bezpečnostného úradu, že Ústav pamäti národa považuje *„za legitímneho nástupcu pôvodcu utajovaných skutočností v písomnostiach bezpečnostných zložiek podľa zákona NR SR č. 553/2002 Z. z. o pamäti národa“* a v právnej súčinnosti s Úradom na ochranu osobných údajov od 13. decembra 2003 začalo prebiehať sprístupňovanie prevzatých písomností a evidenčných pomôcok

verejnosti. Podľa zákona o pamäti národa mali Ministerstvo vnútra SR, Ministerstvo obrany SR a Slovenská informačná služba do šiestich mesiacov od vzniku ÚPN odovzdať mu dokumenty o činnosti bezpečnostných zložiek a lustračné osvedčenia podľa lustračného zákona. Keďže odovzdávanie písomností najmä od SIS od začiatku viazlo, Ján Langoš bazíroval na tom, aby SIS rešpektovala zákon o pamäti národa, SIS zasa operovala zákonom o SIS, v ktorom okrem iného stálo, že dokumenty bývalej ŠtB „sú zaradené do informačných fondov SIS“, „sú trvalou materiálnou súčasťou spravodajskej činnosti SIS“ a „slúžia jej na plnenie úloh ustanovených zákonom NR SR č. 46/1993 Z. z. o SIS v znení neskorších predpisov“ a že dokumenty obsahujú utajované skutočnosti v kategóriách „Prísne tajné“ („PT“) alebo „Tajné“ („T“). Ján Langoš tvrdil, že SIS drží dokumenty ŠtB neoprávnené a že právnymi normami na ich správu nie je (len) zákon o SIS, ale predovšetkým Ústavný zákon č. 541/1992 Zb. o delení majetku ČSFR medzi ČR a SR a jeho prechode na ČR a SR, Ústavný zákon č. 542/1992 Zb. o zániku ČSFR, Ústava SR (zákon č. 460/1992 Zb.), Zákon č. 543/1992 Zb. o zrušení Federálnej bezpečnostnej informačnej služby, Zákon č. 451/1991 Zb. – lustračný zákon, Zákon č. 46/1993 Zb. o Slovenskej informačnej službe a zákon č. 347/1990 Zb. o organizácii ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy. Langoš tvrdil, že SIS v zmysle zákona o zániku FBIS nie je štátnym orgánom, ktorý bol oprávnený prevziať spisovú agendu FBIS týkajúcu sa personálnych záležitostí. Argumentoval aj tým, že Ústava SR prispieva k právnej istote, keďže bez zákonného základu ňou určeného a spôsobom ustanoveným zákonom žiadny štátny orgán Slovenskej republiky nemôže a nesmie konať, teda ani SIS si nemôže osobovať právo na nakladanie s písomnosťami ŠtB, ktorých v tom čase bolo približne 74 000 spisových jednotiek. Langoš uzatváral, že zákon o SIS jej nezakladá oprávnenie spravovať a využívať informačné databázy bývalej ŠtB, preto správa a využívanie písomností bývalej ŠtB Slovenskou informačnou službou nemá zákonnú oporu, naopak, v tomto zmysle a konkrétne podľa zákona o pamäti národa je týmto štátnym orgánom práve ÚPN. Podobne dôvodil Langoš i pri databázach SIS, ktoré sa nemôžu zakladať alebo viesť priamym využitím databáz ŠtB. Podobne SIS po roku 1993 nemala zákonné oprávnenie vytvárať alebo využívať existujúce databázy za účelom vydávania lustračných osvedčení, preto, ako argumentoval Langoš, jej na túto činnosť databázy ŠtB neprislúchali, ale znova mali byť deponované na pôdu ÚPN. Toto malo podporu i v neskoršom uznesení Najvyššieho súdu SR z roku 1996, ktorý konštatoval, že v SR neexistoval právny nástupca bývalého FMV, ktorý by o. i. vydával lustračné osvedčenia, preto takéto osvedčenia vydané SIS boli právne nulitné.

Preto Ján Langoš spolu s podpredsedom správnej rady ústavu Marianom Gulom a riaditeľom Archívu ÚPN Ladislavom Bukovszkym tlačili na čo najskoršie prebratie príslušných archívnych fondov od zákonných inštitúcií na pôdu ÚPN. Počas roku 2004 tak postupne preberali dokumenty do Archívu ÚPN. Od SIS prebral ústav vyše 60 000 zväzkov ŠtB vedených najmä na jej spolupracovníkov i prenasledované osoby a vyše 200 archívnych škatúľ, tzv. registratúrnych pomôcok z regionálnych útvarov ŠtB.

Postupne ústav prebral cirka 75 bežných metrov rôznych písomností ŠtB, ktoré pred rokom 1989 ešte neboli archivované. Bohužiaľ, tie boli v zlom fyzickom stave, a tak množstvo informácií o činnosti ŠtB na konci komunistického režimu bolo už vopred prakticky nepoužiteľných. Pritom SIS mala tieto dokumenty v zmysle zákona odovzdať už do konca marca, resp. mája 2003. Navyše od decembra 2002 bolo známe stanovisko NBÚ pre SIS, ktoré zaslal NBÚ v auguste 2003 ÚPN, uvádza sa v ňom, že za nástupcu pôvodcu utajovaných skutočností predmetných písomností bývalej ŠtB má byť považovaný ÚPN. NBÚ tiež už od júla 2003 nežiadalo ÚPN, aby mal potvrdenie priemyselnej bezpečnosti na tieto písomnosti. Tým sa síce oneskorene, ale legitímne otvorila cesta k prebratiu písomností ŠtB, pravda tých, ktoré ešte zostali po tzv. Lorencových skartáciách, dramatických 90. rokoch „transformácie ŠtB“ a šesťročnom období vlády pod vedením HZDS na Slovensku, keďže SIS napríklad pod vedením Mečiarovho protežanta šéfa SIS Ivana Lexu mala v správe dokumenty a zväzky ŠtB od roku 1993. Potom, čo ÚPN zabezpečil odtajnenie týchto dokumentov na pôde SIS, predisponovali sa do archívu ústavu. SIS sa protiprávne bránila, aby v zákonnej lehote neodovzdala písomnosti ŠtB, čím podľa Jána Langoša porušila zákony č. 575/2001 o činnosti organizácii vlády a organizácii ústrednej štátnej správy a zákon 46/1993 o Slovenskej informačnej službe (SIS), ako aj lehoty prijaté v zákone o pamäti národa. Je preto opodstatnené domnievať sa, že prijatie zákona o ÚPN zaskočilo bývalé mečiarovské kádre v SIS, resp. kádre ŠtB a KSC v jednej osobe v niektorých politických stranách, ktoré sa takto snažili bojkotovať odovzdanie mnohých „výbušných“ písomných materiálov a zväzkov do ÚPN, alebo potrebovali viac času na prípadné manipulovanie nimi.³³⁶

Ján Langoš sa ako zakladateľ ÚPN tiež snažil využiť na získanie ďalších, ešte nepredisponovaných archívnych fondov z ČR do pôsobnosti ÚPN existujúce dohody medzi rezortmi ČR a SR. Totižto 14. novembra 2002 bola podpísaná zmluva medzi SR a ČR o spoločnom využívaní... archívnych fondov... z činnosti MV v oblasti... bezpečnosti.³³⁷ V decembri 1992 bola uzavretá *Dohoda medzi MV ČR a MV SR o zriadení spoločnej komisie oboch ministerstiev na zabezpečenie úloh súvisiacich s rozdelením, správou a zaobchádzaním s informačnými a archívными fondmi*, ktorá mala platiť od 1. januára 1993. Za českú stranu ju podpísal minister Jan Ruml, niekdajší námestník ministra Langoša, za slovenskú generál Jozef Tuchyňa. Podobne medzi vládami ČR a SR bola podpísaná *Dohoda o spoločnom využívaní stanovených informačných fondov a archívnych fondov, ktoré vznikli z činnosti FMV, MV ČR a MV SR*, a mala platiť tiež od 1. januára 1993. Tieto dohody podstatne, ba až fatálne determinovali získavanie dokumentov do ÚPN. J. Langoš ich chcel využiť, no narážal na prekážky, ktoré zapríčinilo rozdelenie ČSFR a nekvalitná spisová rozluka.³³⁸ Situácia ÚPN ohľadne získania dokumentov na napĺňanie zákona o pamäti národa a v súvisi s územným uložením písomností bývalých

³³⁶ Výročná správa ÚPN za rok 2004, www.upn.gov.sk.

³³⁷ A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, Dodatok z 24. 10. 2006, šk. 1.

³³⁸ A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, Dodatok z 24. 10. 2006, šk. 1.

repressívnych orgánov ČSSR bola naozaj zložitá. Objektívnym problémom bolo, že zákon o pamäti národa bol prijatý dávno potom, čo ČR a SR prijali sériu zmlúv, ktoré možnosť získať slovaciká pre ÚPN skomplikovali, či až neumožňovali. Vznikla tak zásadná nemožnosť prístupu k originálnym archívnym dokumentom, týkajúcich sa občanov Slovenskej republiky, uložených v Českej republike. V tomto období Ján Langoš preto otvorene kritizoval dohodu medzi vládou ČR a SR o spoločnom využívaní stanovených informačných a archívnych fondov z činnosti (oboch republikových) MV z novembra 1992, ktorá, zdá sa, bola zo slovenskej strany zbabraná, resp. česká strana ju pripravila tak, že zjavnú nevýhodu pre slovenskú stranu nevzala do úvahy. Toto malo potom o vyše 10 rokov neblahý vplyv na delimitáciu „federálnych“ písomností ŠtB, najmä slovacík do ÚPN. Langoš kritizoval, že z tohto dôvodu nemohli byť a neboli rozdelené niektoré archívne fondy ako písomnosti ŠtB v Správe pasov a víz ZNB, rôzne evidencie ako napríklad významná Evidencia záujmových osôb (EZO), zmiešané fondy FMV s množstvom slovacík podľa zemepisného alebo personálneho princípu, písomnosti Verejnej bezpečnosti (VB), personálne spisy, niektoré evidenčné karty príslušníkov ŠtB či zväzková agenda rozvedky i kontrarozvedky, ako aj Pohraničnej stráže. ÚPN však prebral takmer úplné mikrofišové kópie spisov rozvedky (I. správy ZNB) od SIS, ktoré pred časom získala od českého pendanta. Langoš konštatoval, že podobne neboli rozdelené ani „spoločné“ fondy FMNO a jeho VKR vrátane Východného vojenského okruhu, ktoré boli evidentne pertinenčne príslušné do SR. Langoš sa pozastavil aj nad faktom, že časť operatívnych zväzkov I. správy ZNB – rozvedky bola síce odozvaná do archívu ÚPN, nevedno však podľa akého „kľúča“. Podobne Langoš kritizoval aj zmluvu medzi SR a ČR o spoločnom postupe pri delení majetku ČSFR medzi SR a ČR... z roku 1999, ktorá o. i. ukončila aj čiastočnú archívnu rozluku s následnými dohodami medzi republikovými MV o spoločnom využívaní rozdelených archívnych fondov. Langoš tvrdo kritizoval tento proces ako „neodborný, nekoordinovaný a neúplný“. Je smutné, že túto významnú zmluvu, ktorá mala mať a mala veľký význam aj na tvorbu Archívu ÚPN a odborné i morálno-politické využitie spisov ŠtB, na Slovensku podpísala vládna garnitúra, ktorá len niekoľko mesiacov predtým vystriedala vládu mečiarovcov. V archívoch ČR tak definitívne zostali v origináloch uložené spisy časti zmiešaných fondov FMV; operatívne zväzky, ktoré viedli slovenské útvary; časť kontrolných zväzkov, vedených celorepublikovými útvarmi ŠtB; operatívne a vyšetrovacie zväzky celorepublikových útvarov ZNB, z toho najmä zväzky „slovenskej“ časti ŠtB; personálne spisy príslušníkov ŠtB (celkovo ZNB) slovenskej národnosti; fondy správy rozvedky (I. správa ZNB) vrátane operatívnych spisov zo 40. a 50. rokov (!); operatívne zväzky kádrov ŠtB vrátane pobočky ZPR Bratislava a oblastných odborov Bratislava, Banská Bystrica a Košice a celý súbor evidenčných pomôcok (kartotéky, registračné protokoly) k vyššie menovaným spisom a zväzkom. Toto konštatovanie je veľmi vážne, najmä z ohľadu na nemožnosť ÚPN naplniť svoje poslanie v procese odhalovania príčin straty slobody a fatálneho nárastu totalitnej moci ŠtB v krajine. Na jeseň 2003 Ján

Langoš žiada od Poslaneckej snemovne ČR dokumenty z Parlamentnej vyšetrovacej komisie 17. novembra a obrátil sa aj na Národný archív ČR so žiadosťou o dokumenty z Parlamentnej vyšetrovacej komisie FZ, ktoré boli uložené v Archíve parlamentu ČR. Odpovede boli podobné – „*možno poskytnúť len kópie dokumentov*“.³³⁹

Začiatkom septembra 2003 vypracovala komisia ÚPN správu o prevzatí dokumentov od SIS pre Správnu radu ÚPN, v ktorej uviedla, že zo SIS bolo prevzatých 72 000 kusov písomností bývalej XII. správy ZNB, 34 500 kusov mikrofišov I. správy ZNB, vyše 1 000 kusov osobných spisov príslušníkov XII. správy ZNB a krajských správ ZNB a 500 kusov personálnych písomností, ďalej písomnosti z fondov vzniknutých z činnosti ŠtB, evidenčné pomôcky ako registre zväzkov, agentúrne, vyšetrovacie a objektové zväzky a fondy. Správa bola podporená listom NBÚ z polovice augusta 2003, ktorý potvrdzoval, že ÚPN je legitímny nástupca pôvodcu utajovaných skutočností v písomnostiach bezpečnostných zložiek v zmysle zákona o pamäti národa.³⁴⁰ Popri tomto pomalom budovaní ÚPN bolo pokrokom, hoci veľmi oneskoreným, že 23. septembra 2003 prijala NR SR uznesenie o odškodnení obetí komunistického režimu a 20. mája 2004 následné uznesenie, ktorým prijala správu o stave odškodňovania týchto obetí.

V roku 2004 Ján Langoš a šéf Vojenského obranného spravodajstva (VOS) František Kašický podpísali protokol o prevzatí spisovej dokumentácie bývalej Hlavnej správy VKR (III. správy ZNB) do Archívu ÚPN. ÚPN tak do konca roka 2004 prevzal všetku agendu od MO SR v objeme 215 spracovaných archívnych škatúl. Išlo konkrétne o vyše 100 objektových spisov o útvaroch a zariadeniach na Slovensku a necelých 70 vriec rôznych písomností. No i tak podľa ÚPN neboli na Slovensko predisponované všetky relevantné slovaciká z bývalého FMO. Preto v marci 2004 žiadal J. Langoš MO SR, aby požiadalo MO ČR o vydanie kópií dokumentov III. S ZNB – Vojenskej kontrarozvedky (VKR) za obdobie do 31. 12. 1989, týkajúcich sa SR. Išlo o približne 100-tisíc zväzkov.³⁴¹ Naďalej viazla delimitácia najmä personálnych materiálov z Archívu MV SR. V auguste 2004 píše Ján Langoš list ministrovi vnútra Vladimírovi Palkovi st., v ktorom mu pripomína ich ústnu dohodu z júla 2004 o odovzdaní archívnych fondov MV z archívov MV v Levoči a v Nitrianskej Strede, ktoré podľa zákona o pamäti národa mali patriť do Archívu ÚPN. Langoš vytkol Palkovi, že nekoná aj napriek tomu, že ÚPN ministerstvu predložil zoznam archívnych fondov, ktoré mali byť do ÚPN predisponované. Minister Palko odpovedal, že MV odovzdá niektoré fondy a dokumenty, napr. protokol zväzkov spolupracovníkov 11. brigády Pohraničnej stráže Bratislava a 38 škatúl spisov k tomuto protokolu. No vyjadril sa, že podľa neho niektoré Langošom požadované písomnosti MV SSR nespádajú pod znenie zákona o pamäti národa. Ponúkol, že MV z takýchto poskytne kópie, ak o to požiadá ÚPN. Ján Langoš odpovedal listom, v ktorom ponúkol návrh *Dohody o vzájomnej spolupráci medzi ÚPN a MV SR*, ktorej prílohou bol zoznam

339 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, Dodatok z 24. 10. 2006, šk. 1.

340 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, Dodatok z 24. 10. 2006, šk. 1.

341 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, Dodatok z 24. 10. 2006, šk. 1.

archívnych fondov a zbierok dokumentov uložených v Archíve MV, ktoré ÚPN žiadal vydať. Išlo o archívne dokumenty: Personálne materiály – personálne spisy príslušníkov Štátnej bezpečnosti do 31. januára 1989; agenda Vysokej školy ZNB; spisy Ochrany štátnych hraníc krajov Banská Bystrica, Košice, 11. brigády PS Bratislava; Veliteľstvo pohraničnej polície; historický materiál z AMV Levoča; Zemská kriminálna úradovňa Bratislava 1938 – 1948; rehabilitačná komisia MV SSR z rokov 1968 – 1971; Krajské správy a útvary ZNB; Centrálné útvary FMV; Správy ŠtB pri KS ZNB; Krajské správy ZNB; Tábory nútenej práce; Interné predpisy ČS(S)R z rokov 1951 – 89 (rozkazy, vestníky, pokyny...),³⁴² čo sa naplnilo v roku 2005. Ku koncu roka 2004 tak Archív ÚPN spravoval 285 archívnych fondov, čo predstavovalo vyše 9 300 archívnych škatúl dokumentov a zväzkov. Odovzdávajúce štátne orgány nedodrжали tak zákonom o pamäti národa stanovený termín odovzdania dokumentov Štátnej bezpečnosti, ktoré mali vo svojej držbe, zákon im stanovil termín do 31. mája 2003, a to i napriek známemu stanovisku NBÚ z decembra 2002. NBÚ k tomu dodal, že je v kompetencii ÚPN navrhnúť spôsob predisponovania týchto dokumentov. Následne sa spolupráca medzi ÚPN a SIS čiastočne urýchlila, a tak koncom roka 2003 mohol predseda správnej rady ústavu Ján Langoš ex offo zrušiť utajenie dokumentov ŠtB uložených v depozitoch SIS. Tak sa mala skončiť diskutabilná držba týchto dokumentov u SIS, ktorá trvala od roku 1993. MV, MO i SIS minimálne ignorovali značne kritickú dobu alebo relativizovali znenie niekoľkých zákonov, čo evokuje logickú otázku, čo mohol ÚPN už skôr s dokumentmi odborne urobiť, respektíve čo neodborné urobili ich vtedajší držiteľia.³⁴³

Tento stav znamenal, že ÚPN bude môcť pokračovať v praktickom procese vytvorenia verejného archívu a systému sprístupňovania archívnych dokumentov ŠtB, MV i MO. Langoš nazval proces etablovania praktických činností ÚPN „*najväčšou operáciou na ochranu slobody a demokracie po 17. novembri 1989*“. Hoci to znelo exaltovane, Ján Langoš tento výrok obhajoval tvrdením, že prakticky päť dekád minulého storočia bolo obdobím neslobody, ako to definuje zákon o pamäti národa. Fakty o tom sú ukryté v mandáte práve rozbiehaného ÚPN, mandáte odkryť archívy nielen spolupracovníkov, ale i príslušníkov ŠtB, archívy KSČ, ale i pronacistického režimu na Slovensku. Ich žijúci exponenti sa podľa Langoša boja zverejnenia týchto archívnych fondov, pretože sa boja následnej reakcie verejnej mienky, ktorá môže vyvolať tlak na ich pozície vzhľadom na to, že na Slovensku sa neuplatňuje lustračný zákon. Zverejnením týchto fondov, najmä písomností bývalej ŠtB a KSČ sa vytvorí možnosť na štúdium obdobia dejín rokov neslobody. Otvorený Archív ÚPN tak podľa Langoša poskytne možnosť napríklad vrcholovým funkcionárom, ministrom, riaditeľom štátnych inštitúcií nahliadnuť do minulosti uchádzačov o funkcie v ich pôsobnosti. Langoš tiež dôvodil, že zverejnením písomností ŠtB a zväzkov sa zamedzí ich zneužívaniu

³⁴² A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, Dodatok z 24. 10. 2006, šk. 1.

³⁴³ Výročná správa ÚPN za rok 2004, www.upn.gov.sk.

napríklad na vydieranie, mocenské manipulácie, ale i útoky, keďže už nebudú utajené. Vyjadril sa tiež, že „dnešnú SIS by bolo treba rozpustiť“, keďže, ako povedal, „novodobá mafia vykazuje prepojenie kriminálneho prostredia s vysokou politikou a takíto ľudia sa po odtajnení zväzkov ŠtB môžu cítiť právne i existenčne ohrození. Takíto ľudia boli osnovateľmi a vykonávatelmi toku príkazov od najvyšších straníckych orgánov, ktorí robili často osudové a nezvratné politické rozhodnutia s tragickými dôsledkami, siahajúcimi až k vykonávateľom týchto rozhodnutí v ŠtB.“ Podľa Langoša „u nich treba vyvodit' zodpovednosť za konkrétne trestné činy“. To sa však na Slovensku pramálo podarilo, pretože Ústavom pamäti národa začatý trestnoprávny proces vyrovnávania sa s komunizmom podaním bezmála päťdesiatky podnetov za takéto trestné činy a zločiny uviazol na Generálnej prokuratúre SR.³⁴⁴

³⁴⁴ ŠIMONČIČ, Andrej – IGAZ, Radoslav. *Nie sme národ udavačov ani kolaborantov! Rozhovor s Jánom Langošom*, rukopis, 2003. Súkromný archív Niny Kurz, rod. Langošovej.

Trpké i sladké ovocie práce ÚPN

Langošove postoje voči komunistickému režimu i obdobiu mečiarizmu boli pravdepodobne príčinou toho, že ho 23. marca 2004 v Bratislave prepadli, zbili a okradli. Páchatelia mu z prsta násilím stiahli manželský prsteň, čo v kruhoch podsvetia znamená výstrahu voči rodine, a tiež ružencový prsteň. Do krovia zahodili jeho doklady s 5 000 korunami. Nešlo teda o lúpežné prepadnutie.³⁴⁵

Na prvé výročie začiatku práce ÚPN v júni 2004 na konferencii ÚPN v Častej-Papierničke vystúpili s príspevkami bývalý berlínsky prokurátor Christof Schaeffgen, historik Dušan Čaplovič a duchovný Ordinariátu ozbrojených síl SR František Bartoš. Ich príspevky reflektovali trestnoprávne a morálno-etické aspekty vyrovnávania sa s obdobím komunistického režimu, ako aj historický pohľad na obdobie neslobody. Ján Langoš naznačil ideové korene kritiky a analýzy obdobia neslobody a roly ÚPN, keď povedal: „*Európska ľavica spomína na dobu nacizmu a na dobu komunizmu ako na dobu temna. Európska ľavica hovorí o ružovej budúcnosti a dnes [v roku 2004 – pozn. PD] v Európe má prevahu. Toto myslenie a dekonštrukcia hodnôt majú prevahu. A naša povinnosť dokumentovať zločiny komunizmu nie je len povinnosťou voči Slovensku. To je povinnosť aj voči západnej Európe, pretože ľudia Západu za železnou oponou žili v blahobyte, v slobode a v práve a len v náznakoch sa dozvedali o tom, v čom sme žili my. A my sme povinní ľuďom Západu popísať, odovzdať svoje skúsenosti so stratou slobody a práva a s dôsledkami, čo to znamenalo pre naše životy, naše osudy, pre osudy rodín, pre osudy celých generácií. Západná Európa hlavne vďaka ľavici sa už pozerá do ružových zajtrajškov a našou povinnosťou je dať výstrahu Európe, aby sme si dali spoločne pozor v budúcnosti. Vnímajme všetky náznaky toho, čo vidno v podstate v rôznych ľavicových voľnomyšlienkových úvahách.*“ Podľa Langoša západoeurópska ľavica môže spieť k istému obmedzovaniu slobody, preto „*naša práca má netušený význam do budúcnosti*“. „*Naša priorita v ÚPN je prejsť k verejnej činnosti, k zverejňovaniu výsledkov našej práce a sprístupniť verejnosti, v čom sme žili. A sprístupniť ju predovšetkým tými najbrutálnejšími kauzami. Popisom zločinov, ktoré vždy zostanú zločinmi, nie sú premlčateľné,*

³⁴⁵ Morálna autorita Demokratickej strany a šéf Ústavu pamäti národa Ján Langoš bol surovo napadnutý. *Demokratické slovo*, roč. 11, 2004, č. 1, s. 4.

dokumentáciou týchto zločínov, a to nielen pred očami slovenskej verejnosti, ale aj pred očami Západu. A tam je naša povinnosť spolupracovať s našimi partnerskými organizáciami v bývalých krajinách neslobody a pokúsiť sa preniesť naše skúsenosti na pôdu Európskej únie, aby aj ona prevzala našu agendu ako spoločnú agendu západných krajín s nami, teda celej Európskej únie. Teda dostať naše výsledky do povedomia európskej verejnosti. A to je na Slovensku naša nezastupiteľná povinnosť, naša úloha, naša práca, toto je vízia ÚPN. Preberáme zodpovednosť voči verejnosti,“ uzavrel Ján Langoš.³⁴⁶

Langoš sa v lete 2004 vyjadril aj k invázii do Československa v auguste 1968 a následnej okupácii, počas ktorých len do konca roka 1968 zahynulo v Československu vyše sto nevinných občanov, z toho vyše 20 na Slovensku a do konca okupačného pobytu sovietskej armády to bolo vyše 425 ľudí. Podľa prieskumu sa o tento tragický stav nezaujímal 58 % občanov, pričom podľa Langoša to nepredstavuje výsledok „úspešného“ vyrovnania sa s „augustom 68“. Paralelne kulminoval súdny spor s jedným zo signatárov pozvania sovietskych vojsk do Československa Vasilom Biľakom a podľa Langoša bolo i napriek Biľakovmu pokročilému veku dosť dôkazov, písomností a svedkov, ktoré by dokazovali jeho politickú zodpovednosť za tragické následky okupácie. Takýto nezaujem verejnosti tkvel podľa Langoša v tom, že počas tzv. normalizácie komunisti vyvolávali strach a beznádej u obyvateľstva a zároveň prebehli obrovské čistky nielen v KSČ, ale i na pracoviskách, v školstve a kultúre a v médiách. Podľa Langoša akýkoľvek odpor po roku 1969 nemal vo vojensky okupovanej krajine nádej na úspech, takže sa po dobu minimálne pätnásť rokov táto tragédia prekryla normalizačným balastom a postupne sa vytrácala z národnej pamäti. Nezaujem verejnosti nahrával nečinnosti orgánov, ktoré mali vyvodiť právne dôsledky z okupácie. Charakter vládnej garnitúry zasa spôsobil blokovanie archívnych dokumentov z činnosti ŠtB a KSČ až do roku 2003.

Postoje a práca Jána Langoša a prvého obdobia práce ÚPN nachádzali pozitívnu odozvu i v Českej republike. V novembri 2004 sa na pôde Senátu Poslaneckej snemovne ČR konala konferencia s názvom: *Idey, na ktorých stojí Česká republika*. Vystúpil na nej aj Ján Langoš s príspevkom, v ktorom zhrnul skúsenosti so založením a prvými rokmi fungovania slovenského ÚPN. Langoš povedal, že idey, na ktorých stála európska kultúra, a teda i česká a slovenská, boli počas posledných päťdesiatich rokov rozmetané, naše národné spoločenstvá boli vyprázdnené, čo je dôsledkom i vyše 20 miliónov obetí týchto piatich desaťročí oboch svetových dejinných totalít do roku 1989. Ján Langoš to vyjadril biblickou parafrázou: *„Mali sme iných bohov okrem Boha, ktorým sme sa klaňali.“* Ján Langoš v príhovore vyslovil aj inú rétorickú otázku: *„Čo viedlo niektorých biskupov a kňazov, že začali verejne podporovať zločinecký, ateistický a materialistický režim, ktorý znamenal smrť a neslobodu miliónov ľudí?“* Langoš vyzdvihol účastníkov tretieho odboja ako tých *„najlepších z nás“*, ktorí riskovali stratu slobody,

³⁴⁶ A ÚPN, Príhovor predsedu Správnej rady ÚPN Jána Langoša na seminári ÚPN v Častej-Papierničke 21. 6. 2004, neinventarizované.

rodiny, vyhnanstva, konfiškácie majetku či osudy svojich detí, keď sa postavili proti zlu. Langoš to nazval našou hlavnou verejnou témou vzťahu k týmto „naším najlepším“, čo ešte žili ideami, na ktorých stojí SR i ČR. Langoš v príhovore nabádal, aby sme obnovili tieto idey, a to v každom z nás. Odpovede na otázky: Akí sme boli v tom čase, ako sme sa zachovali voči zlu, či sme sa vôbec voči zlu postavili, alebo sme sa snažili s ním urobiť dohodu, aby sme si uchránili životy, postavenie či peniaze? Ako sme sa dali zotročiť? – sa podľa Langoša skrývajú v archívoch, obsahujúcich dokumenty o represiách komunistického režimu. V úsilí o otvorenie týchto archívov pomáha hlavná myšlienka tzv. Quintanovej správy, ktorá hovorí o „*práve ľudí na úplnosť svojej nepísanej pamäti, právo na pravdu, právo na identifikáciu zodpovedných za zločiny proti ľudskosti, ľudským právam a slobodám*“. K nim patria i práva na zisťovanie osudov príbuzných, ktorí zmizli v období represie, právo oboznamovať sa s údajmi o osobách, ktoré sa nachádzajú v archívoch o represii, právo na historický výskum s cieľom poznania, právo na rehabilitáciu väzňov a obetí politickej pomsty, právo na odškodnenie a nápravu krívd, ktoré obeť utrpeli represiou, a právo na navrátenie konfiškovaného majetku. Preto i vlády, ktoré doteraz bránia sprístupneniu takýchto archívov, sa podľa Langoša správajú mocensky a nemorálne. Langoš dodal, že v ponovembrovej atmosfére na Slovensku je sprístupnenie týchto archívov, a tým i zverejnenie mien vykonávateľov komunistických a fašistických či nacistických zločinov možným maximom, ak nebudú konať Generálna prokuratúra a ňou určení prokurátori a vyšetrovatelia zločinov oboch totalít či súdy. Langoš tvrdil, že ide o zločiny proti ľudskosti, ktoré sú nepremlčateľné, a to i v zmysle judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva. Navyše ak v roku 1976 ČSSR ratifikovala Európsky dohovor o ľudských a politických právach. Langoš sa tiež vyjadril, že SR sa bude snažiť získať i z českých archívov archívne fondy a dokumenty, tzv. slovaciká, viažuce sa k Slovenskej republike. Blízka budúcnosť ukázala, že postoj českej strany bol v tejto otázke až príliš politicky rigidný.³⁴⁷

Koncom roka sa preto Ján Langoš znova vrátil ku kritike dohody medzi vládou SR a ČR o spoločnom využívaní... archívnych fondov... z činnosti ministerstiev vnútra... z novembra 1992. Ako bývalý federálny minister vnútra kritizoval, že v dohode neboli vymenované, a tak nemohli byť ani rozdelené fondy federálnych útvarov bývalého ZNB a jeho zložky VB a ŠtB, personálne spisy príslušníkov a evidenčné karty, ako aj zväzková agenda rozviedky, kontrarozviedky a Hlavnej správy Pohraničnej stráže a ochrany štátnych hraníc. Bola to nevedomosť, umenie jednej z vyjednávacích strán, skrytý úmysel strany druhej alebo lajdáctvo? Podobne Langoš znova kritizuje aj nerozdelenie fondov FMO, najmä zväzkovej agentúry Spravodajskej správy GŠ ČSLA a VKR a ako významné pre ÚPN ani podriadené zložky napr. Východného vojenského okruhu. A to za stavu, že vo vykonávacom protokole k dohode je napr. k operatívnym zväzkom napísané, že žiadna zo strán neprevezme do svojej agentúry fondy a písomnosti, provenienčne

³⁴⁷ Príhovor Jána Langoša na pôde Senátu Parlamentu Českej republiky. *Pamät národa*, č. 2, 2006, s. 4 – 7.

patriace do teritoriálnej pôsobnosti druhej strany. Časť písomností operatívnej agendy zväzkov I. správy ZNB – rozviedky bola takto odovzdaná podľa neznámej metodiky SIS, a to na mikrofišoch. V kritike neobišiel ani rozdelenie archívnych fondov (archívnu rozluku) a ich spoločné využívanie na základe *Zmluvy... o ...delení majetku ČSFR*, ratifikovanej až v roku 1999. Langoš doslova hovorí: „*Delenie archívnych fondov sa uskutočnilo neodborne, nekoordinovane a neúplne.*“ Bol to časový stres, zámer? Langoš preto v tom čase apeloval, aby takéto dokumenty – slovaciká o občanoch SR a činnosti unitárnych, resp. federálnych orgánoch pôsobiacich na území Slovenska uložené v českých archívoch – boli predisponované do ÚPN, či už v origináloch alebo kópiách, aby tak mohol ústav v čo najvyššej miere plniť svoje zákonné úlohy. Konkrétne malo ísť najmä o časť zmiešaných fondov FMV a fondy Študijného ústavu FMV, operatívne, kontrolné a vyšetrovacie zväzky so vzťahom k Slovensku, personálne spisy príslušníkov ŠtB slovenskej národnosti, operatívne a spisové fondy rozviedky (I. správy ZNB) so vzťahom k Slovensku a v rámci nich i tie z vojnových a zakladateľských 40. a 50. rokov, zväzky slovenského útvaru rozviedky a zväzková agenda oblastných odborov Bratislava, Banská Bystrica a Košice. Okrem týchto Langoš upozorňoval na chýbajúce archívne pomôcky, ako viaceré druhy registračných protokolov, kartotéky, rozkazy náčelníka I. správy ZNB a analytické spisy z obdobia normalizácie, ako aj Evidenciu záujmových osôb (EZO) a Centrálny register zväzkov (CRS/CRZ). Výsledkom však bolo odporúčenie českej strany, aby sa ÚPN obracal na Odbor archívnej a spisovej služby MV ČR alebo na ÚZSI MV ČR. Dokumenty už len „historickej“ hodnoty mala česká strana poskytovať ÚPN len na štúdium alebo v kópiách. Podobne Langoš kritizoval, že v českom archíve bývalého FMO ostali evidencie tajných spolupracovníkov VKR so vzťahom k Slovensku (Východný vojenský okruh), ďalej centrálné archívne protokoly, agentúrne spisy a zväzky záujmových osôb VKR a akcií so vzťahom k Slovensku, vyšetrovacie spisy VKR, ako aj operatívne fondy Hlavnej správy VKR a Spravodajskej správy Generálneho štábu ČSĽA. Po rokovaní s českým ministrom obrany bolo navrhnuté, aby sa vytvorila pracovná skupina na prípravu dodatku k dohode a spôsob kopírovania, resp. dodatočného delenia fondov v zmysle návrhu ÚPN.³⁴⁸ Popri týchto často útrpných vyjednávaniach interná práca v ústave v roku 2004 sľubne pokračovala, a tak ÚPN prijal vyše 1 900 žiadostí o sprístupnenie dokumentov, najmä zväzkov na občanov SR. Koncom roku 2004 vyšlo nulté číslo odborného časopisu ÚPN *Pamäť národa*³⁴⁹, v pláne bola edícia zborníkov z konferencií a odborných monografií a založila sa zbierka osobných výpovedí pamätníkov totalitných režimov na Slovensku.

Po dvoch rokoch intenzívnej práce na založení a rozbehu ÚPN bolo zrejmé, že od novembra 1989 o 15 rokov starší a zrelší Langoš sa značne vyhranil voči spôsobom, ako komunistický režim skončil a ako nekomunistické sily zvládli či nezvládli prvé

³⁴⁸ Výročná správa ÚPN za rok 2004, www.upn.gov.sk.

³⁴⁹ Štvrťročný odborný časopis ÚPN *Pamäť národa* je dostupný na www.upn.gov.sk.

roky transformácie. Muž na čele ÚPN, ktorý sa takpovediac k „výročiu Novembra“ chystal zverejniť zoznamy tajných spolupracovníkov ŠtB, príslušníkov ŠtB, sa začal kriticky vyjadrovať k javom Nežnej revolúcie, o ktorých sa ustálili charakteristiky ako nevyhnutný kompromis, daň za nenásilie či výsledok nepripravenosti nezávislých skupín prevziať moc. Langoš kritizoval okrúhle stoly s komunistami z konca roka 1989, kritizoval nerozpustenie FZ po zvolení Havla za prezidenta, kritizoval rozhodovanie kooptovaného FZ, čo malo za následok postupnú politickú krízu, ktorá viedla až k rozpadu ČSFR. Politika VPN na jar 1990 fungovala podľa tejto praxe, keď VPN na svoju kandidátku prijala exkomunistov. Langoš kritizoval aj fakt, že po zrušení vedúcej úlohy KSČ nedošlo následne k zákazu a rozpusteniu komunistickej strany, aby tak bývalí komunistickí funkcionári boli odstavení od politickej a ekonomickej moci. Vtedy podľa Langoša vznikli základy dnešnej prítomnosti bývalých exponentov režimu v novom režime. Langoš skonštatoval, že na rozdiel od Českej republiky, kde pracuje Úrad dokumentácie a vyšetrovania zločinov komunizmu, ktorý postavil pred súd Miloša Jakeša alebo Jozefa Lenárta, na Slovensku takýto úrad neexistuje a ÚPN ho nenahrádza. „*I preto sme sa s komunistickou minulosťou stále i po pätnástich rokoch na Slovensku nevysporiadali,*“ dodal Langoš. Varoval, že ľudia, súc poučení z obdobia spred roka 1989, nesmú stratiť citlivosť na „*manipuláciu, zásahy do súkromia, osobnej slobody*“ zo strany štátnej moci. Langoš tvrdil, že v oboch republikách stále pretrvávajú „komunistické spôsoby“, ktoré považoval za nebezpečnejšie ako komunistov samých. Pre Langoša boli mementom „*nezáujem o minulosť, vymazanie pamäti a zrafinovanie komunistických spôsobov*“, čím podľa neho prakticky všetky vlády trpeli oživovaním takýchto spôsobov. To viedlo k štátnemu korporativizmu, podľa Langoša novodobej obdobe rozhodovania v „ústrednom výbore strany“. Pokiaľ nepríde k ustálenej tradičnej demokratickej politike, stále hrozí „*uzurpácia moci a totalita*“, uzavrel Langoš.³⁵⁰

350 JANÍK, Branislav. Komunistické spôsoby sú nebezpečnejšie ako komunisti. *Národná obroda*, roč. 15, č. 258, s. 5.

*Čo viedlo niektorých biskupov a kňazov,
že začali verejne podporovať zločinecký,
ateistický a materialistický režim,
ktorý znamenal smrť a neslobodu miliónov ľudí?*

Ján Langoš

Prelomový rok 2005 – rok katarzie a pnutí

Začiatok roka 2005 zaprial snahám ÚPN o získanie aspoň kópií slovacík z ČR. Ján Langoš požiadal české MV o vyhotovenie kópií registrov zväzkov, načo získal súhlas do apríla 2005. V septembri 2005 naveľa SIS odovzdala do ÚPN kópiu počítačovej databázy EZO. Keďže ju bolo treba verifikovať, na žiadosť slovenskej strany ČR prisľúbila vykonať komparáciu Evidencií záujmových osôb (EZO), ktoré boli vo vlastníctve oboch republikových ministerstiev, keďže v období od januára 1989 do septembra 1990 malo byť z počítačovej tzv. Evidencie záujmových osôb (EZO) FMV vymazaných 80 000 mien.³⁵¹ Podobne ladené pokusy ÚPN boli naďalej smerované na českú stranu. Začiatkom marca 2005 píše Ján Langoš ministrovi vnútra ČR Františkovi Bublánovi, že ak ÚPN, keďže vznikol v roku 2002, nebol subjektom dohôd medzi ČR a SR o delení majetku z novembra 1999, žiada dokumenty z Archívu MV ČR, ktoré neboli predmetom delimitácií a sú uložené v spomenutom archíve. Langoš navrhol, aby subjektom dohody namiesto MV bol ÚPN. V apríli 2005 prišla odpoveď ministra vnútra ČR a znela, že česká strana je ochotná to urobiť na základe medzivládnej dohody alebo rokovania oboch ministerstiev. Dovtedy ponúkla kópie týchto dokumentov.³⁵² V júni 2005 znovu píše Ján Langoš českému ministrovi vnútra a urguje svoje požiadavky. Koncom novembra 2005 odpovedá český minister vnútra Bublán Jánovi Langošovi na tento list, že všetky požiadavky ÚPN na prevod písomností z Archívu MV ČR sú nad rámec dohody medzi MV ČR a MV SR o ďalšom využívaní písomností FMV, ktorá bola fakticky naplnená. Nedá sa podľa neho ani aplikovať zmluva o delení majetku ČSFR, ani medzivládna dohoda o spoločnom využívaní archívnych fondov MV, ktorá platila iba do decembra 1996. Minister Bublán píše, že všetky dohody sú medzivládne, a teda ÚPN nie je ich subjektom. Ponúkol však zas vyhotovovanie kópií týchto archívnych dokumentov.³⁵³ Začiatkom marca 2005 podpisuje ÚPN dohodu s MV SR, na základe nej ÚPN prevzal archívne fondy a zbierky bezpečnostných zložiek z rokov 1939 – 1989, ktoré vznikli činnosťou FMV a ním riadených štátnych organizácií, respektíve predchodcov. Tieto boli uložené v archívoch MV v Levoči a Nitrianskej Strede a mali byť odovzdané

351 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, Dodatok z 24. 10. 2006, šk. 1.

352 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, Dodatok z 24. 10. 2006, šk. 1.

353 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, Dodatok z 24. 10. 2006, šk. 1.

do konca roka 2005. V rámci plánu tejto delimitácie však MV SR v rozpore so zákonom o pamäti národa neodovzdalo kádrové spisy príslušníkov ŠtB, argumentujúc, že nie je možné presne určiť ich služobné zaradenie, respektíve sa údajne prelínalo medzi VB a ŠtB. ÚPN z Archívu MV SR tak v nasledujúcom období prevzal aspoň zväzkovú agendu Vojenskej kontrarozvedky 11. brigády PS Bratislava a príslušné registračné protokoly. Ústav tiež prevzal i vyše 580 zväzkov spolupracovníkov Hlavnej správy PS Banská Bystrica, ako aj 30 700 kópií lustračných osvedčení, vydaných bývalým FMV. Sumárne ku koncu roka 2005 prevzal ÚPN do svojich depozitov vyše 900 bežných metrov písomností od SIS, čo predstavovalo vyše 8 200 archívnych škatúľ. Tento objem zákonne nárokovateľných písomností SIS odovzdala na 29-krát (!). Podobne ústav prevzal od MV SR vyše 620 bežných metrov písomností, teda 5 700 archívnych škatúľ z archívov MV v Levoči a Nitrianskej Strede. Spolu s vyše 200 archívnymi škatuľami z MO SR tak do Archívu ÚPN ku koncu roka 2005 bolo deponovaných vyše 14 000 archívnych škatúľ spisov a zväzkov o dĺžke vyše 1,5 bežných km. Táto delimitácia však obštrukciami vedení archívov MV sa neskôr natiahla do roku 2006.³⁵⁴

Ján Langoš už od začiatku roka 2005 riešil aj kompetenčné otázky využívania bývalých dokumentov ŠtB. V polovici januára 2005 napísal list vtedajšiemu riaditeľovi NBÚ Aurelovi Ugorovi, v ktorom mu oznámil, že ÚPN ako nástupca pôvodcu utajovaných skutočností v zmysle zákona 215/2004 Z. z. zrušil stupeň utajenia dokumentov po bývalej ŠtB uložených u SIS, ktoré tvorili poslednú časť neusporiadaných archívnych dokumentov. ÚPN neskôr túto skutočnosť na nich vyznačil v zmysle vyhlášky NBÚ pri ich uložení do archívu ÚPN.³⁵⁵ Postupné zaplňovanie Archívu ÚPN a pokračujúca práca vo vyhodnocovaní dokumentov bývalej ŠtB podnecovali ÚPN i samotného Jána Langoša k plánom a úvahám, ako zhodnotiť tieto pramene. Ján Langoš na pôde ÚPN mal záujem seriózne sa zaoberať tými najbrutálnejšími zločinmi ŠtB a iných totalitných bezpečnostných zložiek a jednotiek, ktoré ako nepotrestané traumatizovali slovenskú a českú spoločnosť už od konca druhej svetovej vojny. V tomto zmysle si ústav naplánoval zaoberať sa kauzami, ako boli vraždy civilov partizánmi v rokoch 1944 – 1945, likvidácia Demokratickej strany, procesy s rehoľníkmi v roku 1950, smrteľné nehody a zranenia okupačnými vojskami v roku 1968 v Československu, neobjasnená brutálna vražda kňaza Přemysla Coufala v roku 1981, niektoré neobjasnené násilné úmrtia vo vyšetrovacej väzbe ŠtB, neobjasnená smrť signatára *Charty 77* Tomáša Petřivého v roku 1986 a iné. Ján Langoš do priorit ústavu hneď od začiatku zahrnul rovnako odhalovanie závažnej trestnej činnosti príslušníkov I. správy ZNB (rozvedky ŠtB), ako boli vraždy, príprava na vraždu, únosy, podporovanie teroristických činov a skupín v zahraničí a pod. V oblasti represálií voči domácim oponentom režimu malo mať prioritu vyhodnocovanie vyšetrovacích spisov jednotlivých osôb alebo skupín, ktoré

354 Výročná správa ÚPN za rok 2004, www.upn.gov.sk.

355 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, Dodatok z 24. 10. 2006, šk. 1

sa týkajú vykonštruovaných procesov ŠtB a ktoré viedli k odsúdenie nevinných ľudí na vysoké tresty odňatia slobody alebo na popravu. Rezultátom tohto malo byť vypracovanie podnetov pre Generálnu prokuratúru SR na trestné stíhanie funkcionárov ŠtB a KSČ zodpovedných za tieto justičné zločiny a politické perzekúcie, ako aj za vytváranie a udržiavanie neľudského režimu na štátnej hranici, ktoré po roku 1948 len na slovenskej časti železnej opony vyústili do piatich desiatok prípadov usmrtených a zranených osôb. Tieto prípady boli neskôr v roku 2007 v zmysle zákona o pamäti národa dané ako oficiálne podnety zo zákona na vyšetrenie GP SR, dodnes [do roku 2021 – pozn. PD] sa však žiadny z týchto prípadov nevyšetрил.

*Zmenili sme právny systém,
zriadili demokratické inštitúty,
aké existujú v tradičných demokraciách,
ale neurobili sme ešte
„reformu v mysliach a srdciach“.*

Ján Langoš

Poškodenie myslí a srdc

Po položení základov práce ÚPN sa Ján Langoš na otázky filmovej režisérky Kristiny Vlachovej rozhovoril o vnútorných motiváciách svojej práce a postojoch, ktoré vyústili v prijatie zákona o pamäti národa. Povedal: „*To, čo robím, preto mám osobné vnútorné hlboké motívy, ktoré sa týkajú môjho života, mojej duše a mojej mysle, a tieto dôvody nevznikli v Novembri '89, ale sú staršieho dáta. Sú vyvolané mojou výchovou v rodine, ktorá bola katolícka, a v 50. rokoch bola moja rodina ostrakizovaná alebo, ako hovorili komunisti, bola na smetisku dejín. Tá výchova bola hlboká, bola duchovná a s tým som išiel do života. V dospelom veku som sa po roku 1968 po okupácii stretol s jedným výnimočným človekom, nie osobne, ale s jeho dielom, jeho prácou. Ten človek sa volal Jean Steiner a bol vedený otázkou, ktorú sám sformuloval, k výskumu holokaustu. Tú otázku som považoval za takú kľúčovú a takú dôležitú, že som ju prevzal a mal hlboko v sebe. Tá otázka znela: Čo chcel Všemohúci povedať nám žijúcim, keď dopustil také hrôzy, počas ktorých prvýkrát ortodoxní rabíni zapochybovali o jeho existencii. Túto otázku považujem za kľúčovú otázku 20. storočia v Európe. Netýka sa len doby nacizmu a holokaustu a šoa a vyhladzovacích táborov, ale týka sa aj komunistického režimu. A ja, ktorý som pamätníkom komunistického režimu a ktorý som zažil aj jeho pád, si kladiem podobnú otázku: Čo sa stalo s nami, príslušníkmi národov strednej Európy, so starou, prastarou kultúrou, postavenou na princípoch judaisticko-kresťanských, že sme pripustili ateistické zločinecké režimy, počas ktorých sme si nechali zobrať majetky, slobodu, náboženskú vieru a pripustili sme, že tieto režimy trvali 40 rokov. Dve až tri generácie. Čo sa to stalo s týmito národmi? Tieto otázky ma ženú aj k praktickej činnosti a skutkom. A jedným z nich bolo presadenie zákona o zriadení Ústavu pamäti národa a zákona, ktorý uložil sústrediť všetky tajné archívy represívnych orgánov z rokov 1939 – 1989, teda z obdobia nacizmu a komunizmu na Slovensku do jedného z archívnych orgánov verejnosti, ľudom, bádateľom, historikom. Toto sa mi a nám podarilo presadiť na Slovensku ako prvej krajine z postkomunistických krajín.*“

Langoš pokračuje: „*Osud Slovenska a Československa bol určený rozhodnutím v Jalte, kde západné víťazné mocnosti rozhodli, že časť starej kultúrnej Európy sa stane súčasťou sovietskeho impéria, teda ateistického a komunistického impéria, ktoré nás zbavilo slobody a zbavilo nás duše. Podobne sa zachovali západné demokracie, ktoré žili v pokoji,*

v slobode a v právnych režimoch a demokratických režimoch po roku 1989, keď nám ako obetiam komunistického režimu začali klásť podmienky, ktoré máme splniť, a väčšinou to boli podmienky nesplniteľné alebo ťažko splniteľné, aby nás prijali opäť do rodiny demokratických právnych štátov. To boli dve rozhodnutia západných mocností, ktoré veľmi poškodili Európu, európske dejiny a kultúru. Pretože krajiny, ktoré mali spoločnú históriu, spoločné dejiny, sa rozdelili do dvoch úplne odlišných režimov. Do jedného režimu slobody a demokracie a do druhého v podstate bezvereckého, materialistického a zločinného.“ A svoje vyznanie uzatvára: „Najhoršie dôsledky, ktoré vidíme roky po Novembri '89, sú poškodenie mysli a srdca. My môžeme prevziať zo západných demokracií inštitúty, princípy, ústavy, právne poriadky, ale kým nevrátíme do toho pôvodného stavu naše srdcia a naše mysle, nebudeme tu mať demokraciu, nebudeme sa plne tešiť zo slobody a využívať slobodu na dobro celého spoločenstva.“³⁵⁶

Ján Langoš vnímal prácu ÚPN ako interakciu s ľuďmi, občanmi a nepriamo tými, ktorí ako obeť režimu predčasne a často tragicky odišli spomedzi nás. Vedel, že ich pripomínaním a vyzdvihovaním ukazuje a dokazuje neludzský charakter režimu. Okrem témy skrytej cirkvi jednou z priorit ÚPN bol výskum perzekúcií ľudí, ktorí chceli utiecť z Československa za slobodou cez železnú oponu a často končili na nej, zavraždení Pohraničnou strážou alebo jej vražednými prostriedkami: elektrickým prúdom, mínami, voľne útočiacimi psami. Na počesť takýchto dvoch mužov Langoš na cintoríne v Kežmarku v roku 2004 pri pamätnej tabuli utečencov Milana Dľubača a Ondreja Brejku, zabitých na hraniciach 7. júla 1980, prehovoril: „Aké slová použiť, keď človek stojí zoči-voči hrôzám a utrpeniu, ktoré spôsobil komunistický režim v našom národe za uplynulých 40 rokov? Niet takých slov, ktoré by opísali tú hrôzu a to utrpenie. Ale svedomie nemôže mlčať.“ Na seminári o odvlčených v Spišskej Novej Vsi povedal: „Modlime sa a konajme. Denne sa modlím k Bohu všemohúcemu, aby bol milosrdný k dušiam odvlčených, zavraždených, vyhnaných zo svojich domovov a súdených. Aby bol Boh milosrdný k dušiam ich vrahov. Aby bol milosrdný k nám žijúcim, ktorí sme boli svedkami, ktorí sme žili v tom čase, i k nášmu potomstvu. Konajme! I keď mená obetí sú už takmer známe, nesmieme dopustiť, aby boli zabudnuté. Aby bolo zabudnuté utrpenie, ktoré naši spoluobčania, naši otcovia a matky, naši starí rodičia vytrpeli za našu slobodu. Tu na tomto mieste sľubujem za seba a za svojich blízkych spolupracovníkov na ÚPN, že budú odhalení vinníci a ich mená budú zverejnené. Vzdajme v tejto chvíli česť tým, ktorí padli, ktorí boli mučení, zavraždení, ktorí stratili svoju slobodu, lebo my žijeme po rokoch v slobode a nech nám v tomto úsilí praje Boh.“³⁵⁷ K zločinom na železnej opone sa neskôr v novembri 2005 Langoš vyjadril nasledovne: „Československé hranice neboli strážené príslušníkmi ZNB, ozbrojenými ručnými gulovými zbraňami, ale vojakmi, vyzbrojenými automatickými zbraňami, z ktorých strieľali dávkami s takmer istotou

356 A ÚPN, audiovizuálne nahrávky. Rozhovor Kristiny Vlachovej s Jánom Langošom, 2005.

357 A ÚPN, audiovizuálne nahrávky. Príhovor Jána Langoša na cintoríne v Kežmarku a na seminári v Spišskej Novej Vsi, 2004, neinventarizované.

zabiť civilnú osobu.“ A pokračoval: „Register rehabilitovaných súdnych sporov bude zverejnený, aby bol verejným zoznamom sudcov a prokurátorov, ktorí súdili v politických procesoch. Dnes sa sudcovia bránia, že súdili podľa vtedy platného práva. Ale my vychádzame pri definícii zločinov proti ľudskosti z rozsudku Európskeho súdu pre ľudské práva (ESLP), ktorý zamietol sťažnosť Egona Krenza – posledného generálneho tajomníka ÚV SED bývalej NDR, odsúdeného za navádzanie na vraždy na berlínsko-berlínskej hranici na šesť rokov. On a ešte dvaja členovia toho ÚV sa obrátili na ESLP s tým, že nemecké súdy porušili ich ústavnú záruku právnej istoty a že oni vtedy rozhodovali podľa vtedy platného právneho poriadku. ESLP v roku 2001 zamietol tieto sťažnosti hlasmi všetkých sudcov v pléne s tým, že potvrdil právoplatnosť rozsudkov a vyslovil právny názor, že hoci nemecké súdy súdili na základe vnútronemeckého práva, týchto vinníkov bolo možné odsúdiť aj podľa medzinárodného trestného práva za zločiny proti ľudskosti.“³⁵⁸ Na počesť a pamiatku utekajúcim z vlasti za slobodou a tým, čo boli zavraždení na hraniciach, ÚPN a KPVS iniciovali a dali vybudovať k 16. výročiu Novembra '89 pod hradom Devín na sútoku riek Moravy a Dunaja pamätník s názvom *Brána slobody*. Má pripomínať minimálne 280 (až vyše 400) mužov a žien, ktorí boli zabití na hraniciach ČSSR pri pokuse o útek za tzv. železnú oponu v rokoch 1945 – 1989, a tiež desaťtisíce ľudí vyhnaných z vlasti za toto obdobie. Tento pamätník slávnostne odhalili 17. novembra 2005 na Deň boja za slobodu a demokraciu predseda Správnej rady ÚPN Ján Langoš, predseda KPVS politický väzeň Anton Srholec SDB a predseda NR SR Pavol Hrušovský. Dieľo vytvoril akademický sochár Peter Mészáros v tvare rozstrieľanej brány, v ktorej je fragment akoby prerazenej časti mreže. V ten istý deň 17. novembra 2005 bol na Jakubovom námestí v Bratislave odhalený Pamätník obetiam komunizmu akademického sochára Jozefa Barinku, ktorého fundátormi boli Občianske združenie Hlbiny, Zväz protikomunistického odboja, Konfederácia politických väzňov Slovenska a Ústav pamäti národa. Ján Langoš na margo obnovenia záujmu o vyšetrovanie zločinov na železnej opone upozornil na stanovisko Európskeho súdu pre ľudské práva v Štrasburgu, podľa ktorého sú zákony upravujúce režim na hraniciach komunistických krajín v tom čase v rozpore so základnými právami a slobodami. Podľa Langoša sa slovenská justícia nemôže na ne odvolávať v zmysle ich vtedajšej platnosti. Inými slovami, Langoš jasne pomenoval usmrtenia utečencov na hraniciach ako vraždy zosnované a spáchané organizovanou skupinou osôb, ktoré sú vo svetle rozhodnutia štrasburského Európskeho súdu pre ľudské práva nepremlčateľné a neobhájiteľné platnosťou vtedajších zákonov. Podľa Langoša politickú a faktickú zodpovednosť nesú nielen príslušníci Pohraničnej stráže, ale najmä tí pohlavári, ktorí takéto zákony prijali a na základe nich vydávali rozkazy, ktoré k týmto vraždám na hraniciach viedli.³⁵⁹

³⁵⁸ Príhovor Jána Langoša na pôde Senátu Parlamentu Českej republiky. *Pamäť národa*, roč. 3, č. 2, 2006, s. 7.

³⁵⁹ A ÚPN, prepis vystúpenia Jána Langoša pri odhaľovaní pamätníka Brána slobody v novembri 2005, neinventarizované.

V roku 2005 ÚPN značne pokročil v dokumentovaní obetí okupácie z roku 1968. Výsledky práce ÚPN korešpondovali s legislatívnou prácou NR SR, keď začiatkom novembra 2005 schválila zákon o odškodnení obetí okupácie Československa vojskami ZSSR, NDR, PLR, MLR a BLR. Zákonom mali byť odškodnení občania, ktorí v období od 20. augusta 1968 do 21. júna 1991 (dňa definitívneho odchodu vojsk Sovietskej armády z územia Slovenska) boli usmrtení alebo zranení príslušníkmi niektorých z vyššie menovaných okupačných vojsk. Koncom novembra 2005 v rámci rozširovania medzinárodnej spolupráce podpísali Ján Langoš, predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa, a György Gyarmati, generálny riaditeľ Historického archívu bezpečnostných služieb Maďarska, dohodu o spolupráci v rámci výskumných a vzdelávacích programov. V roku 2005 bolo dokončené sprístupňovanie dokumentov osobám, ktoré o to požiadali ešte od roku 2003. Išlo o bezmála 8 000 žiadostí. Pre potreby sprístupňovania a bádania ÚPN vytvoril 268 000 kópií strán dokumentov najmä z Archívu ÚPN.

Podľa Langoša sa síce dá povedať, že v roku 2005, teda po 15 rokoch sme zmenili právny systém, zriadili demokratické inštitúty, inštitúty právneho štátu rovnaké, aké existujú v tradičných demokraciách, ale neurobili sme ešte „reformu v myšliach a srdciach“. „My si musíme pripustiť,“ pokračuje, „že hoci sa hovorí ľahko o vine a treste, my všetci, ktorí sme žili v komunistickom režime, nesieme istú zodpovednosť za to, že trval štyri desaťročia a že zostali po komunistickom režime státisíce obetí. Kto tu môže povedať, že je čistý, a kto je vinný? Kto môže byť tým sudcom z nás, čo sme v tom režime žili? Nikto.“ V roku 2005 po zverejnení zoznamu spolupracovníkov ŠtB sa Ján Langoš snažil pomenovať vnútorný stav slovenskej spoločnosti, ktorá počas komunizmu žila v strachu, ľahostajnosti a tisíce jej občanov prikývli na spoluprácu s ŠtB slovami: „V poslednej dobe sa vo verejnosti veľa diskutuje o tom, kto spolupracoval so Štátnou bezpečnosťou, či to podpis a evidencia dokazuje a čo to dokazuje. V tejto pasci sme od roku 1990, keď začali prvé lustrácie kandidátok OF a VPN, a tak sa verejnosť a novinári zaujímajú o túto perfidnú stránku komunistického režimu. Úloha ÚPN je definovaná v preambule zákona o pamäti národa, ktorú slovenský parlament prijal ústavnou väčšinou, a tá preambula hovorí: NR SR majú na pamäti... povinnosť stíhať zločiny proti mieru, ľudskosti a vojnové zločiny... a ďalej ako výraz nášho presvedčenia, že ten, kto nepozná svoju minulosť, je odsúdený ju opakovať a že žiadne protiprávne konanie štátu proti občanom nemôže byť chránené tajomstvom ani nemôže byť zabudnuté.“³⁶⁰ Preto v spoločnosti i počas nasledujúcich rokov rezonovala najelektризujúcejšia téma práce ÚPN – zverejnenie zoznamu spolupracovníkov ŠtB a preverovaných či nepriateľských osôb. Ján Langoš na obhajobu práce ÚPN vystupoval rázne, opieral sa o právne predpoklady a snažil sa realisticky popísať politické prostredie hegemonie ŠtB, v ktorom dominovali strach, vydieranie, manipulácia, násilie, zbabelosť, servilnosť a udavačstvo.

360 A ÚPN, Osobný fond Jána Langoša, Dodatok z 24. 10. 2006, šk. 1.

Zverejnenie registračných protokolov zväzkov ŠtB

ÚPN v zmysle svojho zákona od 16. novembra 2004 do marca 2005 zverejnil na svojej internetovej stránke úplné kópie registrov zväzkov, nazývaných aj registračnými protokolmi zväzkov ŠtB. Mal na to právo ako orgán, ktorý zákonne a protokolárne prevzal tieto písomnosti od SIS. Tieto protokoly boli v podstate evidenčnými pomocníkmi, vedenými na štatisticko-evidenčnom odbore FMV a na obdobných oddeleniach krajských správ ŠtB v celej krajine od roku 1954 do 1990 a počas tohto obdobia prešli zložitým vývojom. Príslušníci ŠtB do nich vpisovali základné údaje o osobách a objektoch, ktoré boli v kontrarozviednom a agentúrnom záujme a rozpracovaní ŠtB. Sú tak hodnoverným prameňom i svedectvom o činnosti ŠtB ako takej, jej tajných spolupracovníkoch, ako aj ňou sledovaných a perzekvovaných osobách, uvádzaných pravým i krycím menom a ďalšími charakteristikami. Počas spomenutého obdobia ŠtB spolu so záznamami v protokoloch vytvorila cca 18 druhov zväzkov. Celkom ide o 76 000 – 81 000 záznamov na Slovensku (v troch krajských správach ŠtB) a v rámci nich 15 000 – 16 300 záznamov tajných spolupracovníkov ŠtB na Slovensku za toto obdobie.³⁶¹ Okrem spomenutých registračných protokolov zväzkov ÚPN zverejnil aj personálny register príslušníkov ŠtB, zaradených v správach ŠtB na Slovensku. Zákon o pamäti národa ukladá vydať prepisy týchto registrov zväzkov aj v tlačenej forme.

Po zverejnení registračných protokolov zväzkov, ergo teda najmä zoznamu tajných vedomých a nevedomých spolupracovníkov ŠtB Ústavom pamäti národa sa v časti slovenskej spoločnosti vytvorila nepríjemná atmosféra. Pre mnohých bolo šokom objaviť svoje meno, meno svojho blízkeho, nadriadeného alebo politického favorita v týchto zoznamoch. Na adresu ÚPN sa vzniesla kritika, že mechanizmus zverejnenia, ktorý žiadna právna norma neurčovala, mal byť viac špecifikovaný v prípadoch, keď k záznamu evidencie spolupráce s ŠtB v spomenutých protokoloch chýba v príslušnom archívnom fonde konkrétny zväzok na konkrétnu osobu alebo bol podstatne preskartovaný. Langoš argumentoval, že zverejnenie databázy spolupracovníkov ŠtB je úloha Ústavu pamäti národa, ktorú mu ukladá zákon prijatý slovenským parlamentom, a to napriech

³⁶¹ Tento rozptyl je daný tým, že evidencie ŠtB sú k dispozícii až od roku 1954, zmenou kategorizácie evidencií v registračných protokoloch zväzkov, zrušením a obnovením a viacnásobným evidovaním osoby a podobne.

vládnymi aj opozičnými stranami ústavnou väčšinou, čo predstavuje silný a legitimizovaný záujem verejnosti. Zverejnenie vyvolalo však aj priaznivé ohlasy, akým bola napríklad reakcia výboru Združenia evanjelických duchovných (ZED), ktoré údajne reprezentovalo 90 % evanjelických kňazov ECAV. Vydali vyhlásenie, v ktorom sa dištancovali od stanoviska Ekumenickej rady cirkví, prijatého ich predstaviteľmi 4. marca 2005 v mene siedmich cirkví združených v tejto rade, keďže generálny biskup Július Filo ho podpísal bez predchádzajúcej širšej diskusie. Ekumenická rada cirkví totiž žiadala, aby Národná rada SR zákonným opatrením zastavila zverejňovanie zväzkov bývalej Štátnej bezpečnosti. Signatári výzvy výboru ZED, naopak, žiadali, aby sa prijalo opatrenie o povinnej lustrácii každého kandidáta na funkciu v evanjelickej cirkvi.³⁶²

Reagovala aj časť katolíckej cirkvi, keď 23. februára 2005 Konferencia biskupov Slovenska (KBS) prijala *Stanovisko KBS k zverejňovaniu zväzkov bývalej ŠtB*. Konštatovala, že v zverejnených zväzkoch ÚPN sú uvedené i mená biskupov a kňazov katolíckej cirkvi. Dokument pripustil, že niektorí duchovní spolupracovali a stáli v službách ŠtB, čo KBS nechce obhajovať. Dikcia dokumentu zaujímavovo graduje, ale i citlivo pomenúva tento problém, keď hovorí: *„Ak sa duchovní dobrovoľne ponúkli kvôli vyšším postom, kariére či peniazom, ak na kohokoľvek donášali alebo zlomyselne škodili – je to odsúdeniahodné. Ak spolupracovali, vydieraní pre svoje delikty alebo charakterové slabosti – je to polutovaniahodné. Ak sa zamotali do sietí pracovníkov ŠtB, ktorí ich často navštevovali a obťažovali a pritom žili v osamotení, neustálom strachu a napätí a ak boli vydieraní pre nejaké priestupky alebo ak podľahli panike a snažili sa zmierlivo udržať prijateľnú úroveň kontaktov – treba mať s nimi súcit. Ak ani nevedeli, ako sa do evidencie ŠtB dostali a výslovne tvrdili, že [spoluprácu s ŠtB – pozn. PD] nepodpísali, že nikoho neudávali a nemali žiadne výhody, ale, naopak, pred príslušníkmi ŠtB žili v neustálom strachu a úzkosti – treba im veriť.“* Dokument končí konštatovaním: *„Vieme o svojich ľudských slabostiach a kňazských zlyhaniach. Preto my biskupi všetkých, ktorým duchovní spoluprácou s ŠtB ublížili – kňazom i laikom, odprosujeme. Všetkých, ktorých svojou spoluprácou s ŠtB pohoršili, prosíme o ospravedlnenie a odpustenie. I podľa Svätého písma sme nabádaní: lebo ak vy odpustíte ľuďom ich poklesky, aj váš nebeský Otec vám odpustí“* (Mt 6, 14).³⁶³ V podobnom duchu reagovala aj Synoda Reformovanej kresťanskej cirkvi na Slovensku na svojom zasadnutí 4. marca 2006. Tá prijala svoj zákon č. 1/2006 o osobách evidovaných Štátnou bezpečnosťou ako spolupracovníkov. V jeho preambule synoda okrem iného skonštatovala, že komunistická diktatúra sa neuspokojila iba s politickou mocou, ale snažila sa o ovládnutie duší ľudí a evanjelium považovala za svojho nepriateľa a jeho nasledovateľov prenasledovala. Spolupracovníkov *„utláčajúceho aparátu“* tejto moci – ŠtB – primäla táto moc k tomu, aby konali *„proti slobode svojej*

362 KRPELAN, Roman. Spisy ŠtB vplavili aj trenice v cirkvách. *SME*, roč. 13, 14. 3. 2005. Dostupné na: <https://www.sme.sk/c/1969559/spisy-stb-vyplavili-aj-trenice-v-cirkvach.html>.

363 Stanovisko Konferencie biskupov Slovenska k zverejňovaniu zväzkov bývalej ŠtB. *Pamät národa*, roč. 2, 2005, č. 1, s. 106.

cirkvi“. Dikcia tohto zákona uznala odvalu kňazov, ktorí napriek takémuto režimu verne slúžili Bohu i veriacim, odpustila tým, ktorí sa zaviazali k spolupráci s ŠtB zo strachu, aby zakrývali svoje hriechy alebo získali prospech, no jedným dychom zákon od nich očakával odvalu na otvorenosť a pokánie. Synoda nechcela súdiť, no vyjadrila potrebu „čisto uzavrieť rozdeľujúcu minulosť“.³⁶⁴

V spoločnosti sa okrem týchto stanovísk cirkví zdvihla aj vlna otázok, ako po zverejnení registrov spolupracovníkov ŠtB ÚPN naloží s menami a zoznamami či spismi profesionálnych pracovníkov ŠtB, ktorí verbovali, riadili, využívali a odmeňovali spomenutých zverejnených spolupracovníkov ŠtB. Začiatkom roka 2005, keď už ÚPN zverejnil personálne registre príslušníkov Štátnej bezpečnosti, Ján Langoš naplánoval sprístupniť ktorémukoľvek žiadateľovi aj personálny spis príslušníka ŠtB, teda toho, ktorý riadil toho-ktorého konkrétneho agenta a zadával mu úlohy. V júni 2005 opísal Ján Langoš tento stav nasledovne: „*Tieto dokumenty dokazujú, v akom rozsahu tajná polícia komunistického režimu – ŠtB prenikla do súkromia ľudí.*“ V štvrtročníku ÚPN Pamäť národa Ján Langoš na margo problému napísal: „*Samotné zverejnenie vyvolalo verejnú diskusiu najmä medzi osobami, ktoré namietali zverejnenie svojej evidencie ako spolupracovníka ŠtB. Tak popierajú dôveryhodnosť, oprávnenosť, pravdivosť evidencie, a tým aj túto svoju spoluprácu s ŠtB.*“³⁶⁵ Langoš dodáva, že takáto evidencia štátnym orgánom v podstate potvrdzuje, že daná osoba sa zaviazala plniť úlohy ZNB, i keď evidencia nebola nevyhnutne viazaná na podpis. Langoš ďalej zdôrazňuje, že i napriek tomu, že na Slovensku už neplatí lustračný zákon, evidencia týchto osôb bola po novembri 1989 zákonným dôvodom na odvolanie takejto osoby zo štátnej funkcie, resp. bránila menovanie takejto osoby do funkcie, ako to ukladal lustračný zákon z roku 1991. Langoš tým nepriamo povedal, že zverejnením zväzkov spolupracovníkov a personálneho registra príslušníkov ŠtB sa ÚPN snaží aspoň čiastočne „*vyplniť diery*“ v procese vyrovnávania sa s komunistickou totalitou na Slovensku a reagovať tak na neexistenciu obdobného mechanizmu alebo nástroja, ako bol lustračný zákon. Langoš dodal, že ak teda neexistuje možnosť zabrániť takýmto osobám, aby boli menované do štátnej funkcie, a mnohí evidovaní popierajú dôveryhodnosť, oprávnenosť, pravdivosť evidencie i svoju spoluprácu s ŠtB, ich zverejnenie poskytne spoločnosti aspoň vedomosť o tom a možnosť reagovať inými mechanizmami. To je podľa Langoša perspektíva, z ktorej ÚPN hľadá na zapierania, obviňovania a žaloby týchto evidovaných spolupracovníkov ŠtB. Na adresu obviňovania a žalôb týchto evidovaných spolupracovníkov ŠtB Langoš odkazuje: „*Majú možnosť vydať svedectvo.*“ A dodáva: „*Vyrovnanie sa s minulosťou je pohľad aj na svoj život, prijatie svojich výhier i zlyhaní a postavenie sa zoči-voči svojmú životu.*“

³⁶⁴ Preambula zákona č. 1/2006 Reformovanej kresťanskej cirkvi na Slovensku. *Pamäť národa*, roč. 3, 2006, č. 3, s. 106.

³⁶⁵ Ján Langoš: Na úvod. *Pamäť národa*, roč. 2, 2005, č. 2, s. 2 – 3.

V pláne práce ÚPN bola tiež rekonštrukcia štruktúry orgánov komunistickej strany, od okresných výborov strany až po ústredný výbor v celom vývoji obdobia od roku 1944 do 1989, aby tak boli známe mená osôb, ktoré sa podieľali na rozhodnutiach orgánov komunistickej strany, z ktorých sa odvodzovali represívne aktivity konkrétnych zločiek a príslušníkov Štátnej bezpečnosti proti nevinným ľuďom. Langoš v ÚPN plánoval rekonštruovať tiež databázu rehabilitovaných osôb, doplnenú o súdne spisy aj o mená sudcov, ktorí súdili v procesoch od 50. rokov až do roku 1989, doplnenú menami prokurátorov, vyšetrovateľov Štátnej bezpečnosti a vyšetrovacími spismi, ako aj zverejniť register vyšetrovacích spisov Štátnej bezpečnosti proti nepriateľom komunistického režimu. Toto boli veľmi ambiciózne ciele, tak objemom, ako i kvalitou obsiahnuť vyše 40-ročnú činnosť ŠtB a komunistickej justície. V Ústave pamäti národa však začiatkom roka 2005 pracovalo iba 65 ľudí, čo jeho vtedajší šéf Langoš dával do protikladu s počtami v obdobných inštitúciách v iných postkomunistických krajinách, napr. v Poľsku, kde v IPN pracovalo 1 200 ľudí, alebo v Nemecku v BSTU, zvanom Gaukov inštitút, 2 200 a pritom úlohy, ktoré ukladal slovenský zákon, boli podľa Langoša podstatne rozsiahlejšie. Rovnako miera sprístupnenia a možnosti štúdia spisov, protokolov a zväzkov i archívnych dokumentov Archívu ÚPN bola v zmysle zákona o pamäti národa najvyššia na Slovensku oproti napr. Maďarsku, Poľsku či Českej republike.

Fakt, že medzi agentmi je omnoho viac verejne činných ľudí než medzi dôstojníkmi ŠtB po zverejnení registrov od jari 2005, spôsobil, že verejnosť i médiá sa značne zaujímali o evidenčné záznamy ŠtB aktívnych politikov pred rokom 1989. Verejnosť i médiá sa preto právom pýtali, či záznam, že niekto bol agentom či tajným spolupracovníkom, jednoznačne hovorí o tom, že spoluprácu podpísal a aj skutočne do väčšej či menšej miery spolupracoval, a či sú teda tieto záznamy dôveryhodné? Langoš odpovedal, že áno ako evidencia. Tá nebola falšovaná, ŠtB ju viedla poctivým administratívnym spôsobom. Evidenciu viedli štatisticko-evidenčné odbory na krajských správach ŠtB v registračných protokoloch a táto, takpovediac základná evidencia sa zopakovala v kartotéke na príslušnej krajskej správe, v kartotéke na XII. správe ZNB (Správe ŠtB pre Slovensko), v centrále v Prahe a v 80. rokoch min. st. kartotéčné lístky prepisovali do počítačovej evidencie záujmových osôb (EZO). Podľa Langoša to boli skutočne hodnotené evidenčné záznamy. Vedomého spolupracovníka ŠtB pritom Langoš opísal ako človeka, na ktorého bol zväzok vedený ako na kvalifikovaného, tajného, dobrovoľného spolupracovníka. V tom prípade dokumenty hovoria, že malo ísť o zložitý viazací akt človeka, ktorý bol pre ŠtB natoľko preverený a spoľahlivý, že mohol plniť úlohy a z nepriateľského prostredia poskytovať informácie ako preverená osoba, ako tajný vedomý spolupracovník. Kameňom úrazu i odborným ukazovateľom je obsah zväzkov príslušnej osoby, a to nielen v kategórii D – dôverník a KTS – kandidát tajnej spolupráce, ale i A – agent, respektíve rovnopisy správ a spisov, ktoré síce v jednom fonde skartované byť mohli, no v inom, kam ich príslušníci ŠtB zasielali v rovnopisoch, sa mohli zachovať. A teda, ak existuje záznam o evidencii tajného spolupracovníka a zároveň jeho

príslušný zväzok bol skartovaný, je podľa rovnopisov, kópií, iných záznamov s krycím menom, ak sa zachovali, možno rekonštruovať a posúdiť mieru spolupráce či odporu danej osoby. Touto tzv. rekonštrukciou spisu alebo zväzku sa spolupráca danej osoby dá potvrdiť. Podľa dôvodovej správy k nálezu Ústavného súdu ČSFR č. 14/1992 je popísaný spôsob overovania spolupráce, čo znamenala tá-ktorá kategória tajnej spolupráce s ŠtB. Ústavný súd ČSFR rozhodol, že osoby, ktoré boli evidované ako tajní spolupracovníci, teda agenti, rezidenti a informátori, nemôžu vykonávať na základe tohto evidovania verejné funkcie v zmysle lustračného zákona. Polemiku vyvolala najmä kategória KTS – kandidát tajnej spolupráce. Kandidát tajnej spolupráce (KTS) podobne ako kategória D (dôverník) podľa tohto nálezu Ústavného súdu ČSFR nebola vedomou spoluprácou s ŠtB. Osoby, ktoré boli vedené ako kandidát tajnej spolupráce a neboli prevedené do kategórie agent alebo ako spoľahlivé pre spoluprácu, alebo ak odmietli tajnú spoluprácu, to boli podľa Langoša v podstate odvážni ľudia. Na adresu ľudí, ktorí sa zaviazali na spoluprácu s ŠtB, aby mohli vycestovať do zahraničia, aby si zlepšovali svoj profesijný profil alebo sa realizovali vo svojej práci, umení, alebo ktorí vzali na seba biľag formálnej spolupráce, ale pod pláštikom tejto kvázi ochrany mali väčší priestor na duchovnú či inú intelektuálnu prácu, Langoš hovoril o „*ceste do pekla, ktorá je dláždená dobrými úmyslami*“. Na oplátku najmä z ľavicového spektra sa pritom ozývali hlasy, aby neboli postihovaní nevinní ľudia, a to ani zverejňovaním ich evidencie v registroch ŠtB, ktorí nemajú možnosť svoju nevinu dokázať. No podľa Langoša fakt, že meno toho-ktorého človeka je zverejnené v evidencii, ho ešte neobviňuje z ničoho, hoci tajnou vedomou spoluprácou alebo záväzkom sa zaviazal zločineckej organizácii, hoci to mohol odmietnuť, aby nezískal výhodu, ktorá sa mu ponúkala. Ján Langoš na parafrázoval Dietricha Bonhoeffera: „*Nevedeli sme, neboli sme úspešní v boji so zlom a musíme umrieť.*“ Svoj pohľad na tento problém Langoš ďalej rozširuje, keď hovorí, že „*pokiaľ nezverejníme ľudí zodpovedných za zločiny, ktoré fakticky boli spáchané, neprebehne proces katarzie a ako-tak možnej spravodlivosti*“. Na Slovensku bolo súdne rehabilitovaných vyše 75 000 osôb, 65 000 z nich za komunizmu odsúdili súdy na Slovensku, 10 000 súdy v českej časti republiky. „*Kde sú ľudia zodpovední za tieto súdne procesy?*“ pýta sa Langoš a odpovedá: „*Tí ľudia – obeť boli zbavení osobnej slobody ako nevinní, na základe totalitného výkladu práva, nie výkladu z hľadiska Charty OSN alebo Listiny základných práv a slobôd, ale z hľadiska výkladu mocenského.*“ Na jar 2005 sa Ján Langoš vyjadril, že zoznamy spolupracovníkov ŠtB uverejnené v Necenzurovaných novinách Rudá Krávo stratili význam, keďže Ústav pamäti národa zverejnil vernú elektronickú kópiu oficiálnych evidenčných kníh ŠtB, teda úplné znenie týchto evidenčných registrov zväzkov spolupracovníkov i preverovaných osôb, ktoré viedla ŠtB za posledných 40 rokov. V pokračujúcej polemike sa Ján Langoš vyjadroval k viacerým verejným osobám, ktoré „sa našli“ vo zverejnených zoznamoch. Mnohé fámy o spolupráci so štátnou bezpečnosťou potvrdili zoznamy ÚPN. Langoš uviedol príklad trnavského arcibiskupa Jána Sokola. Napriek výhradám, že nie je k dispozícii

príslušný zväzok ŠtB, Langoš sa oprel o svedectvá ľudí, ktorí ho držali v rukách a študovali a ktorí by tak mohli a mali vydať toto svedectvo. „*Ten viazací akt, žiaľ, prebehol, to je nespochybniteľný fakt,*“ konštatoval Langoš a neskoršie výskumy ÚPN na základe dokumentov v Archíve ÚPN potvrdili jeho vyjadrenie, že takýto zväzok existoval a mal približne tristo strán.³⁶⁶ Podľa Langoša podmienky práce ÚPN totiž umožňujú kvantifikovať spoluprácu s ŠtB, preto je to svedectvo o dobe. Na tom svedectve sa nedá už nič zmeniť, to sú archívne dokumenty, to je svedectvo archívu, ktorý sa otvoril. Predtým to boli registratúry tajnej komunistickej polície, evidencia a administratívna práca s tými registratúrami a zväzkami bola administratívne perfektná. „*Zväzky sú prístupné, je možné rekonštruovať konkrétne perzekúcie voči konkrétnym ľuďom a nájsť mená ľudí, ktorí vykonávali represie. Archív ÚPN je otvorený a jeho dokumenty sú pripravené vydať verejné svedectvo,*“ uzatvoril Langoš. V júni 2005 sa v tomto gradujúcom spore vyjadril za napríklad Ján Budaj, že ÚPN obhajuje pravdivosť zväzkov ŠtB napriek tomu, že ich ŠtB vytvárala ako zločinecká organizácia. ÚPN reagoval vyjadrením, že plní úlohy zo zákona o pamäti národa a podľa neho ŠtB nemala dôvod na fabrikovanie zväzkov, falšovanie podpisov tajných spolupracovníkov vo zväzkoch alebo pod agentúrnymi správami, pretože ako prísne riadená organizácia a tajná služba i opora režimu musela v podstate produkovať pravdivé a užitočné informácie, ktorými chránila režim, a teda i samu seba.

³⁶⁶ DUBOVSKÝ, Patrik. Pastieri v koži ŠtB I, II. *Domino efekt*, roč. 16, 2007, č. 26, s. 26 – 29, č. 27, s. 26 – 29.

Modelový spor Jan Pešek (Historický ústav SAV) verzus Marian Gula (ÚPN)

Narastajúci spor o charakter a morálnosť zverejnenia mien evidovaných spolupracovníkov ŠtB sa prenášal aj na medzinárodnú a vedeckú úroveň. V lete 2005 sa vo Varšave konala medzinárodná konferencia, ktorej spoluorganizátorom bol aj ÚPN. Z nej vo vzťahu k interpretácii zväzkov ŠtB a registračných protokolov týchto zväzkov vzišiel zaujímavý spor, personifikovaný na jednej strane historikom SAV Janom Peškom a na druhej strane podpredsedom Správnej rady ÚPN Marianom Gulom, bývalým riaditeľom Úradu dokumentácie a vyšetrovania, neskôr riaditeľom oddelenia na dokumentáciu zločinov komunizmu na MS SR.³⁶⁷ Jan Pešek tvrdil, že je morálny problém, keď sa po zverejnení zväzkov ŠtB na osoby upriamila pozornosť verejnosti na týchto tajných spolupracovníkov, a teda, podľa neho, „na najnižšiu kategóriu vykonávateľov nepravostí“. Pešek uznal, že tí, čo takýchto spolupracovníkov získavali, boli síce tiež zverejnení, ale nevzbudili takú pozornosť ako spolupracovníci a navyše mimo tejto pozornosti zostávajú aj najzodpovednejší činitelia režimu – teda špičky KSC, z ktorých nebol postihnutý nikto. Pešek z toho vyvodil, že akoby „najviac vinní sú vlastne tí nevinní“. Marian Gula reagoval na takéto chápanie problému tým, že pre ÚPN je jasné, že represie proti obyvateľstvu organizovala KSC a vykonávali ju príslušníci ŠtB za pomoci svojich tajných spolupracovníkov, a dodal, že isté bagatelizovanie viny politikov režimu je dôsledok konkrétneho pôsobenia ponovembrových politikov a odbornej verejnosti. Jan Pešek vyjadril tiež názor, že spolupracovníci ŠtB boli v podstate tiež obeťami komunistického režimu, lebo ten ich často donútil, aby sa tajnými spolupracovníkmi stali, a tak im lámal charaktery. A vina režimu podľa Peška je i to, že týmto spolupracovníkom vlastne umožnil, aby sa nimi stali. Hoci väčšina to podľa J. Peška nerobila dobrovoľne, ale k spolupráci bola donútená, a to pod psychickým i fyzickým tlakom, alebo režim si spoluprácu „kupoval“, napríklad za možnosť cestovať na Západ. Gula oponuje, že ŠtB viazala tajných spolupracovníkov z ideologických pohnútok alebo za odmenu či na základe kompromitujúcich informácií. Preto podľa neho takíto nemôžu byť obeťami, lebo ich primäli alebo zlomili na zlé alebo na privilégiá. Gula v mene ÚPN dodáva, že problémom je dostatočnosť znalosti problematiky zväzkov ŠtB, a aj preto ÚPN

³⁶⁷ GULA, Marian. Úvod. *Pamäť národa*, roč. 2, 2005, č. 3, s. 2 – 4. Stať bola spracovaná z podkladov Pavla Žáčka.

pristúpil k ich plošnému zverejneniu, ako aj registračných protokolov zväzkov, aby sa tak vyvolala síce oneskorená, ale otvorená verejná diskusia o nich. Lebo iba tak podľa ÚPN je možné nájsť pravých hrdinov i obeť, ktorí odmietli spoluprácu z ideových dôvodov, a tak podstúpili zápas s režimom i následné utrpenie. Jan Pešek oponuje takémuto konceptu slovami, že verejnosť mala byť vopred dostatočne oboznámená s tým, čo zverejnenie zväzkov prinesie. Myslí si, že zväzky ŠtB sú vlastne „*produktmi*“ ŠtB ako zločineckej organizácie, a preto sa pýta, či takáto nemorálna inštitúcia môže podávať seriózne a relatívne pravdivé informácie. Pešek uznáva, že režim potreboval pravdivé informácie, ale podľa neho ani vnútorná kontrola ŠtB nemohla zabrániť niektorým manipuláciám. Gula to nazýva spochybňovaním zväzkov ŠtB a dodáva, že metodika vychádzala prísne z hodnotenia serióznosti kandidáta na tajného spolupracovníka, z informačnej hodnoty, ktorú mohol priniesť, a z viaczdrojového overovania takéhoto kandidáta. Ďalší problém videl Jan Pešek vo fakte skartácií a ničenia zväzkov, a teda v riziku, že z takto neúplných zväzkov môže vzniknúť i nechcená manipulácia nimi a s informáciami z nich plynúcimi. Iný problém môže byť podľa neho špecifický jazyk spisov ŠtB, keď napríklad „*dobrovoľné*“ nebolo naozaj dobrovoľné a podobne. Gula oponuje, že ÚPN chýbajúce zväzky rekonštruje, ÚPN zverejnil popis zväzkov a občan má právo sa k zväzku vedeného na jeho osobu vyjadriť, pričom sa toto vyjadrenie stane súčasťou daného zväzku.

Bilancovanie pätnástich rokov

Po roku 1993 a potom, čo lustračný zákon neprešiel kontinuálne do právnej praxe SR, sa v oblasti vyrovnávania s dedičstvom ŠtB vytvorilo akési spoločenské vákuum, no i hlad po určitom obnovení spravodlivosti a aj po pomenovaní a postihnutí tých, ktorí boli zodpovední za zločiny komunizmu, a teda aj ŠtB. Napriek tomu, že Ján Langoš si myslel a vyjadril sa, že s riešením dedičstva ŠtB sa nič nezmeškalo, i z odbornej verejnosti sa ozývali hlasy, že predsa sa len čosi zmeškalo a nenávratne stratilo. Napríklad podľa historika Jozefa Jablonického sa „*archívy ŠtB nemali zošrotovať*“, ale hneď po novembri 1989 sa malo ísť ráznejšie po prevzatí a využití archívov ŠtB, ako povedal: „*Spoločnosť by oveľa smelšie kráčala k svojej identifikácii.*“ Ján Langoš na túto kritiku reagoval, že politickú zodpovednosť za Federálne ministerstvo vnútra niesli traja členovia federálnej vlády, ktorí mali v rukách moc, Ján Čarnogurský a dvaja bývalí komunisti, Marián Čalfa a Valtr Komárek. Títo niesli politickú zodpovednosť za výkon FMV v dobe po skartácii zväzkov ŠtB, ktorú nariadil posledný šéf ŠtB generál Alojz Lorenc. O takomto zložení vedenia FMV údajne presvedčil 9. decembra 1989 vyjednávačov OF a VPN budúci premiér federálnej vlády Marián Čalfa.³⁶⁸ Pritom on i Komárek boli bývalí členovia KSČ a naproti tomu Ján Čarnogurský mal s vedením rezortu vnútra skôr skúsenosti prenasledovaného disidenta. Aj to zohralo negatívnu rolu v tom, na akej úrovni boli archívy FMV v období do nástupu nového ministra Sachera ochraňované, keďže je známe, že „divoké“ skartovanie sa mohlo začať hneď po generálnom štrajku 27. novembra 1989. Po 1. decembri 1989 sa skartovanie mnohokrát vymklo z rámca „skartačných“ rozkazov prvého námestníka FMV Lorenca, keď sa zväzky a spisy ŠtB ničili, pálili a odvážali do spaľovní alebo na neznáme miesta prakticky do konca decembra 1989, respektíve až do zapečatenia archívnych fondov ŠtB ministrom Sacherom. Podľa Langoša boli však skartované len tzv. živé zväzky, teda tie, čo boli vedené na osoby, s ktorými Štátna bezpečnosť pracovala ešte v roku 1989, a neboli zničené objektové zväzky. Podľa Langoša všetko podstatné z týchto zničených živých zväzkov bolo možné rekonštruovať. Na základe úplne alebo čiastočne prevzatých vyše 70 000 zväzkov je možné zrekonštruovať činnosť ŠtB ako represívneho orgánu v dobe

³⁶⁸ ONDRUŠ, V. *Atentát na nežnú revolúciu*, s. 36.

komunizmu. Je možné zrekonštruovať činnosť justície, pretože súdne spisy sa väčšinou zachovali a ak sú aj skartované, tak sú zachované rozsudky. ÚPN preto v tom čase plánoval dokumentovať činnosť prokuratúry, respektíve činnosť justičných represívnych orgánov totalitného komunistického režimu. Čas ukázal, že rekonštrukcia skartovaných zväzkov alebo ich podstatných častí nie je dostatočne možná ani technicky, ani odborne, ani časovo.

Langoš sa vyjadroval aj o vnímaní represívnych režimov a pomenovaní ich charakteru. Napríklad v súvislosti s režimom v predvojnovom Nemecku sa vžili pojmy nacizmus, nacistické orgány, nacistické zločiny, a málo sa hovorí o štáte a úlohe samotných nemeckých občanov. Podobne podľa Langoša treba pomenovať rolu komunistov, komunistického režimu, ale nemožno zabúdať, že za členstvom v strane, praktikami ŠtB boli konkrétni ľudia, „Česi a Slováci“. Langoš zdôrazňuje, že Ústav pamäti národa má zo zákona o pamäti národa úlohu zverejniť čo najúplnejšie svedectvo o tejto dobe. K týmto ambíciám argumentuje nedobrou stavom archívnych fondov represívnych orgánov, ktoré mal ÚPN prevziať či prevzal a spravovať. Napríklad fond Ústredia Štátnej bezpečnosti zo Slovenskej republiky rokov 1939 – 1945 bol v takom stave, že jedna jeho veľká časť bola v Prahe, v študijnom ústave Federálneho ministerstva vnútra, predtým v držbe ŠtB a vrátila sa až začiatkom 90. rokov do Slovenského národného archívu a, bohužiaľ, vnútorné usporiadanie tejto časti fondu bolo zmenené. Malo ísť o bezmála 1 000 archívnych škatúl, ktoré zo zákona mal spravovať ÚPN. Langoš po rokoch v pocite akejsi skepsy z vývoja po roku 1989 povedal, že sme „urobili v roku 1989 kšeft s komunizmom“. Podľa neho to nebola žiadna revolúcia, ale bolo dobre, že neprebehla revolúcia v pravom slova zmysle, teda s obeťami. Prívlastok „nežná“ mal potom za následok, že celých 15 rokov sa odkladalo vyrovnanie s obdobím rokov 1939 až 1989, ktoré NR SR označila za *dobu neslobody*. Na konferencii českej Liberálno-konzervatívnej akadémie CEVRO na jeseň 2004 to Langoš pomenoval ešte tvrdšie. November '89 nenazval zamatovou či nežnou revolúciou, ako sa to vžilo v ponovembrovej eufórii, ale hlbokou spoločenskou krízou, v ktorej komunistický režim od januára 1989 nezvládal už ani vlastný represívny aparát, tobôž nejaký rozvoj a riadenie krajiny. Hoci i Ján Langoš bol po novembri 1989 účastníkom rokovaní s komunistami „za okrúhlymi stolmi“, o pätnásť rokov vnímal tento spôsob štartu vyrovnávania sa s režimom za kontradičný a vo svojej podstate za neúčinný a spiatočnický. Langoš pokladal za chybu, že za okrúhlymi stolmi sedel „Havel a jeho spoločníci spolu s komunistickými potentátmi“ a rokovali o samoodídení režimu z javiska našich dejín. Langoš to videl ako obrovskú daň nenásiliu, do ktorej sa „novembroví“ vovliekli sami, bola menej nebezpečná a niesla v sebe étos nevyprovokovania možných obetí. Langoš tak poukázal na dejinnú dilemu medzi tzv. nežnými revolúciami, ktoré síce posunú dejiny, no s rizikom, že sa otočia voči sebe, a krvavými, ktoré požierajú svoje deti. Langoš poukázal na tradíciu vyrovnávania sa s totalitou *ante portas* v našich dejinách, akú predstavovala politika či už Beneša, Tisa, Dubčeka alebo napokon i Havla. Tí spočiatku hľadali nenásilný spôsob

koexistencie s totalitnými režimami, ktoré ich valcovali, čo však v konečnom dôsledku viedlo k prehĺbeniu spoločenskej morálnej krízy a novému násiliu. Langoš povedal, že tomu nerozumel, že nerozumel úplne ani havlovským okrúhlym stolom, a dodal, že „*tí ľudia nerokovali za mňa*“. S odstupom rokov sa zdá, že i sám Langoš vyhodnotil „novú ofenzívu komunistov“ pätnásť rokov po novembri ako dôsledok nedobrych kompromisov, absencie energie na zložitejšie riešenia, prijatím princípu a právnej kultúry kooptácií a mantry nenásilia. Ilustroval to v duchu „to jsou ale paradoxy“, Havla zvolili za prezidenta ČSSR v starom komunistickom FZ. Tak nepriamo konzervovali v zákonodarných zboroch starorežimových poslancov, ponechali niektorých exkomunistických odborníkov vo funkciách napríklad na FMV. Zmena volebného zákona zasa umožnila vznik stranického bloku HZDS, SĎL a SNS v slovenskej časti SN vo FZ, ktorý de facto zablokoval prijatie federálneho zákona o referende o rozdelení ČSFR. Takto Langoš vyjadril svoju skúsenosť s „*nehou a polovičatosťou Novembra*“: osudové právne akty neprijímali novozvolené demokratické parlamenty; existencia kooptovaných parlamentov umožňovala prijatie retrográdnych právnych noriem, dokonca ústavných zákonov; kruciálny volebný zákon, ktorý by umožnil vznik celoštátnej demokratickej strany registrovanej na FMV, nebol prijatý pre „kooptačný“ charakter FZ; ústava o čs. federácii z roku 1969 dovolila z politiky nevytesneným bývalým komunistickým poslancom paradoxne umožniť zánik vlastného štátu, navyše ak dohoda republikových vlád odobrala kompetencie FZ. Príkladom takejto čihi-hota legislatívnej činnosti, ktorej sa v tichosti tešili bývalí komunisti pre(r)odievajúci sa na nacionalistov, je podľa Langoša prijatie tzv. Hubáľkovho zákona – zákona o dobe neslobody z roku 1991. Zasa išlo na prvý pohľad o kompromis medzi demokratmi a exkomunistami, no pri koreni veci o príklad zdegenerovania úsilia o čestné a celistvé vyrovnanie sa s komunizmom. Totiž hoci v prvom paragrafe zákona sa jasne hovorí o tom, že komunistický režim porušoval ľudské práva a dokonca vlastné zákony, bizarne parlament zvolený v prvých slobodných voľbách, zložený však z množstva bývalých komunistov „rôznych farieb“, doplnil do zákona druhý paragraf, ktorý hovoril, že zákony, prijaté i pred novembrom platia, dokiaľ ich nezruší nejaký zákonodarný zbor. Langoš z toho vyvodil, že hoci bol prijatý prvý antikomunistický zákon, slobodne zvolené FZ ním zároveň potvrdilo kontinuitu komunistického práva. Ono túžené katarzné vyrovnanie sa s režimom triednej nenávisti tak dostávalo už od začiatku množstvo trhlín.³⁶⁹ Naopak, podľa Jána Langoša takéto vyrovnanie musí byť zverejnením pravdy, ktorá bola a je svojím spôsobom uložená v archívoch bývalých represívnych zložiek, a dnes tie archívy ŠtB sú v Ústave pamäti národa. A Langoš dôvodí: „*Čaká nás vyrovňavanie sa s celou touto dobou neslobody a začína obdobie odhalenia pravdy. O nás, o našej dobe, o spoločenských traumách. O charaktere komunistického režimu, o tom, ako bola vykonávaná moc. Teda teraz sa začína vyrovňavanie sa s nacizmom a komunizmom v našich národných dejinách.*“

369 LANGOŠ, J. 15 let poté: komunisté na Slovensku v nové ofenzivě?, s. 49.

Koncom roka 2005 bilancoval Ján Langoš dva základné problémy, ktoré bránili vyrovnaniu sa s komunistickým dedičstvom. Pomenovať, kto nesie zodpovednosť za zločiny komunistického režimu, a otázka legitimacy ozbrojeného odporu proti komunizmu. To boli zároveň dve hlavné myšlienky medzinárodného seminára, ktorý organizoval ÚPN s názvom *Moc verzus občan – Úloha represie a politického násillia v komunizme* na jeseň 2005. Langoš vo vyrovnaní sa s nacizmom videl aj návod, ako to urobiť s komunizmom, vychádzal zo znenia *Listiny základných ľudských práv a slobôd* prijatej ako reakciu na hrôzy nacizmu a aplikovateľnej na obdobie komunizmu, ktoré nasledovalo. Podľa Langoša to má byť rehabilitácia obetí, reštitúcie zhabaného majetku a odsúdenie vinníkov. Ako právny nástroj obhajoby násillia v zápase proti komunizmu Langoš videl práve *Listinu základných práv a slobôd* a najmä jej článok 23, použiteľný proti vykonávateľom komunistických zločinov i udržiavateľom komunistického režimu. Podľa tohto článku sa „*občania majú právo postaviť na odpor proti každému, kto by odstraňoval demokratický poriadok ľudských práv a základných slobôd*“. Langoš poukázal i na to, že pätnásť rokov po páde komunizmu sa nevyvodila minimálna trestnoprávna zodpovednosť predstaviteľov komunistického režimu a najmä na Slovensku nebol nik z nich potrestaný nepodmienečným trestom. Títo pohlavári sa nielenže dopúšťali zločinov komunizmu, inšpirovaných ideologicky a mocensky, ale tieto ich zločiny možno preklasifikovať na zločiny proti ľudskosti, ktoré sú v zmysle medzinárodného trestného práva nepremlčateľné.³⁷⁰ Takto sa odsúdeniu vyhli tí, čo zapríčinili smrť obetí augustovej invázie a okupácie od roku 1968, tí, čo zapríčinili niekoľko stoviek obetí na železnej opone, ako aj tí, čo majú na svedomí násillne usmrtených vo vyšetrovacej väzbe ŠtB alebo žalároch a lágroch komunistickej justície. Takéto medzery alebo nepriame či úmyselné zahmlievanie a „*vyhnúvanie*“ spravodlivosti dokážu nabúrať svedectvá priamych účastníkov perzekúcií – obetí alebo odporcov totalitných režimov. Langoš dôvodí, že nestačí len reformovať inštitúcie, aby sme vykonalí prechod k demokratickým právam, ale musíme vykonať zmenu v myšliach a srdciach, a to na oboch stranách. „*Novú vlasť nevytvorí starí ľudia*“ – to je skúsenosť Jána Langoša a podľa neho to dokazujú svedectvá pamätníkov totality, ktorí narazili na odpor pretrvávajúcich „starých štruktúr“ v onej „novej vlasti“, bránia satisfakciám za utrpenie obetí a uznaniu viny aktérov režimu. Odpor proti nim pred pádom režimu, a to i s použitím boja, považuje Langoš za legitímny prostriedok úsillia o slobodu. Langoš prízvukuje, že budovanie právneho štátu je neúplné alebo nemožné pri uznaní právnej kontinuity niektorých inštitútov alebo persón bývalých totalitných režimov a súbežne ich nepomenovania a nepotrestania. Vyrovnaním sa s komunizmom reštitúciami, rehabilitáciami obetí a potrestaním vinníkov sa obnoví spravodlivosť a vytvorí sa základ právneho štátu. Preto je podľa Langoša nevyhnutné, aby sa zločiny totalít posudzovali ako zločiny proti ľudskosti,

³⁷⁰ ŽÁČEK, P., KOŠICKÝ, P., GULDANOVÁ, E., zost. *Moc verzus občan. Úloha represie a politického násillia v komunizme*, s. 5 – 7.

aby tak boli nepremľateľné a aby pri právnej klasifikácii mohla byť použitá vysoká miera právnej zodpovednosti vykonávateľov týchto zločinov. Langoš dal tomuto stavu epiteton „*občianska vojna režimu proti vlastným občanom*“, čo povedie k presnejšiemu pomenovaniu rôznych úrovní viny pohlavárov i „pešiakov“ moci, ale i tých ľahostajných a otupujúcich si vlastné svedomie – viny politickej, morálnej, kriminálnej, ale i metafyzickej, ako to popísal jeho obľúbený filozof Karl Jaspers, a dodáva, že táto občianska vojna napriek Novembru '89 nemá víťaza ani porazeného.³⁷¹ Langoš argumentuje aj samým zákonom o pamäti národa, ktorý má za úlohu dokumentovať nacistické a komunistické zločiny ako zločiny proti ľudskosti, a hovorí, že sú to tie zločiny, ktoré vymenúvajú *Dohovor o nepremľateľnosti vojnových zločinov a zločinov proti ľudskosti, Dohovor proti mučeniu a inému krutému a neludskému alebo ponižujúcemu zaobchádzaniu a trestaniu a tiež iné závažné prenasledovanie z dôvodu príslušnosti prenasledovaných osôb k určitej národnostnej, politickej, spoločenskej, rasovej alebo náboženskej skupine, ak boli vykonávané funkcionármi štátu, nimi inšpirované alebo tolerované*. Na ich základe podľa Langoša ÚPN má právo dokumentovať osobnú zodpovednosť predstaviteľov strany a štátu za tieto zločiny. Dodáva, že použitie tejto metódy je legitímne a umožňuje napríklad komparatívnu analýzu fašizmu a komunizmu vo svetle likvidačnej praxe štátov týchto režimov. Je to vyjadrenie potreby pravdy o totalitnej minulosti. Odhalenie tejto pravdy rehabilituje národ a zbaví ho kolektívnej viny, ktorá ho rozdeľuje a je zneužívaná mocenskou politikou.

³⁷¹ ŽÁČEK P., KOŠICKÝ P., GULDANOVÁ, E., zost. *Moc verzus občan. Úloha represie a politického násillia v komunizme*, s. 233 – 235.

*Prezident mal dekrétmi rozpustiť
federálny parlament a národné rady,
mal dekrétom zrušiť komunistickú stranu
a zakázať členom tejto strany
kandidovať v nových voľbách.*

Ján Langoš

Rok 2006 – Ústav pamäti národa sa rozvíja,

Ján Langoš zomiera

Polemiky i konkrétna práca sa preniesli i do roku 2006, no darilo sa aj v praktickej činnosti ÚPN. Koncom februára 2006 uzatvoril ÚPN *Dohodu o spolupráci s Pamätným múzeom holokaustu USA* (US Holocaust Memorial Museum – USHMM) a Ján Langoš ju podpísal za ÚPN. Dohoda hovorila o vzájomnom sprístupnení a možnosti kopírovania dokumentov v oboch inštitúciách. Na jej základe v júli 2006 prevzal ÚPN databázu evidenčných údajov o slovenských občanoch najmä židovského pôvodu, perzekvovaných v rokoch 1939 – 1945, ktorú môže využívať v projekte ÚPN *Osudy slovenských Židov v rokoch 1939 – 1945*. ÚPN takisto môže využívať *Register preživších holokaustu*, ktorý spravuje práve USHMM.

Vznik a práca ÚPN bola inšpiráciou pre etablovanie sa podobnej iniciatívy v ČR. V máji 2006 tak Senát ČR rokoval o návrhu zákona o pamäti národa ČR. Následne v decembri navštívila ÚPN skupina senátorov z ČR, ktorí zbierali podnety a skúsenosti z fungovania ÚPN. Jedným zo senátorov bol i bývalý minister vnútra ČR F. Bublán, ktorý rok predtým nevyhovel žiadosti Jána Langoša o dodatočnú možnosť predisponovania slovacík do kompetencie ÚPN.

V polovici marca 2006 NR SR schválila zákon o protikomunistickom odboji, podľa ktorého mali byť ocenení ľudia za to, že v období od 6. októbra 1944 do 17. decembra 1989 „bránili hodnoty slobody a demokracie“, často s nasadením vlastných životov. Hoci zákon nepriznával finančné odškodnenie, pre ÚPN z neho vyplynula možnosť priznávať postavenie účastníka protikomunistického odboja na základe žiadosti „na úseku starostlivosti o účastníkov protikomunistického odboja“. Zákon definuje protikomunistický odboj ako aktívny odpor občanov proti komunistickému režimu, prejavový či prejavovaný organizovane alebo individuálne v období od príchodu Červenej armády, no najmä NKVD na územie Slovenska verejnými občianskymi postojmi alebo činmi odporu na území Československa a v zahraničí, a to za obdobie od 6. októbra 1944 do potlačenia protestného pochodu v Prahe 17. novembra 1989. Zákon definuje účastníkov tohto odboja ako bojovníkov za slobodu a demokraciu. Len do konca roku 2006 požiadalo o takéto priznanie vyše 200 osôb. Vláda SR, vedená stranou Smer, však neakceptovala návrh na finančné odškodnenie účastníkov protikomunistického odboja.

V marci 2006 zorganizoval ÚPN kolokvium s názvom *Skrytá cirkev – vyrovnanie sa s minulosťou – odpor cirkvi proti totalite komunistickej moci*. Ján Langoš na ňom pomenoval vznik a činnosť skrytej, tajnej cirkvi ako jeden z fenoménov doby neslobody, ako reakciu na likvidáciu základných občianskych práv a slobôd zo strany komunistického totalitného štátu. Odhaľovanie skrytej cirkvi a jej likvidácia podľa neho patrili počas celého obdobia neslobody medzi hlavné úlohy represívnych orgánov totalitného štátu a pre mnohých aktivistov skrytej cirkvi mala tragické následky. Na kolokviu sa zúčastnili niektorí bývalí, na základe tzv. mexických fakúlt tajne vysvätení kňazi. Ján Langoš ich nazval tými, ktorí „*nežili v kompromisoch so zlom, kňazmi a biskupmi, ktorí pracovali v konšpirácii a ktorí si uchovali živú a čistú vieru*“.

Ján Langoš pokračoval: „*Žijeme na hranici dvoch kultúr, kultúry západnej, ktorá je kultúrou rácia, rozumu a slova, a východnej, ktorá je kultúrou citu, iracionality, obrazov a symbolov, a naše národy štyridsať rokov žili v tme. Svetlo pravdy prenikalo málo, ale my vieme, že tajne svätení kňazi a biskupi žili v svetle živej viery, a preto chceme od nich počuť, čo videli oni, keď my všetci ostatní sme žili v tme. A to bude pre nás a pre mladých ľudí a pre našu budúcnosť nenahraditeľné svedectvo.*“ Ján Langoš ako kresťanský disident a politik žil pod vplyvom kníh, ktoré napísali sami ich aktéri – predstavitelia skrytej cirkvi, ako ju nazval jeden z nej, biskup Stanislav Krátky „*cirkvi bojujúcej*“, alebo český kresťanský disident Václav Benda po jednej z najväčších pútí na Velehrad, ktorý štyri roky pred pádom komunizmu ju zas pomenoval cirkvou „*Kristových rytierov*“. Kolokviu zaslali osobné pozdravy tajne vysvätený biskup Stanislav Krátky a kardinál Ján Chryzostom Korec. Kolokvium spolu s Langošom pripravovali jeho dvaja najbližší spolupracovníci na ÚPN, predseda Výboru ÚPN a podpredseda správnej rady ústavu Marian Gula a riaditeľ Sekcie rekonštrukcie a právnych analýz Miroslav Lehký. Marian Gula nadviazal na Langošove slová: „*Chceme zdokumentovať, že cirkev ako jeden z najsilnejších nepriateľov komunistického režimu bola prenasledovaná za celých štyridsať rokov a bola vyhodnotená komunistickým režimom ako triedny nepriateľ. Ľudia boli zatváraní, nakoniec mnohí z nich prišli o svoj život, či už justičnou alebo inou vraždou. ÚPN chce zmapovať nielen to, ako bola cirkev prenasledovaná, ale ako bojovala proti tomuto režimu, keďže cirkev nebola len pasívnym svedkom a obeťou, ale v roku 1949 sa ľudia s holými rukami postavili za svojich kňazov (počas tzv. štátnej katolíckej akcie), bránili ich na farách, bránili ich proti puškám milicionárov a policajtov. Nakoniec tento boj prehrali, ale celý zápas v roku 1989 vyhrali. Vojnu cirkev s komunistickým režimom vyhrala,*“ uzavrel. Miroslav Lehký, posledný hovorca Charty 77, na kolokviu povedal: „*Rada Európy práve v decembri minulého roku prijala rezolúciu, ktorá sa nazýva Potreba medzinárodného odsúdenia zločinov komunizmu a komunistických režimov. V tejto rezolúcii sa hovorí o dvoch základných charakteristikách komunistického režimu. O tom, že ten režim vtelil zločin do svojho štátneho a politického systému a že brutalita komunistického režimu trvala od jeho začiatku do konca. Skrytá cirkev tu bola, a režim ju chcel odkryť, preniknúť do nej a likvidovať ju, pretože tzv. oficiálna cirkev bola viac-menej pod*

kontrolou štátu a bolo otázkou času, kedy by aj ju režim zlikvidoval. Preto prenasledovanie skrytej cirkvi sa stalo základnou úlohou Štátnej bezpečnosti, ktorú vykonávala od začiatku až do konca trvania režimu. Prvý monster proces s predstaviteľmi katolíckej cirkvi, ktorý sa konal v marci 1950, bol proces s reholnými predstaviteľmi. V ňom ŠtB vyšetrovala udeľovanie tajných fakúlt, tajných svätení biskupov a tajne svätených kňazov. Už vtedy Štátna bezpečnosť jasne deklarovala svoje ciele a priority a v tomto pokračovala až do svojho konca. Na Slovensku ŠtB obrátila pozornosť na cirkev, na tajných biskupov, ktorí vystúpili na verejnosť, čo dokumentujú svedectvá tajne svätených kňazov, biskupov a aktívnych laikov podzemnej, skrytej cirkvi.“ Takéto svedectvo o dobe perzekúcií a živote tajnej cirkvi na kolokviu prezentoval tajne vysvätený biskup Bartolomej Urbanec: „Študoval som koncom 50. rokov, práve tieto roky sme sa formovali v seminári a bol som vysvätený... vo ‚viditeľnej cirkvi‘ v ťažkých rokoch. Čo bolo takou vnútornou silou aj môjho života? Považujem za veľmi dôležitú chvíľu osobitnej milosti, keď mi Pán Boh dal poznať pravdu a pre túto pravdu som sa rozhodol, že v tejto pravde treba žiť. Celé moje štúdium bolo v duchu zápasu tzv. vedeckého názoru a presvedčivej viery s túžbou pomôcť ľuďom, aby porozumeli, kde je pravda. Nosil som v srdci... predstaviť vieru a kresťanské náboženstvo ako hlbokú životnú pravdu. Vo všetkých udalostiach vidím, ako tá neviditeľná, skutočne ruka božia viedla celý môj život. Tak sa rozvinulo moje mládežnícke pôsobenie, ... ako aj chvíle mimoriadnych milostí, konverzií... v osobnej živej viere.“ Na kolokviu vystúpili viacerí ďalší „rytieri“ i „nenápadní hrdinovia“ skrytej cirkvi, napríklad Anton Semeš, tajný gréckokatolícky kňaz, ktorý si ako 21-ročný saleziánsky klerik za nevydarený útek z Československa vytrpel kruté mučenie pri vypočúvaní Štátnou bezpečnosťou a následne odsedel a oddrel krutý 6-ročný trest v jáchymovských baniach.³⁷²

Začiatkom júna 2006 podpísal ÚPN vzájomnú dohodu o spolupráci s poľským Inštitútom národnej pamäti (IPN). Ako ešte výsledok snáh Jána Langoša bola začiatkom septembra 2006 podpísaná dohoda o spolupráci medzi ÚPN a Dokumentačným strediskom holokaustu na Slovensku. Posledným „pamäťovým“ vystúpením Jána Langoša v prvej polovici júna 2006 bol jeho príhovor na odbornom seminári Ústavu pamäti národa s názvom *Posledné a prvé slobodné (?) voľby 1946, 1990*, ktorý sa venoval zaujímavému popisu i porovnaniu prvých parlamentných volieb po obnovení ČSR v roku 1946 a rovnako prvých takýchto volieb po obnovení demokracie v Československu po novembri 1989. ÚPN sa na tomto seminári venoval problematike, ktorá vročením prekračovala obdobie, aké ústavu vymedzuje jeho zákon o pamäti národa, a poukázal na to, že obdobie totalít a vyrovnávanie sa s nimi nie je úplne možné striktné vtesnať do obdobia od 18. apríla 1939 do 31. decembra 1989. Langoš k téme seminára zdôraznil, že hoci hovoríme o voľbách slobodných, predsa len voličské právo a celá politická klíma v ČSR v roku 1946 boli pod vplyvom reštrikčných opatrení, zavádzaných

³⁷² A ÚPN, Správa z kolokvia Skrytá cirkev – Vyrovnávanie sa s minulosťou – Odpor cirkvi proti totalitnej komunistickej moci, konaného 9. 3. 2006 v Bratislave, neinventarizované.

už od roku 1945. Šéf ÚPN sa vo svojom príhovore dotkol komunistami zakrývaného paradoxu výsledku volieb v 1946, keď na Slovensku voľby vyhrala rozdielom triedy Demokratická strana, kým v ČSR v celoštátnom pomere predsa len vyhrali komunisti. Langoš, narážajúc na násilný politický puč komunistov vo februári 1948, povedal, že napriek výsledku volieb na Slovensku sa o necelé dva roky Československo stalo na štyridsať rokov sovietskym satelitom. Toto totalitné a neslobodné politické prostredie umožňovalo všetky nasledovné voľby viesť k jasnému víťazstvu kandidátky národného frontu, teda v podstate KSČ, a po auguste 1968 i za prítomnosti okupačných vojsk ZSSR. A paradoxne znovu síce slobodné voľby sa v júni 1990 predsa len ešte odohrali v tieni prítomnosti sovietskej okupačnej armády³⁷³

15. júna 2006 po polnoci nastúpil Ján Langoš do svojej služobnej Škody Oktávie a vyrazil teraz nie ako mnohokrát predtým na západ do Prahy, ale na východ do Košíc. Išiel, ako ju on volal, spodnou cestou – zo Zvolena na Lučenec, Rožňavu..., bola podľa neho rozmanitejšia. Smeroval na súdne pojednávanie s človekom, súdiacim sa o svoju evidenciu v registračných protokoloch zväzkov ŠtB v kategórii „dôverník“. Údajne ho jeho najbližší kolega Marian Gula odhovárал, aby išiel vlakom, a nie po únavnom dni nadránom autom. Langoš to odmietol, trúfal si, chcel sa skôr vrátiť. Ponáhľal sa, jazdil prirýchlo.

³⁷³ MEDVECKÝ, Matej, ed. *Posledné a prvé. Zborník z odborného seminára*, Bratislava: ÚPN, 2006, s. 7.

Ján Langoš v pracovni predsedu správnej rady Ústavu pamäti národa.

Zdroj: ÚPN

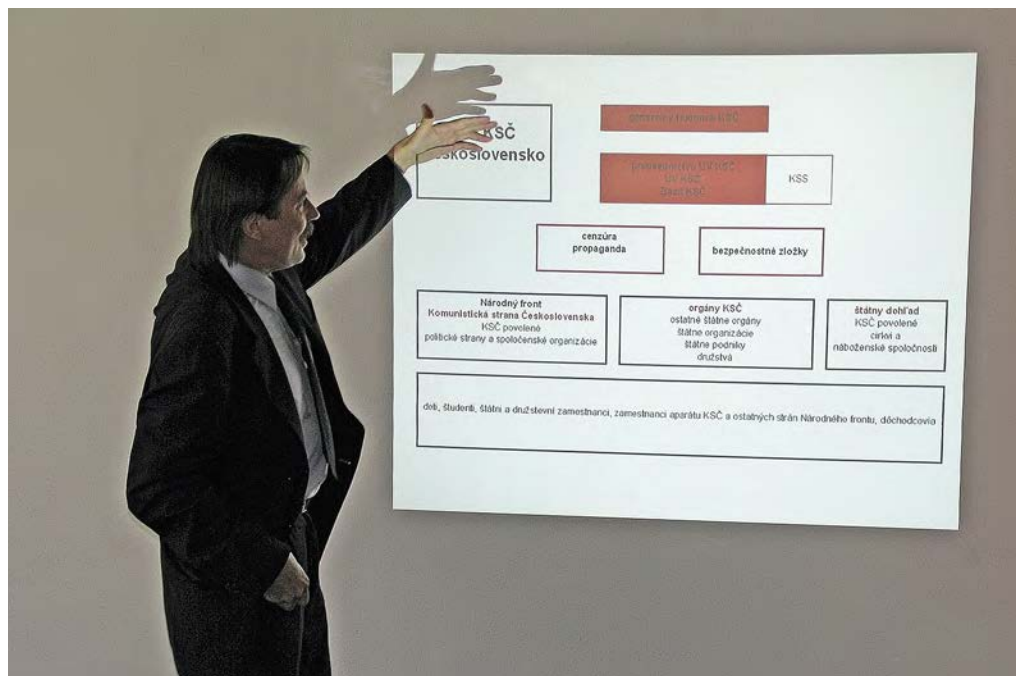
Najbližší spolupracovníci Jána Langoša vo vedení ÚPN, rok 2005. Zľava Miroslav Lehký, Pavol Fischer, Marta Košíková, (Ján Langoš) a Marian Gula.

Zdroj: ÚPN

Ján Langoš ako predseda správnej rady ÚPN na Fóre pedagogiky, 2004.

Zdroj: ÚPN

Jedna z prezentácií výskumov Ústavu pamäti národa Jánom Langošom, 2004.

Zdroj: ÚPN

Ján Langoš (prvý zľava) na uvedení knihy hudobníka Mariána Vargu (druhý sprava), 2004. Druhý zľava vydavateľ Dušan Mitana, prvý sprava Viliam Vaškovič.

Foto: Peter Stanley Procházka

Uvedenie knihy *V čele ŠtB* autora Pavla Žáčka (druhý zľava) z proveniencie ÚPN, 2006. Ján Langoš druhý sprava.

Zdroj: ÚPN

Kolokvium ÚPN o skrytej cirkvi, 2005. Ján Langoš rečníaci, vpravo Marian Gula.

Zdroj: ÚPN

Lídri ÚPN v roku 2005, zľava Miroslav Lehký, Ján Langoš a Marian Gula.

Zdroj: ÚPN

Ján Langoš v počiatkoch Ústavu pamäti národa.

Zdroj: ÚPN

Konferencia ÚPN Moc verzus občan, 2005. Ján Langoš s mikrofónom, úplne ľavo autor knihy.

Zdroj: ÚPN

Podpis dohody o spolupráci medzi Ústavom pamäti národa a Pamätným múzeom holokaustu USA, február 2006.

Zdroj: ÚPN

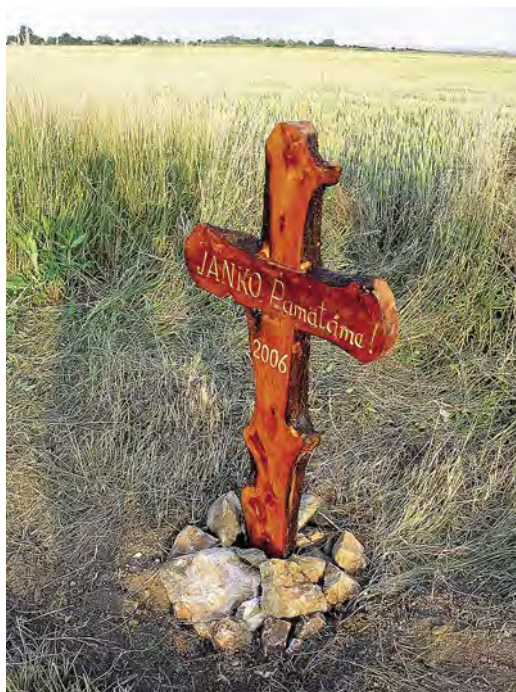

Ján Langoš na konferencii ÚPN Prvé a posledné slobodné voľby 1946, 1990. 14. jún 2006.

Zdroj: ÚPN

Konferencia ÚPN Prvé a posledné slobodné voľby 1946, 1990. Ján Langoš počas príhovoru, jún 2006. Zdroj: ÚPN

Križ pri Drienovci na mieste tragickej nehody Jána Langoša 15. júna 2006.

Foto: Patrik Dubovský

Pracovníci ÚPN pri údržbe križa na mieste nehody Jána Langoša, jún 2016.

Foto: Patrik Dubovský

Záver

Začiatkom roku 1993 po návrate z Prahy na Slovensko z funkcie ministra vnútra ČSFR Ján Langoš stručne zrekapituloval a zhodnotil svoju motiváciu, ktorá ho v lete 1990 viedla do tejto funkcie. A ako činný politik sa postupne zoširoka, niekedy až filozoficky rozhovoril k mentalite doby, charakteru svojej práce a zápasu až do založenia ÚPN. *„Pred rokom 1989 som sa pridal ku skupinám, ktoré chceli komunistický režim zrušiť a podieľať sa na zmene spoločnosti.“* Nazval to zodpovednou slobodou a slobodou zodpovednosti, ktoré človeku umožňujú niečomu slobodne povedať áno a rovnako aj nie. Keď sa rozhodol prevziať FMV, podľa vlastných slov, zbral na seba zodpovednosť s rizikom i vedomím, že to nemusí zvládnuť. O období pred rokom 1989 i rokoch premien po ňom Langoš povedal, že nesmieme podľahnúť pocitu neslobody delenia na „my a oni“, pretože ide vždy o vzťah „ja a ty“. Rozpor medzi „my a ja“ podľa neho spočíva v tom, že *„postoj nemého svedka, ako postoj životný znamenal a znamená často spoluvinu na nepravostiach“*. Slobodný človek nemôže pokrčiť ramená, ak sa stretá s porušovaním základných práv a slobôd, dôvodí Langoš a dodáva: *„Treba prelomiť vlastnú ľahostajnosť, aj keď to nikam nemusí viesť.“* To bol jeho základný étos.

O novembrovej revolúcii 1989 Langoš zapochyboval, či bola ozajstnou revolúciou. Podľa neho síce spojila rôzne pravicové prúdy, ale len načas, lebo ony sa následne zase oddeľovali. Z iného pohľadu neúplnosť revolúcie bola podľa neho v tom, že mnohí komunisti si svoje komunistické presvedčenie podržali a zostali previazaní so svojou minulosťou. Prestali si vraviť komunisti, ale svoju ideológiu si ponechali v srdciach. Langoš na margo toho konštatuje, že *„demokratický kapitalizmus je koncom politických diktátorských ambícií, ale nie koncom definitívnym. Tieto jeho ambície stále prežívajú aj v postkomunistickej zóne.“* V tomto duchu sa Langoš zamýšľal aj nad vznikom SR v roku 1993, keď povedal, že ponovembrová SR nevznikla z vôle národa a ľudu. Podľa neho štáty nemôžu zakladať ľudia, ktorí sú posadnutí ideológiou. Pomenúva aj inú svoju motiváciu na politickú a spoločenskú akciu. Hovorí, že jeho konzervatívne myslenie vychádza z jeho stavu *„dieťaťa božieho“* a jeho vzťahu k Všemohúcemu ako k Otcovi. Toto si priniesol z rodiny, ktorá mu dala úctu a rešpekt k hodnotám ako viera, priateľstvo, záväznosť sľubu a vážnosť slova. To všetko Ján Langoš nazýva darmi, ktorých ak sa v živote držal, urobil vždy dobre. Ján Langoš sa považoval za tradičného konzervatívca.

Podľa neho konzervatívne myslenie hľadá v dejinách vzory hodné podpory a ochrany. Popritom konzervatívne myslenie nadväzuje na osvedčené dobré tradície, ktoré prinášajú ľuďom prospech. Konzervatívne prostredie tak generuje slobodných ľudí, ktorí sa nespájajú s mocou, ktorá by im umožnila beztretné robiť, čo sa im páči. Dodáva, že konzervatívne myslenie je za podporu záruk individuálnej slobody a za obmedzovanie štátnej moci. Historicky podľa Langoša však konzervatívne prostredie nenadväzuje na osvietenstvo, lebo ono poprelo stredovekú spätosť s kresťanskými hodnotami. Dodáva, že po osvietenstve sa v jednej časti myslenia v Európe začali kultivovať ideály odtrhnuté od skutočnosti a čím boli abstraktnejšie, tým boli viac nereálne, až skutočnosť napokon popreli a za éry komunistov a fašistov ich ničili. Tieto nereálne ideály sa podľa Langoša napokon postavili proti človeku. *„Démoni, to je nutkanie v každom z nás. Nabádajú k porušovaniu slova, zásad a nútia človeka k nemorálnym, neetickým činom. Démoni vlastne nahrádzajú chýbajúce škrupule. Potom je človek schopný urobiť čokoľvek. Píše o tom Max Piccard v knihe Hitler v nás,“* uzatvoril Ján Langoš. V tejto súvislosti podporil kritiku aj ľavicové myslenie. Podľa neho základný vzorec ľavicovej diktatúry je v presvedčení, že „my“ vieme niečo lepšie ako tí iní, a preto sa musíme presadiť, aby sa mali tí ostatní lepšie. Každá takáto diktatúra je v Langošovom ponímaní *„posadnutá démonom mesiášstva, vlastnej pravdy a moci“*. Voľba tých, čo sľubujú *„odbremeniť a vyriešiť“*, je čakaním na zázrak, tvrdí Langoš. Je to ilúzia a reakcia na paniku a bezradnosť a konečné vzdanie sa slobody. Naopak, ako tvrdí Ján Langoš, každý je zodpovedný za svoj život a nemá sa báť vystaviť sa ťažkostiam a niekedy aj nebezpečenstvu, pretože so slobodou musí ísť ruka v ruke zodpovednosť. Preto podľa Langoša politici, ktorí chcú byť zodpovední, musia chodiť po krajine, aby videli skutočnú podstatu problémov, ktoré riešia. V otvorenej spoločnosti demokratického štátu sa rozhoduje tam, kde ľudia žijú, a nie vo vládnych kabinetoch alebo v intelektuálnych getách. *„Politika je tak služba, a nie diktát,“* dodáva.

Jeden z lídrov Novembra '89 Fedor Gál charakterizoval Jána Langoša ako altruistu, ktorý bol oddaný svojim ideám, a vedel pre ne priniesť aj obeť. Podľa Gála Langoš nelipol na funkcii, ale na dobre krajiny, a bol pripravený vzdať sa funkcie v prospech lepšieho človeka. Popritom však pociťoval zodpovednosť a tak, ako v prípade jeho súhlasu ašpirovať na federálneho ministra vnútra, v ňom víťazil pocit zodpovednosti. Zodpovednosti i zato, aby sa predišlo nejakej kríze alebo obsadeniu určitého postu nekompetentnou osobou.³⁷⁴ S odstupom času Fedor Gál zaradil Jána Langoša k *„reholníkovi“* hnutia VPN a charakterizoval ľudí v centrále VPN ako tých, ktorí vpadli do politiky a nemali o nej ani potuchy, politika bola pre nich dovtedy nepriateľskou zónou. Myslel tým aj Jána Langoša. Po rokoch možno povedať, že Langoš bol človek, ktorý zostal verný svojim predstavám spred novembra 1989, čo vyústilo do niekoľkých politických úspešných projektov, za ktorými stál, vypracoval ich a presadil do života.

³⁷⁴ GÁL, F. *Z prvej ruky*, s. 183.

Aktivity Jána Langoša, počnúc samizdatmi 80. rokov, cez presadenie lustračného zákona až po vytvorenie Ústavu pamäti národa ho charakterizujú ako sebavedomého a o svojom vnímaní morálky i v politike presvedčeného človeka. Možno iba takíto dokázali stáť v opozícii a obstáť voči totalitnému charakteru politiky pred novembrom 1989 a jasne sa vymedziť voči jej vtedajšiemu aparátu, najmä ŠtB a voči jej rezíduám aj po páde režimu. Morálny imperatív Langoš používal ako poslanec FZ a NR SR, ako predseda Demokratickej strany a v SDK, či neskôr ako prvý, charizmatický predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa.

Do leta 2006 bol Langošov ústav – Ústav pamäti národa 18-krát žalovaný evidovanými tajnými spolupracovníkmi ŠtB za údajne neoprávnenú evidenciu a následné poškodenie ich dobrého mena. Tretinu týchto sporov ÚPN vyhral, ďalšie dve tretiny sa riešili po lete 2006, bohužiaľ, už nie tak úspešne. Ján Langoš sa na mnohých týchto súdnych sporoch a pojednávaniach zúčastňoval osobne. Niekedy a možno aj zbytočne sa potom dostával do konfliktu alebo do rizika, keď si nekompromisne stál za svojim presvedčením a konaním. To dokladá napríklad jeho konflikt so sudcom Krajského súdu v Banskej Bystrici Lubomírom Samuelom z roku 2002 v súvislosti s procesom „Labuda, Kesegová“ z roku 1981, v ktorom ho menovaný sudca žaloval pre ochranu osobnosti.³⁷⁵ Spor odložila vyšetrovatelka až v čase, keď už Ján Langoš nežil.

Ján Langoš tragicky zomrel 15. júna 2006. Zahynul pri autonehode pri obci Drienovec na východnom Slovensku po hodinách nočnej jazdy cestou na súdne pojednávanie o platnosť evidencie gréckokatolíckeho arcibiskupa Jána Babjaka v kategórii „dôverník“ ŠtB. Autonehoda, pri ktorej mu nedal prednosť vodič multikáry, naloženej kameňom a pri ktorej Ján Langoš jazdil nedovolenou rýchlosťou, nebola dosiaľ vyšetrená. Predčasne pretrhnutý oblúk života, práce a zápasu Jána Langoša sa tak neočakávane a trpkou uzavrel v tak intímnej chvíli, akou bol zápal za aj jeho cirkev. Vo chvíli, ktorá bola pre Langošovu identitu principiálna, v zápase s moločom komunistickej strany a jej štátnej bezpečnosti, v zápase o mysle a srdcia. V zápase od VPN po ÚPN. Pred novembrom 1989 veľká časť spoločnosti vnímala naoktrojovaný a násilnícky paternalizmus tzv. socialistického štátu negatívne. Viacerí disidenti v Československu a medzi nimi i Ján Langoš sa ten stav snažili zvrátiť a žiť v prirodzene „normálnom“, nie „znormalizovanom“ svete. Odmietali vtisnúť sa do mantinelov určených komunistickým režimom, čo zákonite vyvolávalo konflikt s týmto režimom a jeho zásahmi do ich práce, slobôd ba až rodinných životov. Nezávislí filozofi ako Jan Patočka alebo Václav Bělohradský odmietali v mene disentu stať sa „bezmocnou obeťou“ alebo občanmi, ktorých štát má právo legitímne zbaviť ich ľudských práv. Bol to zápas o vlastnú dôstojnosť a identitu, nepragmatický a neutilitárny životný postoj. Disent v Čechách a na Slovensku tak nechcel pôsobiť ako politická opozícia, pôsobil vo sfére morálky a obrany ľudskej existencie. Jeho činnosť tak možno nazvať „nepolitickou politikou“,

³⁷⁵ Pozri poznámky č. 312 a 313.

sami disidenti vo väčšine odmietali nálepkovanie svojich aktivít politickými. Takáto apolitika nadobudla svoju jedinečnosť, hodnotu a tiež i efektívnosť napríklad nekonfrontačným charakterom samizdatov alebo Sviečkovej manifestácie. Na druhej strane však v súlade s úmyslami disentu nepomýšľať prvorado na prevzatie moci anticipovala svoju politickú nepripravenosť v prvých novembrových dňoch 1989. Taký bol aj Ján Langoš, veď redakcia *Bratislavských listov*, v ktorej sa činil, mala ešte v novembri 1989 pripravené 6. číslo časopisu. Postupne Langoš a iní, napríklad Ján Čarnogurský, Ján Budaj, Miroslav Kusý, ale aj Hana Ponická, Miklós Duray či Anton Srholec sa posúvali z „disentu reflexie“ – „ako je možné, že takáto moc neschopnosti a zločinnosti trvá?“ – do „disentu protestu“.³⁷⁶ To Ján Langoš dokázal svojou neľahostajnosťou pred novembrom 1989 a prirodzene nato nadviazal svojou aktívnou politickou činnosťou vo VPN, súhlasom s kooptáciou do FZ, respektíve neskôr voľbou za poslanca FZ či náročnou úlohou federálneho ministra vnútra a založením Ústavu pamäti národa.

Možno však aj povedať, že Ján Langoš v priebehu rokov po Novembri '89 postupne menil svoj pohľad na komunizmus a na spôsob, ako sme sa s ním mali/mohli vyrovnáť. A jeho názor sa akoby vyhocoval a radikalizoval. Od postojov vo VPN, kde sprvoti protestovali proti násiliu v Prahe 17. novembra 1989 i násiliu ako spôsobu moci komunistov, cez kompromis kooptácií, prijímania komunistov do radov VPN až po ich miesto v exekutive a napokon až po zabrzdenie procesu lustrácií na Slovensku a pretrvávajúce bývalých nomenklatúrnych kádrov komunistickej strany vo vláde. V tomto duchu na jar 2006 prebehla verejná diskusia, ktorá tlmočila túto Langošovu skepsu až dezilúziu. Langoš, jemu typickým „rezom“ povedal, že sme „40 rokov držali komunistickej moci chrbát“. Nebola to u všetkých ľudí pravda, najmä oponentov, disidentov a odporcov, ako aj obetí, ale v zrkadle stavu slovenskej spoločnosti, ako Langoš objasňoval aj na konferencii CEVRO v roku 2004, bolo možno pochopiť sklamanie muža, ktorý tri dekády života venoval kritike tohto režimu a zápasu s ním. Podľa Langoša tiež prijatím princípu neodplaty voči bývalým exponentom komunistickej totality pri zjednotení Nemecka (na rozdiel napríklad od Norimberského tribunálu) sa zadal precedens, ktorým sa síce Západ vyhol možnému násiliu a konfrontácii, ale za cenu nepriamej rehabilitácie vykonávateľov komunistického násilia. A tento model sa preniesol aj do Československa. Langoš dopĺňa, že takto nepotrestaní komunistickí lídri a nomenklatúra sa s náskokom vrhli do získavania moci ekonomickej. Podľa neho to bolo nedomyšlené. Hoci prezident Havel bol zvolený komunistickými poslancami vo FZ, Langoš si myslel, že: „Prezident (Havel) mal dekrétmi rozpustiť federálny parlament a národné rady, mal dekrétom zrušiť komunistickú stranu a zakázať členom tejto strany kandidovať v nových voľbách.“ Na otázku, ako sa teda vyrovnáť s komunistickým režimom, Langoš poukazuje na absenciu dostatočne účinných zákonov, ktoré by riešili

³⁷⁶ KMEŤ, Norbert. *Disent*. In *Slovensko a režim normalizácie*. Bratislava: Ústav politických vied SAV, Prešov: VMV, 2002, s. 283 – 286.

potrestanie vinníkov komunistického násilia. Tri stupne k onomu vyrovnaniu: reštitúcie, odškodnenie obetí a potrestanie vinníkov podľa Langoša rapídne klesali na svojom účinku, hoci potrestanie nemuselo automaticky znamenať výkon trestu. Podľa neho sa mala určiť vina, trestná sadzba, ale upustiť od výkonu trestu. Vtedy by išlo o obnovenie práva. Je otázne, či bez vykonaného trestu možno hovoriť o úplnej spravodlivosti. Cena za „nehu/zamat“ bola koncom roka 1989, teda v čase rošád a odhadovania síl druhej strany, nejasná. Langošov radikálny, no morálne správny názor o zrušení komunistickej strany so všetkými dôsledkami tak prišiel po pol druhu dekáde námah a zápasov jeho a jemu podobných „nelahostajných“ s rezíduami režimu likvidačného triedneho boja a devastačnej socialistickej revolúcie. Mal na takýto pohľad právo. Zakladateľ ÚPN, ktorý mal byť inštitútom katarzie po tomto tragickom dedičstve, sa týmito názormi oslobodzoval z často nevyhnutnej atmosféry kompromisov, ktoré krivajúcim krokom posúvali slovenskú spoločnosť k jeho predstave „*demokratického právneho štátu*“. Výsledok tejto snahy Langoš opísal nasledovne: „*Slobodní ľudia si budú ctíť osobnú zodpovednosť za svoj život, za svoje meno a za svoju rodinu.*“³⁷⁷

V roku 2000 novinári „vytiahli“ z Langoša odpoveď, čo ho najviac ťaží. Odpovedal, že asi to, že ako politik tvrdšie nevyžadoval, aby bola rozpustená komunistická strana, zbavená majetku a aby sa funkcionárom tejto strany zakázalo aspoň na sedem rokov pôsobiť vo verejných funkciách. Oľutoval aj vyjadrenie z roku 1992 pre tlač, že „*moje činy a skutky niekto riadi, že je to želanie Všemohúceho a na ňom bolo sa mu podrobiť*“, ktoré s odstupom času považoval za hlúpe, arogantné a namyslené.³⁷⁸ No neopúšťajúc duchovnú rovinu, na ktorej sa rád potichu a pevne pohyboval, Ján Langoš začiatkom marca 2002 v televíznom programe *Krásne ztráty* povedal, že – ako je to napokon aj v Otčenáši – „*Boh od neho a nás žiada, aby sme odpustili našim vinníkom*“, čo urobiť môžeme. Jedným dychom však dodal, že „*vinníkom iných odpustiť nemôže*“.³⁷⁹ Potrestať ich priamo nemohol, preto sa rozhodol zasvätiť svoj život „nezabúdaniu“, možnému vyrovnaniu sa, ale i možnosti odpustiť, ak je o odpustenie požiadané.

Keď v novembri 2005 Ján Langoš spolu s politickými väzňami odhaľoval pod Devínom pri rieke Morave, na dohľad rakúskeho brehu, ku ktorému utekali ľudia na Západ, pamätník Brána slobody, vari nikomu, ani jemu samému neprišlo na um, že o necelý rok budú postupne stavať malé pamätníky jemu, od západu krajiny, cez jej stred až na východ. Najskôr 16. novembra 2006 na budove ÚPN na Námestí SNP v Bratislave bola inštalovaná pamätná busta Jána Langoša s nápisom „*Ján Langoš 1946 – 2006, zakladateľ Ústavu pamäti národa, zástanca dôsledného vyrovnania sa s totalitnými režimami na Slovensku, muž odvahy, statočnosti a vytrvalosti v úsilí o slobodu a demokraciu.*“ Jej

377 GAZDA, Imrich – JUHANES, Thomas. *Komunistická strana mala byť zakázaná*. Dostupné na: <https://www.postoj.sk/399/jan-langos-komunisticka-strana-mala-byt-zakazana>, 4. 8. 2007.

378 PETKOVÁ, Rose. (In)diskrétno. Hovoril zo mňa diabol. *Život*, roč. 50, 2000, č. 28., s. 5. Išlo o rozhovor s Jánom Langošom v denníku *Národná obroda* č. 82 zo 6. 4. 1992.

379 ZAVARSKÝ, Robert - ULIČNÝ, Peter. Diablov odhalí výsmech. Rozhovor s Jánom Langošom. *SME*, roč. 1, 1993, č. 248, s. 5.

autorom je akademický sochár Ján Hoffstädter a jej osadenie iniciovali a zorganizovali Langošovi priatelia Milan Ferenčík a Ladislav Agnes Snopko. Na jej vytvorenie prispeľo sedemdesiat donorov a spolupracovníkov, na čele s Václavom Havlom, Františkom Mikloškom, kniežatom Karlom Schwarzenbergom, Mariánom Vargom či Ľudmilou a Jaroslavom Franekovcami.³⁸⁰ Neskôr po vypudení ÚPN z tejto budovy, na ktorej bola busta inštalovaná, ju vtedajší vlastník demontoval. Langošovi priatelia ju znova osadili na pylón na chodníku tesne pred touto budovou, v ktorej ÚPN sídlil v čase smrti J. Langoša. Na prvé výročie Langošovej smrti jeho priatelia z Demokratickej strany a ÚPN osadili na mieste jeho tragickej autonehody pri Drienovci drevený kríž z tuje, ktorého autorom bol umelecký rezbár Štefan Godovič zo Šenkvic, s nápisom: *Janko pamätáme*.³⁸¹ V roku 2007 na návrh mestského poslanca Vladimíra Pirošíka bola v Langošovej rodnej Banskej Bystrici schválená inštalácia pamätníka. Po protestnej petícii i demonštrácii, ktorých sa zúčastnili aj členovia Komunistickej strany Slovenska (KSS), sa inštalovanie pamätníka odkladalo až do roku 2013, kedy bol pamätník 15. júna odhalený v *Centre nezávislej kultúry Záhrada*. Jeho autormi sú otec a syn Karol a Matej Rosmányovci a pamätník v tvare stola nesie názov *Odkrývanie*. Pohybmi kamenných častí, tvoriacich dosku stola, je možné vytvoriť slová – meno Jána Langoša i myšlienku, ktorá je aj v preambule zákona o pamäti národa: „*Ten, kto nepozná svoju minulosť, je odsúdený ju opakovať.*“

V roku 2007 bola založená Nadácia Jána Langoša na čele s Gabrielou Langošovou, manželkou J. Langoša. Nadácia od roku 2007 udeľuje národnú a medzinárodnú *Cenu Jána Langoša*. Národná cena Jána Langoša sa udeľuje za občiansku odvahu pri obhajobe ľudských práv, práv menšín alebo demokratických hodnôt v spoločnosti, za propagáciu myšlienky slobody a obrany demokracie pred totalitnými režimami, ako aj za dielo významnej kresťanskej alebo filozofickej hodnoty. Medzinárodná cena sa okrem spomenutého udeľuje aj za prejav vzdoru proti utláčateľským režimom a ich bezpečnostným zločkám i za pričinenie sa o podporu zápasu za ľudskú dôstojnosť a slobodu.³⁸²

380 Na realizáciu pamätnej busty Jána Langoša sa podieľali Juraj Margoč, Andrej Margoč, Peter Brunovský, Richard Keľko, Peter Machata. Spolupráca: Eva Ferenčíková, Katarína Fabini, Zuzana Bartošová, Ján Štrasser, Juliana Margočová. Donori: Václav Havel, Ivan Havel, Dáša Havlová, knieža Karel Schwarzenberg, Marián Varga, Alexander Vondra, Pavel Bém, Milan Šimečka, Daniel Fischer, Ivan Mikloš, Peter Zajac, František Mikloško, Marta Frišová, Katarína a Boris Farkašovci, Peter Tatár, Vladimír Merta, Lucie Mertová, Vladimír Mišík, Erika Csekes, Michal Kaščák, Vierka a Braňo Závodský, František Šebej, Zorka a Andrej Petrekovci, Tomáš Korot Haleš, Fedor Gál, Ernest Valko, Jitka Vodňanská, Bedřiška Jurzycová, Lubomír a Naďa Kyselíčovci, Milan a Luba Tedlovci, Alexander Slafkovský, Vladimír Kohút, Filip Vagač, Rastislav Šenkirík, Jaroslav a Ľudmila Franekovci, Vlado Talian, Jozef Hašto, Zuzana a Juraj Sternovci, Marián Lucký, František Engel, Pavol Traubner, Jana a Ivan Šándorovci, Eva a Eduard Krekovičovci, Ivan Čeredejev, Maruška Snopková, Braňo Tedla, Zuzka Kyselicová, Ladislav Homolya, František a Oľga Kudláčovci, Ernest Huska, Peter Kákoš, Iveta Michalíková, Matúš Palička, Peter a Kvetka Paškovi. Pozri: Za Jánom Langošom, *Pamät národa*, r. 3, 2006, č. 2, s. 103, 104.

381 Pri Drienovci osadili kríž Jánovi Langošovi. *Korzář*, 13. 7. 2007. Autor knihy stál za vytvorením a osadením kríža.

382 Citované podľa <http://njl.sk/cena-jana-langosa/>. Pozri viac: www.njl.sk (Nadácia Jána Langoša).

Sú to myšlienky a hodnoty, ktoré Ján Langoš – muž Novembra často hovoril a podľa nich i konal. V ich duchu a vo svojej neľahostajnosti sa Langoš a jeho spolupracovníci založením Ústavu pamäti národa zasadili a zaslúžili o inštitucionalizáciu pamäti na totalitné režimy na Slovensku. A tým aj o podstatné prehĺbenie procesu vyrovnania sa s týmito neľudskými režimami rokov 1939 – 1989 na Slovensku a v ponovembrovej slovenskej a českej spoločnosti.

Aktivity „neľahostajnosti“ Jána Langoša trvali štvrtstoročie, od prvého čísla samizdatu *Kontakt* až po konferenciu Ústavu pamäti národa, venovanú prvým slobodným voľbám v roku 1946 a 1990. Bolo to hádam najexponovanejšie obdobie, kedy sa zápas s komunizmom na Slovensku prelamoval do nádejnej fázy, ako aj proces vyrovnania sa s týmto režimom prehupol do stabilnejšej polohy. Práve obdobie do novembra 1989 si v tomto zápase vyžadovalo nielen odvalu, odboj a obeť, a to i tú najväčšiu ako v čase drakonických 50. rokov, no popritom aj občiansku statočnosť, poznanie perfidnosti režimu, vytváranie nonkonformných skupín a intelektuálnu prácu v nich, ako boli napríklad samizdaty či utajené semináre, ako aj ľudskú solidaritu s prenasledovanými a väznenými. Momentum 17. novembra 1989 u ľudí ako Ján Langoš bolo akýmsi švihnutím kyvadlových hodín. V historickom čase krajiny i jeho živote a v začínajúcom procese kreovania „obdobia slobody“ neznamenal zmeny jeho správania voči spoločnosti, voči autoritám a výzvam doby. Spoločenstvo z jeho bytu sa stalo časťou spoločenstva VPN, myšlienky, články a úvahy zo samizdatov sa preliali do vyjadrení alebo textov novín Verejnosť. Langošova angažovanosť v HOS-e a stretnutia s disidentmi sa pretavili do kooptácie vo FZ, neskôr v kandidovaní vo voľbách, vo funkcii federálneho ministra či poslanca NR SR. V tomto duchu Langošov druh z „pražského“ obdobia Milan Šútovec ho charakterizoval ako „ponovembrového politika kresťansko-liberálnej orientácie“ a „aktívneho spolutvorcu obsahov demokratickej revolúcie“, člena alternatívnych kultúrnych zoskupení, ktorý svojím založením bol „vyprofilovaný anti-totalitarista“.³⁸³

Ján Langoš, naozaj takto vyprofilovaný, nosil v sebe predstavu a plán fungujúceho inštitútu morálneho a odborného „vysporiadania“ či vyrovnania sa s režimom i režimami, s ktorými viedol nekompromisný, tichý či viacej hlučný spor, v ktorom často mal navrch, no niekedy i strácal dych. Majúc skúsenosti s režimom ŠtB, v novembri 1989 jasne pomenoval Achillovu pätu panenskej demokracie: nebude ozajstnej slobody bez trvalej porážky ŠtB. O to sa onedlho zaslúžil vytvorením prvej čs. protodemokratickej tajnej služby a vzápätí presadením lustračného zákona. A napokon, keď už sa zdalo, že spisy a zväzky spolupracovníkov a obetí ŠtB na Slovensku utuhnú, či budú rozkradené v neprístupných skladoch lexovskej SIS a mečiarovského ministerstva vnútra, sa Ján Langoš a jeho spolupracovníci z radov politických väzňov a disidentov v roku 2002

383 ŠÚTOVEC, Milan. *Politické Slovensko*. Bratislava: Slovart, 2019, s. 212.

a po ňom levím podielom pričínili o sprístupnenie týchto dokumentov verejnosti ako historických prameňov i dokladov morálnej, totalitnej i hrdinskej pamäti Slovenska.

Morálny búrlivák Ján Langoš pätnásť rokov po Novembri zapochyboval o význame jeho „nežnosti“, kriticky hovoril o kompromisoch s komunistami počnúc zvolením Václava Havla za čs. prezidenta alebo otvorenie sa VPN niektorým bývalým kádrovým komunistom a ľutoval, že komunistickú stranu nezakázali, čo podľa neho zdeformovalo demokratickú revolúciu v slovenskej i českej spoločnosti najmä v 90. rokoch. Preto i prišlo k oneskorenému prijatiu zákona o pamäti národa. No zriadenie a práca Ústavu pamäti národa sa stali prirodzeným završením tohto „Langošovho štvrtstoročia“ – jeho osobného oblúka „od samizdatov k dokumentom ŠtB“. Zároveň aj naplnením jeho étosu neľahostajnosti, koncom jeho pavlovského dobrého behu a života rollandovského dobrého človeka. Života, ktorý sa neráta na množstvo rokov, ale na mieru naplnenia bohumilými skutkami.

Zhrnutie

Monografia prináša mozaiku aktivít Jána Langoša od 80. rokov minulého storočia, keď sa angažoval v nonkonformných skupinách najmä pri tvorbe kultúrno-občianskych samizdatov a v Hnutí za občiansku slobodu. Autor sa usiluje čo najplastickejšie predstaviť Jána Langoša ako neľahostajného človeka a občana s vyhraneným kritickým postojom k páľčivým spoločenským a morálnym témam, ako boli devastácia životného prostredia, antisemitizmus, chartistické hnutie či aktivity neoficiálnej cirkvi. Nad týmito, ale aj ďalšími témami sa veľmi otvorene a s nadhľadom zamýšľal v samizdatovej tvorbe, ako aj v neformálnych diskusiách. Langošove občianske aktivity a myšlienky kontinuálne našli uplatnenie pri zakladaní hnutia Verejnosc' proti násiliu a neskôr najmä pri riešení otázok, ako sa po zmene režimu vyrovanat' s reprezentantmi komunistickej moci, nomenklatúrou KSČ a jej represívnu zložku, ako bola ŠtB a jej tajní spolupracovníci. Langošova ochota zapojiť sa do reforiem spoločnosti sa prejavila jeho prácou vo Federálnom zhromaždení, VPN ako politickej strane a po voľbách v roku 1990 vo výbušnej funkcii federálneho ministra vnútra. Najmä na tomto poste sa podstatne zaslúžil o očistu ministerstva od príslušníkov ŠtB a komunistických kádrov a presadil lustračný zákon. Po rozdelení ČSFR Langoš s priateľmi zakladá Stálu konferenciu občianskeho inštitútu, stáva sa poslancom NR SR a podieľa sa na presadení zákona o slobodnom prístupe k informáciám. Zároveň s priateľmi konsoliduje Demokratickú stranu a stáva sa jej predsedom. Vyvrcholením jeho aktivít je inštitucionalizovanie jeho dlhoročného plánu – vytvorit' právny a spoločenský základ na vyrovananie sa s oboma totalitami našich dejín. Kniha podrobne zaznamenáva dramatický čas, keď sa Jánovi Langošovi v lete 2002 podarilo v NR SR presadiť zákon o pamäti národa a zriadení ÚPN. Po prvých rokoch fungovania ÚPN sa táto pamäťová inštitúcia stabilizovala a rozvinula svoje poslanie, no Ján Langoš tragicky zomiera. Uzatvára sa oblúk jeho bohumilej práce od zápasu s režimom ŠtB a KSČ až po etablovanie ÚPN a sprístupnenie dokumentov obávanéj ŠtB verejnosti.

Od odborného zaznamenávania historických udalostí v kontexte Langošových aktivít autor monografie prechádza miestami k popularizačnému štýlu, aby ho ako človeka čo najviac priblížil čitateľovi najmä v okamihoch ťažkého rozhodovania či prevládajúcej skepsy.

Summary

The monograph presents a mosaic of Ján Langoš's activities in a professional and popularizing way, starting with his activities in the non-conformist groups in the 1980s, especially in the creation of cultural and civic samizdat and his activities in the Civil Liberty Movement (*Hnutie za občiansku slobodu*). The author presents Ján Langoš as an indifferent person and citizen, having an engaged and critical attitude to acute social and moral issues, such as environmental devastation, anti-Semitism, the Chartist movement or the activities of the informal church. These and other characteristics were also expressed in Langoš's samizdat work and informal discussions. In this spirit, the book describes Langoš's activities and ideas in the movement Public against Violence (*Verejnost' proti násiliu – VPN*), especially towards the representatives of the communist regime such as the Secret Service (*Štátna bezpečnosť – ŠtB*), its secret collaborators and the nomenklatura of the Communist Party of Czechoslovakia (KSCĚ). Langoš's willingness to participate in social reform was manifested by his work in the Federal Assembly, in the VPN as a political party, and, after the 1990 elections, in the explosive post of the federal minister of the interior, where he significantly contributed to the purge of the ministry from the ŠtB members and communist cadres and enforced the lustration law. After the division of the Czechoslovak Federative Republic, Langoš and his friends founded the Permanent Conference of the Civic Institute (*Stála konferencia občianskeho inštitútu*), he became a member of the National Assembly of the Slovak Republic, and he participated in enforcement of the Act on Free Access to Information. At the same time, he and his friends consolidated the Democratic Party and he became its chairman. The culmination of his activities is the institutionalisation of his long-term plan – to create a legal and social basis for coping with the two totalitarianisms of our history. The book describes the dramatic time when, in the summer of 2002, Ján Langoš succeeded in pushing through the Law on the Nation's Memory and the establishment of the Institute of the Nation's Memory (*Ústav pamäti národa – ÚPN*) in the National Council of the Slovak Republic. As the first years progressed, the ÚPN stabilized and developed its mission, but Ján Langoš paradoxically died, thus closing the arc of his rich work starting with the struggle against the ŠtB and KSCĚ regimes to the establishment of the ÚPN and making the documents of the dreaded ŠtB available to the public.

Pramene a literatúra

Archívne pramene

Archív Ústavu pamäti národa

Fondy:

Osobný fond Jána Langoša

Fond Krajská správa ZNB Správa ŠtB Bratislava

Zbierky:

Zbierka samizdatov

Zbierka audiovizuálnych nahrávok ÚPN

Iné fondy a zbierky:

Zbierka nálezov Ústavného súdu ČSFR

Zbierka novinových článkov Niny Kurz, rod. Langošovej

Osobný archív Niny Kurz, rod. Langošovej

Zbierka dokumentov Demokratickej strany, neinventarizované

Slovenský národný archív (SNA)

Fond Verejnosť proti násiliu (ďalej VPN)

Fond Slovenská národná rada

Štúdie, články, periodiká

Univerzitná knižnica v Bratislave:

Periodiká

Verejnosť, noviny Verejnosti proti násiliu, 1989 – 1990

Národná obroda, denník, 1990 – 2005

Demokratické slovo, noviny Demokratickej strany, 1997 – 2005

Iné periodiká

Pamäť národa, štvrťročník Ústavu pamäti národa, 2004 – 2006

Domino efekt, týždenník, 1994

Smena/SME, denník 1993, 1996

Pravda, denník, 1992

Paměť a dejiny, 2007, 2015

Použitá literatúra

BALOGH Alexander. *Ján Langoš. Strážca pamäti*. Bratislava, 2016.

BALUN Peter, ed. *1988 rok pred zmenou. Zborník a dokumenty*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2009.

BALUN Peter – STREŠŇÁK Gábor, eds. *November očami ŠtB a ulice*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2009.

BÚTORA Martin. *Odklíňanie*. Bratislava: Kalligram, 2004.

Česká a slovenská spoločnosť v období normalizácie. Slovenská a česká spoločnosť v čase normalizácie. Liberecký seminár 2001. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2003.

DUBOVSKÝ Patrik – GULA Marian, eds. *Akcie, zločiny a obeť ŠtB a PS v rokoch 1945 – 1989*. Bratislava: Ústav pamäti národa a Konrad Adenauer Stiftung – zastúpenie v Bratislave, 2020.

GÁL Fedor. *Z prvej ruky*. Bratislava: Edition Ryba, 2009.

JAŠEK Peter, ed. *20. výročie Nežnej revolúcie. Zborník z vedeckej konferencie 11. – 12. novembra 2009*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2010.

JAŠEK Peter, ed. *Protikomunistický odboj v strednej a východnej Európe*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2012.

KLUSÁKOVÁ Jana. *Fedor Gál nadoraz*. Praha, 1992.

LESNÁ Luba: *Únos demokracie (pokračovanie rozprávania Jána Langoša. Ako sa stal ministrom)*. Praha: G plus G, Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2001.

LESŇÁK Rudolf. *Listy z podzemia. Kresťanské samizdaty 1945 – 1989*. Bratislava, 1998.

MEDVECKÝ Matej, ed. *Posledné a prvé. Zborník z odborného seminára*, Bratislava: ÚPN, 2006.

MLYNÁRIK Ján. *Spod divadelných kulís na parlamentnú tribúnu*. Lučenec, 2014.

ONDRUŠ Vladimír. *Atentát na nežnú revolúciu*. Bratislava: IKAR, 2009.

PALKO Vladimír, st. *Boj o moc a tajná služba*. Prešov: VMV, 2004.

PAŠTEKA Július a kol. *Lexikón katolíckych kňazských osobností na Slovensku*. Bratislava: Lúč, 2000.

- PEKNÍK Miroslav a kol. *Pohľady na slovenskú politiku po roku 1989. I, II.* Bratislava: VEDA, Ústav politických vied SAV, 2016.
- RAUS Daniel. *Politika a ideál.* Praha: Návrat 1992.
- Slovensko a režim normalizácie.* Bratislava: Ústav politických vied SAV; Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška (ďalej VMV), 2002.
- SUK Jiří: *Labyrintem revoluce, Aktéři, zápletky a křížovatky jedné politické krize (Od listopadu 1989 do června 1990).* Praha: Prostor, 2009.
- SZOMOLÁNYI Soňa. *Klukatá cesta Slovenska k demokracii.* Bratislava: Stimul, 1999.
- ŠIMULČÍK Ján: *Dokumenty doby 1990 – 2000.* Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2002.
- ŠIMULČÍK Ján. *Zápas o nádej.* Prešov: VMV, 1998.
- ŠÚTOVEC Milan. *Politické Slovensko.* Bratislava: Slovart, 2019.
- ŽÁČEK Pavel – KOŠICKÝ Patrik – GULDANOVÁ Eva, eds. *Moc verzus občan. Zborník z medzinárodného seminára.* Bratislava, 2005.
- ŽATKULIAK Jozef a kol. *November 1989. Medzník vo vývoji slovenskej spoločnosti a jeho medzinárodný kontext. Chronologický prehľad.* Bratislava: VEDA – vydavateľstvo SAV, 2009.

Iné pramene

www.samizdat.sk

www.njl.sk.

www.upn.gov.sk

Zoznam skratiek

A(g)	agent (kategória tajnej spolupráce so ŠtB)
ANO	Aliancia nového občana
A ÚPN	Archív Ústavu pamäti národa
BLR	Bulharská ľudová republika
BND	Spravodajská služba Nemecka
CIA	Spravodajská služba USA
CRZ/CRS	centrálny register zväzkov (centrální register svazků)
ČR	Česká republika
ČSFR	Česká a Slovenská Federatívna republika
ČSL	Československá strana lidová
ČSLA	Československá ľudová armáda
ČSR	Československá republika
ČSR	Česká socialistická republika
ČSSD	Česká strana sociálně demokratická
ČSSR	Československá socialistická republika
ČSTK	Československá tlačová kancelária
D	dôverník (kategória tajnej spolupráce so ŠtB)
DAK	Družstevný agrokombinát
DM	Nemecká marka
DS	Demokratická strana
DÚ	Demokratická únia
ECAV	Evanjelická cirkev augsburského vyznania
ESLP	Európsky súd pre ľudské práva
EZO	evidencia záujmových osôb
EÚ	Európska únia
FBIS	Federálna bezpečnostná a informačná služba
FIS	Federálna informačná služba
FMO	Federálne ministerstvo obrany
FMNO	Federálne ministerstvo národnej obrany
FMV	Federálne ministerstvo vnútra

FNM	Fond národného majetku
FPZ	Federálny policajný zbor
FZ	Federálne zhromaždenie
GP	Generálna prokuratúra
GRU	Vojenské spravodajstvo ZSSR
GŠ	Generálny štáb
HOS	Hnutie za občiansku slobodu
HSELS	Hlinkova slovenská ľudová strana
HZDS	Hnutie za demokratické Slovensko
IPN	Inštitút národnej pamäti (Poľsko)
JRD	Jednotné roľnícke družstvo
JZD	Jednotné zemédelské družstvo (JRD)
KAN	Klub angažovaných nestraníkov
KBS	Konferencia biskupov Slovenska
KC VPN	Koordinačné centrum Verejnosti proti násiliu
KDH	Kresťanskodemokratické hnutie
KDÚ	Křesťanská a demokratická unie
KGB	Kommisariat gosudarstvenoj bezopasnosti (sovietska tajná služba)
KPVS	Konfederácia politických väzňov Slovenska
KS	Krajská správa (ŠtB)
KSČ	Komunistická strana Československa
KSČM	Komunistická strana Čiech a Moravy
KSS	Komunistická strana Slovenska
KTS	kandidát tajnej spolupráce
KV VPN	Koordinačný výbor Verejnosti proti násiliu
LM	Ľudové milície
MGIMO	Moskovský štátny inštitút medzinárodných vzťahov
MKDH	Maďarské kresťanskodemokratické hnutie
MLR	Maďarská ľudová republika
MNI	Maďarská nezávislá iniciatíva
MO	Ministerstvo obrany
MOS	Maďarská občianska strana
MOSSAD	Spravodajská služba Izraela
MS	Ministerstvo spravodlivosti
MV	Ministerstvo vnútra
MV SR	Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky
NO	nepriateľská osoba
MZV	Ministerstvo zahraničných vecí
NATO	Severoatlantická aliancia
NBS	Národná banka Slovenska

NBÚ	Národný bezpečnostný úrad
NDR	Nemecká demokratická republika
NEKA	nezávislý kandidát
NKVD	sovietska tajná služba
NR SR	Národná rada Slovenskej republiky
NVÚ	nápravno – výchovný ústav
OECD	Organizácia pre ekonomickú spoluprácu a rozvoj
OF	Občianske fórum (Občianské fórum)
ODA	Občianska demokratická aliancia
ODS	Občianska demokratická strana
ODÚ	Občianska demokratická únia
ODZK	Oddelenie na dokumentáciu zločinov komunizmu
OH	Občianské hnutí
OSN	Organizácia Spojených národov
OS VB	Okresná správa Verejnej bezpečnosti
PLR	Poľská ľudová republika
PO	preverovaná osoba
PS	Pohraničná stráž
PSNS	Pravá Slovenská národná strana
PZ	Policajný zbor
RFE	Rádio Slobodná Európa
SAV	Slovenská akadémia vied
SČN	Syndikát českých novinárov
SDB	Spoločnosť dona Bosca
SDK	Slovenská demokratická koalícia
SDKÚ	Slovenská demokratická a kresťanská únia
SDL	Strana demokratickej ľavice
SDSS	Sociálno – demokratická strana Slovenska
SED	Jednotná socialistická strana Nemecka
SEO	Statisticko – evidenčný obor
SIS	Slovenská informačná služba
SKD	Strany konzervatívnych demokratov
SKOI	Stála konferencia občianskeho inštitútu
SMK	Strana maďarskej koalície
SND	Slovenské národné divadlo
SNP	Slovenské národné povstanie
SNR	Slovenská národná rada
SNS	Slovenská národná strana
SOP	Strana občianskeho porozumenia
SRN	Spolková republika Nemecko

SSN	Slovenský syndikát novinárov
SSR	Slovenská socialistická republika
STV	Slovenská televízia
SUP	samostatne útočiace psy
SZOPK	Slovenský zväz ochrancov prírody a krajiny
SZEP/SSEP	Systém zjednotenej evidencie poznatkov
SZS	Strana zelených na Slovensku
ŠtB	Štátna bezpečnosť
TS	tajný spolupracovník
UK	Univerzita Komenského
USA	Spojené štáty americké
USD	Americký dolár
USHMM	Pamätné múzeum holokaustu USA
ÚDV	Úrad dokumentácie a vyšetrovania
ÚML	Ústav marxizmu – leninizmu
ÚOÚD	Úrad na ochranu ústavy a demokracie
ÚRNA	Útvar rýchleho nasadenia
ÚS	Ústavný súd
ÚTK	Ústav technickej kybernetiky
ÚV KSČ	Ústredný výbor Komunistickej strany Československa
ÚV KSS	Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska
ÚPN	Ústav pamäti národa
ÚZSI	Úrad pro zahraniční styky a informace (ČR)
ÚZZNO	Ústredný zväz židovských náboženských obcí
VKR	Vojenská kontrarozviedka
VMV	Vydavateľstvo Michala Vaška
VOS	Vojenské obranné spravodajstvo
VONS	Výbor na obranu nespravodlivo stíhaných
VPN	Verejnost proti násiliu
VŠ ZNB	Vysoká škola Zboru národnej bezpečnosti
ZED	Združenie evanjelických duchovných
ZDS	Za demokratické Slovensko
ZNB	Zbor národnej bezpečnosti
ZNV	Zbor nápravnej výchovy
ZRS	Združenie robotníkov Slovenska
ZSSR	Zväz sovietskych socialistických republík

Menný register

A

Andráš Anton	82, 139
Andreotti Gulio	67
Arendtová Hannah	23

B

Babiš Andrej	161
Babjak Ján	219
Báčinský Štefan	79, 112, 116, 117, 123
Baezová Joan	26
Balogh Alexander	9, 14, 23, 25, 230
Banáš Jozef	166
Barbírek František	101
Barinka Jozef	189
Bartončík Josef	67
Bartoš František	177
Bartoš Juraj	23, 52
Bartošová Zuzana	222
Bartók Béla	23
Bašta Jaroslav	70, 118, 120, 123, 124
Battěk Rudolf	39
Bázlik Miro	33
Bém Pavel	222
Benda Václav	25, 206
Berger Roman	33
Berko Michal	128
Bělohradský Václav	219
Bicko Ján	61
Biľak Vasil	101, 178
Bobovnický Július	116

Bočkay Milan	33
Bombík Sveťo	12
Bondy Egon	25, 32
Bonhoeffer Dietrich	23, 25
Brejka Ondrej	152, 188
Brunovský Peter	222
Buber Martin	23
Bublán František	183, 205
Budaj Ján	23, 24, 25, 26, 27, 33, 37, 39, 43, 44, 46, 47, 59, 60, 61, 66, 73, 98, 129, 136, 141, 145, 152, 154, 162, 196, 220
Bukovszky Ladislav	171
Bush George	46, 106
Bútora Martin	14, 19, 26, 33, 43, 44, 46, 47, 48, 64, 77, 139, 140, 230

C

Cibulka Petr	120, 156, 160, 161
Cikker Ján	22
Ciklamini Viliam	60, 65, 66, 78, 98, 120, 166
Císař Čestmír	103
Cooper James F.	22
Coufal Přemysl	120, 184
Csáky Pál	161
Csekes Erika	222

Č

Čalfa Marián	41, 46, 48, 56, 58, 64, 91, 97, 99, 100, 116, 199
Čaplovič Dušan	177, 199
Čarnogurský Ivan	66, 82, 83, 129
Čarnogurský Ján	23, 26, 27, 28, 30, 31, 33, 34, 35, 38, 39, 40, 63, 64, 83, 100, 116, 118, 129, 130, 140, 142, 146, 148, 151, 152, 153, 156, 199, 220
Čarnogurský Pavol	33
Čarný Ladislav	33
Čečetka Vladimír	58, 77, 78, 83, 99
Čech Vladimír	130, 134
Čeredejev Ivan	222
Černák Mikuláš	155
Čič Milan	45, 48, 57, 58, 60, 63, 64, 82
Čimo Leonard	126
Čuba František	85

D

Demeš Pavol	100
Demikát Ján	76, 78
De Mita Ciriak	67
Devátý Stanislav	85, 94, 98
Dienstbier Jiří	93, 94
Dlubač Milan	152, 188
Dobrovodský Augustín	23
Dobrovodský Peter	23
Dobrovský Luboš	68, 150
Donát Jiří	119
Dostál Ondrej	133
Dubček Alexander	12, 35, 40, 48, 58, 59, 66, 82, 93, 94, 103, 116, 120, 126, 200
Dukát Dušan	23
Duray Miklós	220
Dúbravková Helena	69
Dzurillová Katarína	153
Dzurinda Mikuláš	142, 143, 145, 146, 150, 163
Dzúr Martin	101

Ď

Ďuriš Anton	130
-------------------	-----

E

Ehrenberger Emil	127
Eleder David	156
Engel František	23, 222

F

Fabini Katarína	222
Farkaš Boris	222
Farkašová Katarína	222
Fendrych Martin	88, 101, 117
Ferenčík Milan	222
Ferenčíková Eva	222
Fiby Rudolf	24
Fico Róbert	38, 162
Filo Július	192
Fischer Daniel	33, 209, 222
Fišer Zbyněk	25, 32

Flamík Juraj	33, 59, 75, 77
Fleischer Norbert	24
Franek Jaroslav	24, 28, 30, 31, 112, 222
Franeková Ludmila	222
Frišová Marta	222
Frolík Jan	118
Ftáčnik Milan	138, 162

G

Gabaj Alojz	33
Gál Fedor	14, 19, 26, 33, 43, 47, 58, 59, 61, 73, 75, 77, 97, 112, 218, 222, 230
Gašparovič Ivan	76, 137, 162
Gindl Eugen	33
Godovič Štefan	222
Gondová Helena	33
Goral Mária	136
Göncz Árpád	46
Grebeníček Miroslav	161
Green Graham	22
Grendel Lajos	48
Gross Stanislav	150
Gróf Ivan	22
Gruntorád Jiří	33
Gula Marian	7, 24, 151, 156, 160, 161, 163, 197, 198, 206, 208, 209, 212, 230
Gunčaga Ján	33
Gyarmati György	190

H

Hacaj Ján	77
Hahn Kerstin	158
Haleš Tomáš	23, 222
Hanák Dušan	59
Hašto Jozef	222
Havel Ivan	222
Havel Václav	23, 25, 26, 33, 46, 64, 67, 85, 86, 93, 94, 101, 116, 118, 200, 220, 222
Haviar Vladimír	33
Havlová Dáša	222
Havlová Olga	23, 64
Hlinický Jozef	33
Hložník Vincent	33

Hoffman Ivan	34
Hoffmann Karel	101
Hoffstädter Ján	222
Homolya Ladislav	222
Horáková Milada	119
Hornák Ivan	70
Hort Milan	142
Hrivnák Pavol	45
Hrubala Ján	141
Hrušovský Pavol	189
Huba Marek	33
Huba Mikuláš	33
Huber Max	23
Husák Gustáv	19, 31, 35, 45
Huska Ernest	222
Hutka Jaroslav	30
Húska Augustín M.	162

CH

Chesterton Gilbert K.	22
Chlípala Vladislav	71

I

Indra Alois	101
-----------------------	-----

J

Jablonický Jozef	3, 34, 38, 40, 199
Jakeš Milouš (Miloš)	101, 181
Jarjabek Dušan	162
Jaspers Karl	23, 203
Jaško Bernard	152
Javorský František	12, 76, 78, 82, 119, 138, 148
Jeřcin Boris	120
Jeszszky Géza	84
Jičínský Zdeněk	115, 118
Jukl Vladimír	33
Jurzycová Bedřiška	222

K

Kalinaj Pavol	152
-------------------------	-----

Kaník Ľudovít	127, 145, 146, 147, 149, 150, 154, 155
Kašický František	174
Kavan Jan	94
Kaščák Michal	222
Kákoš Peter	23, 222
Kesegová (Pastvová) Emília	156, 219
Keřko Richard	222
Kincl František	12, 39, 85, 102
Klaus Václav	98, 99
Klein Martin	24, 25
Knížák Milan	33
Kňazko Milan	44, 46, 61, 77
Kočtúch Hvezdoň	40
Kohák Erazim	25
Kohutiar Juraj	34
Kohút Vladimír	222
Kojda Jozef	146
Kořakowski Leszek	25
Kolder Drahoslav	101
Komárek Valtr	199
Kompánek Vladimír	59
Korec Ján	25, 33, 206
Korot Haleš Tomáš	222
Kořta Ladislav	63, 66, 129
Kováč Michal	56, 63, 132, 133, 138, 144
Kováčik Viliam	34
Kozlák Jan	104
Kozlák Sergej	162
Krátky Stanislav	206
Krekovič Eduard	222
Krekovičová Eva	222
Krenz Egon	189
Kresák Peter	162
Krmíček Miloš	23, 49
Kučerák Jozef	46, 48, 59, 77, 97, 98
Kudlák František	222
Kudláčová Oľga	222
Kukan Eduard	142
Kundera Ladislav	25
Kusá Jolana	46

Kusý Miroslav	26, 31, 34, 35, 38, 39, 40, 47, 100, 220
Kužma Jozef	141, 149
Kyselica Lubomír	23
Kyselicová Nada	222
Kyselicová Zuzana	222

L

Labjak Stanislav	24
Labuda Jozef	156, 219
Lalumiérová Catherine	103
Langoš Ján	3 – 9, 11 – 15, 21 – 35, 37 – 41, 43 – 49, 52 – 61, 63 – 79, 81 – 181, 183 – 184, 187 – 196, 198 – 203, 205 – 230
Langoš Michal	21, 22
Langošová Gabriela	64
Langr Jiří	23
Lasica Milan	33
Laučík Ivan	59
Lauko Martin	119
Lazar Boris	24, 25, 28
Lazarová Katarína	33
Lehký Miroslav	9, 23, 160, 206, 209, 212
Lehocká Elena	34
Lehocký Michal	34
Lenárt Jozef	101, 181
Lesňák Rudolf	14, 25, 30, 230
Lexa Ivan	135, 138, 144, 155, 162, 172
Lipšic Daniel	157
Lorenc Alojz	12, 41, 45, 48, 66, 68, 72, 102, 153, 155, 172, 199
Lis Ladislav	48, 57
Lucky Marián	222
Lustiger Jean-Marie	25

M

Machata Peter	222
Malíková Anna	162
Mandler Emanuel	103
Maňák Vladimír	4
Margoč Andrej	222
Margoč Juraj	222
Margočová Juliana	222

Mauriac Françoise	22
May Karl	22
Mečiar Vladimír.	58, 60, 63, 66, 69, 70, 73, 76, 77, 78, 82, 83, 97, 115, 117, 118, 123, 125, 126, 128, 129, 130, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 147, 148, 149, 153, 161, 172
Merta Vladimír	23, 222
Mertová Lucie	222
Meszároš Peter	189
Migaš Jozef	163
Mihalík Juraj.	23
Michalič Sergej.	77
Michalíková Iveta.	222
Mikloš Ivan.	99, 100, 107, 127, 130, 131, 148, 149, 150, 222
Mikloško František	26, 33, 35, 38, 46, 47, 48, 56, 77, 78, 97, 100, 112, 117, 129, 133, 137, 149, 153, 157, 162, 222
Mikloško Jozef	24
Mikšík Jozef	79
Mikula Valér.	43
Miller Jiří.	70, 103
Minařík Pavel	103, 104, 120
Mistríková Zuzana.	56, 77
Mišík Vladimír.	23, 222
Mitro Vladimír.	144, 164
Mlynárik Ján.	61
Mlynář Zdeněk.	101
Münzová Alma.	40
Mozart Wolfgang A.	23
Mrázek Anton.	23

N

Nabokov Vladimír	25
Nagy László A.	48
Navrátil Augustín	34
Nechanický Vladimír	102
Noskovič Karol.	160, 163
Novotka Tibor	34
Novotný Jiří.	70, 75

O

Obzina Jaromír.	102
-------------------------	-----

Olič Jiří	24
Ondruš Vladimír	146
Orfei Ruggiero	67
Orosz Ladislav	162
Osuský Peter	134, 136, 137, 141, 162
Ošváth Peter	151

P

Palička Matúš	23, 222
Palko Vladimír st.	14, 24, 28, 71, 142, 151, 152, 174
Pastier Oleg	24, 26, 39, 40, 43
Paška Peter	222
Pašková Kveta	222
Patočka Jan	25, 219
Pavlenda Viktor	40
Pavlis Miloš	166
Pavlík Vladimír	69, 70
Pavlovský Oldřich	101
Petrek Andrej	222
Petreková Zora	222
Pešek Jan	197, 198
Petřivý Tomáš	23, 184
Piccard Max	218
Pich-Tůma Miroslav	119, 120
Piller Jan	101
Pirošík Vladimír	222
Pišút Ján	48, 77
Pittner Ladislav	82, 88, 98, 124, 125, 139, 148, 151, 152, 153, 162
Pithart Petr	83, 84, 115
Plander Ivan	24
Plevza Viliam	41
Polanský Ivan	34
Pollák Miroslav	116
Ponická Hana	33, 34, 40, 220
Popper Karl R.	33
Porubjak Martin	97, 99, 100, 107
Povala Gabriel	25
Procházka Kamil	59
Prodi Romano	155
Púčik Albert	152

R

Rahner Karl.....	25
Rakús Alojz.....	133
Rambousek Josef.....	119
Rašla Anton.....	152
Raus Daniel.....	14
Ravel Maurice.....	23
Reicin Bedřich.....	119
Remiáš Róbert.....	144
Rezník Jaroslav st.....	59
Rezník Ján.....	126
Rigo Eugen.....	101
Ruml Jiří.....	33, 60, 68, 71, 75, 79, 83, 86, 87, 89, 103, 104, 118, 135, 139, 172
Rompf Günter M.....	25
Rosmány Karol.....	222
Rosmány Matej.....	222
Rúfus Milan.....	33
Rychlík Břetislav.....	23

S

Sádovský Štefan.....	101
Sacher Richard.....	41, 48, 57, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 82, 119, 129, 135, 150, 199
Sámel Andrej.....	72
Samuel Lubomír.....	156, 219
Semeš Anton.....	207
Schaefgen Christof.....	177
Schelingová Zdenka.....	164
Schuster Rudolf.....	41, 57, 60, 144, 145, 146, 148, 151, 161, 162, 163
Schwarzenberg Karel.....	64, 222
Scruton Roger.....	28
Selecký Anton.....	34
Singer Isaac B.....	25
Slafkovský Alexander.....	141, 222
Slánský Rudolf.....	119
Slota Ján.....	131, 143, 162
Soboňa Viliam.....	164
Soják Zbyněk.....	101
Sokol Ján.....	129, 195
Sokol Tomáš.....	116
Sopher Chatám.....	30

Snopko Ladislav	23, 32, 33, 43, 47, 58, 100, 131, 133, 222
Snopková Maruška	222
Srholec Anton	35, 160, 189, 220
Svěchota Jaroslav	60, 65, 66, 76, 78, 82, 98, 118, 125, 129, 135, 136, 139, 143, 155
Stankovič Nikolaj	23
Stankovičová Olga	23
Steiner Jean	23, 187
Stern Juraj	222
Sternová Zuzana	222
Stračár Slavomír	12
Stravinskij Igor F.	23
Strinka Július	40
Strýko Marcel	12, 32, 59, 75, 76, 83, 97, 100, 134
Suchoň Eugen	33
Szigeti László	46, 48
Szóllós Ján	34

Š

Šándor Ivan	222
Šándorová Jana	222
Šalda Franišek X.	25
Šalgovič Viliam	101
Šebeh František	94, 100, 127, 130, 141, 149, 150, 162, 222
Šenkirik Rastislav	222
Šimečka Martin Milan	24, 25, 33, 38, 40, 47, 77
Šimečka Milan	17, 26, 33, 34, 38, 39, 40, 41, 43, 46, 222
Šimko Ivan	139, 145, 146, 157
Škrábik Anton	22
Špitzer Juraj	46
Štrasser Ján	222
Šváb Karel	119
Švestka Oldřich	101
Štefánik Milan R.	33, 136
Štern Miroslav	82
Štěpán Miroslav	12
Šútovec Milan	66, 77, 99, 107, 223

T

Talian Vladimír	222
Tatár Peter	33, 43, 48, 59, 76, 111, 127, 141, 148, 154, 162, 222

Tatarka Dominik	26, 33, 109
Tautz Hartmut	79, 152, 158
Tedla Branislav	222
Tedla Milan	23, 222
Tedlová Luba	222
Tesár Eduard	152
Tischner József	25
Tkáč Marián	128
Tolkien John R.	22
Toman Petr	81, 93
Tomis Václav	126
Toufar Josef	119, 120
Tóth Károly	46
Trojan Václav	46
Traubner Pavol	222
Traurwein Ulrich	158
Trizuljaková Eva	33
Trstenský Ján	34
Tuchyňa Jozef	172
Tunega Anton	152

U

Ugor Aurel	184
Uhl Peter	87, 103
Urbanec Bartolomej	207

V

Vacek Evžen	98
Vacek Miroslav	57, 150
Vagač Filip	222
Vajcík Alexander	21, 23
Vajnar Vratislav	102
Valient Gejza	71
Valko Ernest	77, 139, 145, 159, 160, 222
Vaľo Michal	135
Varga Marián	15, 211, 222
Vaš Karel	119
Vašáryová Emília	63
Vavro Anton	130
Vieska Juraj	119

Világi Oskar	46
Vondra Alexander	222
Vlachová Kristina	187
Vlk Miloslav	113, 117
Vodňanská Jitka	222
Volf Jaroslav	138
Vykypěl Karol	12, 40, 72

W

Wagner Jozef	94
Weiss Peter	41, 145, 151, 162
Wiesel Ellie	

Z

Zajac Peter	33, 44, 46, 47, 48, 77, 111, 112, 130, 141, 149, 222
Zala Boris	26, 41
Závodská Viera	222
Závorský Branislav	222
Závodský Osvald	119
Zelenay Roman	73
Zelený Karel	85
Zeman Miloš	81
Zemko Milan	47
Zimmermann Alfréd	43

Ž

Žák Alexej	85, 86
Žiak Miloš	26, 43, 77
Žingor Viliam	119
Žitný Milan	77

Patrik Dubovský, PhD.

V rokoch 1984 – 1988 študoval na Katedre československých dejín a archívnickva Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. V roku 2010 graduoval zo slovenských dejín na FF UK v Bratislave na tému perzekúcií cirkvi Štátnou bezpečnosťou v rokoch 1948 – 1963. V roku 1996 absolvoval štipendijný pobyt *T. G. Masaryka* na *School of Slavonic and East European Studies* (Škole slovanských a východoeurópskych štúdií) Londýnskej univerzity.

Pred Novembrom 1989 sa zúčastnil *Velehradskej púte*, podpísal petície *Podnety katolíkov k riešeniu situácie veriacich občanov v ČSSR* a *Niekoľko viet*. Zúčastnil sa *Sviečkovej manifestácie* a vystúpil zo Socialistického zväzu mládeže. Pracoval v Štátnom okresnom archíve v Trnave, Ministerstve kultúry SR, Trnavskej univerzite, Vojenskom historickom archíve v Trnave a Sekcii ľudských práv Úradu vlády SR, ako aj v Demokratickej strane. Bol členom hnutia Verejnosť proti násiliu.

Od roku 2004 pracuje v Ústave pamäti národa. Venuje sa témam prenasledovania cirkví na Slovensku po roku 1948, činnosti Štátnej bezpečnosti a nezávislým opozičným iniciatívam v Československu počas tzv. normalizácie. Je autorom knihy *Salezián, misionár väzeň Viliam Vagač* a spoluautorom knihy *Spišské exody v 20. storočí*, autorom niekoľkých štúdií k činnosti ŠtB, perzekúciám cirkví a protirežimným aktivitám pred novembrom 1989 a spolupracoval na niekoľkých filmových dokumentoch ÚPN, RTVS a Českej televízie.

Od roku 1996 je členom medzinárodných pozorovateľských misíí OBSE, EÚ a ENEMO v krajinách bývalej Juhoslávie a ZSSR.

ÚSTAV
PAMÄTI
NÁRODA

ISBN 978-80-89335-99-2

9 788089 335992